ھەزرىتى موللام

مۇھىم!

قەشقەر ئەدەبىياتى

2

1983

ئاتاغلىق مۇقام ئۇستىسى — تۇردى ئاخۇن ئاكا

قەشقەر ئەدەبىياتى

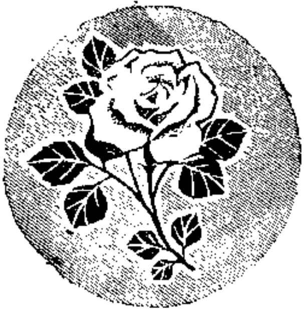

1983- يىل 2- سان

12 - يىل نەشرى

قەشقەر ۋىلايەتلىك

ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيەت ئىشخانىسى

FROM THE LIBRARY OF
EAST TURKISTAN
NAT'L RESEARCH
CENTER INC
GULAMETTIN PAHTA

بۇ ساندا

« ھەزرىتى موللام » مازىرىنى نۇقتا قىلىپ ، ئوپالدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن دوكلات ………… 1

قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ « ھەزرىتى موللام » توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 7

بىز دەۋر ………… (شېئىر) ………… ئابدۇراخمان ناۋايى 13

× × ×

ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئون ئىككى مۇقام (ماقالە) ………… ئەمەتجان ئەخمىدى 15

ئۆچمەس يۇلتۇز ………… (ئوچېرك) ………… ئابلا ئەخمىدى 26

خەيرىلىك كېچە ………… (ھېكايە) ………… ئابلىمىت سابىر 46

غەزنىچى ………… (دىراما) ………… قۇربان ئىمىن 51

مۇقام ئوغلى ھەققىدە داستان ………… (داستان) ………… سەمەت دۆگايلى 58

مۇقامچى ئوغلىمەن ………… (شېئىر) ………… قادىر سىدىق 72

× × ×

ۋاپادارلىق كۈيى ………… (ئەدەبىيات ئاخبارات) ………… ئابلىز ئومەر 73

ئانا قەدرى ………… (ھېكايە) ………… ئابلىمىت ھاجى 80

ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرى ………… (فېليەتون) ………… ئابلىمىت باتۇر 95

كورەلمەسلىك ………… (ھېكايە) ………… ئابدۇرۇپ پولات 96

ۋەتىنىم ، كۆلدۈڭ جاھان بولۇپ ………… (شېئىر) ………… مومىن سەپىرى 104

ئەلنەغمىچىلەرگە مۇخەممەس ………… (») ………… ياسىن يۈسۈپ 105

شېئىرلار ………… (») ………… مەمتىمىن زىبىبۇللا 107

غەزەل ………… (») ………… ئومەرجان روزى 109

شېئىرلار ………… (») ………… يالقۇنجان ئىسلام 110

قوغۇن ھەققىدە چۆچەك ………… (») ………… ئوبۇلقاسىم ئابدىرېھىم 112

باھار قوشاقلىرى ………… (») ………… ئابلىكىم روزى 114

،، مەدەنى ،، دوستۇم ………… (ساتىرا) ………… ئومەر ئىمىن 118

ئىككى شېئىر ………… (شېئىر) ………… روزى رازىق 119

يۇرتۇمدا ناخشا ………… (») ………… ئەخمەت مۇساق 120

ئۆچمەس ناخشا چولپىنىنى ئەسلەش ………… (نەسىر) ………… ئەيسا قادىر 121

« قىزىلبايراق قاداش » ھېكايىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن ………… ئاتىكە زەمىر قىزى 122

مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر
مۇكاپاتلاندى ………… مەتتوختى ئىسمايىل 125

ۋىلايىتىمىزدە ئۇسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى ………… تۇرغۇن ھېلىم، ئابدۇغېنى ئىسمايىل 126

« ھەزرىتى موللام » مازىرىنى نۇقتا قىلىپ، ئوپالدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن دوكلات

مەملىكىتىمىزنىڭ II ـ ئەسىردىكى مەشھۇر ئالىمى ـ مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدا ھازىرغىچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان تۈرلۈك كوز قاراش ۋە پەرەزلەر يەنىلا كەڭ جامائەتچىلىكنى تولۇق قانائەتلەندۈرەلمەي كەلمەكتە. مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە ئۇنىڭ ھاياتى توغرىسىدا تېخىمۇ ئەتراپلىق ئىزدىنىش مەقسىتىدە بىز ئالىمنىڭ « دىۋان » دا ئوز يۇرتى توغرىلىق بەرگەن ماتېرىياللىرى ئاساسىدا قەشقەرنىڭ ئوپال رايونىدا 1982 ـ يىلى 18 ـ ۋە 19 ـ دېكابىر كۈنلىرى نۇقتىلىق ھالدا بۇ ھەققىتىكى رىۋايەتلەر، نەق تارىخىي يادىكارلىقلار بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردۇق. بۇ ئىككى كۈنلۈك تەكشۈرۈشتە، گەرچە بۇ مۇنەۋۋەر ئالىمنىڭ ئىزلىرىنى ئىزدەشتە كېچىككەن بولساقمۇ، لېكىن خەلقىمىزنىڭ مۇشۇنچە ئۇزاق جەريانىدىمۇ ئوز ئىچىدىن چىققان بۇ ئۇلۇق ئالىمنى ئۇنتۇمىغانلىقىنى ھىس قىلدۇق. بىز سوزلەشكەن كىشىلەر « دىۋان » نىڭ ئۇيغۇرچە I ـ تومى نەشىر قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنى كورگەن، ياكى مۇنداق كىتاپلارنى كورەلەيدىغان كىشىلەر ئەمەس. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئوزلىرىنى ئەزەلدىن « ھەزرىتى موللام »مازىرىنىڭشەيخلىرى دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان ئاددى خەلق، بىر قىسمى ساۋاتسىز، بىر قىسمى كونىچە ئوقۇغان كىشىلەر. ئۇلار بىزگە ئوزلىرىنىڭ ئاڭلىغانلىرىنى، كورگەن ـ بىلگەنلىرىنى بايان قىلىپ بېرىشتى. بىز بۇ ماتېرىياللارنى دەسلەپكى قەدەمدە رەتلەپ چىقتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە سۇنئى ھالدا قوشۇلغان ياكى ئېلىۋېتىلگەن، شۇنىڭدەك تەسۋىرلەش يۈزىسىدىن مۇبالىغە قىلىنغان ھېچقانداق ئەھۋال يوق. پەقەت بەزى ئەپسانىۋى ىپىنجىلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلدۇق.

توۋەندە ئوزىمىز ئىگەللىگەن ماتېرىياللارغا ئاساسەن بۇ ھەقتىكى پىكىرلىرىمىزنى بايان قىلىمىز.

I

مەھمۇت قەشقەرى « دىۋان » يازما نۇسخا44ـبەت،1ـ2ـقۇرلاردا«ازغ» (ئازىغ-$aziq$) سوزىنى ۋە «دىۋان» يازما نۇسخا 49ـبەت،7ـقۇردا « أبل $opal$» سوزىنى «إسمُ قوئةٌ لغا مېنىڭ يۇرتۇمنىڭ نامى » دېگەن ئىبارە بىلەن تەرىپلىگەن. مۇندىن باشقا قەشقەر ئەتراپىدىكى يېزىلارنىڭ ھەممىسىنى « قەشقەر ئەتراپىدىكى بىر يېزا » دېگەن ئىبارە بىلەن تەرىپلىگەن. مانا بۇ ئالىمنىڭ ئوز يۇرتىنىڭ قەشقەر ئوپال ۋە ئوپالنىڭ « ئازىق » يېزىسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا بەرگەن ئېنىق مەلۇماتى. ئالىمنىڭ ئوز يۇرتى توغرۇلۇق بېرىلگەن بۇ مەلۇماتقانىسبەتەن گەرچە بەزى مۇجمەل قاراشلار، ھەتتا بەزى بۇرمىلاشلار بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىدە ئوزىنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنتى ھەققىدە ئەسىرلەر بويى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مۇھەب-

بەت ۋە ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان چىنلىققا ئۇيغۇن رىۋايەتلەر بىلەن تەستىقلىنىۋاتقان بۇ تارىخىي ھەقىقەتنى يالغانغا ياكى يوققا چىقىرالمايدۇ. گەرچە ئەسىرلەر ئۆزىنىڭ رەھىمسىزلىكىنى كۆرسىتىپ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى يوقاتقان، نۇرغۇن نەرسىلەر، ۋەقەلىكلەر ئۇنتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن مەشھۇر ئالىم مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئوپال ئازىق كەنتىدە تۇغۇلغانلىقى ھەققىدىكى پاكىتلار ۋە ئۇنىڭ ھاياتىغا ئائىت بەزى مۇھىم ۋەقەلىكلەر ھازىرمۇ دات يېقىن كېلەلمەيدىغان ئالتۇندەك پارلاپ تۇرۇپتۇ.

II

ئوپال قەشقەرنىڭ 45 كىلومېتىرچە غەربى جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان رايون. ھازىر قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىگە قارايدۇ. ئۇ پامىرنىڭ شەرقى ئېتىكىگە جايلاشقان، ھاۋاسى ساپ، تەبىئى مەنزىرىسى گۈزەل بىر جاي. خۇددى يىللارنىڭ ھەر قانداق گۈزەللىكىمۇ رەھىم قىلماي ئۇلارنى قىرىتىپ سەت قىلىۋەتكىنىدەك، كىلىماتنىڭ ئۆزگىرىشى ئەسىرلەر داۋامىدا ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ يارىتىلىشىدىكى ھۆسنى - جامالىنى ئاساسەن ساقلاپ كېلىۋېتىپتۇ، شۇڭا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ " قەشقەر خان تۇرىدىغان شەھەر، قەشقەرنىڭ ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقتىن خاقان ئەفراسىياپ شۇ يەردە تۇرغان»① دىگەن بايانلىرى ھېچقانداق مۇبالىغە ئەمەس. بۇنىڭ ئىچىدە ئوپالمۇ بار، ئەلۋەتتە.

ھازىرقى ئوپالدا « خان بېغى » ياكى « سۇلتانباغ » دىگەن جاي ۋە ئۇنىڭدا «تەكىيەگاھ - خانلارنىڭ چەتتەل ئەلچىلىرىنى كۈتىدىغان مەخسۇس مېھمانخانىسى» دىگەن جاي ئىسىملىرىنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى، شۇنىڭدەك " قاراخان پاشا مازىرى » « ھەزرىتى پاشايىم مازىرى » ۋە قاراخانىلارنىڭ خان ئەۋلاتلىرىدىن بولغان « سۇپ تېكىن 7 سەبۇك تېگىن مازىرى »، « ئوپ تېگىن 7 ئالىپ تېگىن مازىرى ». «قىلىچ بۇغراخان مازىرى » قاتارلىق مازارلارنىڭ بولۇشى ئۇمۇمەن ئوپالنىڭ قاراخانىلار جەمەتى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتلىك جاي، قاراخانىلار جەمەتىگە تەۋە كىشىلەرنىڭ باغۇ - بوستانلىرى ۋە زىيارەتگاھلىرى جايلاشقان يەر بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

« ئازىق » كەنتى ئوپالنىڭ غەربى شىمالىغا « ھەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ تەخمىنەن 300 – 400 مېتىرچە جەنۇبىدىكى « ئازىق دارىسى » دىگەن ئېقىننىڭ ئاغزى (كېيىنكى چاغلاردىكى ئىسمى سوسەر ئاغزى) غا جايلاشقان. « ئازىق » كەنتىدىن 90 ياشلىق داۋۇت زۇمۇنىڭ دادىسىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ ئېيتىپ بېرىشىچە، كەنتنىڭ ئەسلى ئىسمى « ئازىق كەنتى » بولۇپ، بۇرۇن سوسەر ئاغزىدىن بىر قېتىم سەل كېلىپ، سۇ بېسىپ كېتىپ، قۇم سالغانلىقتىن « قۇمباغ » دەپمۇ ئاتالغان.

سوسەر ئاغزىنىڭ سۈيى ھازىر ئازىيىپ كەتكەن، پەقەت ئۇنىڭ تۇتقان ئورنىدىن بىر زامانلاردا چوڭ ئېقىن بولغانلىقىنى مۆلچەرلەش مۇمكىن، سوسەر ئاغزىغا ئىچكىرىلەپ 400 مېتىرچە كىرگەندە ئوڭ تەرەپتە (يەنى ئېقىننىڭ شىمالى لىۋىدە) «نورۇز بۇلاق » دىگەن بۇلاق بار.

« نورۇز بۇلاق » نىڭ قارشى تەرىپى (يەنى ئېقىننىڭ جەنۇبى لىۋى) بۇرۇن « ئازىق تىككەن دائىرىسى (ئېقىنى) »

① « دىۋان » ئۇ. 1 – توم 117 – بەت، يازما نۇسخا 173 – بەت.

دىيىلىدىكەن. هازىر « ئاق تىكەندائىرىسى» دىيىلىدىغان بوپتۇ. بۇ يەردىكى « ئازىق تىكەن » بىلەن « ئاق تىكەن » ئۇلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىدە ئوخشاش بىرلا نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇششاق، قىزىل مىۋىسى بولىدىكەن، بۇ مىۋىنى ئېيىق يەيدىكەن. بۇنىڭغا قارىغاندا ئالىمنىڭ يۇرتى بولغان « ئازىق » كەنتىنىڭ ئىسمى « ئازىق تىكەن دارىسى - ئېيىق تىكەن ئېقىمى » بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىش خاتا بولمىسا كېرەك.

III

« هەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ تەزكىرىسىنى 1956 - يىلى هازىرقى قەشقەر كونىشەر مەدىنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى ئىسمايىل ئىبراهىم (ئەسلى ئوپاللىق) مەھەممەت چوڭ سا دىگەن كىشىدىن يۇسۇپ بەگ مۇخلىسقا ئېلىپ بەرگەن. گەرچە بۇ تەزكىرە قولىمىزدا بولمىسىمۇ، بۇ تەزكىرە ئوپال تەۋەسىدە ئومەر داموللام، قۇداخۇن خەلىپىتىم قاتارلىقلار تەرىپىدىن ئۇلارنىڭ تالىپلىرى ئارىسىدا كوپ ئوقۇلغاچقا قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىنىپ خەلققە ياد بولۇپ كەتكەن. مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىزنى ئۇنىڭ ئاساسى مەزمۇنى بىلەن تەمىنلىدى.

« هەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ شەيخلىرىدىن بىز سوزلەشكەن باۋۇدۇن قارى، ئوسمان قارى ۋە مەھەممەت رەھىم شەيخلەر (بۇ توغرىلىق شەيخلەرنىڭ نەسەپ جەدۋىلىگە قاراڭ) هەممىسى ئوزلىرىنى « هەزرىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ ئەۋلاتلىرى دىيىشىدۇ. باۋۇدۇن قارىنىڭ بوۋىسى تۇردى هاجىم شەيخ تەرىپىدىن يېزىلغان « سۇلتان سۇتۇق بۇغرا خان تەزكىرىسى » دىن مەلۇم بولىشىچە، بۇ دەۋردە خان جەمەتىنىڭ مازارلىرىغا خان تەرىپىدىن مەخسۇس شەيخ، جارۇپكەش (قەبىر سۇپۇرگۇچى) تەيىنلىنىپ، بۇلار شۇ مازارنىڭ ۋەخپىلىرى بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرغان، مۇنداق شەيخلىق ئاتىدىن بالىغا مىراس قالغان.

« هەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ شەيخلىقىمۇ خۇددى شۇنداق. بۇ مازارنىڭ شەيخلىقى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى « موللام بېغى » دەپ ئاتىلىدىغان كىچىك كەنتنىڭ هەممە يېرى بۇ ئەۋلاتقا مىراس ۋە « ئەۋلادى ۋەخپ يەنى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا قالىدىغان ۋەخپ» قىلىپ بېرىلگەن. 1947 - يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى باشقىلار تەرىپىدىن بىر مەزگىل تارتىۋېلىنغان. شەيخلىقنى «هەزرىتى موللام» شەيخلىرىنىڭ ئەۋلاتلىرىغا قايتىدىن ئېلىپ بېرىش هەققىدە ئوپال مەھكىمە ئى شەرئىيە تەرىپىدىن چىقىرىلغان هوكۇمنامە بۇنىڭ دەلىلى. شۇنىڭدەك باۋۇدۇن قارىنىڭ7 ئاتىسىنىڭ هەممىسىنىڭ ئاخىرىدا «شەيخ» سوزىنىڭ قوشۇلۇپ ئېيتىلىشىمۇ، بۇلارنىڭ شۇ مىراس قالغان شەيخلىقنى داۋاملاشتۇرغۇچىلار ۋە ئەۋلادى ۋەخپتىن بەهرىمەن بولۇپ كەلگۈچىلەر ئىكەنلىكىنى كورسىتىدۇ.

« هەزرىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ هەممىسىلا «هەزرىتى موللام » مازىرىنىڭ ئەسلى ئىسمى مەۋلانە شەمسىددىن مەھمۇدىيە ئىبنى هۇسەيىن دەيدۇ. مەۋلانا ئالىملىقىغا قارىتىلغان، شەمسىددىن هورمەتلەش نۇقتىسىدىن بېرىلگەن ئۇنۋان، مەھمۇدىيە مەزكۇر شەخسنىڭ ئوز ئىسمى ۋە ئەخلاقلىقىغا قارىتىلغان. هوسەيىن - دادىسىنىڭ ئىسمى، دەپ تەرىپلىشىدۇ .

قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ خانلىرىغا "شەمسىددەۋلە-دولەتنىڭ قۇياشى"دەپ نام بېرىلگەن-

لىگى بۇ يەردىكى " شەمسىددىن ـ دىنىنىڭ
قۇياشى » دىگەن نام بىلەن سىپلىشتۇرۇلسا،
دەۋرىگە نىسبەتەن مەشھۇر ئالىم مەھمۇت
قەشقەرىگە بۇ ئۇنۋانىنىڭ بىرىلىشىنىڭ تەبىئى-
لىگى ئۆزئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

« ھەزرىتى موللام » شەيخلىرىنىڭ:"مول-
لام ئالىم كىشىكەن، تۇت ئەتراپقا ئىلىمنى
شۇ تاراتقان ئىكەن؛ ئەرەپ، پارس، تۈركى،
رومانى··· قاتارلىق8 ـ 9 تىلنى بىلىدىكەن.
ئىراق، ئىران تەرەپلەردە ئىلىم تەھسىل قىل-
غان مۇدەررىس بولغان ئىكەن، ئەڭ ئاخىرىدا
مەن يۇرتۇمغا قايتىسام، دەپ مۇشۇ يەرگە كې-
لىپ، مۇشۇ مازارنىڭ يېنىدىكى مەدرىسە
(ھازىر بۇ مەدرىسىنىڭ تاملىرىنىڭ ئىزناسى-
لا قاپتۇ ـ) دە مۇ دەررىس بولغان ئىكەن ،
كېلىپ 8 يىلدىن كېيىن 97 يېشىدا ۋاپات
بوپتۇ، ئىلىم بىلەن شۇغۇللانغان كىشى بول-
غاچقا، ئۇلۇغلاپ « ھەزرەت » دىيىلىدىكەن "
دىگەن رىۋايەتلىرى ئومۇمەن مەھمۇت قەشقە-
رىنىڭ ھاياتىغا نىسبەتەن مەنتىقى جەھەتتىن
ئۇيغۇن كېلىدىغان رىۋايەتلەر ھىساپلىنىدۇ.

IV

« ھەزرىتى موللام تەزكىرىسى »دە گەرچە
بەزى دىنىي ۋە ئەفسانىۋى تەركىپلەر بولسىمۇ
لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي نۇقتىلىرى رىئاللىققا
ئۇيغۇن دەپ تونۇيمىز. يەنى بىز بۇ تەزكىرى-
نىڭ مۇناسىۋەتلىك جايلىرىدىن ئالىمنىڭ
ئاتىسى، ئانىسى، ئۆزىنىڭ قايسى يول بىلەن
سىرتقا چىقىپ كەتكەنلىكى قاتارلىق جەھەت-
لەردە ھازىرغىچە ئىلىم دۇنياسىغا مەلۇم بول-
مىغان ماتىريياللارغا ئىگە بولدۇق، مەسى-
لەن ، ئالىمنىڭ ئاتىسى ھۈسەيىننىڭ بارسى-
خان ھاكىمى بولغانلىقى (بۇ ئەھۋال بىزگە
« دىۋان »دىن مەلۇم) تەزكىرىدە " ئەمرى
شەپ » بولغان دىگەن مەزمۇن بىلەن مەلۇم.

شۇنىڭدەك، ئالىمنىڭ ئانىسى بۈبى رابىيە
(ھازىر ئۇنىڭ مازىرى بوبى رابىيە بەسى-
رىم » دىيىلىدىكەن . ئىراقتا ئوتكەن بۈبى
رابىيە بەسىرنىڭ بۇ يەردە بولۇپ قېلىشى
ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، ئىسىملىرى
ئوخشاش بولغاچقا، " بەسىرى » دىگەن لە-
قەپنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن ئاخىرىغا قوشۇپ
قويغان بولسا كېرەك) ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ
ئېقىللىق، ئوقۇمۇشلۇق قىز ئىكەنلىكى تەز-
كىرىدە ھۈسەيىننىڭ شىكاردىن قايتىپ بۈبى
رابىيەنىڭ دادىسى خوجا سەيپىدىن بىلەن
ئوي چولپاندا (بۇ مەھەلە ھازىرمۇ شۇنداق
ئاتىلىدۇ) باغدا ئاتار ئۆزۈپ يۈرگىنىدە ئۇ-
نىڭغا كوزى چۈشكەنلىكى ۋە ئادىمىنى كىر-
گۈزۈپ سۇ سوراتقاندا، بوبى رابىيەنىڭ سۇ
ئورنىغا ئانارنى سىقىپ بەرگەنلىكى، شۇ
چاغدا ھوسەيىننىڭ خەلققە ئانار سىپلىغى
سىپلىپ، سۇ ئورنىغا ئانار ئىچسەك بولىدىكەن، دى-
گەن ناتوغرا پىكرى بوبى رابىيەگە ئايان بولۇپ،
بۇ ھەقتە ھوسەيىنگە تەنبىھ بەرگەنلىكى، ئا-
خىرىدا ھوسەيىن ئوردىغا بېرىپ بۈبى رابىيەگە
كىشى قويغاندا رابىيەنىڭ ھوسەيىنگە " نىمە
ئىلىم ۋە ھۈنەر بىلىدىكەن ؟» دەپ شەرت
قويغانلىقى ۋە ھوسەيىننىڭ بۈبى رابىيەگە
ئويلىنىش ئۈچۈن ئىلىم ـ ھۈنەر ئۆگەنگەن-
لىكى قاتارلىق ۋەقەلىكلەر بىلەن بېرىلگەن.

بۈبى رابىيە ھوسەيىن بىلەن توي قىلغان-
دىن كېيىن ھەم ئۇنىڭ دولەت ئىشىنى تاش-
لاپ قويۋاتقانلىقىنى "يېشىگىزدىكى تەۋەك-
سىگايان بولۇپ، نان ئوگىتۈرۈلۈپ كېتەي
دەۋاتىدۇ » دىگەن ئىشارە بىلەن بىلدۈرىدۇ
ۋە ھوسەيىنگە ئىلىم ـ ھۈنەر ئۆگىنىش،
خەلقنىڭ دەردى ئەھۋالىغا يېتىش توغرىسىدا
تەربىيە بېرىدۇ.

ھوسەيىن خەلقنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش

ئۇچۇن يۇقىراچە ياسىنىپ، شەھەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، يامان ئادەملەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ قالىدۇ ۋە ئۇ يەردىن ئۆزى ئۆگەنگەن ھۈنەر تۈپەيلىدىن قۇتۇلۇپ چىقىدۇ.

بۇلار تۇرمۇش قۇرۇپ بىر يىلدىن كېيىن مەھمۇد تۇغۇلىدۇ. بۇبى رابىيە زىرەك، ئۇقۇمۇشلۇق ئايال بولغاچقا، ھوسەيىنمۇ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ئاچچىق ساۋاقلار ئارقىلىق ئىلىم - ھۈنەرنىڭ قەدرىگە يەتكەچكە، بالىسى مەھمۇتنى كىچىكىدىن ئىلىم - ھۈنەرگە ھەۋەسكار قىلىپ تەربىيىلەيدۇ. مەھمۇد كىچىكىدە ئۆيدە، كېيىن قەشقەردە ھوسەيىن ئىبنى خەلەف كاشغىرى① قاتارلىق دەۋرىنىڭ ئاتاغلىق ئالىملىرىدىن ئىلىم ئالىدۇ.

نىمىس تارىخچىسى پىرىستاك ئېيتقاندەك، مىلادى 1058 - يىللىرى ئوردىدا قىرغىنچىلىق يۈز بەرگەندە بەختكە يارىشا ئامان قالغان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ قايسى يول بىلەن سىرتقا چىققانلىقى ھازىرغىچە رۇشەنلەشمىگەن مەسىلە ئىدى. بۇ رىۋايەتلەردە ئۇنى « مۇق يولى » (پامىردىكى « مۇغ » قەلئەسى ئارقىلىق ئۆتىدىغان يول، بۇ پارسچە " مۇرغ - قۇش " دىگەن سۆزدىن ئېلىنغان بولۇپ، "قۇش يولى" دىگەن بولىدۇ) بىلەن كەتتى، دىيىلگەن. بۇ پامىرنىڭ ئادەتتە كىشىلەر ئىنتايىن ئاز ماڭىدىغان، قۇشلارلا ئۆتەلەيدىغان ئۆتكىلى بولۇپ، بۇ يەردىن ئۆتكەن كىشىلەرگە قەشقەردە ئالاھىدە پالانى مۇق، پۇستانى مۇق دەپ لەقەم بېرىلىدىكەن (بۇ يول ئوپالنىڭ يېنىدىن ئۆتىدۇ). ئوپال خەلقىنىڭ مىڭ يىل مابەينىدە بۇ « مۇق يولى » نى ئەستىن چىقارماي كېلىشى ئالىمنىڭ بۇ قىرغىنچىلىقتىن قۇتۇلۇشىدا ئاساسلىق ئامىلنىڭ شۇ يولدىن ماڭغان بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

بۇنى تەستىقلايدىغان يەنە بىر رىۋايەت شۇكى، مەھمۇت قەشقەرى كەتكەندىن كېيىن ئانىسى بۇبى رابىيە ئۇزاق كۈتىدۇ، بالىسى ئۇزۇن يىللارغىچە كەلمىگەندىن كېيىن شۇ «مۇق يولى» غا قاراپ بالىسىنى ئىزلەپ ماڭىدۇ، ئاخىرى بالىسىنىڭ يولىدا ۋاپات بولىدۇ (بۇبى رابىيەنىڭ مازىرى ھازىرقى ئوپالنىڭ غەربى جەنۇپ تەرىپىدە، پامىرغا ئۆتىدىغان چوڭ يول بويىدىكى "كورۇك بېشى" دىگەن يەردە).

V

يۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، شەيخلەرنىڭ رىۋايىتىچە، مەھمۇت قەشقەرى ئىراق، ئىران تەرەپلەردە ئۇزۇن يىللار ئىلىم تەھسىل قىلغان ۋە مۇدەررىسلىك قىلغان، ئەسەرلەر يازغان. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئوپالغا قايتىپ كېلىپ 8 يىل مۇدەررىسلىك قىلغان. ئالىمنىڭ قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى پائالىيەتلىرى توغرىسىدا شۇنداق دىيىلىدۇ: "موللام ھەر نورۇز ئېيىدا ئۆز تالىپلىرى بىلەن « نورۇز بۇلاق »قا چىقىپ بۇلاققا نورۇزلۇق غەزەللەر يېزىپ تاشلىشىپ سەيلە قىلىشىدىكەن، تالىپلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىملىرىمۇ شۇ يەردە ئۆتكۈزۈلىدىكەن" شۇندىن بۇيانقى ئاز كەم مىڭ يىل داۋامىدا (تاكى يېقىنقى زامانلارغىچە) قەشقەر ۋە يەكەن ئەتراپىدىكى ئۆلۈمالار « ھەزرىتى موللام»نى "ئىلىمگە ھودىگار پىرىم" دەپ تونۇشقان ۋە ئۆزلىرى يېتىشتۈرگەن تالىپلارغا ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى بېرىش مۇراسىمىنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ، « نورۇز بۇلاق» تا ئۆتكۈزۈپ، ھەزرىتى موللامغا دۇئا - تەك

① شەيخ ئىمام زاھىد ھوسەيىن ئىبنى خەلەف كاشغەرى ھەققىدە «دىۋان» ئۇيغۇرچە 1 - توم، 456 - بەتكە قارالسۇن. بۇ زاتنىڭ مازىرى قەشقەر قازىرىق دىگەن جايدا دىيىلىۋاتىدۇ.

بىر قىلىپ ئۆتەڭدىن ئىجازەت ئېلىش ئادەت بولۇپ قالغان. شۇنداق قىلمىسا، ئۇ تالىپنىڭ ئىلمى ئالغا باسمايدۇ، دەپ قارىلىدىكەن.

بۇ بۇلاقنىڭ «نوزۇر بۇلاق» دەپ ئاتىلىشى يۇقۇرقى رىۋايەتتىن مەلۇم. بۇ بۇلاق ھازىرمۇ شۇنداق ئاتىلىپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ خەلقىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەندى ئالىم مەھمۇت قەشقەرى ھاياتىنىڭ تىرىك گۇۋاچىسى سۈپىتىدە ھازىرمۇ بولدۇقلاپ قايناپ تۇرۇپتۇ.

VI

خۇلاسە

بىز مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «دىۋان»دا ئۆز يۇرتى توغرۇلۇق بەرگەن بايانلىرىغا، «ھەزرىتى موللام» شەيخلىرىنىڭ مازارىنىڭ ئىسمى "مەۋلانا شەمسىددىن مەھمۇت بىن ھوسەيىن" دەپ بەرگەن ئاغزاكى مەلۇماتى، تەزكىردە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئاتىسى ھوسەيىن بىلەن ئانىسى بۈبى رابىيە ھەققىدىكى ۋەقەلىكلەر، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «مۇق يولى» دىن چىقىپ كېتىپ، دۇنيانى ساياھەت قىلغانلىقى، كېيىن ئۆز يۇرتى ئوپالغا قايتقانلىقى ۋە 97 يېشىدا ۋاپات بولغانلىقى، بۈبى رابىيەنىڭ بالىسىنىڭ يولغا قاراپ، شۇ يولدا بالىسىنى ئىزلەپ كېتىۋېتىپ ۋاپات بولغانلىقى ۋە بۇ مازارنىڭ ھازىرمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىدىغانلىقى قاتارلىق ھەممىلا ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئوخشاش چىقىدىغان، چىنلىقتا ئويغۇن بولغان رىۋايەتلەرگە ئاساسەن، مەھمۇت قەشقەرى ياشانغىنىدا ئۆز ۋەتىنىگە قايتقان ۋە يۇرتى ئوپالدا ۋاپات بولغان دەپ قارىدۇق ھەم «ھەزرىتى موللام» مازىرى ئەمەلىيەتتە مەھمۇت قەشقەرىنىڭ مازىرى دېگەن خۇلاسىغا كەلدۇق.

مۇناسىۋەتلىك يولداشلارنىڭ ۋاقىپ بولۇشى ۋە ئويلىنىپ كۆرۈشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن:

ئىبراھىم مۇتىئى،
مىر سۇلتان ئوسمانوۋ.

بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە بىللە قاتناشقانلار:

قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدىن:

مەھەممەت زۇنۇن
مەھەممەت ئىمىن سابىت

قەشقەر مىللىي تىبابەتچىلىك كەسپىي بولۇمىدىن:

ئابدىرىشىت سابىت.

قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىن: ئىسمايىل ئىبراھىم.

1982 - يىل 30- دېكابىر، قەشقەر.

قاسىم قازى ئاخۇنۇمنىڭ «ھەزرىتى موللام» توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ يۇرتى ۋە قەۋرىسىنى ئىنقىلاپ بېكىتىش يۈزىسىدىن قەشقەر مەمۇرى مەھكىمىسى تەرىپىدىن چاقىرىلغان سوھبەت يىغىنىغا قاتنىشىپ، پارتىيە ـ ھوكۇمەت رەھبەرلىرىمىزنىڭ سوزى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك دوكلات، مۇلاھىزەلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چوڭ تەسىراتقا ئىگە بولدۇم، خۇرسەنلىك ۋە پەخىرلىنىش ھىس قىلدىم. چۈنكى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىدىن، بولۇپمۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىق ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدىن مەھمۇت قەشقەرىدەك ئاتاغلىق ئالىمنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىزنىڭ يۈكسەك ئىپتىخارىمىز ۋە شەرىپىمىزدۇر. بۇ، ئۇلۇغ ئالىمنىڭ ئۆزۈن يىللاردىن بىرى ھوكۇم سۈرگەن مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەر ۋاقتىدا مەيدانغا چىقماي، بۈگۈنكى كۈندە، ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ئۇلۇغ ھوكۇمىتىمىزنىڭ غەمخورلىغى ئاستىدا تەتقىق قىلىنىپ، تارىخ سەھىپىسىدە يېزىلىپ، ئوتتۇرىغا چىققانلىغى ئۈچۈن پارتىيە ۋە ھوكۇمىتىمىزگە رەھمەت ئوقۇيمەن، مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

مەھمۇت قەشقەرى ئۆز ئەسەرلىرىدە "ئوپال ـ بۇ مېنىڭ يۇرتۇمنىڭ ئىسمى» دىگەن، مەنمۇ ئوپالدىن ئۆسۈپ چىققانلىغىم ئۈچۈن، پېشقەدەملەردىن ئاڭلىغانلىرىم ۋە ھىس قىلغانلىرىمنى كۆپچىلىك بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

ئوپال گۇڭشېنىڭ ھازىرقى 5-دادۈيىدە (كونا ئاتالغۇسى بويىچە موللام بېغى كەنتىدە) بىر مازار بولۇپ، «ھەزرىتى موللام» دىگەن ئىسىم بىلەن مەشھۇر بولغان. بۇ كىشىنىڭ دەپىن قىلىنغان گۈمبىزى ئىگىز بىر دوڭدە بولۇپ، ئالدىدا دۇرغۇن ئۈژمىلىك باغلار بار ئىدى. ھەر يىلى 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە كونىشەر ناھىيىسىگە قاراشلىق ئوپال، بولاقسۇ، تاشمىلىق قاتارلىق جايلاردىن ئەر ـ ئاياللار ھەزرىتى موللامنىڭ ئۈژمىسىنى يەيمىز دەپ، داقا ـ دۇمباق بىلەن سەيلى ـ تاماشىغا كېلىپ مازارنى زىيارەت قىلىپ، باغدا مەشرەپ، نەغمە ـ ناۋا قىلىپ كوڭۇل ئېچىشاتتى. بۇ تاماشا ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە كۈنىدە بولۇپ، "شەنبە سەيلىسى» دەپ ئاتىلاتتى.

«ھەزرىتى موللام»نىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدە «ھەزرىتى موللامنىڭ تېغى» دەيدىغان قىزىل بىر تاغ بولۇپ، ئۇ گەج چىقىدىغان جاي ئىدى. ئۇ تاغنىڭ ئالدى تەرىپىدە "ئەژدەرھا ئۆڭكىسى» دەيدىغان بىر ئۆڭكۈر بار ئىدى (ھازىرمۇ بار). كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە ھەزرىتى موللامنىڭ ۋاقتىدا شۇ ئورۇندا ئەژدەرھا بولۇپ، موللام بېغى كەنتىنىڭ خەلقى ۋە مال ـ مۈلۈكلىرىنى دەم تارتىپ يۇتۇپ كېتىپ، پۇخرالار ئېتىز ـ ئېرىق ئىشى بىلەن خاتىرجەم شۇغۇللىنالمىغانلىقتىن، خەلق ھەزرىتى موللامدىن ئەژدەرھانى يوقۇتۇش ئۈچۈن دۇئا تەلەپ قىلىپ، شۇ ئارقىلىق ئەژدەرھانى ئولتۇرگەن ئىكەن. خەلقنىڭ ئېتىقادى مازارغا بەك ئارتۇق ئىدى. ھەزرىتى موللامنىڭ ئىسمىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى ھېچكىم بىلمەي «ھەزرىتى موللام» دىگەن لەقەپ بىلەن ئاتىلىپ،

كېيىنكى زامانلاردا شۇ مازارنىڭ كونا شەيخلىرى تەرىپىدىن بۇ كىشىنىڭ ئىسمى ھەزرىتى مەۋلانا شەمسىددىن ئەللام ئىكەن دەپ تونۇلغان. ئەمما ئۇ ۋاقىتىدا مەھمۇد بىن ھۇسەيىن كاشغەرىنىڭ ئىسمى مەيدانغا چىقمىغانلىقىدىن شەمسىالدىن ئەللامە دېيىلگەن. مەھمۇت دەپ ئاتالمىغان ئىكەن.

مەن بۇندىن 50 يىل بۇرۇن مازارنىڭ كونا شەيخلىرىنىڭ قولىدا شۇ مازارنىڭ بىر تولىيە سىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ تولىيە بەدەۋلەت (ياقۇپ بەگ) نىڭ قەشقەرگە ھاكىم بولغان دەۋرىدە تامامى قەشقەر ئەتراپىدىكى مازارلارنىڭ تولىيەلىرىنى يىغقانلىقى ئۈچۈن ھەزرىتى موللامنىڭ كونا تولىيەسىدىن بىر نۇسخە كۆپىيە قالدۇرغان ئىكەن. ھەزرىتى موللامنىڭ بۇ تولىيەسىنىڭ كىرىش سۆزىنى شۇنداق دەپ يازغان: «ھەزرىتى موللام مولەققەب(لەقەب) ئىسمى مەۋلانا شەمسىددىن ئەللام مەھمۇدىيەدۇر مەنكى ياتمانلىق (سانى ئىسمىدىن چىقىپ قاپتۇ) يېرىمنى ۋەخف قىلدىم، مەندىن كېيىن مېنىڭ ئەۋلادىمدىن كىم مازىرىمغا شەيخ، موتەۋەللە بولسا مەزكۇر زېمىننى تېرىپ - ساتمىغان، مۈلۈك قىلىپ ئالمىغان، مىراس قىلىپ ئالمىغان شەرت بىلەن زېمىندىن چىققان مەھسۇلاتنى × ئۇق قىلىپ شەيخ × ئۇق يەيدۇ، موتەۋەللە × ئۇق يەيدۇ. × ئۇقنى شىكەستىلىرىغا (رېمونت دىمەكچى) سەرپ ئېتىدۇر، قەبرەمنى زىيارەت قىلغىنى يېراق - يېقىندىن كەلگەنلەرگە سەرپ ئېتىدۇ» دېگەن مەزمۇندا شەرت باغلىغان ئىكەن. مەن ئۇ ۋاقىتتا ئۇ تولىيەدىكى مەۋلانا شەمسىددىن ئەللام مەھمۇدىيە دېگەن ئىسمنى مۇنداق ھېس قىلغان ئىكەنمەن. مەۋلانا شەمسىددىن ئىسمى بولسا ئەللام مەھمۇدىيە دېگەننى ئەشۇ شەمسىددىن دېگەن ئىسمگە مەدھىيە - سۈپەت ئوخشايدۇ دەپ تونۇغان ئىكەنمەن. ھازىر ئەمدە مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئەسىرىدە ۋە بەزى باشقىلار تەرىپىدىن ئىگەللەنگەن دېلىل - پاكىتلارغا قارىغاندا مەن مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئۆزى ھەزرىتى موللام ئىكەنلىكىنى تونۇپ ئېتىراپ قىلدىم، شۇ ئىكەن دەپ بىلدىم، راستلىقىغا ئىشەندىم. ئۇ ماتېرىيالدا "يۇرتۇم ئوپال، ئازىق كەنتى» دېيىلىپتۇ. بۇمۇ توغرا دەپ تونۇيمەن. ھەزرىتى موللامنىڭ غەربىي جەنۇپ تەرىپىدە سوسەر دەيدىغان بىر جىلغا بولۇپ ئۇنىڭ ئاغزى سوسەر ئاغزى دەپ ئاتالغان. ئۇ يەرنىڭ ئىسمى بۇرۇن سوسەر ئىزىق دەپ ئاتالغان بولسىمۇ كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە كېيىن سوسەر ئاغزى دەپ ئاتالغان. سوسەرنىڭ ئىككى تەرىپى يار، ئوتتۇرىسى ئورمانزارلىق، چوپزارلىق، يايلاق بولۇپ ئۆتكەن. ئۇ يەر، بۇ يەردىن بۇلاق سۈيى سىزىپ چىقىپ، ئاياغ بىر دەريا بولۇپ، شۇ ئېقىمىدىن چىققان سۇ 6 -، 5 - دادۈينى پۈتۈن، 7 - دادۈينىڭ نىسپىنى سۇغۇرىدۇ. ياز ۋاقىتلىرىدا تاغدا يامغۇر يېغىپ بىرەر ئىككى مىڭ تاشلىق كەلكۈن سەل كېلىپ جىلغا ئەتراپىدا نۇرغۇن يەرلەرنى ۋەيران قىلىپ كېتىدىغان، نۇرغۇن دەرەخلەرنى، چوپزارلىقتا ئوتلاۋاتقان ھايۋانلارنىمۇ ئېقىتىپ كېتىدىغان ئىشلار بار ئىدى. ئۇ سوسەرنىڭ ئاغزى دەھەن بولغانلىقىدىن سوسەر ئاغزى دەپ ئاتىلىپ قالغان. مەن، سوسەر ئاغزى ئەمەس، شۇسەر ئاغزى دېگەنمىكىن دەپ ھېس قىلىمەن. چۈنكى بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتالغۇلىرىمىز ئەرەبى، پارس، ھەتتا خەنزۇچە ھەر تۈرلۈك لوغاتلار بىلەن مۇرەككەپ بولغانلىقىدىن بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتالغۇسىدا "شۇ» دېگەن ئازدىكى سۇ بولۇپ، "سەر» پارس تىلىدا باش دېگەن مەنادا بولۇپ سۇ بېشى باشلىنىپ كېلىدىغان ئاغزى دېگەن بولامدىكىن دەپ ئويلايمەن.

ماتېرىيالدا سۇلتان باغىنىڭ دارىسى دېگەن، ئۇ ھەم قەدىمدىن شۇنداق دەپ ئاتالغان، ھېلىمۇ شۇ ئاتالغۇ بىلەن ئاتىلىدۇ.

مەھمۇد كاشغەرى مۇق يول بىلەن قاچقان دېيىلىپتۇ. مۇق يول دېگەن سوزمۇ توغرا. ئازاتلىقتىن بۇرۇن «مۇق قۇرۇل» دەپ ئاتىلاتتى. مۇق سوۋېت زېمىنىگە ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوغرى يول بولۇپ، ئۇ يەردە خەلقلەر ئوغۇرلۇقچە ئۆتۈپ كېتىدۇ دەپ توساپ ياتىدىغان چېرىكلەر دۆ-جۇرلۇق قىلىپ ساقلايتتى. ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇ ئەمەلدىن قالغان.

يەنە ماتېرىيالدا «سوسەر ئاغزىنىڭ ئۇ تەرىپىدە خوجا سەيپىدىن دېگەن مازار بار، ئۇ يەرنى قۇمباغدەيدۇ» دېيىلىپتۇ، بۇمۇ توغرا. مېنىڭ ئۇسۇپ چىققان يېرىم شۇ قۇمباغ دېگەن يەر. كونىلاردىن ئاڭلىشىمىزچە: قۇمباغ دېگەن بۇرۇن كەلكۈن سۇ كېلىپ قۇم بېسىپ كەتكەنلىكتىن قۇمباغ دەپ ئاتالغان. خوجا سەيپىدىن ھەزرىتى موللامنىڭ شاگىرتى دېيىلگەن. ئوپالدا يالغۇز سەيپىدىن مازار ئەمەس، ئون نەچچىدىن كوپرەك مازار بار. كونىلاردىن ئاڭلىشىمىزچە: ھەممىسى ھەزرىتى موللامنى پانا تارتىپ ئەگىشىپ كەلگەن دەيدۇ. ئوپالدىكى مازارلارنىڭ ئىسمى تۆۋەندىكىچە: ھەزرىتى موللام، ئىمام ئىلىرىم، خوجا سەيپىدىن، خوجا قونداق، مازار توغراق، قىلىچ بوغرا، ئېلى تېكىن، سوبوكتېكىن، كەكە ساقال ئاتام، قارا ساقال ئاتام، قارا تاش مازار، قىزىل مەسچىت ئاتام، ئالمىلىق ئاتام، بولغونۇچ ئاتام، ھەزرىتى پاشاھ، بۈبى رابىيە بەسرىم قاتارلىق مازارلاردۇر. بۇلاردىن ئاز سانلىق مازار يۇرت ئىچىدە بولسىمۇ، تولىسى يۇرتنىڭ ئۈستىدە. خۇددى يۇرتنى مۇھاسىرىگە ئالغاندا ئوخشاش ئوپالنىڭ توت ئەتراپىدا ئورۇنلاشقان. خەلق ئارىسىدا ھەر قايسىنى ئۆزىگە لايىق ھورمەتلەيدۇ، ئۆزىگە لايىق خۇسۇسىيىتى بار. ھەزرىتى موللامنىڭ تېغىدىن ئازاتلىقتىن بۇرۇن دەرەخلەر تېرىلغۇ يەرگە ئوغۇت قىلىمىز دەپ كولاپ توپا ئالغان. بەزى يەردىن تاشتىن ئويالغان كوزا، چىنە، گۈل ئويالغان ئوي سايمانلارمۇ چىققان. ھەتتا تاملىرى گەجدىن سۇۋالغان ئوي-ئىمارەتلەرمۇ چىققان. بۇ ئوپال چەت دولەتلەرگە چېگرا بولغانلىقتىن ئوپۇلات قورۇل، يودۇغباش قورۇل دەيدىغان، قورولچى ساقلايدىغان چازا بار ئىدى.

تاغدىكى ئەژدەرھانىڭ ئۇۋىسى دېگەن ئوڭكۇرنىڭ ئالدىدا تاغ ئۈستىدە توققۇز قازناق دەپ يەر ئاستى كاما بار ئىدى. بىز كىچىك ۋاقتىمىزدا (مەكتەپتە ئوقۇيدىغان ۋاقتىمىزدا) مازارغا چىقىپ شۇ توققۇز قازناقنىڭ يۇقۇرى بېشىدىن كىرىپ ئۇنىڭدىن بۇنىڭغا ئوتۇپ ئويناپ ئاياغ، بېشىدىن چىقىپ ئويناتتۇق. ھەزرىتى موللامنىڭ ئاستىدىكى بىر مەھەللىنىڭ شەرق تەرىپىنى كونا قورغان دەيتتى. شۇنىڭدەك بازار قورغان، ھولجىگدە قورغان دەيدىغان جايلار بار ئىدى. ئىككى جاينى قەدەم جاي دەپ ئاتىلىدۇ. بىرسى 1 - دادۇيدە، يەنە بىرسى 3 - دادۇيدە. بۇ ھەزرىتى موللام ئوز ۋاقتىدا ئىلىمگە تويشقان بىر كىشى بولۇپ، كوپ كىشىلەر ئۇنىڭدىن تەربىيە ئېلىپ موللا بولغان. ھەر يىلى ياز ۋاقىتلىرىدا ئوپال گۈزەل، ھاۋالىق بولۇپ، بولۇپمۇ ھەزرىتى موللام جايلاشقان ئورۇن ئىگىز ھاۋالىق بولغاچقا ئەتراپ جانىبىسىدىن ئوقۇغۇچى - تالىپلار كېلىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، دىنىي كىتابلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ، مەلۇم مۇددەت ئىستىقامەت قىلىپ، تەربىيە ئېلىپ، مەنىۋى ئىجازەت ئېلىپ كېتەتتى. تەربىيە ئالىدىغان تالىپلار

يالغۇز ئۇپال ئەمەس، ئاقسۇ، كۇچا، خوتەن، يەكەن، قاغىلىق، مارالۋېشى قاتارلىق ۋىلايەت، ناھىيىلەردىن قەشقەرگە ئوقۇش ئۈچۈن كېلىپ ياز كۈنلىرىدە ئۇپالغا چىقىپ ھەزرىتى موللامدىن تەربىيە ئېلىپ كېتەتتى. ئىلمى ئالغا باسقان شاگىرتلارنى ئۇستازى ھەزرىتى موللامغا بېرىپ تەربىيە ئېلىپ كېلىڭلار دەپ بۇيرۇيتتى. ئۇلار كېلىپ مەلۇم مۇددەت ئىستىقامەت قىلىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆز ئالدىغا ئىلمى ئالغا بېسىپ مۇتالىئەسى چىقىپ كېتەتتى. جۈملىدىن مەنمۇ ھەزرىتى موللامدىن تەربىيە ئالغان. باش ۋاقىتلىرىمدا ئىلمىم ئالغا باسماي ھەزرىتى موللامغا چىقىپ تومۇز كۈنلىرىدە روزى تۇتۇپ قىرىق كۈن ئىستىقامەت قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن ئوقۇشۇم ئالغا بېسىپ ساۋادىم چىققان. ھەتتا شۇندىن كېيىن دىنىي خىزمەتلەرگە مۇيەسسەر بولدۇم. ئەۋۋەل مەھەللەمدە كىچىكرەك مەسچىتكە ئىمام بولدۇم. ئۇندىن كېيىن ھەزرىتى موللامنىڭ ئۆزىدىكى ھازىرقى مەسچىت جامەگە ئون يىلدەك خەتىپ بولدۇم. ئەڭ ئاخىرىدا قازىلىق خىزمىتىگە مۇيەسسەر بولدۇم. مەن بۇنى ھەزرىتى موللامنىڭ تەربىيىسىدىن بولدى، ھەزرىتى موللامنىڭ مەدەت - ياردەم قىلغانلىقىدىن بولغان دەپ تونۇيمەن.

ئىسلام دىنىمىزدا خۇدادىن بولەك كىشىگە ئىبادەت قىلىپ چوقۇنۇش، خۇدادىن باشقا كىشىدىن مەدەت ئىستىئانەت سوراش ئېتىقات جەھەتتىن ئىسلام دىنىغا خىلاپ بولسىمۇ، قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىپلەرنىڭ مەزمۇنىچە خۇدا، قانداق كىشى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆز پەزىلى - كەرەمىنى خالىغان كىشىنىڭ ۋۇجۇدىغا قويغان. ھەر بىر كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىگە لايىق قابىلىيەتلەرنى خەلق ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ھەزرىتى موللامنىڭ ۋۇجۇدىدا شۇنداق پەزىلەت ۋە ئۇلۇغ تەربىيىنى قويغانلىقىنى ھېچ كىشى ئىنكار قىلالمايدۇ. بۇنىڭدا شەك - شۈبھە يوق.

مۇندىن 50 يىل بۇرۇن يېڭىسارلىق پالتاخۇن خەلپىتىم دىگەن بىر ئالىم كىشىدىن شۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم. ئۇ ئادەم ھەر يىلى يېڭىساردىن ھەزرىتى موللامغا كېلىپ مەلۇم مۇددەت تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئادەم شۇنداق دىگەن: مەن يېڭىساردا ئوقۇيدىغان ۋاقتىمدا «مەسنەۋى شەرىپ» كىتاۋىنىڭ بىر مەنىسىنى تاپالمىدىم. يېڭىساردىكى ئۇستازلىرىممۇ تاپالمىدى. يەكەنگە بېرىپ، يەكەندىكى ئالىملاردىن سورىسام ئۇلارمۇ تاپالمىدى. ئۆزۈم ھەيران بولۇپ يۈرۈپ بىر كۈن كېچىسى چۈشۈمدە "بۇنىڭ مەنىسىنى ھەزرىتى موللام بىلەتتى" دىدى. چۈشۈمدىن ئويغىنىپ ھەزرىتى موللام دىگەن نەدە دەپ خەلقتىن سورىسام ئۇپال دىگەن يەردە ھەزرىتى موللام دەپ بىر مازار بار ئىدى، دىدى. مەن ئۇپالغا كەلمىگەن ئىكەنمەن. ئىزدەپ سوراپ ئۇپالغا كېلىپ ھەزرىتى موللامدا قىرىق كۈن ئىستىقامەت قىلدىم. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇخلاپ قويسام ئۆزىچە دىلىمغا تاپالمىغان مەنا ئېنىق بولۇپ چۈشۈپ، دىلىم يورۇپ قاپتۇ. قايتىپ كېلىپ يېڭىسار، يەكەندىكى ئالىملارگە سېلىپ باقسام ئۇلار چۈشىنىپ ئاپىرىن ئوقۇپ كەتتى. شۇندىن بىرى مەندىن بىر كىشى سىلە كىمدە ئوقۇغان دەپ سورىسا، مەن ھەزرىتى موللامدا ئوقۇغان، ئۇستازىم ھەزرىتى موللام دەيمەن دىگەن ئىدى.

مەن يۇقۇرىدا "ھەزرىتى موللام ئەژدەرھانى ئۆلتۈرگەن دىگەن پاراڭ بار ئىدى" دىگەن ئىدىم، ئەمما قانداق ئۆلتۈرگەنلىگىنى، ھەزرىتى موللامنىڭ قانداق ۋاپات بولغانلىقىنى بىلمىگەن ئىدىم. مەن ئازادلىقتىن 3 - 4 يىل بۇرۇن ئۇپالنىڭ ھول جىگدە كەنتىدىكى مەممەت چواڭ

دىگەن ئادەمنىڭ قولىدا ھەزرىتى ئىماملىرىمنىڭ ئىسمى (ئىمام مالىك ئەژدەر، ئىمام مالىك ئەستەر) دىگەن مازارنىڭ تەزكىرىسىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇ تەزكىرىدە مۇنداق دىگەن: ئىماملىرىم - سەمەر قەندنىڭ دەبىدىن كەلگەن ھەزرىتى موللامنىڭ شاگىرتى ئىدى. ھەزرىتى موللام ئالىم كىشى ئىدى. ئىماملىرىم ئەھلى غازات كىشى ئىدى. ئىماملىرىم دائىم كاپىرلار بىلەن جەڭ قىلاتتى دىگەن. يەنە شۇ تەزكىرىدە "ھەزرىتى موللام موللام بىخى خەلقنى ئەژدەرھانىڭ ھالاك قىلىشىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىككى يىپنىڭ ئىككى دانە قىلىچنى باغلاپ ئەژدەرھاغا مۇق بىلە بولغان. ئەژدەرھا دەم تارتقاندا ئىككى ياندىكى باغلىغان قىلىچ ئەژدەرھانىڭ ئىككى جاۋغىيىنى تىلىپ ئىككى بولەك قىلىپ ھالاك بولغان. ھەزرىتى موللاممۇ ئەژدەرھانىڭ زەھرىنىڭ تەسىرىدىن ۋاپات بولغان» دىيىلگەن.

كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە: ھەزرىتى موللام، شاگىرتى ئىمام مالىك ئەكبەرگە بۇيرىغان ئىمام مالىك ئەكبەر ئەژدەرھانى ھالاك قىلغان. ئىمام مالىك ئەكبەر مېنى كوك ئىنەكنىڭ سۈتىدە يۇيۇڭلار دىگەن ئىكەن، كوك ئىنەكنىڭ سۈتى يېتەرلىك بولماي بەزى ئەزايىغا يەتمىگەنلىكتىن ئىمام مالىك ئەكبەر ۋاپات بولغان ئىكەن (ئەژدەرھانى ئولتۇرگەنلىگى ئۈچۈن ئىمام مالىك ئەكبەرنى - ئىمام مالىك ئەژدەر دەپ ئاتىلىپ كەلگەن دىگەن سوز بار) ئەگەر كوك ئىنەك سۈتى تولۇق يەتكەن بولسا زەھەرنىڭ تەسىرىنى تارتىپ ئېلىپ ھايات قالىدىكەن دىگەن سوزلەرمۇ بار ئىدى. يەنە ئوپالنىڭ 1-دادۇيىنىڭ ئايىغىدا قاراباش دىگەن بىر مەھەللە بار. بۇ مەھەللە بىلەن ئىماملىرىم مازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرلا جىلغا بار. ئۇ تەرىپى ئىماملىرىم، بۇ تەرىپى قاراباش دىگەن مەھەللە. شۇ مەھەللىدە يارنىڭ بېشىدا ئېگىز بىر دوڭ بار. مەن پېشقەدەم ئادەملەردىن ئاڭلىغان ئىدىم. مۇشۇ ئېگىز دوڭ بۇرۇن قالماقنىڭ شەھرى ئىكەن، ئۇنىڭ باشلىغىنى قاراباش دەيدىكەن، ئىماملىرىم شۇ قالماقلار بىلەن غازات قىلغان ئىكەن. شۇڭلاشقا بۇ مەھەللىنىڭ ئىسمى "قاراباش" دەپ ئاتىلىپ قالغان ئىكەن دەيدۇ. ھەزرىتى موللام مازىرىنىڭ ئالدىدا ھەزرىتى موللام دەرس ئوتكەن مەدرىسە دەيدىغان بىر ئېگىز دوڭ مەيدان بار ئىدى، ئەمما تاملىرى بار ئىدى، تۈپىسى ئوچۇق سەينا ئىدى. ھەزرىتى موللام شۇ يەردە دەرس ئوتكەن دەيدىغان سوزلەر يېقىنغىچە بار ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن دىخانلار تۈپىلىرىنى ئېلىپ، ئولگەن ئولۇكلەرنى دەپنە قىلىپ، تاملىرى يوقۇلۇپ قەبرىستانلىق بولۇپ كېتىپتۇ.

ماتىرىيالدا بۇبى رابىيە مەھمۇد كاشغىرىنىڭ ئانىسى ئىكەن دىيىلىدى. بۇ توغرىدا ئاتا-بوۋامدىن ئاڭلىغانلىرىمنى پىكىر قىلىمەن:

بۇبى رابىيە بولسا ئوپالنىڭ ھازىرقى 7 - دادۈي 8 - شودۇيىدە. بۇرۇن قۇمباغ بۇبى رابىيە بەسىرىم دەيتتى. مېنىڭ ئاتا - بوۋامنىڭ ئويى شۇ بۇبى رابىيەنىڭ ئالدىدا، بۇرۇنقى مېنىڭ ئاتا - بوۋام شەيخ بولۇپ كەلگەن. مەن چوڭ بولسام دادام شەيخ ئىكەن. دادام 40 - يىللىرى ۋاپات بولغان، دادامنىڭ ئىسمى زىكرىيا شەيخ. دادامدىن بۇرۇن دادامنىڭ دادىسى قادىر ھاجىم شەيخ بولغان ئىكەن. چوڭ دادامدىن بۇرۇن، چوڭ دادامنىڭ دادىسى ئوسمان شەيخ ئىكەن. ئوسمان شەيخدىن بۇرۇن دادىسى تەلەي شەيخ ئىكەن. شۇكۇر باي دىگەن كىشىنىڭ ئوغلى ئىكەن. دادامنىڭ ئېيتىشىچە بۇبى رابىيە بەسىرىم مازار بولسا ئەسلىدە بەسىرە دىگەن شەھەردىن كەلگەن ئىكەن. ۋاپات بولۇپ شۇ ئورۇنغا دەپنە قىلىنغان ئىكەن. ئاتا - بوۋامدىن مۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم: خەلقلەر ئوز ۋاقتىدا بۇ مازارنىڭ ئۇلۇغلىغىنى بىلمەيدىكەن. شۇكۇر

باي دىگەن بىزنىڭ بوۋىمىز ئىكەن. ئۇ ئوزى چارۋىدار ئادەم ئىكەن. بىر كۈنى ماللىرىنى باققىلى ھەيدەپ ماڭسا مازارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مال قەۋرىنى ئارىلىماي بىر تېكىي ئۈيان، بىر تېكىي بۇيان ئىككى بولەك ئايرىلىپ مېڭىپتۇ، ئەتىسى يەنە شۇنداق بولۇپتۇ، ئاندىن ھە، بۇ مازار ئۇلۇغ مازار ئىكەن. بىر تىلسىز ھايۋان ھورمەت قىلىپ ئارىلاپ ئوتمىدى دەپ شۇكۇر باي بوۋىمىز تامىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ، ئۈستىنى يېپىپ، چوڭ ئوغلى تەلەي شەيخنى ئىگە قىلىپ قويغان ئىكەن. بۇرۇن بۇبى رابىيەنىڭ ئالدىدىكى يولدىن ئوتكەن ئادەم ئۇلاغلىق بولسا، مازارنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە ئات - ئۇلاغلىرىدىن چۈشۈپ، بەلكى قامچىسىنى بوينىغا سېلىپ توبە قىلىپ ئوتىدىكەنمىش. ئاتتىن چۈشۈپ ئوتمىسە، ئات مۇدۇرۇپ يىقىلىپ بىر ھادىسىگە يولۇقىدىكەنمىش. بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ خاسىيىتىدىن بىزنى تۇمشۇغلۇق چوقۇماي، قاناتلىق قاقماي يەنە بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىماي كەلگەن. بىز بۇبى رابىيە بەسىرىمدىن كوپ تەربىيە ئالغان، مەندىن كېيىن قالساڭلار بۇ مازارنى ھەرگىز تاشلىماڭلار، ئوبدان ئىخلاس بىلەن تېلەنگلار» دەپ ماڭا تەربىيە بەرگەن.

بەزىلەرنىڭ ئارىسىدا مۇنداق بىر پاراڭ بار ئىدى: بۇبى رابىيە بەسىرىم ھايات ۋاقتىدا خانە كەئبىگە بارىمەن دەپ پىيادە بارغان ئىكەن. خانە كەئبىگە ئۈچ كۈنلۈك يەر قالغاندا بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ بۇ ھەممىتى خۇداغا مەقبۇل بولۇپ خانە كەئبىگە سەن ئالدىغا بار دەپ ئەمرى قىلىپ خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن خانە كەئبە جايىدىن تام - تورۇسلىرى بىلەن كوچۈپ ھاۋاغا كوتۈرۈلۈپ بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ، رابىيە بەسىرىمگە قارشى ھاۋادا مۇئەللەق تۇرغان ئىكەن. يەنە بۇبى رابىيە بەسىرىم ئوزى ئايال بولغان ئۈچۈن بۇۋىلىك دىگەن نىسبەت ئاياللارغا شۇ كىشىدىن قالغان بولۇشى كېرەك. جۈملىدىن مېنىڭ چوڭ ئانام (دادامنىڭ ئانىسى) ھاشى بۇۋىم دىگەن رابىيە بەسىرىمدىن روھانە تەربىيە ئېلىپ، بۇبى رابىيە بەسىرىمنىڭ ئىجازىتىنى ئېلىپ، ئاتاغلىق بۇبى بولۇپ مەزلۇم خەلقلەر (ئاياللار - دىمەكچى. ت) ھەر شەنبە كۈندە ئەتراپى جانىپلاردىن ئاياللار ھوزۇرىغا كېلىپ خەتمە ئوقۇپ تەربىيە ئېلىپ كېتىدىكەن. مەن چوڭ بولسام چوڭ ئانامنىڭ ئوپال، بۇلاقسۇ، توققۇزاق، بەشكېرەم ھەتتا شەھەر قاتارلىق بىر نەچچە ئورۇندا تەربىيىلىگەن بۇبى ئايال شاگىرتلىرى بار ئىكەن. مېنىڭ ئانىمىمۇ ھەپىزە بۇبى دەيتتى. ئوپالدا ئاتاقلىق بۇبى ئىدى. خانىقارى بار ئىدى. ئانامدىن كېيىن ئاچام خىلىچەخانىغا قالغان ئىدى. ئاچام 1958 - يىلى ۋاپات بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ خاتونۇم ئايخان بۇۋىم دەپ ئاتىلىپ 1962-يىلى ۋاپات بولدى. شۇندىن كېيىن بۇۋىلىك نىسبەت بىزدە ئەمەلدىن قالدى.

چوڭ ئانام ھاشى بۇۋىم ئوز ۋاقتىدا شەھەر ئىچى چاسا گۈگشى كونا ئوردا يۇسۇپ ھاجىم بىتەلەي دىگەننىڭ مەھەللىسىدە ئولتۇرۇپ بۇۋىلىك قىلغان ئىكەن. شەھەر ئاياللىرىنىڭمۇ چوڭ ئانامغا ئىخلاسى بار ئىكەن. كونا ئوردىلىق شاھ نىسىپ ئاخۇنۇمدىن مەن: «سىلىنىڭ چوڭ ئانىلىرى ھاشى بۇۋىم فازىل، كارامىتى بار مەزلۇم ئىدى، ھازىرقى زامانىنىڭ ئىككىنچى بۇبى رابىيەسى دىسە بولىدۇ، سىلە شۇنىڭ نەۋرىسى» دەپ مەدھىيە قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم. چوڭ ئانام شەھەردە ۋاپات بولۇپ بۇ يەردە دەپنە قىلىنىدىغان ھەدىگەرلىكى بولمىغانلىقى ئۈچۈن شۇ ۋاقىتتا قەشقەرنىڭ قازى كالانى ئابدىقادىر قازى كالان ئاخۇنۇم ھەزرىتى ئاپپاقتىن بىر كەشىلىك يەر ئېلىپ شۇ يەرگە دەپنە قىلغان ئىكەن.

مانا بۇ يۇقۇرىدىكى ماتېرىياللارغا قارىغاندا مەھمۇت كاشغەرىنىڭ ئوپاللىق ئىكەنلىكى، ھەزرىتى موللام مەھمۇت كاشغەرىنىڭ ئوزى ئىكەنلىكى، بۇبى رابىيە ئۇنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكى شۇبھىسىزدۇر.

بىزدە دۇر

ئابدىراخمان ناۋايى

ئى ئۇلۇغ دەنايى ئالىم ئويپال① دىيارىڭ بىزدەدۇر،
تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئىزىز تۇپراق ماكانىڭ بىزدەدۇر.

خەلقى ئالەم مۇشتىرى، قايىل بولۇپ ئالقىشلىغان،
ئىلمۇ - ئىرپان دەستۇرى، مەشئەل چىراغىڭ بىزدەدۇر.

ئۇگۇنۇپ ئۇندىن جاھان تاپقان ئەقىل-ئىدرەك قۇۋۋەت،
تۇتىيا دىللەرگە مەلھەم، شىرىن كالامىڭ بىزدە دۇر.

ئوتتى ئومرۇڭ ئەل - ۋەتەن، خەلقىڭ ئۇچۇن تەر ئاققۇزۇپ،
ئىلمى - ھىكمەت قىبلىگاھى، ئالتۇن مازارىڭ بىزدەدۇر.

مەرىپەت دەرياسىدا تىنماي ئۇزۇپ گوھەر سۇزۇپ،
ئەل ۋە ئەۋلادىڭ ئۇچۇن يازغان كىتاۋىڭ بىزدەدۇر.

ئوتكىنلى مىڭ يىل بولاپتۇ، ئۇنتۇماس خەلقىم سىنى،
ھورمىتىڭ، شوھرەت ئەقىدىڭ ئىشقى پىراقىڭ بىزدە دۇر.

مەرىپەت ئىشقى يولىدا چول كىزىپ ئاشتىڭ داۋان،
ئەل ئۇچۇن مەڭگۇ تەۋەرۇك مىھنەت ئىجادىڭ بىزدەدۇر.

يىڭنە بىرلەن تاغ قېزىپ، گوھەرنى يىققان بىز ئۇچۇن،
ھىممىتىڭ، جەبرۇ جاپايىڭ،كەشپىياتىڭ بىزدەدۇر.

شەمسىددىن بىننى ھوسەينى مەۋلانە مەھمۇت قەشقەرى،
بۇبىرابىيە سەييىددىن ئول بوزورۇك ۋارىڭ بىزدە دۇر.

ئەي كەرەملىك شاھى سۇلتان - ئالىم، ئەدىپلەر تاجىسى،
سەن تۇغۇلغان ھەم يېتىلگەن «ئازىق» دا جايىڭ بىزدە دۇر.

---

① تويپال - ھازىر ئوپال دەپ ئاتىلىدۇ

سۈپ-سۈزۈك ئاققان زىلال، ئابى ھايات كەۋسەرنى كور،
ئوتلىمى چاقناش داۋاسى شەرۋەت بولاغىلىك بىزدە دۇر.

كەلسە مېھمان ھەر تەرەپتىن ئالدىغا مەمنۇن چىقىپ.
كەڭرى داستانلارنى سالغان «تەكىگايىلىك» بىزدە دۇر.

ھەر يىلى كەلگەندە نوروز «نوروز بۇلاق» دا بەزمە-توي.
نەزمە - ئەشئار قايىنغان گۈلسەيلىگاھىلىك بىزدە دۇر.

«ئويدە چولپان» «خان بېغى» ھەم ئۈستىدە موللام تېغى.
سەن ياشاپ ئوتكەن بۇ يەردە، سۆيگەن نىگارىلىك بىزدەدۇر.

قەدىردانىم، مېھرىبانىم ئالىم ئەزىزان قەشقىرى،
«ئۈژمىلىك» ھەم مىۋە زارلىق «مەسچىت» مۇدارىلىك بىزدە دۇر.

ئوچمىدى نامىڭ تۇرۇپتۇ، ئەۋلاتىڭىن - ئەۋلاتقىچە.
نەۋرىلەر تۇققان - قېرىنداش، پۇشتى گارىلىك بىزدە دۇر.

قەشقىرى مەخمۇت دىمەككى - ئالەمشۇمۇل ئالىم دىمەك،
ئۇستازىمىز ھەم پەخرىمىز، بۇ ئىپتىخارىلىك بىزدە دۇر.

بارىكاللا ئەي ئۇلۇغ زات، تارىختا نامىڭ ئوچمىگەي،
«رونار» قىلىپ ئاستۇق بۇگۈن «تۈركى دىۋانىلىك» بىزدەدۇر.

كومپارتىيەم بەرگەچ مەدەت، ئالىم بۇگۈن تاپتى ئىجات.
مەرتىۋەڭ ئوسمەكتە تاغدەك، بەختى پانايىلىك بىزدە دۇر.

ئەمدى بۇ ئوپال دىيارى، شەھرى ئىزىمىدىن بولغۇسى،
كەلسە دوستلارنى كۈتەرمىز، مېھمان سارايىلىك بىزدە دۇر.

ھەزرىتى مەۋلانا ئالىم، بولدى بۇگۈن باغرىڭدا توي،
گۈل چېچەكلەرگە ئورالغان، نەۋ باھارىلىك بىزدە دۇر.

ئا، ناۋايى ئېھتىرام ھورمەت بىلەن گۈل دەستە تۇت،
مەرھابا ئەي...پېشۋايىم، چارى باغىلىك بىزدە دۇر.

1983 - يىل، 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى.

ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئون ئىككى مۇقام

ئەمەتجان ئەخمىدى

بۇ يىل، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر سەنئەت ئەربابى، ئاتاغلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكا تۇغۇلغانلىقىغا بىر ئەسىر بولۇپ ئاشتى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ سوتسىيالىزىم دەۋرىدە ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە يەتكەنلىكىنى كۆرگىنىمىزدە مەرھۇم تۇردى ئاخۇن ئاكىنى تولۇپ - تاشقان ئىپتىخار ۋە ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن ئەسلىمەي تۇرالمايمىز.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 1881 - يىلى 5 - ئايدا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىكى بىر مۇقامچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ 70 يىللىق ھاياتىنى ئۇيغۇر خەلق ئەنئەنىسى ۋە مۇقامشۇناسلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئازاتلىقتىن كېيىن، مەتبۇئات يۈزىدە تۇردى ئاخۇن ئاكا توغرىسىدا بەزى خەۋەر ۋە تونۇشتۇرۇشلار ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ ماقالىلاردا ئاددىيلا ھالدا تۇردى ئاخۇن ئاكىنى "خەلق سازەندىسى" دېيىش بىلەن ئۇنى "ئون ئىككى مۇقام" نى ساقلاپ قېلىشتا تۆھپە قوشتى دەپلا قويۇش بىلەن كۇپايىلەنگەن. لېكىن، بۇ كىشىنىڭ ھەقىقىي ئائىلە تارىخى، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىلىرى ۋە ئۇنىڭ مۇزىكا ساھەسىدىكى تۇتقان ئورنى تىلغا ئېلىنماي كەلگەن ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن 1980 - يىلى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان نۇر مەھەممەت دولەت، ئابدۇشۈكۈر مەمتىمىنلەرنىڭ «ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن ئاكا» دىگەن ماقالىسىدىلا تۇردى ئاخۇن ئاكىغا بىر قەدەر ئەتراپلىق، ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن، توغرا باھا بېرىلدى.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجىسى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» 16 - ئەسىردىكى سولتان ئابدىرىشىتخان دەۋرىدە (بۇ كىشى 1570 - يىلى ۋاپات بولغان) ئاتاغلىق مۇقامشۇناس ۋە مەشھۇر شائىر قىدىرخان (بۇ كىشى 1572 - يىلى ئالەمدىن ئۆتتى) بىلەن مەشھۇر مۇقامچى مەلىكە ئامانىساخان قاتارلىقلار تەرىپىدىن تۇنجى قېتىم چوڭ ئىسلاھ قىلىنىپ تەرتىپكە سېلىندى. بۇ ئىسلاھات ۋە تەرتىپكە سېلىشلاردا 3 نوختا ئاساس قىلىنىپ، بىرىنچىسى، 10 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە داۋام قىلغان ۋە ئىنتايىن كەڭ تارقىلىپ كەتكەن ئۇيغۇر مۇقاملىرى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي - تەبىئىي ئاۋاز خۇسۇسىيەتلىرى دائىرىسىدە قايتىدىن رەتلەندى. ئىككىنچىسى، «ئون ئىككى مۇقام» دىكى ھەر بىر مۇقامنىڭ ئاھاڭلىرى «چوڭ نەغمە»، «داستان»، «مەشرەپ» دىن ئىبارەت 3 چوڭ قىسىمدىن تەركىپ تاپقان مۇقام شەكىللىرى ئارقىلىق ھەر قايسى مۇقاملارنىڭ كۆي شەكلى بويىچە مۇقام ئاھاڭلىرى يۇرۇشلەشتۈرۈلۈپ قېلىپقا سېلىندى. ئۈچىنچىسى، مۇقام مۇزىكىلىرى دىنىي تەسەۋۋۇپ

بىر قەدەر چۈشىنىكسىز ئىبارىلار بىلەن تولغان شېئىرىيەتلەردىن ئازات قىلىنىپ ئۆز دەۋرىدە كۆچلۈك تەسىرگە ئىگە ئۇيغۇر - تۈرك شېئىرىيىتى بويىچە تىكلىنىشتۈرۈلدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى زاماندىن - زامانغا ۋارىسلىق قىلىپ ساقلاپ قالغان ھازىرقى «ئون ئىككى مۇقام» ئەنە شۇ 16 - ئەسىردە ئىسلاھ قىلىنىپ، تەرتىپكە سېلىنغان ۋە يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن مۇقامنىڭ ئۆزىدۇر.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 5 ئەۋلات - يەنى تۇردى ئاخۇن ئاكا، ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇن، بوۋىسى قاۋۇل ئاخۇن (قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى)، چوڭ بوۋىسى ھاشىم ئاخۇن (ھاشىم ساتار)، ئۇنىڭ ئاتىسى ئىبراھىم ئاخۇن (ئىبراھىم قالۇن) لارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇيغۇر ئەلنەغمىچىلىرىنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئۆز زامانىسىدىكى مەشھۇر مۇقامشۇناسلاردۇر. ئۇلار «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ بۆشىگى بولغان جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدا بىر نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نى ئىزچىل ئۆگىنىپ ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ بېيىتىپ، تەرەققىي قىلدۇرۇپ ئۇنى كەڭ دائىرىدە تارقىتىشتا ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى. ئەڭ ئاخىرى ئۇلارنىڭ بەشىنچى ئەۋلادى بولغان تۇردى ئاخۇن ئاكا «ئون ئىككى مۇقام»دىن ئىبارەت مۇزىكا - سەنئەت بايلىقىنى بىزنىڭ دەۋرىمىزگە ھەدىيە قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ تارىخىدا مەڭگۈ نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇنتۇغىلى بولمايدىغان تارىخىي پاكىت.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بىرىنچى ئەۋلادى - چوڭ بوۋىسىنىڭ بوۋىسى ئىبراھىم ئاخۇن (ئىبراھىم قالۇن)، ئىككىنچى ئەۋلادى - چوڭ بوۋىسى ھاشىم ئاخۇن (ھاشىم ساتار) ئەينى زاماندىكى ئەڭ مەشھۇر خەلق مۇقامچىلىرىدىن بولۇپ مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ساھەسىدە خېلى داڭقى باركىشىلەردىن بولغان. ئۇلار ئۆزىگە ئالدىغا مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماستىن كۆپلىگەن شاگىرتلارنى يېتىشتۈرۈپ، خەلق ئىچىدە ئالاھىدە ئابرويغا ئېرىشكەن. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۆزىنىڭ 60 يىلدىن ئارتۇق ھاياتىنى مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئالەمدىن ئۆتكەن.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئۈچىنچى ئەۋلادى - بوۋىسى قاۋۇل ئاخۇندۇر. بۇ كىشى ئاتىسى ۋە بوۋىسىنىڭ مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ ئۇيغۇر مۇزىكا قوراللىرىنى چېلىشنى، ئەلنەغمە ناخشىلىرىنى، مۇقاملىرىنى ياخشى ئۆگەنگەن. بولۇپمۇ مۇزىكىچىلىق ساھەسىدە ئۇنىڭ بىلمەيدىغان بىرەرمۇ مۇزىكا قوراللىرى بولمىغان. ئۇ ئاتىغى بار چالغۇچىلاردىن بولۇپ، ئادەتتە كىشىلەر ئۇنى "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" دېگەن نام بىلەن ئاتاپ كەلگەن. "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" ئۆزى ساۋاتسىز كىشى بولسىمۇ زېھنى ئۆتكۈر، ھوشيار، ئېقىللىق كىشى بولغان. ئۇ، ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىنى چېلىشنى، «ئون ئىككى مۇقام» نى، ھېسابسىز خەلق ناخشىلىرىنى چوڭ بوۋىسىدىن ياد قىلىپ ئۆگۈنىۋالغان. ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، ئۇ قالۇن چېلىش ماھىرى بولۇپ، مۇقامنى قالۇن چېلىپ تۇرۇپ ئېيتىشقا ئادەتلەنگەن. كېيىنكى چاغلاردا مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ساھەسىدە داڭ چىقارغان بىر تۈركۈم كىشىلەر مۇشۇ "قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى" نى ئۆزلىرىگە ئۇستاز قىلىپ ئۇنىڭدىن مۇزىكا چېلىشنى، مۇقام ئېيتىشنى ئۆگەنگەن.

شۇ ئارقىلىق ئۇ، نۇرغۇنلىغان شاگىرتلارنى يېتىشتۈرۈپ قاتارغا قوشقان، قاۋۇل ئاخۇن قالۇنچى ئۆز ۋاختىدا خەلق ئىچىدە مەشھۇر بىر خەلق سەنئەتكارى بولۇپ خەلقنىڭ چوڭ ئىززەت - ئىھتىرامىغا ئىگە بولغان. ئۇ، 60 يىللىق مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق ھاياتىنى پەقەتلا خەلق ئىچىدىكى چوڭ - كىچىك سورۇنلاردا ئۆتكۈزۈپ، 85 يېشىدا ۋاپات بولغان.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تونچى ئەۋلادى - ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇن. ئۇ، ئۆز زامانىسىدا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇزىكانتلار، مۇقامچىلار ئىچىدىكى ئەڭ بىلىملىك، ئەڭ ئاتاغلىق مۇزىكاشۇناس، مۇقامشۇناسلاردىن بولۇپ ئۇنىڭ داڭقى پۈتۈن شىنجاڭغا مەشھۇر.

تەۋەككۇل ئاخۇن 5 ياش ۋاختىدىن تارتىپ 15 ياشقىچە بولغان ئارلىقتا قەشقەر شەھرىدە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان بولۇپ، مەكتەپنى ئەلا پۈتتۈرگەن. 15 يېشىدىن تارتىپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق، شاگىرت تەربىيىلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ، ناۋايى، سۇبۇرى، پۇزۇلى، ھوۋەيدا ۋە باشقا ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ بېيىت - نەزمىلىرىنى كۆپ ئوقۇغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۇ داۋاملىق پايدىلىنىپ، مۇقامنىڭ چۈشۈنۈكسىز بولغان بەزى تېكىستلىرىغا ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنى سىڭدۈرۈپ ئوقۇغان ۋە كەڭ تۈردە تارقاتقان. ئۇ مۇزىكا چېلىشنى، مۇقام ئېيتىشنى ئاتىسى قاۋۇل ئاخۇندىن پۇختا ئۆگەنگەن بولۇپ «ئون ئىككى مۇقام» نى تارقىتىشتا مۇھىم رول ئوينىغان. ئۇ، ئۇيغۇر چالغۇ قوراللىرىنىڭ ھەممىسىنى دىگىدەك چېلىشنى ئۆگەنگەن. بولۇپمۇ ساتار چېلىشتا ئالاھىدە ماھىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ داڭقى ھەممە جايغا پۇركەتكەن. بۇ كىشى مۇزىكانتلار، مۇقامچىلار ئىچىدىكى ئوقۇمۇشلۇق زىيالى بولغانلىقى ئۈچۈن جامائەتچىلىك ئارىسىدىكى ئىززەت-ھۆرمىتى خېلى يۇقۇرى بولغان.

تەۋەككۇل ئاخۇن قەشقەر ۋە يېڭىسارىدىكى چاغلىرىدا كۈندۈزلىرى چوڭ - كىچىك توي - توكۈن، ئولتۇرۇشلارغا قاتناشسا، ئاخشاملىرى شۇ جايلاردىكى "سانايىئنەپىسە" (سەنئەت ئۆمەكلىرى) نىڭ كەچكى پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىپ، كەسپى جەھەتتىن ئۇستازلىق قىلغان. يەكەندە بولغان چاغلىرىدىمۇ بۇ ئىشلارنى داۋاملاشتۇرغان. شۇ جەرياندا ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى ۋە مۇقام ئاھاڭلىرىدىن پايدىلىنىپ كونسېرت ۋە سەھنە ئەسەرلىرىگە مۇزىكا ۋە ناخشا ئىشلەپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە بىر تۈركۈم چالغۇ ماھىرلىرىنى ۋە مۇقامچىلارنى تەربىيىلەپ چىققان، بۇلارنىڭ ئىچىدە قەشقەرلىك ئاكا - ئۇكا ھېلىم ئاخۇن، سېلىم ئاخۇن، يەكەنلىك سىپتۇالدى قاتارلىق كىشىلەر بولۇپ ئۇلار مۇشۇ تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ ھەمسورۇنلىرى، يەنە بىر تەرەپتىن شاگىرتلىرى ئىدى. بۇلار «ئون ئىككى مۇقام» نى ھەر قايسى جايلارغا تارقىتىشتا زور ھەسسىلەرنى قوشۇپ، ئۇستازىنىڭ ئىشلىرىغا داۋاملىق ۋارىسلىق قىلىپ ئاخىرى ئۇلارمۇ ئالەمدىن ئۆتتى.

تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ تۇردى ئاخۇن، ئىمىن ئاخۇن ئىسىملىك ئىككىلا ئوغلى بولۇپ، تەۋەككۇل ئاخۇن بۇلارغىمۇ كىچىكىدىن تارتىپلا مۇزىكا چېلىشنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىشنى ۋە مۇقام ئوقۇشنى ئۆگەتكەن. ئۇلارنىڭ ھەر قايسى يېتىلىپ كەسپ ئەھلىگە ئايلانغاندىن كېيىن ئۇلارغا مۇستەقىل ئۆز ئالدىغا مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق كەسپى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىش ئۈچۈن «دۇكان » ئايرىپ بېرىپ چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن ئاكىنى يەكەن ۋە خوتەن تەرەپلەرنى ماكان تۇتۇشقا، كىچىك ئوغلى ئىمىن ئاخۇننى قەشقەر، ئاقسۇ تەرەپلىرىدە ماكان تۇتۇشقا ئۇ -

رونلاشتۇرغان. بۇ ئىككى ئاكا - ئۇكا خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئۇچراشماي مۇزىكىچىلىق، مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ھايات كوچۇرگۈن.

مۇزىكاشۇناس، مۇقامشۇناس سەنئەتكارلارنىڭ پېشىۋاسى بولغان تەۋەككۇل ئاخۇن ئۇزۋا قتىدا تەگدىشى يوق بىر مەشھۇر سەنئەت ئەربابى ئىدى. كېيىنكى مەزگىلدە مۇدھىش كونا جەمئىيەتنىڭ رەھىمسىز پەنجىسى ئىلكىدە ئۇ ھوكۇمەتنىڭ كورلىقى، زالىملارنىڭ زورلىقى تۈپەيلىدىن راھەت - پاراغەتتىن، رەھىم - شاپائەتتىن بەھرىمەن بولالماي ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىنى ناھايىتىمۇ خار - زارلىق ۋە سەرسانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ، 88 يېشىدا ئالەم بىلەن ۋىدالاشتى.

بەشىنچى ئەۋلات — تۇردى ئاخۇن ئاكا، ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇننىڭ كوڭۇل قويۇپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا 6 ياشقا تولا تولماي تۇرۇپ ئۇيغۇر چالغۇ قوراللىرىنى رەسمىي ئۆگىنىشكە كىرىشكەن بولۇپ، 12 ياشقا كىرگەندە «ئون ئىككى مۇقام»نى ئۆگىنىشكە باشلىغان. ئۇ، شۇ چاغدىن باشلاپلا بىر تەرەپتىن ئاتىسىدىن مۇقام ئۆگەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىسىغا ئەگىشىپ، مۇقامغا داپ چېلىپ بەرگەن. ئۇ، ئاتىسىغا «داپەندى» لىك قىلىش ۋەزىپىسىنى 4 يىل داۋاملاشتۇرغان. ئۇ، كىچىكىدىنلا ناھايىتى زېرەك، ئەدەپ - ئەخلاقلىق، كىچىك پېئىل بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى ئاتىسى ئىنتايىن ياخشى كورەتتى، نەگە بارسا ئۇنى ئېلىپ باراتتى. كەڭ خەلق ئاممىسىمۇ ئۇنىڭغا ھېرىسلىق قىلىپ ياخشى كورەتتى، كىشىلەر ئۇنىڭ مۇشتۇمدەك تۇرۇپ ئاتىسى ئېيتقان مۇقام نەغمىلىرىگە ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن داپنى تەڭكەش قىلغىنىنى كورگەندە "يارايسەن ئوغۇل بالا - يارايسەن!..."، دېيىشىپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئاپىرىن ئېيتىشاتتى. ئاتىسى نەغمىدىن توختىغانلىرىدا بەزىلەر ئۇنى قولتۇغىدىن كوتۇرۇۋېلىپ باش ئۈستىدە پىقىرىتىپ، بىر نەچچە ئايلاندۇرغاندىن كېيىن ئىنىك دەسسىتىپ، ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسىغا سۆيۈپ قويۇشاتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 16 ياشقا كىرگىچە ئاتىسىغا «داپەندى» لىك قىلىپ، مۇقامنىڭ نەغمىلىرىنى خېلى دېگەندەك ئۆگىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئاتىسى ئۇنىڭ «داپەندى» لىكىنى ئىنىسى ئىمىن ئاخۇن (بۇ كىشىمۇ نامى چىققان خەلق مۇقامچىلىرىدىن بولۇپ، 65 يىل ئۆمۈر كورۇپ، 1947 - يىلى قەشقەردە ئالەمدىن ئۆتكەن) تاپشۇرۇپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنى تەمبۇر چېلىپ ئۆزى بىلەن مۇقام ئېيتىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 20 ياشقا كىرگەندە ئاتىسىنىڭ تەشەببۇسكارلىقى ۋە قېتىرقىنىپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆگىنىپ بولۇپ، ئاتىسى ھەر قانداق سورۇندا قايسى مۇقامنى ئېيتقىن دىسە، شۇ ھامان ئۆزى بالغۇز ئېيتىپ بېرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئاتىسى ئۆز ئوغلىنىڭ بۇ ھالىتىدىن ناھايىتىمۇ خۇرسەن ۋە مەمنۇن بولۇپ، ئۇنى 20 يېشىدىلا ئۆز قولى بىلەن ئۆيلەپ قويدى ۋە ئۆز ئالدىغا سازەندىلىك قىلىپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كوچۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا «دۇكان» ئايرىپ چىقىشقا رۇخسەت قىلدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا 1901- يىلى 6- ئايدىن ئېتىبارەن چوڭ ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا تۇرمۇش كوچۇرۇپ تاكى 1938- يىلى يازغىچە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق ۋىلايەتلىرىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق نۇرغۇن ناھىيە، يېزىلارنى بىر قانچە

نوۋەت ئارىلاپ ئۆز ئالدىغا مۇزىكا ۋە مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ، ئۇيغۇر چالغۇ قوراللىرىدىن داپ، تەمبۇر، دۇتتار، چاڭ، قالۇن، ساتار، راۋاپ قاتارلىقلارنى چېلىشنى مۇكەممەل ئۆگەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنراق ۋاقىت چالغىنى ساتار ئىدى. ساتار چېلىپ مۇقامچىلىق قىلىش ئارقىسىدا خەلق ئىچىدە چوڭ شوھرەت قازاندى.

1937- يىلغا كەلگەندە قەشقەردىكى ۋە قەشقەرنىڭ باشقا ناھىيىلىرىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىلىرىغا قاراشلىق سانايىنەپىسىلەردە يېڭى - يېڭى ناخشىچىلار ۋە ئارتىستلار، يېڭى - يېڭى مۇزىكانتلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئەينى ۋاقىتتا تۇرمۇش ئېھتىياجى تۈپەيلىدىن قەشقەردىن ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەنجان شەھرىگە داۋۇت ئاخۇن، سەمەت ئاخۇنلارنى ئېلىپ بارغان ئەلنەغمىچى ئابلاراخۇن ئاكام ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرمۇش كەچۈرۈش جەريانىدا ئۆزبېك خەلقىنىڭ ناھايىتى كۆپلىگەن خەلق ئاھاڭلىرىنى ۋە ئىجادىي ئاھاڭلىرىنى ئۆگىنىپ قەشقەرگە قايتىپ كېلىش بىلەن ئۇلار جامائەتچىلىك ئارىسىدا تارقىتىشقا باشلايدۇ. ئۇلار ھەر قايسى جايلاردىن ياش مۇزىكانتلارنى، ناخشىچىلارنى تاللاپ قەشقەردە، يەكەندە ئىككى قېتىم مەخسۇس مۇزىكا كورژىگى ئېچىپ بىر تۈركۈم مۇزىكانت، ناخشىچىلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ. بۇ شۇ مەزگىلدىكى مۇزىكا ۋە ناخشىچىلىق ساھەسىدە بىر يۈكسىلىش ھەرىكىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مۇزىكانتلارنى يېتىلدۈرۈشكە باشلاشتا، باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىپ ئۆز ئارا ئۆگىنىشتە ئابلاراخۇن ئاكا بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى (داۋۇت ئاخۇن، سەمەت ئاخۇنلار) ئالاھىدە تۈرتكىلىك رول ئوينىغانلىقىنى تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىغا قوشقان تۆھپىسى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن شۇنىمۇ كۆرمەي بولمايدىكى، بۇ ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسى كېيىنچە ئەكسى تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، ئۇيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىنى، ئۇيغۇر خەلق مۇقاملىرىنى بارا - بارا چەتكە قېقىپ، ناخشا-مۇزىكىلاردا "ئۆزبېكلىشىش" دولقۇنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ قويىدى. «مۇزىكا كورژىگى» نى پۈتتۈرۈپ چىققانلارنىڭ ئۆگەنگەن ناخشىلىرى، مۇزىكىلىرى پۈتۈنلەي ئۆزبېكچە ئاھاڭلار بولغىنى ئۈچۈن خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىلگىچە قەشقەر، يەكەن قاتارلىق جايلاردىكى سەھنە ئالدى، سەھنە كەينىنى كۆپرەك دىگىدەك ئۆزبېكچە ئاھاڭلار قاپلاپ كەتتى. ھەتتا ئادەتتىكى توي - تۆكۈن، ئائىلىۋى ئولتۇرۇشلاردىمۇ ئۆزبېكچە ناخشا - مۇزىكىلار ئوقۇلىدىغان، چېلىنىدىغان بولۇپ ئۆزبېكچە ئاھاڭلارنى ئوقۇمايدىغان خەلق سەنئەتكارلىرىمۇ بىر مەزگىل سەھنىدىن، سورۇنلاردىن چەتكە قېقىلغاندەك بولدى. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇيغۇر مۇزىكا - ناخشىچىلىقىنى ۋە مۇقامچىلىقىنى "كومۇلۇپ قالدى ياكى بىر ئىزىدا توختاپ قالدى" دىگىلى بولمايدۇ-ئەلۋەتتە. گەرچە بۇ شىنجاڭنىڭ قىسمەن رايونىدا يۈز بەرگەن ئەھۋال بولسىمۇ، بۇنىڭ تەسىرى ئانچىلا ياخشى بولمىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا قەشقەر، يەكەننىڭ مۇزىكا تەرەققىياتىدىكى بۇ خىل نوقسانىنى كۆرۈپ كۆڭلىدە بىئاراملىق ھېس قىلدى. نۇرغۇن يىللار جاپا - مۇشەققەت بىلەن ئەجرى سىڭدۈرۈپ ئۆگەنگەن ئۇيغۇر خەلق مۇقاملىرىنىڭ ۋە مۇزىكا - ناخشىلىرىنىڭ بۇ جايلاردىكى رولى كۈندىن-كۈنگە تۆۋەنلەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ، يېڭىسار ناھىيىسىدىن قەشقەرگە كېلىپ قاسىم تۇردى قاتارلىق ھەمسۆھبەتلىرىگە: "ئۆزبېكچە ناخشا - مۇزىكىلارمۇ ياخشى، چالساق، ئېيتساق بولىدۇ، لېكىن پۈتۈنلەي بۇنىڭ بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكا - ناخ-

شا ئاھاڭلىرىنى ، مۇقاملىرىنى تاشلاپ قويساق بولمايدۇ» دېگەن چاغلىرىمۇ بولغان .
1939- يىلى كۇزدە تۇردى ئاخۇن ئاكا يېڭىساردىن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن بىلەن قا-
ۋۇل ئاخۇن (ھازىر مەدەنىيەت نازارىتى مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسىدا ئىشلەۋاتىدۇ) نى ۋە پۇ-
تۇن بالا - چاقىسىنى ئېلىپ بېرىپ قاغىلىق ناھىيىسىگە ماكانلىشىپ ئاز ئوتمەي يەكەنلىك
"ھەسەن تەمبۇر"، قاغىلىقلىق ھېيتاخۇن چاڭچى ، مەشھۇر «داپەندى» موللا نىياز قاتارلىقلارنى
ئەتراپىغا يىغىپ ئۇيغۇر خەلق ئەلنەغمىلىرىنى ۋە «ئون ئىككى مۇقام» نى يەنە بىر قەدەم ئىل-
گىرىلىگەن ھالدا چوڭ - كىچىك سورۇنلار ئارقىلىق خەلق ئىچىگە كەڭ تارقىتىشنى داۋاملاش -
تۇردى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قاغىلىققا كوچۇپ بارغانلىغى توغرىسىدىكى خەۋەر باشقا جايلار-
غا تارقالغاندىن كېيىن، ھەر قايسى جايلاردىكى خەلق ئەلنەغمىچىلىرى ئۆزلىگىدىن قاغىلىققا
كېلىپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغىلى تۇردى. ئۇلار تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئۇنىڭ-
دىن مۇقام ئوگىنىش، ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە نەغمە قىلىش ، تۇرلۇك سورۇنلاردا بىرگە بولۇپ
ئوز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ، بىر مەزگىل بىرگە
تۇرمۇش كوچۇرۇشۇپ كەلدى. يۇقىرقىلاردىن باشقا قەشقەرلىك جۇماخۇن (مەشھۇر داستانچى) ،
مەشھۇر قالۇنچى خۇداۋەدى ئاخۇن ، يېڭىسارلىق مەشھۇر ساتارچى قۇۋان نىياز ، قەشقەرلىق قا -
سىم ئەلنەغمە، سېتىۋالدى ئەلنەغمىلەرمۇ تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ شاگىرتلىرى ۋە ھەمسۇھ -
بەتلىرىدۇر. بۇلار خەلق ئىچىدىكى مەشھۇر سەنئەتكارلاردىن بولۇپ بۇلارنىڭ كوپچىلىگى تالاڭ
نۇرىنى كورەلمەيلا ئالەمدىن ئوتتى.

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان مۇدھىش كونا جەمىيەتتە، ئۇيغۇر خەل-
قىنىڭ مىڭلىغان يىللاردىن بۇيان ئابىھاياتى ئوزىدە ساقلاپ كەلگەن « ئون ئىككى مۇقام »
دىن ئىبارەت بۇسەنئەتچەشمىسى قۇرۇپ كېتىشكە، خانىۋەيران بولۇشقا يۇز تۇتقان ئىدى. شىما-
لى شىنجاڭدا بولسا، « ئون ئىككى مۇقام » نى ئوز ئەينى ۋە پۇتۇنلىگى بىلەن (« چوڭ نەغ-
مە »، « داستان »، «مەشرەپ» لىرى بويىچە) تولۇق بىلىدىغان بىرەرمۇ ئادەم قالمىغان ئىدى.
مۇقامنىڭ « داستان »، « مەشرەپ » لىرىنى بىلىدىغانلار تېپىلسىمۇ بارماق بىلەن سانىغۇچى-
لىكلا ئاز قالغان. جەنۇبى شىنجاڭدا بولسا، « ئون ئىككى مۇقام » نى تولۇق بىلەن بىلىدى-
غان ئادەملەر بارا - بارا ئازىيىپ، پۇتۇنلەي تۇگەپ كېتىش گىرداۋىغا كېلىپ قالغان. قىسقى-
سى « ئون ئىككى مۇقام » ھايات - ماماتلىق پەيتىگە دۇچ كەلگەن ئىدى. مۇشۇ مەزگىللەر
ئىچىدە قاغىلىقتا تۇرمۇش كەچۇرۇۋاتقان يۇكسەك ماھارەتكە ئىگە، تالانتلىق مۇقامشۇناس تۇر-
دى ئاخۇن ئاكا ئېغىر تۇرمۇشنىڭ قاتمۇ - قات مۇھاسىرىسى ئىچىدە قالدى. ئېتىۋار ۋە ئىززەت-
كە دائىم بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ تەتۇرىسىچە ھاكىمىيەت ئىگىلىرى، يۇقۇرى تەبىقە
كىشىلىرى تەرىپىدىن چەتكە قېقىلدى. ئۇنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىمۇ بارغانسېرى ناچارلىشىپ
گاھىدا ئاچ، گاھىدا يېرىم ياتا توق دېگەندەك ناھايىتى بەك غۇربەتچىلىكتە ئوتتى. بەزىدە با-
لا - چاقىلىرىنىڭ قورسىغىنى تويغۇزۇشقا ھېچ قانداق بىر ئامال قىلالمىغان چاغلاردا بىر قانچە
قېتىم ئوزىنىڭ چېلىۋاتقان ساتارى بىلەن دېپىنى گورەخانىغا گورەگە قويۇپ، ۋاقىتلىق بولسى-
مۇ بالا - چاقىلىرىنى قۇتقۇزۇۋالغان ئىدى. يەنە شۇ چاغدا " گاداي - گادايىنىڭ قاياشى " دې-
گەندەك ئەنە شۇ ئاددى خەلق ئاممىسى ئۇنىڭ ساتارى بىلەن دېپىنى ۋە ئائىلىسىنى قۇتقۇزۇ-

ۋالغان ئەھۋاللار خېلى كۆپ بولغان. ئۇ مۇشۇنداق تۇرمۇش ئازاۋى ئىچىدىمۇ ئۆز ھاياتىنى ساتارى بىلەن ناخشا ئوقۇپ تاڭ نۇرىغا تەلپۈنگەن ئىدى.

ئاخىرى شەرق قىزىرىپ ئازاتلىق تېڭى جىلۋە قىلدى. «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ قەدىمقى ئانا ماكانى بولغان شىنجاڭ تاڭ نۇرى ۋە باھار ئىللىقلىقىغا چۆمدى. ئۇزۇن يىللىق تارىخ جەريانىدا شەكىللىنىپ تەكەممۇللەشكەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نى بىباھا غەزىنە ئورنىدا ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقىچە ساقلاپ كەلگەن قەدىردان تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ بەخت نۇرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى. ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ مۇزىكىلىق تەپەككۇرىنىڭ جەۋھىرى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» مۇ يېڭى ھاياتقا ئېرىشتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا قۇتقۇزۇۋېلىندى، «ئون ئىككى مۇقام» قۇتقۇزۇۋېلىندى!

ئازاتلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلىقى ۋە تۈرتكىسى ئارقىسىدا ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نى توپلاش، رەتلەش، ئۆگىنىش خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈندى ۋە پېشقەدەم تۇردى ئاخۇن ئاكىغىمۇ غەمخورلۇق قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتى يېڭىۋاشتىن ئۆز ئورنىنى تاپتى. 1950 ـ يىلى يازدا، سابىق يەكەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ۋە پېشقەدەم سەنئەت ئەربابى مەرھۇم قاسىمجان قەمبىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن تۇردى ئاخۇن ئاكا جاھالەتلىك كونا جەمئىيەتتە كۆمۈلۈپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەن «ئون ئىككى مۇقام» نى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، سىنىغا ئېلىش ۋە ئۆگىتىش خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىندى. تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي ئېلىمىزنىڭ مۇزىكا تارىخىدا مەڭگۈ خاتىرىلىنىشكە ئەرزىيدىغان بۇ ئۇلۇغۋار ئىشقا بەل باغلاپ رەسمى كىرىشتى.

1950 ـ يىلى 7 ـ ئايدا، تۇردى ئاخۇن ئاكا چوڭ ئوغلى ھوشۇراخۇننىڭ داپنى تەڭكەش قىلىپ بېرىشى بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، 1951 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە بولغان بىر يېرىم يىل ئىچىدە «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئاساسى قىسىملىرىنى ۋە 100 دىن ئارتۇق خەلق ناخشىلىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۈن ئالغۇ سىنىغا بەردى.

1951 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كېلىپ، يەكەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىگە «مۇزىكا ئۇستازى» دىگەن سالاھىيەت بىلەن رەسمى ئىشتاتقا قوبۇل قىلىنىپ، 1954 ـ يىلغىچە ئىشلىدى. ئۇ بۇ جەرياندا شاگىرت يېتىشتۈرۈشكە ئەستايىدىل بېرىلىپ، قىزىقىپ ئۆگىنىش ئارقىلىق خېلى كۆپ ياش مۇزىكانتلارنى ۋە مۇقام ئېيتقۇچىلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ چىقتى. يەنە ئۇ ئاتىسى تەۋەككۇل ئاخۇندىن ئۆزىگە مىراس قالغان «باھارىم چىمەنزارىم» قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق تەرتىپكە سېلىنغان، رەتلەنگەن ۋە ئىجات قىلىنغان ناخشىلارنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلدى. ئۇ ئۆزى «ھەممە دىخانلار بىر ئائىلە»، «دوستلۇق» قاتارلىق 10 نەچچە يېڭى مەزمۇنغا ئىگە ناخشىلارنى ئىجات قىلىپ، رەتلەپ چىقىپ ئەمەلىي ھەركىتى ئارقىلىق شۇ مەزگىلدىكى يەر ئىسلاھات كۈرىشىگە ئاكتىۋال پوزىتسىيە تۇتۇپ، قىزغىن ئاۋاز قوشتى.

1954 ـ يىلىنىڭ بېشىدا تۇردى ئاخۇن ئاكا بىلەن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن ئىككىنچى

قېتىم يەنە ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 2 يىل ۋاقىت ئىچىدە ئۈرۈمچىدە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىپتىخارى، مىسلىسىز خوشاللىقى ۋە جۇشقۇن ھاسارىتى بىلەن چوڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇننىڭ داپنى تەڭكەش قىلىشى ئارقىلىق «ئون ئىككى مۇقام» نى ئۈن ئالغۇ لىنتىسىغا پىلاستىنكىغا باشتىن - ئاياق، چېلىپ - ئېيتىپ بېرىپ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئارزۇ قىلىپ كەلگەن مۇرات - مەقسىدىگە يەتتى، پارتىيىمىزنى، ھوكۇمىتىمىزنى ۋە كەڭ خەلق ئاممىسىنى خۇشاللىققا چومدۇرۇپ رازى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىززەت - ھورمىتى كەڭ جامائەتچىلىك ئىچىدە تېخىمۇ ئاشتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە ساقلاپ كەلگەن ۋە 1954 - يىلدىن 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۈن ئالغۇ لىنتىسىغا ئالدۇرغان بىرىنچى قول ماتېرىيالىنىڭ نەق «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1 - راك مۇقامى — 34 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 21 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

2- چەببىيات مۇقامى — 33 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 20 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 5 ئاھاڭ).

3 - مۇشاۋىرەك مۇقامى — 39 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 22 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 9 ئاھاڭ).

4 - چارىگاھ مۇقامى — 32 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 16 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 8 ئاھاڭ).

5 - پەنجىگا مۇقامى — 39 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 24 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 5 ئاھاڭ).

6 - ئۆزھال مۇقامى — 35 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 21 ئاھاڭ، داستانى 6 ئاھاڭ، مەشرىپى 6 ئاھاڭ).

7 - ئەجەم مۇقامى — 21 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 10 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

8 - ئۇشاق مۇقامى — 37 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 20 ئاھاڭ، داستانى 10 ئاھاڭ، مەشرىپى 7 ئاھاڭ).

9 - بايات مۇقامى — 19 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 8 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

10 - ناۋا مۇقامى — 27 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 16 ئاھاڭ، داستانى 8 ئاھاڭ، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

11 - سىگاھ مۇقامى — 20 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 10 ئاھاڭ، داستانى 6 ئاھاڭ، مەشرىپى 4 ئاھاڭ).

12 - ئىراق مۇقامى — 9 نەغمە
(چوڭ نەغمىسى 6 ئاھاڭ، داستانى يوق، مەشرىپى 3 ئاھاڭ).

«ئون ئىككى مۇقام» غا ئورۇنلاشتۇرۇلغان نەغمىلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 345 نەغمە (ئاھاڭ) بولۇپ، بۇنىڭغا مۇقاملارنىڭ يىغىندى جەۋھىرى بولغان «ئابۇچەشمە» (كوزىياش بۇلاقلىرى)دىگەن مۇقامدىكى 15 نەغمىنى (ئاھاڭنى) قوشقاندا مۇقاملار تەركىۋىدىكى پۈتكۈل نەغمىلەرنىڭ (ئاھاڭلارنىڭ) ئومۇمىي سانى 360 نەغمىدىن (ئاھاڭدىن) تەركىپ تاپىدۇ.

«ئون ئىككى مۇقام» دىكى ھەربىر مۇقامنىڭ ئوزى چوڭ 3 يۈرۈش ئاھاڭلارغا بولۇنگەن بولۇپ، ھەر بىر مۇقامنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى ۋە ئاساسلىق نەغمىلىرىنىڭ ھەممىسى دىگىدەك ئۇنىڭ بىرىنچى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ مۇقاملارنىڭ بىرىنچى قىسمى «چوڭ نەغمە»، ئىككىنچى قىسمى «داستان»، ئۈچىنچى قىسمى «مەشرەپ»دەپ ئاتىلىدۇ. چوڭ نەغمە قىسمى «تەزە»، «نوسخا»، «جۇلا»، «سەنەم»، «چوڭ سەلىقە»، «كىچىك سەلىقە»«پەشرۇ»، «تەكىت» قاتارلىق تارماقلارغا بولۇنگەن، داستان، مەشرەپ قىسىملىرىمۇ 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ ... قاتارلىق تارماقلارغا بولۇنگەن بولۇپ، ھەر بىر تارماق نەغمىنىڭ كوپچىلىگىدە مەرغۇل، چۇشۇرگىلەر بار.

بىز ئازاتلىقتىن بىرى تاكى ھازىرغا قەدەر تۇردى ئاخۇن ئاكا بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇن ئالغۇ لىنتىسىدىكى «ئون ئىككى مۇقام» دەك، مۇقامنى بىر قەدەر تولۇق ئورۇنداپ بىلىدىغان بىرەر مۇقامچىنى ئارىمىزدا ئۇچرىتالمىدۇق. گەرچە ئازاتلىقتىن بۇرۇن ۋە كىيىن كوپلىگەن مۇقامچىلار ئوتكەن بولسىمۇ بۇلارنىڭ بەزىلىرى مەخسۇس «چوڭ نەغمىچى» (مۇقامنىڭ «چوڭ نەغمە قىسمى» نى ئېيتىدىغانلار) بولۇپ مۇقامنىڭ «داستان»، «مەشرەپ» قىسىملىرىنى بىلمەيدۇ، ياكى چالا بىلىدۇ. بەزىلىرى مەخسۇسلا «داستانچى» (مۇقامنىڭ «داستان قىسمى» نى ئوقۇيدىغانلار) بولۇپ «چوڭ نەغمە»، «مەشرەپ» قىسىملىرىنى بىلمەيدۇ. ياكى چالا بىلىدۇ. بەزىلىرى مەخسۇسلا «مەشرەپچى» (مۇقامنىڭ «مەشرەپ قىسمى» نى توۋلايدىغانلار) بولۇپ قالغان قىسمىنى بىلمەيدۇ ياكى دوراپ ئوقۇيدۇ. قىسقىسى بىرىنى بىلسە ـ بىرىنى بىلمەيدۇ. بىز بۇ ئەھۋاللارنى ئازاتلىقتىن كىيىن ھەر قايسى جايلاردىكى پىشقەدەم مۇقامچىلارنىڭ ئۈن ئالغۇ لىنتىسىغا ئېلىنغان قولىمىزدىكى نەق پاكىتلىق ماتىرىياللاردىن ئېنىقلاپ چىقتۇق. بۇنىڭدىن تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ «ئون ئىككى مۇقام»نى باشقىلارغا نىسبەتەن ياخشى، پۇختا ۋە تەلتوكۈس ئۈگەنگەنلىگىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئېيتقان مۇقامى ئوزىگە خاس يېقىملىق، گۈزەل ئۇسلۇپتا ئىگە بولۇپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئاسانلا ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ 75 يېشىدا ئاۋاز لىنتىسىغا بەرگەن «ئوشاق مۇقامى» مۇقەددىمىسىنىڭ ئاۋاز دائىرىسىدىن قارىغاندا، ئاۋاز دائىرىسى كەڭ ۋە بەكمۇ ئىگىز بولۇپ ئاڭلىغان كىشىلەرنى ھەقىقەتەن ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرىدۇ. ئۇنىڭ ساز چالغان بارماق قوللىرىمۇ ناھايىتى تىز، ئەپچىل، جاراڭلىق ئاۋازلارنى چىقىرىشقا ماھىر ئىدى. ئۇ، ساتارنى خۇددى ئىسكىرىپكا چالغاندەك نەپىس، تىز، جاراڭلىق چالاتتى. شۇڭا ئۇنى جامائەتچىلىك «مۇزىكىنىڭ باشىسى» دەپ ئاتىشاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇزۇن يىللار داۋامىدا مۇزىكا، ئەلنەغمە ۋە مۇقام بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەنلىگى ئۈچۈن ئۈيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىغا ئىنتايىن باي ئىدى. ئۇ ئۈرۈمچىدە مۇقامنى ئاۋاز لىنتىسىغا بېرىۋاتقان ۋاختىدا ئالاھىدە ئايرىم ۋاقىت چىقىرىپ، سابىق شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئومىگىنىڭ مۇزىكا دۇيىگە خېلى كوپ مۇقام ئاھاڭلىرىنى ئۈگۈتۈپ قويغان.

1955 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئۈرۈمچىدىن قايتىپ بېرىپ، يەكەندىن قەشقەرغە يوتكۈلۈپ

«جەنۇبىي شىنجاڭ سەنئەت ئۆمىكى» (ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى) دە مۇزى -
كا ئۇستازى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ يەردىمۇ ئۇ، ناھايىتى كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن ئىشلەپ بىر مۇن-
چە ياش مۇزىكانتلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقتى. مۇقامدىكى ئاھاڭلاردىن پايدىلىنىپ شۇ مەزگىلدىكى
ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە ماس كېلىدىغان كونسېرت ئاھاڭلىرىنى رەتلەپ سەھنىلەشتۈردى. ئىش
قىلىپ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا نىمە ۋەزىپە تاپشۇرسا ئۇنى شەرتسىز تولۇقى بىلەن ئاشۇرۇپ
ئورۇنلىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئۆمرىنى ئەلنەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىققا بېغىشلىغان -
دىن تاشقىرى مۇزىكا تەرەققىياتى ئۈچۈنمۇ ئىنتايىن كۆڭۈل بولۇپ كەلدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا
1954 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزالىقىغا سايلانغان ئىدى. ئۇ،
1956 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش -
نىڭ 2 - قېتىملىق «ئەزالار يىغىنى» غا قاتناشقاندا ، ياش مۇزىكانتلاردىن تەركىپ تاپقان
30 كىشىلىك بىر مۇقام ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىش ، دۆلەت شىتاتىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرىمۇ
مۇقامنى ئۆگىنىپ ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى زامانغا ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىپ سەھنىلەشتۈرۈش ،
ئىمكانىيەت بولسا مەخسۇس مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان بىر ئورگان تەسىس قىلىشتىن ئىبارەت
بىرمۇنچىلىغان ئىجابىي پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى . ئۇنىڭ بۇ ئارزۇ - ئارمانلىرى
ئەمەلگە ئېشىشتىن ئىلگىرى (1956 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى) قەشقەر شەھىرىدە ئۇ ،
بەختكە قارشى تۇيۇقسىزلا ئالەمدىن ئۆتتى ، بۇ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئۈچۈن چوڭ بىر
يوقىتىش بولدى . شۇنىڭ بىلەن بىز قەدىردان بىر سەنئەت پېشىۋاسىدىن ئايرىلدۇق .

خەلقىمىزنىڭ مەشھۇر سەنئەت ئەربابى ، ئاتاقلىق مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكىدىن
گەرچە بىز ئايرىلىپ قالغان بولساقمۇ ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن « ئون ئىككى مۇقامى »
بىز ئۈچۈن بىباھا قىممەتكە ئىگە تارىخىي مىراس بولۇپ قالدى . بىز بۇ سەنئەت بۇلىقى -
دىن كەڭ تۈردە پايدىلىنىپ كەلدۇق ۋە كەلمەكتىمىز . ئۇ ، كىشىلەر قەلبىدىن يەنىمۇ چوڭقۇر
ئورۇن ئېلىپ ئۇيغۇر ئەدەبىيات - سەنئەت تارىخىدا ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە ئەبەدىي نۇر
چاچقۇسى .

ئازاتلىقتىن بۇيان پارتىيىمىزنىڭ پارلاق مىللىي سىياسىتىنىڭ نۇرى ئاستىدا ئۇيغۇر
خەلقىنىڭ كىلاسسىك مۇزىكىسى « ئون ئىككى مۇقام » نىڭ بىر تۈركۈم ئاھاڭلىرى ناخشا ،
ئۇسۇللۇق مۇزىكىلارغا ۋە چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبىللىرى ھەم مۇزىكا سىمپونىيە -
لىرىگە سىڭدۈرۈلگەندىن تاشقىرى ، « غېرىپ - سەنەم » ، « تاھىر - زوھرە » ، « پەرھاد - شىر -
ىن » ، « رابىيە - سەئىدىن » قاتارلىق تارىخىي داستانلارغا سىڭىپ، ئوپېرا تىياتىرلىرىدا
سەھنىلەشتۈرۈلدى ۋە كىنو ئېكرانلىرىدا كۆرسىتىلدى . يېڭى مەزمۇندىكى دەۋرىمىزنى كۈيلەي -
دىغان بىرمۇنچىلىغان ناخشا - ئۇسۇللۇق دراما ۋە سەھنە ئەسەرلىرىدە مۇقام ئاھاڭلىرىنى
ئەينەن سىڭدۈرۈش ياكى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىشلىگەن ئاھاڭلارمۇ سەھنىلەردە كەڭ تاماشىبىن -
لارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلماقتا . مۇزىكا ئىجادىيەتچىلى -
رىنىڭمۇ ھەممىسى دىگۈدەك مۇشۇ تۈگىمەس بۇلاق « ئون ئىككى مۇقام » ئاھاڭلىرىدىن پايدى -
لىنىپ ھەر شەكىل، ھەر خىل مەزمۇندىكى ئىجادىي تۆھپىلىرىنى ئۈستى - ئۈستىلەپ كەڭ خەلق

ئاممىسىنىڭ بەھرىمەن بولۇشىغا تەقدىم قىلماقتا. بۇ رەڭگا - رەڭ گۈللەرنىڭ تەكشى ئېچىلىشى، خوش ئاۋاز بۇلبۇللارنىڭ بەس - بەستە سايرىشىغا ئوخشاش بۇنداق گۈزەل ۋە يېقىملىق مەنزىرە ھەممە كىشىنى ھاياجانغا سالماي قويمايدۇ.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىمىز ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىچىلىقىنىڭ قان تومۇرى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مۇقامنى تەتقىق قىلىدىغان ئورگان - ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارەت مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسىنى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەخسۇس شتات ئاجرىتىپ بەردى.

بۇ ئىشخانا ھازىر تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئون ئالغۇ لېنتىسىدىكى «ئون ئىككى مۇقام» نى بىر - بىرلەپ ئۆگۈنۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن تەتقىق قىلىش بىلەن تەكرار ئاھاڭلىرىنى رەتلەپ، بىر مۇقامدىن - بىر مۇقامغا ئالمىشىپ كەتكەن ئاھاڭلارنى ئۆز ئورنىغا سېلىپ، ئۇنىڭ نامۇۋاپىق تېكىستلىرىنى يېڭىلاپ، قايتىدىن ئون ئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىپ كەڭ ئاممىغا ئاڭلىتىش خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە خەلق ئىچىدىكى ھازىرغىچە ساقلىنىپ كېلىپ يىغىۋېلىنمىغان مۇقام ئاھاڭلىرىنى كەڭ دائىرىدە قېزىپ چىقىپ، يىغىۋېلىش - توپلاش ۋە ئۇنى رەتلەش، ئۆگۈنۈش خىزمىتىنى باشلىۋەتتى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل بۇرۇن كۆڭلىدە مەۋج ئۇرغان ئارزۇ - ئارمانلىرى بۈگۈنكى كۈندە ئەمەلگە ئېشىپ تامامەن رېئاللىققا ئايلاندى.

بىزنىڭ ئۇلۇغ ۋە گۈزەللەپ ياشناۋاتقان ۋەتىنىمىز «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» تىن ئىبارەت پارلاق ۋەزىپىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ كۈرەش قىلىۋاتقان بىر مۇھىم پەيتتە، ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ تۈرلۈك پۇتلىكاشاڭلاردىن بوسۇپ ئۆتۈپ، سوتسىيالىزىم دەۋرىدە ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكىنى خۇشاللىق بىلەن كۆرگىنىمىزدە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر سەنئەتكار - بابى، ئاتاقلىق مۇقامشۇناس، مەرھۇم تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ ئۇيغۇر خەلق مۇقامچىلىقىنىڭ پىر - ئۇستازى. بىز ئۇنىڭدىن ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە ئۆگىنىمىز. ئۇنىڭ جاپا - مۇشەققەتكە باش ئەگمەيدىغان روھىنى ۋە مۇقامچىلىققا بېغىشلىغان مۇھەببىتىنى ئۈرنەك قىلىپ، ئۇنىڭ تۈگىتەلمىگەن ئىشلىرىنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپ، كۆپ مىللەتلىك ۋەتىنىمىزنى 4 تە زامانىۋىلاشقان، يۈكسەك ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئىگە دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىشقا تۆھپە قوشۇش - ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ شەرەپلىك بۇرچىمىزدۇر.

ئوچمەس يۇلتۇز

(ئوچېرك)

ئابلا ئەخمىدى

1

1937 ـ يىلى باشيازى.

شەھەر دەرۋازىسى ئېچىلىش بىلەن نەگىلا يولغا چىققان ئەسكى جىنازىدەك شالاقلاپ كەتكەن يار ـ يار ھارۋا سەككىز تاشقا يېتىپ كەلگەندە، ئەتىنگەنلىك شەپەق قىزىل دەرياسىنىڭ پوتىكاپتەك لايقا سۇيۇقنى قىپ ـ قىزىل قان رەڭگىگە بويىغان ئىدى. ھارۋىغا ئوخشاشلا ھالدىن كەتكەن ئاق بوز ئاختا دەم ئالدىغا مۈدرەپ، دەم كەينىگە تىرەجەپ، پاتقاقلىق كاتاڭ يولدا ھارۋىنى ئاران ـ ئاران سۆرەپ كېتىپ باراتتى. جۇل ـ جۇل ئاقماتا يەكتىگىنىڭ بىر پېشى بەلۋېغىغا قىستۇرۇلغان، تامبىلىنىڭ پۇشقاقلىرى تىزىغىچە تۈرۈلگەن ھارۋىكەش گەۋدىسىنى يېرىم ئېگىپ، ئوڭ مۈرىسى بىلەن ھارۋىنى مۈرىدەپ، ئوزىنىڭ بۈگۈنكى تۇنجى خېرىدارلىرىنى تېزراق مەنزىلگە يەتكۈزۈپ قويۇشقا ئالدىرايتتى. مېھمانلارنىڭ بىرى يىگىرمە ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ئىككىنچىسى ئەللىك ياشلاردىن ھالقىغان مويسىپىت ئىدى. ياشراقى ھارۋىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە پۇتلىرىنى ساڭگىلاتقىنىچە چوقايغا مەھكەم يېپىشىپ ئولتۇراتتى. مويسىپىت كىشى بولسا، ئەترايقا ئالاق ـ جالاق نەزەر تاشلىغىنىچە ھالدا، لاڭگا گۈزىغا مەھكەم چاپلىشىپ ئولتۇراتتى. شاللىقلار، زەيكەشلەردىن كوتىرىلىۋاتقان قارالاي پۇرىقى بىلەن ئاتنىڭ بەدىنىدىن كوتىرىلگەن قاڭسىق تەر ھىدى، ئۇلارنىڭ كوڭلىنى ئاينىتىپ، ئېچىنى سىقاتتى. يول بويىدىكى قېرى سوگەتلەرگە ئۆۋا تۈزگەن شاخ سانغۇچلار شاختىن ـ شاختا سەكرەشىپ، ئۆزمەي ۋىچىرلايتتى.

قاياقتىندۇر ئۇچۇپ كەلگەن بىر جۈپ سېغىزخان يولنى توغرى كېسىپ، ھارۋىنىڭ ئۈستىدىن دىگىدەك ئوتۈپ كەتتى. مويسىپىت سوز باشلىدى:

— بالام روزاخۇن، سەن ئىلگىرى تۇرداخۇننى كورگەنمۇ؟

— كورگەن، ـ يىگىت بېشىنى كەينىگە قىيا بۇرىدى ـ دە، كېسىپلا جاۋاپ بەردى، ـ مەن تېخى ئۇنىڭغا دايەندىلىكمۇ قىلغان دىسىلە!

— ئوھوي، مۇنداق دىگىن؟ بۇ گەپچە سەنزە، تۇرداخۇن بىلەن قەدىناس ئىكەنسەن ـ دە؟

— شۇنداق دىسەممۇ بولىدۇ. تۇرداخۇن

ئاكام ھەر قېتىم قەشقەرگە كەلگەندە، بىزنىڭ ئۆيدىن بولەك يەرگە چۈشمەيدۇ.

بۇ ئىككى نەپەر يولۇۋچى گېپىنى قىلىۋاتقان كىشى - ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن داڭلىق مۇقام ئۇستىسى تۇردى ئاخۇن ئەلنەغمە ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا 1881-يىلى قەشقەر كونىشەر ناھىيىسىنىڭ بۇلاقسۇ رايونى بارىن يېزىسىنىڭ توت كول كەنتى ① دە تۇغۇلدى. ئۇ، ئۇسمۇرلۇك چېغىدىن باشلاپلا دادىسىنىڭ كەسپىگە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلاپ، سازچېلىش، ناخشا ئېيتىشنى تىرىشىپ ئۆگەندى. جاپالىق مەشق قىلدى. يىگىرمە ياشلارغا كىرگەندە، ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى - ئون ئىككى مۇقامنى خېلى تولۇق دەستىگە ئالدى ۋە دادىسى تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بىلەن بىللە بۇلاقسۇ، ئاقتو، يېڭىسار، قەشقەر شەھرى قاتارلىق جايلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ، توي - توكۈن، مەشرەپلەردە نەغمە قىلىپ، زور شوھرەت قازاندى. ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە يۈز بەردى: بىر كۈنى، پۈتۈن بارىننى دىر-دىر تىترىتىدىغان دىنى مۇتەئەسسىپ غوجام قۇلى ئاخۇنۇمنىڭ مۇقام ئاڭلىغۇسى كېلىپ، تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بىلەن تۇردى ئاخۇننى چاقىرتىپ ئادەم ئەۋەتتى، تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى قەتئىي رەت قىلدى. چۈنكى، غوجام قۇلى ئاخۇنۇم تولغان باي، شۇنداقلا ئىنتايىن زالىم ئادەم بولۇپ، يىل بويى ئوتتۇز - قىرىق نەپەر يالانچى، دىدەك بوسوغىسىدىن كەم بولمايتتى. ئەگەر ئۇ تالا - تۈزگە چىقىپ قالغىدەك بولسا، يۇرت - جامائەت تاكى بۇ «زات» ئالدىلىرىدىن ئۆتۈپ، كەتكىچە يول بويىدا سەجدىگە باش قويغاندەك تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، يەر سۆيۈشكە مەجبۇر ئىدى. تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا بۈگۈنگە قەدەر ئۇنىڭدىن ئوزنى قاچۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىگىلمەي كەلگەن ئىدى. ھازىرمۇ ئۇنىڭغا ئىگىلگىسى، ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ نەغمە قىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ئاچقۇسى كەلمەيتتى. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ بۇ «گەدەنكەش» لىكى پۈتۈن ئائىلىسىنى خانىۋەيرانچىلىق كوچىسىغا تاشلىۋەتتى: غوجام قۇلى ئاخۇنۇمنىڭ «يارلىق»ى بىلەن ھېچقانداق يولەنچۈكى بولمىغان تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن يۇرتتىن قوغلاندى. ئۇ، يۇرت ئارىلاپ يېڭىسارغا بېرىپ، لاۋادىكى توپىلاك ھاجى دىگەن كىشىنىڭ ھويلىسىدا خوشنا ئولتۇردى ۋە ئومرىنىڭ ئاخىرىغىچە يېڭىساردا ياشاپ، شۇيەردە ئالەمدىن ئوتتى. تۇردى ئاخۇن بولسا، يېڭىساردا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ساتارنى قولتۇغىغا قىستۇرۇپ يەكەن، پوسكاملاردىن ئوتۇپ، قاغىلىققا بېرىپ توختىدى. ئاي كېپەخان ئاتچى دىگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن ئوي - ئوچاقلىق بولدى. ئارىلاپ - ئارىلاپ يېڭىسار، قەشقەرلەرگىمۇ كېلىپ تۇردى. ھەر قېتىم قەشقەرگە كەلگىنىدە، قەدىناس دوستى، داڭلىق ئەلنەغمە قاسىم ئاخۇننىڭ ئويىگە چۈشەتتى. بىر خون②دا نەغمە قىلاتتى. ئۇنىڭ تۇققىنىنىڭ ھويلىسىدىن ئاجرىتىپ بېرىلگەن بىر ئېغىزلىق ئويدە

① گېزىت - ژورناللاردا تۇردى ئاخۇن ئاكا توغرىسىدا ئېلان قىلىنغان بەزى ماقالىلاردا ئۇنىڭ قەشقەر يېڭىسار ناھىيىسىدە تۇغۇلغانلىقى ئېيتىلغان. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى، قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئومىكىنىڭ پېشقەدەم سازەندىسى روزى ھوشۇر بۇ ماقالىلاردا يېڭىلىش بارلىقىنى تەكىتلەيدۇ. مەن بۇ يەردە روزى ئاخۇن ئاكىنىڭ مەلۇماتىغا ئاساس قىلدىم — ئاپتور.

② خون - ئۇچتىن بەشكىچە سازەندىدىن تەركىب تاپقان گۇرۇپپا.

يېتىپ ـ قوپاتتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ قېتىم قەشقەرگە كېلىش سەپىرىدە يېڭىشەردىكى داڭلىق ساتارچى جۇما ئاخۇن ئەلنەغمىنىڭ ئۆيىگە چۈشكەن ئىدى. بۇ خەۋەر قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، خوشاللىقىدىن كىچىككىنە تۇزۇك ئۇخلىيالمىدى. قەشقەر شەھىرىدىكى يىگىرمە، خون ئەلنەغمىنىڭ خوشاللىقىنى ئۇنىڭدىن قىلىشمايتتى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، بۈگۈن تاڭ سۈزۈلمەستىلا داڭلىق تەمبۇرچى قۇدا ئاخۇن ئاكا بىلەن ياش چاڭچى روزاخۇننى يېڭىشەرگە چىقارتىپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنى چاقىرىپ كىرىشكە چىقارتتى. هارۋىدا كېتىۋاتقانلار ئەنە شۇلار ئىدى.

ئۇلار تازا قىزغىن پاراڭلىشىپ كېتىۋاتقاندا، يېڭىشەر تەرەپتىن ئۇچقاندەك چېپىپ كەلگەن بىر توپ ئاتلىق چېرىك هارۋىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئات تۇياقلىرىدىن چاچرىغان پاتقاق لاي ئۇستىۋاشلارنى بۇلىغىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ھەققىدىكى ئەرسىلەر چېرىكلەرنى قاغاشقا ئالماشتى.

چاچقا مەھەللىدە، هارۋا يېڭىشەرگە يېتىپ كەلدى. يېڭى مەھەللىدىكى گۈرەخانىلار ئالدىدا، مال ئىگىلىرىنىڭ گۈرۈكەشلەر بىلەن باھا تالىشىپ تاكاللاشقىنى؛ شوپاڭلاردىن مەسلەرنىڭ

„ئاق كىگىز، قارا كىگىز،
رەڭدە بويىغان كىگىز.
ئىككىمىزنىڭ بويى تەڭ،
دوپپاڭنى ماڭا كەيگۈز.
يۇمۇلاق ـ يۇمۇلاق، خېنىم يۇمۇلاق،

سىنىڭ پاكىزاڭغا مەن ئامراق...“ دەپ قىزغىن ـ تاغىل ۋاقىراشلىرى قەدەمدە دىگەندەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي، هارۋا توختىدى. ئىككەيلەن هارۋىكەشنى رازى قىلىۋېتىپ، شەھەر دەرۋازىسى تەرەپكە يول ئېلىشتى. كېتىۋېتىپ، روزاخۇن ئۇشتۇمتۇت توختاپ قالدى. ئۇ، ساماۋەرخانا ئالدىغا قويۇلغان كارۋاتتا ئۈزى يالغۇز ئولتۇرغان تۇردى ئاخۇن ئاكىنى كۆرۈپ قالغان ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ئاق پېشما، يۇمۇلاق يۈزلۈك ئادەم بولۇپ، ئاق چوڭ يەكتەك ئۈستىدىن زەيتۇنرەڭ بەلۋاغ باغلاپ، سىرتىغا كەيگەن سىماۋى رەڭلىك چەكمەن تونىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن؛ سەرپۇش تۇمىقىنىڭ بىر چېتىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس قىستۇرۇپ، ئوڭ قېشى ئۈستىگە باسۇرۇپ كەيگەن بولۇپ، چوڭ ـ چوڭ قوي كۆزلىرى يېرىم يۇمۇقلۇق ئىدى. قىسقا، يارىشىملىق ساقال ـ بۇرۇتى ۋە بەلۋىغىغا ئېسىۋالغان جەڭۋا قوش بىلەن ساقال تاغىقى ئۇنى تېخىمۇ سولەتلىك كۆرسەتكەتتى.

ـ تۇردى ئاخۇن ئاكا، ـ دىۋەتتى ھاياجىنىنى باسالماي قالغان روزاخۇن ئۈنلۈك ئاۋازدا، ـ تۇردى ئاخۇن ئاكام ئەنە.

ـ قېنى؟ ـ خىيالەتتە كېتىۋاتقان قۇدا ئاخۇن ئاكا روزاخۇننىڭ سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. روزاخۇن قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ:

ـ ئەنە. ئاۋۇ ساماۋەردە ئولتۇرىدۇ، ـ دىدى.

ھەر ئىككەيلەننىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. ئۇلار كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ساماۋەرگە يېقىنلاشتى.

ـ ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

كۈتۈلمىگەن بۇ سالامدىن سەل تېڭىرقاپ قالغان تۇردى ئاخۇن ئاكا، يەردىن تۇرۇپ چىققاندەكلا قېشىدا پەيدا بولۇپ قالغان بۇ ئىككەيلەنگە غىل ـ پاللا بىر كۆز يۈگۈرتتىدە، گويا بىر كىم كەينىدىن ئىتتىرگەندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! — دېدى سالامنى ئىلىك ئېلىپ، — مەن تېخى ئوخشاتتىممىكىن دەپتىمەن. ئوبدان تۇرامسىز غوجام، قۇناخۇن؟

— خۇداغا شۈكرى، ئۆزلىرىچۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا.

تۇردى ئاخۇن ئاكا سىنچى كۆزلىرىنى روزاخۇنغا بىر سىكۇنتچە تىكتى — دە، ئۈنلۈك تولۇقلىۋەتتى:

— ھوي ھوشۇرلاقكامنىڭ ئوغلى روزاخۇنمۇ سەن! چوپ — چوڭلار يىگىت بولۇپ قاپسەن ئەمەسمۇ! داداڭ تېچلىقمۇ؟ قاسىماخۇنچۇ؟

— دادام...

روزاخۇن كۆزلىرىگە غىلىلدە ياش ئېلىپ، يەرگە قارىدى. قۇناخۇن ئاكا ئالدىراش چۈشەندۈردى:

— ھوشۇرلاقكام ئالەمدىن ئۆتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرغان چىرايىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ ئاۋازى تىترەپ كەتتى:

— ئەلھۇكمىللا، — دېدى ئۇ، قولىنى دۇئاغا كۆتىرىپ، — رەھمەتلىكنىڭ ياتقان جايى جەننەت بولسۇن! ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر. قاچان شۇنداق بولدى؟

— بەش يىل بولدى.

— كورسىلەماۋۇ قىسمەتنى! رەھمەتلىك ئالتۇندەك ئادەم ئىدى! ھەي... تاشنىڭ خېتى يامغۇر سۈيى بىلەن يۇيۇلۇرمۇ؟ گەر بەندىگە قازا يەتسە، بەندە قېچىپ قۇتۇلۇرمۇ؟! بۇنداق قىسمەت ھەممە ئادەمنىڭ بېشىدا بار. لېكىن...

ئۇ، بىر ھازا شۈك بولۇپ كەتتى. كېيىن بىردىن ئاۋازىنى كۆتىرىپ سورىدى:

— سەن داداڭنىڭ ئىزىنى باساي دەمسەن، يا؟...

— باسامدىغان، باستى! — قۇناخۇن ئاكا ئالدىراش جاۋاپ بەردى، — چاكىنى تولۇق دەستىگە ئالغاندىن تاشقىرى، چوڭ نەغمىگە شۇنداق كېلىشتۈرۈپ داپ چالىدۇكى، بەئەينى دادىسىنىڭ ئۆزى!

— بەللى، يىگىت بولۇپسەن — دە، يىگىت! تۇردى ئاخۇن ئاكا بىر كۈلۈۋېتىپ، ئۆز ئۆزىنى ئىزاھلىدى، — بەزىلەر ئوغۇل بالىنىڭ ھەممىسىنى يىگىت دەۋېرىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس! يىگىت دىگەن قانداق بولىدۇ، بىلەمسەن؟ كىم ئاتىسىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئاتىسىنىڭ يولىنى تۇتسا، يىگىت دىگەن شۇ. بولمىسا، ئۇنداق ئوغۇلدىن مېغىزى يوق چىگىت ياخشى!

ئۇچەيلەن تەڭلا قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. كۆلكە ئارىسىدا، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىككەيلەننى كارۋاتقا تەكلىپ قىلدى. نان، چاي بۇيرۇتتى. چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ، قەشقەر شەھىرىدىكى ئەلنەغمىلەرنىڭ ھال كۈنى، ئۇلۇك — تىرىكلەر توغرۇلۇق سوئال — جاۋاپلار بولدى. بۇ ئىككەيلەننىڭ ئۆزىنى چاقىرغىلى چىققانلىقىنى ئۇققاندا، تۇردى ئاخۇن ئاكا تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ كەتتى:

— رەخمەت، تۇققانلىرىم، رەخمەت! — دېدى ئۇ، ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، ئىككەيلەنگە ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ، — ھەربىرلىرىنىڭ ماڭا شۇنچىلا ئىززەت — ئىكرام كۆرسەتكەنلىرىگە يارىشا، تۈزۈكرەك بىر ئىش قىلىپ بېرەلىسەم كاشكى...

تۇردى ئاخۇن ئاكا خېلى ئۇزۇن ئۆز رەخالىق ئېيتتى.

— ھە، چايغا بېقىشسىلا، "قۇرۇق چايدىن كاچات ياخشى" دەپتىكەن. مەنمۇ تېخى ناشتا قىلمىدىم. قوساقنى ئوبدان تويغۇزۇپ يولغا چىقايلى.

— ......

ئۇلارپارا ئلاشقاچ چاي ئىچىشىۋاتقاندا، ئاكا-ئۇكا مۇقامچى جۇماخۇن، قۇناخۇن ئاكىلار كېلىپ قېلىشتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇزىنىڭ قەشقەرگە كىرىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقىنىنى ئېيتقاندا، جۇماخۇن ئاكا:

— ئوبدان بوپتۇ، - دېدى دەرھال ماقۇل-لۇق بىلدۇرۇپ، - كىرسىلە. كىرىپ، يار-بۇرادەرلەر بىلەن دىدارلاشسىلا. بولسا، مەنمۇ بىللە كىرسەم بەكمۇ ئوبدان بولاتتى...

—رەخمەت، ئاۋارە بولمىسىلا! ھېلىمۇ ئوزلىرىنى ئاز كۈتمىدىم...

— كايىش دىگەن نىمىكەن ئۇ! سىلە بىلەن بىز بىر - بىرىمىزنىڭ ئىززىتىنى قىلىشمىساق، كىم بىزنى ئىززەتلەيدۇ؟! مېنىڭ ئورنىمدا ئاكام ئوزلىرى بىلەن كىرسۇن.

— رەخمەت تۇققانلار، رەخمەت!

....

2

يول — يەنە شۇ بايىقى كاتاڭ، پاتقاق-لىق يول. ھاۋا تىنجىق. سېسىقچىلىق دەس-تىدىن نەپەس ئالماقمۇ تەس.

يولدا كېتىۋاتقىنى - چىلان تورۇق ئاي-غىر قوشۇلغان ياسىداق مەپە. مەپىنىڭ ئال-دىدا تۇردى ئاخۇن ئاكا پۈتلىرىنى ساڭگى-لاتقىنى ھالدا، ئەتراپتىكى ھەر بىر نەر-سىگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن كوز تىكىپ، مەردانە قىياپەتتە ئولتۇرۇپتۇ. پات - پات بېشىنى كەينىگە بۇراپ، مەپە ئىچىدىكى كەسپداشلىرىغا قاراپ، ئۇلاردىن سوئال سورايدۇ ياكى ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرىدۇ. مەپىكەش بولسا، ھەدەپ قامچى-سىنى قارسىلدىتىپ، مەپىدىن ئىككى قەدەم-چە نېرىدا يۈگۈرۈپ دىگىدەك كېتىپ بارىدۇ.

بۇ مەپە - كەسپداشلارنىڭ تۇردى ئاخۇن ئاكىغا بولغان چەكسىز ھورمىتى. شۇنداق-لا، چەكسىز سېغىنىشنىڭ بەلگىسى ئىدى!

....

مەپە كولدۈرمىلىرىنى جالدىرلىتىپ، قۇم دەرۋازىدىن كىرىپ، قاسقان بازىرى، زەر-گار بازارلىرىدا چاڭ چىقىرىپ، ساندۇق با-زىرىدا توختىغاندا، ساندۇقچىلىق دۇكانلى-رىنىڭ ئالدىدا قىزغىن پاراڭلىشىپ ئولتۇر-غانلار ئىچىدىن غۇنچە بوي، ساقال - بۇ-رۇتىغا ئاق سانچىغان بىر كىشى ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىراش مەپە ئالدىغا يېتىپ كەلدى. مەپىدىن بىرىنچى بولۇپ يەرگە چۈشكەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭ باغرىغا ئوزىنى ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قۇ-چاقلىشىپ تۇرۇپ سوزلەپ كەتتى:

—قاسىم ئاخۇنۇم، غوجام، تېچ تۇرلىمۇ؟ ئوي ئىچى، بالا - چاقىلىرى ئېسەندۇ؟

— ھارمىغايلا، تۇردى ئاخۇن! ياخشى، بىزنى تولا تەقەززا قىلماي، بۇگۇنلا كىرىپلا؟

—كىرمەمدىغان، غوجام! ھېلىغۇ ئىززى-تىمنى قىلىپ، ئالدىمغا ئادەم چىقارتىشىپلا، ئوزۇمۇ بۇگۇن بولمىسا، ئەتە كىرىشكە تە-رەددۇتلىنىپ قويغانتىم، دىسىلە! ...

گۇررىدە ئولىشىپ كەلگەن كەسپداشلار تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ گېپىنى ئۇزۇپ قوي-دى. قەدىناس دوستلار، كونا-يېڭى كەسپ-داشلار ئوز ئارا تېچلىق - ئامانلىق سوراش-قاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا ساندۇق-چىلىق دۇكانلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئالدىغا قو-يۇلغان ئورۇندۇققا باشلاندى. كەسپداشلار ئۇنىڭ ئەتراپىنى چورىدەشتى.

گەپ ئارىسىدا، پىشقەدەم ساتارچى مول-لانىكام سورىدى:

—ئۇكام تۇردى ئاخۇن، - دېدى ئۇ، -ئوز-لىرى بۇ قېتىم قاغىلىقتا بەك ئۇزۇن تۇرۇپ قاللىغۇ؟ نەچچە يىلنىڭ ئىزى شىرىن-سۇخەن-

سوھبەتلىرىنى تازىمۇ سېغىنىپ كەتتۇق .
— ھەي ، نىمىسىنى دەيلا ، — تۇردى ئا —
خۇن ئاكا يېقىملىق كۈلۈمسىرىدى ، — ئادەم
بالا — چاقىلىق بولغاندا ، بوسۇغا ئاتلاپ
چىقمىغىمۇ تەسكە چۈشۈدىكەن . بىر كۈندە
مىڭ ۋاخ ھەر بىرلىرىنى ياد ئېتىپ تۇرسام-
مۇ ، بۇ تەرەپلەرگە كېلىشكە ئىرادە بولمى-
دى . خۇدايىم بۇيرۇسا ، بۇ قېتىم قەشقەردە
ئۇزۇنراق تۇرۇپ ، ھەر بىرلىرىدىن ناھايە-
تى جىق نەرسىلەرنى ئۈگۈنۈپ كېتىش نە-
يىتىم بار .
— بىزدە ئۈگەنگىدەك نىمە بار دەيلا ؟ ! —
قاسىم ئاخۇن ئاكا گەپكە ئارىلاشتى ، — بىز-
نىڭ ئۇزلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈ-
شىمىزمۇ ، ئۇزلىرىدىن ئون ئىككى مۇقامنى
قىيامىغا يەتكۈزۈپ نەغمە قىلىشنى
ئۈگىنىۋېلىش ئۈچۈن تۇرسا ، تېخى بىزدىن
ئۈگىنىمەن دىگەنلىرى نىمىسى؟ ئادەمنى خى-
جىل قىلمىسلا، ئۇنداق!
— بەللى ، بەللى ! ماۋۇ گەپنى كورسىلە
تېخى ! ... قەشقەر دىگەن ئون ئىككى مۇ-
قامنىڭ يۇرتى . ھەر بىرلىرى — ئون ئىككى
مۇقامنىڭ ئاچقۇچلىرى . ئەگەر ئۈگىنىش
توغرا كەلسە ، ھەممىمىز بىر — بىرىمىزدىن
ئۈگەنسەك بولىدۇ . مانا شۇ چاغدا ، پىر —
ئۇستازلىرىمىزنىڭ روھى-پاكىمۇ مۇرات —
مەقسەتلىرىگە يىتىدۇ ...
تۇردى ئاخۇن ئاكا ناھايىتى ئۇزاق سوز-
لىدى . ئۇزىنىڭ قاغىلىق، پوسكام، يەكەن،
مەكىتلەردە ئوتكۈزگەن ئىچىنىشلىق تۇرمۇش
سەرگۈزەشتىلىرىنى ھىكايە قىلىپ بەردى . ئۇ
يەرلەردىكى مۇقام ئۇستىلىرىنىڭ ئون ئىككى
مۇقامنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ نەغمە قىلىش يو-
لىدا كورسەتكەن تىرىشچانلىقلىرىنى تەكرار-
تەكرار تىلغا ئېلىپ ئوتتى . گەپ ئارىسىدا
چاخچاق ، كۈلكىلەرمۇ ئۈزۈلمىدى. ئارىلاپ-
ئارىلاپ چاناقلارغا ياش قاپلىشىپ ، كوڭۈل-
لەر بۇزۇلۇپمۇ تۇردى .
ناماز دىگەرگە ئەزان چىققاندا ، قاسىم ئا-
خۇن ئاكىنىڭ تەكلىۋى بىلەن ھەممەيلەن
ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى — دە ، ساتار ، داپ،
تەمبۇرلىرىنى قولتۇغىغا قىستۇرۇشۇپ، ھېيت-
كا جامەسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چوڭ كوچى-
غا قاراپ يول ئېلىشتى . ئۇيان — بۇيان
ئوتۇشۇپ تۇرغان يولۇۋچىلار يىگىرمە نەچچە
كىشىدىن تەركىپ تاپقان بۇ سازەندىلەر تو-
پىغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىشىپ، كوزلىرى
بىلەن ئۇلارنى خېلى يەرگىچە ئۇزۇتۇپ قې-
لىشتى . ھەممە نەرسىگە ئالاھىدە قىزىقىدى-
غان كىچىك باللار بولسا ، تاكى ئۇلار باغ
كوچىسىنىڭ ئىگىز ئېرىق بېشى تەرەپتىكى
ئېغىزىدىن كىرىپ كەتكىچە ، ئۇلاردىن بىر-
دەممۇ ئايرىلمىدى .

×

تاملىرى ئاقارتىلمىغان كەڭ — كۈشادە
ئايۋاننىڭ سۇپىسى كەسپداشلار بىلەن تول-
غان ئىدى . توردە تۇردى ئاخۇن ئاكا ، ئۇ-
نىڭغا ياندىشىپ قۇناخۇن ئاكام، موللانىكام،
خۇداۋەردى ئاخۇن ئاكىلار ئولتۇراتتى. باش-
قىلارمۇ ياش — قورامىغا بېقىپ ، ئوز لايە-
قىدا جاي ئېلىشقان ئىدى . سۇپىنى لىق
ئالغان داستىخان ھەمەك ، كاكچا نانلار بى-
لەن تولغان ئىدى . ساھىپخان قاسىم ئاخۇن
ئاكا چاي قۇيۇش ، نان ئۇشتۇش ، مېھمان-
لارنى مەزەگە ئېغىز تىگىشكە زورلاش بىلەن
پايپېتەك ئىدى . قىزىق چاخچاقلار ، كۈلكى-
لەر داستىخاننىڭ پەيزىنى ئاشۇراتتى.
كوز باغلاندى . تۆۋرۈككە ئورنۇتۇلغان
چىراقپايە ئۇستىگە قوندۇرۇلغان ساپال چى-
راققا ئوت يېقىلدى . ئوي ئىچى غۇۋا يو-

رۇق. چىگىت يېغىدىن چىققان قاڭسىق ئىس
شادىلىق تۈگىلۈككە قاراپ ئاقاتتى . ئۆي
شۇنداق ئىسسىپ كەتكەن ئىدىكى ، سىرتتىن
تاسادىپى كىرىپ قالغان ئادەم گويا ھاماماغا
كىرىپ قالغاندەك ھىس قىلىشى تۇرغانگەپ.
تەئەججۈپكى ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ سىد -
لىق - سىپايى ، شىرىن سۆخەن سوزلىرىگە
مەغۇل بولغان بۇ كەسپداشلار ئۇزلىرىنى
گويا باش كۆزنىڭ گۈزەل ئەتتىگىنى جەنـ -
نەتتەك ساپ ھاۋالىق چاھار باغدا سەيلە -
ساياھەت قىلىۋاتقاندەك ئازادە ، خوشال -
خورام سىزىشەتتى .

ــقاسىم ئاخۇنۇم ، غوجام ، نىمانچە كا -
يىپلا ؟ - دىدى تۇردى ئاخۇن ئاكا سىمىز
قوي گوشىنىڭ شورپىسى كەلتۈرۈلگەندە تە -
كەللۇپ بىلەن تىزلىنىپ ، - بۇ ••• بۇ •••
ئادەمنى خىجىل قىلىپ ، مۇنداق قىلمىسىلا
بولاتتى ! •••

ــ تەۋەككۇل ئاخۇن ئاكام بىلەن ئۇزلە -
رىنىڭ بىزگە قىلغانلىرىنى ئەسلىسەك، كۆنـ
دە بىر توگە سويۇپ ئالدىلىرىغا چىققسا قمۇ
ئەرزىيتتى . قانداق قىلىمىز ؟ قولىمىزنىڭ
قىسقىلىغىدىن مۇشۇنچىلىك ئىش قىلالىدۇق.
كەم كورمەي ، قول كەلتۈرۈپ بەرسىلە!

ــشۇنداق قىلسىلا ، تۇردى ئاخۇن!

ــشۇنداق قىلسىلا. تۇردى ئاخۇن ئاكا!

ــخوش ، قېنى ، ئان سالىلى!

تۇشمۇ - تۇشتىن كوتىرىلگەن تەۋەججۇ -
ئىلتىجالار ئالدىدا ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھ -
ۋالدا قالغان تۇردى ئاخۇن ئاكا :

ــرەخمەت ، غوجام ، رەخمەت ! ھەر بىر -
لىرىنىڭ مۇشۇنداق مېھماندوستلىغى ، دەر -
يادەك كەڭ كوڭلى - كوكسىنى دىمىسەم، ماڭا
قەشقەردە نىمە بار ؟ ! - دەپ كۇلدى - دە ،
نانغا قول ئۇزاتتى .

داستىخان يىغىلغاندا ، ئالىلتاچان خۇپ -
تەنگە ئەزان چىققان ئىدى . قىزىغى شۇكى ،
خا، ساھىپخان ، خا ، مېھمانلار سورۇننى يىـ
غىشتۇرۇش نىيىتىدە ئەمەس ئىدى.

» ئۇلار زادى نىمە قىلماقچى ؟ «

بۇ سوئالغا سورۇن ئەھلى جاۋاپ بەرسۇن:

ــ تۇردىئاخۇن ئاكا ،ـدىدى ياش سا-
تارچى ۋارىس ئاخۇن ئۇزۇندىن بۇيان كوڭـ
لىگە پۈكۈپ كەلگەن بىر سوئالغا جاۋاپ تىپـ
پىشنىڭ تازا ياخشى پۇرسىتىكەلگىنىگە ئىچـ
ئىچىدىن خوشاللىنىپ ، - ئون ئىككى مۇ -
قامنى كىم ئىجات قىلغان ؟

بۇ غەلىتى سوئالدىن بەزىلەر كۇلدى.بەـ
زىلەر بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىلىشتى .
تۇردى ئاخۇن ئاكا بولسا ، بۇ يىگىتكە بىر
پەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كىيىن ، ھەر بىر
سوزىنى دانە - دانە قىلىپ ، ئەستايىدىل
جاۋاپ بەردى .

ــ بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئون ئىككى
مۇقامنى ئەۋلىيا - ئەنبىيالار ئىجات قىلغانـ
مىش . راست شۇنداقمۇ ؟ بۇ ماڭا قاراڭغۇ.
دادامنىڭ ئېيتىشىچە ، ھەربىر مۇقامنى يۈزـ
لەپ-مىڭلاپ سادەندە ئىجات قىلغان ئىكەن.
يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن بىردىن - ئىككىـ
دىن جۇغلىنىپ ئون ئىككىگە يىتىپتۇ . دا -
دامنىڭ ئۇستازى تىخان تۇغلۇق ئون ئىككى
مۇقامنى ئەڭ تولۇق بىلىدىغان زات ئىكەن. ئىپـ
زىق ھاجىم ،ھېلىم ئاخۇن ، سېلىم ئاخۇن ،
مەھەممەت موللا (كاروشاڭ ئاخۇنۇم) ، ئەـ
مەت ئاخۇن ئىش بېشى ، ئورايىمانىكام ،يۈـ
سۇپ غوجىكام ، موللا تۇردىكاملار -ۇ ئەشۇ
زاتنى ئۇستاز تۇتقان ئىكەن . ماڭا بۇ ئولـ
تۇرغان ھەممىمىز شۇلارنىڭ شاگىرتلىرى .
ئىلىدا مەھەممەت موللىنىڭ ، يەكەندە سىيـ
تىۋالدى ئاخۇننىڭ شاگىرتلىرى بار . ئارىـ

مەزدا قاسىم ئاخۇن . قۇناخۇن، موللاننكامىلاردەك تولىغان مۇقام ئۇستىلىرى ئولتۇرۇپتۇ . ياش سازەندىلىرىمىز ئۇلاردىن كوڭۈل قويۇپ ئۆگۈنىدىغان بولسا ، ئۇزلىرىمۇ ئىجات قىلسا ، كىم بىلىدۇ تېخى ، يەنە قىرق - ئەللىك يىلدىن كېيىن ، مۇقام ئون توت - ئونبەشكە يېتەمدۇ ؟ !

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئاجايىپ كەمتەرلىكى كوپچىلىكتە ئۇنىڭغا نىسبەتەن تېخىمۇ چوڭقۇر هورمەت تۇيغۇسى قوزغىدى . كۇسۇلداشلار، پەس ئاۋازدا ماختاشلار تەرەپ - تەرەپتىن ياغماقتا ئىدى .

قاسىم ئاخۇن ئاكا سورىدى :

— ئۇزۇندىن بۇيان « ئابۇ چەشمە » دېگەن بىر مۇقام بارلىغىنى ئاڭلايمىز . لېكىن ، ئۇنىڭغا نەغمە قىلغان ئادەمنى كورۇپ باقمىدۇق . شۇ هەقتە بىلىدىغانلىرىنى دەپ بەرسىلە قانداق ؟

— ئوبدان ، دەپ بىرەي غوجام ، دەپ بەرمەمدىغان ! - تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ مۇقام توغرىسىدىكى قىياسلىرىنى سوزلىگەندىن كېيىن كۇلۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى ، - « ئابۇچەشمە » نى ئون ئىككى مۇقام تۇۋقان . مىسالەن دېسەم: « مۇشاۋىرەك » هەممە مۇقاملارنىڭ ئانىسى . ئۇنى ياخشى بىلگەن ئادەم باشقا مۇقاملارنى ئاسان ئۆگىنىۋالالايدۇ . ئون ئىككى مۇقامنى ياخشى بىلگەن ئادەمنىڭ « ئابۇ چەشمە » نى بىلمىگى تەس ئەمەس .

تۇردى ئاخۇن ئاكا سوزىنى تۈگەتكەندە، كوپچىلىك كەينى - كەينىدىن ئىلتىماس قىلىپ ، ئۇنى « ئابۇچەشمە » گە نەغمە قىلىپ، ناخشىسىنى ئېيتىپ بېرىشكە كوندۇردى .

ئون نەچچە داپ، بىردەك تۇزۇلگەن سەككىز ساتاردىن ياڭرىغان يېقىملىق ساداغا ئەگىشىپ « مۇشاۋىرەك » مۇقامىنىڭ چوڭ نەغمە ، داستان ، مەشرەپلىرى كېچە ئاسمىنىغا سىڭىپ كەتتى . مۇقام ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، تۇردى ئاخۇن ئاكا قانائەتلەنگەن هالدا مۇنداق دېدى :

— باياتىن مەن دېمەپمىدىم ؟ ناهايىتى ئوبدان نەغمە قىلىشىدىكەنلە . مۇشۇنداق نەغمە قىلساق پادىشاغىمۇ يارايدۇ ، دېيىشسىلە ! مەن بەزى سازەندىلەرنى كورگەن : ئۇلار ئوزى چېلىۋاتقان پەدىنىڭ، ئېيتىۋاتقان ناخشىسىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەيدىكەن تاڭ ، بىرسى " غىت " قىلسا ، بىرسى غات قىلىپ ، تىڭشىغۇچىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرۇدىكەن ...

ئۇنىڭ بۇ گېپى هەممەيلەننى كۇلدۇرۇۋەتتى . ئۇزىمۇ قوشۇلۇپ كولۇپ كەتتى . كۇلكە سەل بېسىققاندىن كېيىن :

— ئەن-نەغمە دېگەن پەتنۇستا خونچىلاپ، مېهماننىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقىدىغان مەزە ياكى گېزەك ئەمەس . بەلكى سازەندىنىڭ قوسىقىدىكى غەزىنە ، - دېدى ئۇ سوزىنى داۋام قىلىپ ۋە كوپچىلىككە سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى . كوپچىلىك ئۇنىڭدىن كوز ئۈزمەي، ئۇنىڭ يەنە نىمىلەرنى دېيىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۇتمەكتە ئىدى ، - - سەن ئەشۇ غەزىنىنى كوتۇرۇپ سورۇنغا كىرسەن - دە، داستىخانغا توكىسەن . بۇ چاغدا هەممە ئادەمنىڭ كوزى ساڭا تىكىلىدۇ . قۇلىغى ئاغزىڭدا، سازىڭدا بولىدۇ . سىلىق، يېقىملىق چالساڭ ، رەخمەت ئوقۇيدۇ . داپ هېيتكادا تاراڭلاپ ، ساتار ياۋاغدا غىڭشىلدايدىغان بولسا ، ئىشىنىڭ پىشقىنى شۇ- سىنى تىللىشىدۇ ، قاغىشىدۇ . شۇڭا مەن دەيمەن، ئادەم ئۇچ ئىشتا سىلىق بولمىسا بولمايدۇ : بىرى، سەتىراچ سىلىق هۇنەر قىلمىسا، چوپ-

قەتسىز قالىدۇ؛ ئىككىنچىسى، ئەلنەغمە سىلىق نەغمە قىلمىسا، ئاڭلىغۇچىنى بىزار قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، مۇئامىلىدە قوپال ئادەم ھەر قانچە غەنى بولغىنى بىلەن، ئەل ئىچىدە ھۆرمەتتى بولمايدۇ ... ھە، ئەمدى «ئابۇ-چەشمە» نى باشلامدۇق؟

— باشلايلى!

تۇردى ئاخۇن ئاكا ساتارنى تۈزۈپ، نەغمىگە يەڭگىل ناخۇن ① قىلدى. ھەممە كۆزلەر ئۇنىڭ قولىدا. قۇلاقلار ساتاردىن ياڭرىغان يېقىملىق سادادا ئىدى. ئۆيدە تىرناقنىڭ ساتارنىڭ تارىسىغا تەككەندە چىققان ئاۋازىدىن بولەك ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. نەغمە تۈگەپ، ئوتكۈنچى نەغمىسىگە كوچكەندە تۇردى ئاخۇن ئاكا ئورنىدىن تۇردى-دە، قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ساتارنى ئۇنىڭغا ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى.

— غوجام، قاسىم ئاخۇنۇم، — دېدى ئۇ چوڭقۇر ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن، — ئۆزلىرى ساتارنى ئالسىلا. مەن داپ چالغاچ مۇقام ئوقۇي ...

ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغان قاسىم ئاخۇن ئاكا ئۆز نۆۋىتىدە بۇ قەدىرناس دوستىغا چەكسىز ھۆرمەت ۋە ئىھتىرام كۆرسۈتۈپ، خېلى ئۇزۇن تەكەللۇپ قىلدى، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ تەكرار-تەكرارئىلتىجاسىنى نائىلاج قوبۇل قىلىپ، ساتارنى قوش قوللاپ قولىغا ئالدى. ئىككەيلەن يانمۇ-يان ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ بارماقلىرى داپ ئۈستىدە ئويناشقا باشلىدى. ساتارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇڭلۇق سادا چىقاردى. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوتلۇق نەپەسى كەسپداشلارنىڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىۋەتتى:

ماڭا رۇشەن بولۇر ئالەم، جامالىڭ جىلۋىدار ئولسە،
يورۇق ئەتمىش قاراڭغۇ كېچىنى نۇر ئاي ئاشكار ئولسە.
ئەجەپ مۇيلىك بابابان ئىشقى دەشتىدە تاپاۋەت يوق،
كورۇپ ئەيلەر پىنھان بۇلبۇل، چىمەنلەرلالەزار ئولسە.
كىشىدىن يانە دولەت، ئالتۇن ئالسا بولغۇسى تۇپراق،
كۆڭۈل ئاللا بولغۇسى ئالتۇن، كىشىنىڭ بەختى يار ئولسە.
....
ناۋايى يىغ تىلىنىڭ، ئادەمگە ھەر تۈرلۈك بالا تىلىدىن،
تىلىم بەھراق تىرىكلىكتىن، كىشىكىم شەرمەسار ئولسە.

×

بۇ كېچە گويا بىر باشلىنىش بولدى. ئەتىسىدىن ئېتىۋارەن، ئەلنەغمىلەر نۆۋەت بىلەن مۇقام كېچىلىكى ئوتكۈزۈپ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قوينىدىكى "خەزىنە" نى داستىخانغا توككۈزدى. ئۇلار بىر كەمگىچە كەمكۈتە ئوقۇپ كەلگەن مۇقام تېكىستلىرىنى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئوقۇغىنى بويىچە تولۇقلىۋېلىشتى. ئاھاڭلارنىڭ ئارىلىشىپ كەتكەن جايلىرىنى رۇسلاۋېلىشتى. قايتا-قايتا چېلىش، تەكرار-تەكرار ئوقۇش نەتىجىسىدە، ئون ئىككى مۇقام كەسپداشلارنىڭ كوڭۇل دەپتىرىگە ئوچمەس قىلىپ پۈتۈلدى.

شۇنداق كېچىلەرنىڭ بىرىدە، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئوزى ئىجات قىلغان مۇقام — «بولومە»گە

① ناخۇن قىلىش - بارماق بىلەن چېكىپ چېلىش. ساتار ئادەتتە كامانچە بىلەن چېلىنىدۇ. تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئىشقايىن كەيدىكى چاغ بولغان ۋاقىتلىرىدا ئادەمنىڭ زوقى كەلگەندە ناخۇن قىلىدىغان ئادىتى بار ئىدى.

نەغمە قىلىپ، ناخشىلىرىنى ئـوقۇپ بـېرىپ، كەسىپداشلىرىنى تېخىمۇ قـايىل قىلدى .

3

كۆز كۈنلىرى ئىدى. قوغۇن-تاۋۇز، شاپتۇل، توغاچ، ئۈزۈم، ئەنجۈر تازا مەي باغلاپ پىشقان بۇ كۈنلەردە، قەشقەردە باغ سەيلىسى، توي - توكۈن قىزىپ كەتتىدۇ. سازەندىلەرمۇ گويا ئەتىۋا مېھماندەك، قول - قولغا تىگىشمەيدۇ. شەھەردىن دەرۋازا سىرتىغا قاراپ ئۆچقان مەپە توپلىرى كۈنبويى ئۈزۈلمەيدۇ. ساندۇق بازىرى ساندۇق سېتىۋالغۇچى خېرىدارلاردىن كورە، سازەندىلەرنى تويغا، چايغا تەكلىپ قىلىپ كەلگەن توي-مەرىكە ئىگىلىرى، بايۋەچچىلەرنىڭ چاي پۇلى، باغاقلىرىنى ئېلىپ كەلگەن چاپارمەنلەر بىلەن تولۇپ كېتىدۇ.

ساندۇق بازىرى دىگىنىمىز قانداقتۇر قاينام - تاشقىن بازارمۇ ئەمەس، بەلكى گوداڭ كوچىسى ئاغزىدىكى كونا بانكا بىلەن جازان كوچىسى ئاغزىدىكى ياغاق سارىيى ئارىلىقىغا جايلاشقان بىر نەچچە دۇكاندىن ئىبارەت. دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقنىڭ ئۈستى يېپىلغان بولۇپ، يىل بويى قاراڭغۇلۇقتىن خالى. ساندۇقچىلارنىڭ "تاق-تۇق، تاق-تۇق" قىلىپ يەڭگىل ئۇرغان بولقا ئاۋازى بىردەممۇ ئۈزۈلمەيدۇ. دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بوشلۇقتا قاتار-قاتار قىلىپ بىر-بىرىنىڭ ئۈستىگە دەستىلىۋېتىلگەن ھەر خىل چوڭ - كىچىكلىكتە، ھەر خىل نۇسخىدا ياسالغان ساندۇقلار بۇ يەرنىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق ساندۇق بازىرى ئىكەنلىكىدىن بەلگە بېرىدۇ. بۇ يەر شۇنداقلا سازەندىلەرنىڭ جەم بولۇش مەركىزى. توبىدىن، مەشرەپتىن، باغ سەيلىسىدىن يانغان سازەندىلەر ئۇدۇللا مۇشۇ يەرگە كېلىپ، بىر - بىرى بىلەن دىدارلىشىدۇ. ئەتە نەگە بارىدىغانلىقى ھەققىدە مەسلىھەتلىشىدۇ. بۇ - ئۇلارنىڭ ئۈزۈن يىللاردىن بۇيانقى ئادىتى.

بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى: تۇردىئاخۇن ئاكا ساندۇق بازىرىدىكى ئىككى چېتى ئېگىز ئۆسكەن سۆۋادان تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان تارغىنا ئېرىق بويىدا كەسىپداشلىرى بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتى. كۈتۈلمىگەندە، پۈتلىرى ئىنچىكە، كوزلىرى كىيىكنىڭ كوزلىرىدەك ئويناپ تۇرىدىغان، ئىگەر - جابدۇقلىرى كۈمۈش بېزەكلەر بىلەن بېزەلگەن ئاۋغان ئېتىغا مىنگەن ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بىر كىشى دەل تۇردىئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىدا ئېتىنى توختاتتى. ئات ھەدەپ چاپچىپ تۇراتتى.

— تۇردىئاخۇن، — دىدى ئۇ ھاكاۋۇرلۇق بىلەن، — ئىككى قېتىم ئادەم ئەۋەتسەم، ئەتىكى سەيلىمىزگە داخىل بولمايدىغانلىقلىرىنى ئېيتىپلا. قانداق قىلىقلىرى بۇ؟ ھەر قانداق ئادەمدىن جىقراق چاي پۇلى بەرگۈچىلىكىمىز بار جۇمۇ!...

— مېنىڭمۇ مىڭ مارتە نەغمە قىلىپ، ئوزلىرىنىڭ سەيلىسىنى قىزىتىپ بەرگىم بار ئىدى، — تۇردى ئاخۇن ئاكا مۇلايىملىق بىلەن ئوزرە ئېيتتى، — بىر كەمبەغەل كاسىپنىڭ مەرىكىسىدە نەغمە قىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىپ قويۇپتىكەنمەن. "كەمبەغەلنىڭ كوڭلى خۇدانىڭ ئويى" دەپتىكەن. ئۇنى رەنجىتسەم ئەپلەشمەس...

تۇردىئاخۇن ئاكىنىڭ گېپى تېخى ئۈزۈلمەستىن، ھېلىقى كىشى بوراندەك گۈكىرىدى:

— نېمە؟ ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان سولتەك!... چۇ!... ئۇ قانداق ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق ئۇشتۇمتۇت كوزدىن يوقالدى. تۇردىئاخۇن ئاكا چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى - دە، تاماكا ئو-

راشقا باشلىدى. ھەممەيلەن چوڭقۇر سۆكۈتكە چومگەن ئىدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا تاماكىنى قاتتىق - قاتتىق بىر نەچچە قېتىم شورىۋالغاندىن كېيىن، مەسخىرىلىك كۈلۈپ، غەزەپ بىلەن تۈكۈردى.

- كورۇشلىمۇ بۇ نائەھلىنىڭ ئەلپازىنى! - دىدى ئۇ، كوپچىلىككە قىيا بۇرۇلۇپ، - قورسىغىغا كىرىپ چىقسام، ھەممە ئادەمنى ئوزىگە ئوخشاش پۇل دىسە ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كىسىدۇ، دەپ ئويلايدىكەن - دە!

ئۇ، تاماكىسىنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق شورىدى. شۇ چاغ كىمدۇر بىرى چاخچاق قىلدى:

- بۇ گەپچىزە، ئۇزلىرىنىڭ پۇل بىلەن خوشى يوق ئىكەن - دە!

- مانا، مانا... كورسىلە غوجام، بۇ گەپنى! پۇل بىلەن خوشى يوق ئادەممۇ بولامدۇ؟ لېكىن، پۇلنى دەپلا ھالال لەۋزىنى ھارام قىلغان بىلەن بولمايدۇ - دە!

- دىگەنلىرىڭىز راست، - دىدى چاخچاق قىلغان كىشى تەن بەرمەي، - ئەمما ئۇ كىشىنى ئىككى ئېغىز يالغان گەپ بىلەن يولغا سېلىۋەتكەن بولسىلا، كوڭۇللىرى بۇنچە ئازار يىمەيتتى - دە! كىم بىلىدۇ، ئەتە تۇرۇپ، ئوگۇنلۇككە ئۇ...

- يالغان گەپ قىلىش؟ نىمە دەۋاتقانلىرىبۇ، غوجام! ھېلىقىۇ ئۇنائەھلى ئىكەن، پادىشانىڭ ئالدىدا بېشىم كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ، يالغان سورلىيەلمەيمەن دىسىلە! بۇ - ماڭا دادامنىڭ نەسىھەتى.

ھەممەيلەن قايىل بولغان ھالدا، بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋېلىشتى. تۇردى ئاخۇن ئاكا مىيىغىدا كۈلۈپ تۇرۇپ سوزىنى داۋام قىلدى:

- دادام ماڭا مۇنداق بىر ھىكايىنى سوزلەپ بەرگەن ئىدى، - دىدى ئۇ، - بۇرۇنىسىدا بىر ئەر - خوتۇن ئوتكەن ئىكەن، ئۇلار قىرىق نەچچە ياشقا كىرگەندە، بىر ئوغۇل كورۇپتۇ. بالا ئىككى ياشقا كىرگەندە ئانىسى ئالەمدىن ئوتۇپتۇ. ئون ياشقا كىرگەندە، دادىسىمۇ قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ. «بالام، - دەپتۇ بىر كۈنى ئوغلىنى يېنىغا ئولتارغۇزۇپ، - مەن بولالمايدىغان ئوخشايمەن. بىساتىمدا ساڭا مىراس قالدۇرغىدەك ھىچ نەرسەم يوق. مانا بۇ بىلەيزۈك ئاناڭنىڭ تەۋەرۇكى ئىدى. ياخشى كۈنىڭ يامىنىغا كەلگەندە، دەردىڭگە دال بولار، - دەپ بىر پاي ئالتۇن بىلەيزۈكنى ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ ئوڭ يىڭىگە تىكىپ بېرىپتۇ ھەم، - بۇنى ھىچكىمگە كورسەتمەي ساقلا. ئومرى يالغان گەپ قىلما. يالغان گەپ قىلىشقا ئادەتلەنسەڭ، جىنىڭغا زامىن بولىسەن ...» دەپ تاپىلاپتۇ - دە، جان ئۈزۈپتۇ. بالا يىغلا - قاخشا دادىسىنى يەرلىكىدە قويۇپتۇ. بىر نەچچە يىلغىچە ئۇنىڭ - بۇنىڭ ئىش - كۈشىنى قىلىپ بېرىپ جان بېقىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ، ئالا خورجۇنىنى مۈرىسىگە سېلىپ، جاھانكەزدىلىككە بەل باغلاپتۇ. يۈرۈتتىن چىقىپ، نەچچە كېچە - كۈندۈز يول مېڭىپ، بىر دەشتى - باياۋانغا كېلىپ قاپتۇ. قاياققا مېڭىشىنى بىلمەي تۇرغىنىدا، ئالدى تەرىپىدىن چاڭ - توزاڭ كورۇنۇپتۇ. بىر چاغدا قارىسا، چاڭ - توزاڭ ئارىسىدىن بۇلاقتەك سېمىز ئاتلارغا مىنگەن، بوزىگە سۈپەر تارتىپ، قوللىرىدا ئايپالتا، قىلىچ، قالقان كوتەرگەن سەككىز نەپەر قاراقچى چىقىپ كەپتۇ. ئۇلاردىن يوشۇرۇنۇشنىڭ ئامالى يوق ئىكەن. يىگىت غەمگە پېتىپ تۇرغىنىدا، قاراقچىلار ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئاتلىرىدىن چۈشۈپتۇ. قاراقچىلارنىڭ باشلى-

غى يىگىتنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ:
"جانغا تۇرامسەن، مالغىمۇ؟ » دەپ سوراپتىـ
كەن، يىگىت: "جانغا تۇرىمەن» دەپ جاۋاپ
بېرىپتۇ. "ئۇنداق بولسا، يېنىڭدا نىمە بولـ
سا ھەممىسىنى ئالدىمىزغا قوي! ـ دەپ ۋاـ
قىراپتۇ قاراقچىلارنىڭ باشلىقى، ـ بولمىسا
ھازىرلا كاللاڭنى ئالىمىز!» يىگىت بەلەيزۇـ
گىنىڭ مېھرىدىن كەچكىسى كەلمەي، بەر
مۇنچە يالغان گەپلەرنى توقۇپ، قاراقچىلارـ
نى ئالداپ قۇتۇلماقچى بولۇپتۇ. قاراقچىـ
لار ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ئاختۇرۇپ، خورـ
جۇندىكى قىيتمىپ كەتكەن ناندىن بولەك ھېچ
نەرسە تاپالماپتۇ. ئاخىر، ئۇنى ئولتۇرۇۋېـ
تىپ، يولىغا راۋان بولماقچى بولۇشۇپتۇ.
بۇ چاغدا يىگىت دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى ۋە
ئۆزىنىڭ "جانغا تۇرىمەن» دىگەن ۋەدىسىـ
نى ئېسىگە ئاپتۇ ـ دە، يېڭىنى سوكۇپ،
بەلەيزۇكىنى قاراقچىلارنىڭ باشلىقىغا ئۇـ
زۇتۇپتۇ. بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان قاراقـ
چىلار باشلىقى ئۇنىڭدىن: "باياتىن ھېچ
نەرسەم يوق دەۋاتاتتىڭ، ئەمدى نىـ
مىشقا بۇنى ماڭا بېرىۋاتىسەن ؟
ياكى مۇشۇنى بەرسەم، جېنىم ئامان قالارـ
مىكىن، دەپ ئويلاۋاتامسەن ؟ » دەپ سوـ
رىغان ئىكەن، يىگىت: "ياق، ئۇنداق ئويلىـ
غىنىم يوق. بەلەيزۇكنى سىلەرگە بەرسەمـ
مۇ، بەرمىسەممۇ، ئولتۇرگىڭلار كەلسە، ئولـ
تۇرۇۋېرىسىلەر. رەھىم قىلساڭلا ئولتۇرمەيـ
سىلەر. مەن مۇنداق ئىككى نەرسىنى ئويلۇـ
دۇم: بىرى، دادام رەخمەتلىكنىڭ: ئومرى
يالغان گەپ قىلما، يالغان گەپ جېنىڭغا
زامىن بولىدۇ، دىگەن ۋەسىيىتىنى ئويلۇدۇم.
ئىككىنچىسى، باياتىن سىز: جانغا تۇرامـ
سەن، مالغىمۇ دەپ سورىغاندا، مەن: جانـ
غا تۇرۇمەن، دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدىم.
كېيىن ۋەدەمگە تۇرماي، بەلەيزۇكنى سىـ
لەردىن يوشۇردۇم. شۇڭا سىلەر مېنى ئولـ
تۇرمەكچى بولىۋاتىسىلەر. يالغان گەپ
قىلغان، ۋەدەمدە تۇرمىغان گۇناھىم ئۇچۇن،
مىڭ قېتىم ئولتۇرسەڭلارمۇ ھەق! مەندەك
بىر يالغانچىنى دۇنيادىن قۇرۇتقان
ئەجرىڭلار ئۇچۇن مانابۇ بەلەيزۇكنى سىلەرـ
گە تۇتۇمەن ... » دەپ كوزىگە ياش ئالغان
ئىكەن، قاراقچىلار باشلىقى تەسىرلەنگىنىدىن
كالا بوكىرىگەندەك بوكىرەپ يىغلاپ، يىگىتنى
مەھكەم باغرىغا بېسىپتۇ ۋە يەتتە نەپەر ئوغـ
لى بىلەن تەيەممۇم قىلىپ، ئىككى رەكئەت
نەپلە ناماز ئوقۇپ، مۇندىن ئىلگىرى قىلـ
غان گۇنالىرىغا توۋە ـ تەسەۋۋۇپ قىپتۇ.
مۇندىن كېيىن ئىككىنچىلەپ يول توسۇپ قاـ
راقچىلىق قىلماسلىققا قەسەم ئىچىپتۇ. يەـ
تتىم يىگىتنى ئۆزىگە سەككىزىنچى ئوغۇل قىـ
لىپ، كېيىنكى ئومرىنى ھالال ئىشلەپ ئوتـ
كۇزۇپتۇ.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ھىكايىسىنى تۈگۈتۇپ،
يەڭگىل نەپەس ئالدى ـ دە، ئەتراپىدىكىـ
لەرگە سوئال نەزىرىدە قاراپ قويدى. كوپـ
چىلىك چوڭقۇر ئويغا چوككەن ئىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا مەنىلىك قىلىپ مۇنـ
داق دىدى:

ــ دۇنيادا ئادەمدىن ئۇلۇغ نەرسە يوق.
مەيلى باي، مەيلى گاداي بولسۇن، ھەمـ
مىسى ئوخشاشلا ئادەم. ئادەمدە لەۋزى ھاـ
لاللىق، ئۆزىنىڭمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا ئاـ
دەم ئىكەنلىكىنى بىلىشتىن ئۇلۇغ خىسلەت
يوق ...

×

ئەشۇ ۋەقەدىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاـ
كىنىڭ كەسپداشلار ئارىسىدىكى ئابرويىسى
كۇنسىرى ئوستى. گەرچە ئۇ يەنىلا نەچچە

يېرىگە ياماق چۈشكەن سىماۋىچەكمەن تونـ
دىن، كېزىگىنىڭ موبى چۈشۈپ كەتكەن سەرـ
پۇش تۇمىغىدىن ئايرىلمىغان بولسىمۇ ،
گېپى - گەپ، سوزى - سوز ئىدى . "چاي
پۇلى " ، " ئورۇمە " دىگەنلەرنىڭ كوپ
قىسمىنى هال - كۈنى ناچار ، بالاچانىلىق
كەسپداشلىرىغا بېرىۋېتەتتى . كۈنبويىچاـ
مەنىڭ بوسۇغىسىدا بويۇن قىسىپ ئولتۇرۇ -
دىغان يېتىم - يېسىر ، غېرىپ- غۇرۋالارمۇ
ئۇنىڭ سېخى قولىدىن ئۈزىنىڭ رىسقىنى
تېپىپ يەيتتى ...

كېيىنچە ئۇ ، ئەلنەغمىلەرنىڭلا ئەمەس ،
شەهەرنىڭ نامرات هۈنەرۋەن - كاسىپ، هوـ
پىگەرلەرنىڭمۇ دىلكەش دوستى ، كوڭلىدىكى
ئادىمىگە ئايلىنىپ قالدى. تاشمىلىق، بۇ -
لاقسۇ، ئاقتۇ، يېڭىشەر، يېڭىسارنىڭ چەت -
ياقا يېزا - كەنتلىرىدىمۇ ئۇ چالغان ساتار -
نىڭ مۇڭلۇق ئۈنى مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان
دىخان - چارۋىچىلارنىڭ مۇڭ - زارىغا تەڭ -
كەش بولدى. بەزى سازەندىلەر ماڭسا -
ماڭسا تۈگىمەيدىغان بۇ يوللار ، هەپتىلەپ -
ئايلاپ نەغمە قىلسا سىقىم تولغىدەك پۇل
كورمەيدىغان بۇ سورۇنلار توغرۇلۇق گەپ ئاچـ
قاندا ، تۇردى ئاخۇن ئاكا:

— پىر - ئۇستازلىرىمىزدىن هېچكىممۇ
پۇلنى دەپ نەغمە قىلغان ئەمەس، - دەيتتى
كېسىپ، - سىلىمۇ بىلىشىلا: ئەلنەغمىدىن
شاهزادە چىقمايدۇ، شاهزادىدىن ئەلـ
نەغمە چىقمايدۇ. بىز پۇل تېپىپ ئاسمانغا
چىقىپ كەتكىنىمىز بىلەن، يەنىلا ئەلنەغمە -
نىڭ نەسلى. پانى ئالەمدىن دىلى سۇ
ئىچمىگەن كەمبەغەلنىڭ دىلىنى مۇقام شارابى
بىلەن سۇغۇرۇش — پىر - ئۇستازلىرىمىز -
نىڭ يولى. بىز ئۇلارنىڭ يۈزىگە ئاياق
باسمىغىنىمىز تۈزۈك!...

4

ئوردام① سەيلىسىدىن يانغان ئۈچ نەپەر
ئىشەكلىك دۆۋە - دۆۋە خامانلاردەك دىزىلىپ
كەتكەن قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ تۈپ -
توغرا يېرىم كۈن يول ماڭغاندىن كېيىن، بارـ
خانلار ئارىسىدا يەككە - يىگانە چوخچىيىپ
تۇرغان، ئەترابى ئىگىز سۇۋادان تېرەكلەر
بىلەن ئورالغان، ئادەمنىڭ زوقى كەلگىدەك
بۈك - باراقسان مۆتىۋەلىك باغ ئالدىغا كې -
لىپ ئىشەكلىرىدىن چۈشۈشتى. بۇلار — تۇردى
ئاخۇن ئاكا، مەهەممەت شېرىپ ئاقساقال ۋە
روزاخۇنلار ئىدى.

هاڭغىر قاي ئېچىلغان يوغان ئەگىدىن چىقـ
قىپ كەلگەن خىزمەتكار سىياقىدىكى ئادەم
روزاخۇننىڭ قولىدىكى ساتار بىلەن تەمبۇرـ
نى كورۇپ دەرهال كەينىگە ياندى ۋە ئۇزۇن
ئوتمەي، قاش - كوزى كىلىشكەن ، پەرىلەرـ
دەك گۈزەل ، تويغا چابدۇغان خان - ئاغىچـ
لاردەك ئازادە كىيىنگەن، ياش - قورامى بىرـ
بىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان بىر جۈپ جۇۋان
چىقىپ كەلدى - دە، سۈلكەتلىك سالامدىن
كېيىن، ئۇلارنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى .
هېلىقى خىزمەتكار سىياقىدىكى كىشى ئىشەكـ
لەرنىڭ چۇلۋۇرىنى قولىغا ئالدى. ئۇچەيـ
لەن ياش - قورامى بويىچە بىرىنىڭ كەينىـ
دىن بىرى ئىچكىرىگە ئاياق باستى. هويلا
شۈنداق كەڭ، شۈنداق پاسىداق ئىدىكى ،

---

① ئوردام-يېڭىشەر ناهىيىسىنىڭ هاراپ گوڭشېسى
بىلەن يېڭىسار ناهىيىسىنىڭ ساغان گوڭشېسى ئارىلىقىدىـ
كى قۇملۇققا جايلاشقان قەدىمىي دىنىي زىيارەتگاھ. بۇ يەرگە قاـ
راخانىلارنىڭ ئىسلام دىنىنى بىرىنچى بولۇپ قوبۇل قىلـ
غان هوكۈمدارى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان (ئابدىكېرىم
سۇتۇق بۇغراخان) نىڭ ئوغلى ئەلى ئارسلانخان دەپنە
قىلىنغان. ئەلى ئارسلانخان مىلادىيە 998 - يىلى بۇددا
دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان خوتەنلىك ئۇيغۇرلار بىلەن مۇـ
شۇ جايدا بولغان دىنىي غازاتتا شېهىت بولغان.

ماڭسا ـ ماڭسا باش ـ ئايىغىغا چىقىپ بولغىلى بولمايدىغان بۇ قۇم دېڭىزىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا بۇ ھەشەمەتلىك ھويلىنىڭ قاچان، كىم تەرىپىدىن، قانداق بىنا قىلىنغانلىقىغا ئادەمنىڭ ئەقلى ھەيران ـ ھەس قالاتتى. مانا: ئەگىننىڭ ئىككى قاسنىقىدا ئىككى ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمەيدىغان، ھەر شېخى ئون غۇلاچ يەرگە سايە تاشلاپ تۇرغان ئىككى تۈپ ئۈژمە دەرىخى، توت تەرىپى مەغەز گۈللە بىلەن ئورالغان چاققانىغىنا كول، كول بويىدا شاھ سوپا. سۇپىنىڭ بىر چېتىگە كانارا ئورنىتىلغان بولۇپ، بورداق قوينىڭ گوشى ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. خام كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ، سىلىق سۇۋالغان ئاشپەزلىك ئوچىقىدىكى قازانغا توت پاي قاسقان قوندۇرۇلغان. قازاندىن پۇرقىراپ ھور چىقىپ تۇرۇپتۇ. ئوچاق ئەتراپىدا ئىككى ئادەم تىمىسقاپ يۈرۈپتۇ. ئۇيانراقتا — پېشايۋانغا تۇتاشتۇرۇلغان بىدىشتە ساڭگىلاپ كەتكەن ھەر خىل، ھەررەڭدىكى ئۈزۈملەر كوزنىڭ يېغىنى يەيدۇ. كۈن پېتىش تەرەپتىكى كۆڭگىرلىق تامدىن ھويلىغا نەزەر تاشلاپ تۇرغان ئۈرۈك، شاپتۇل، توغاچ، ئامۇت دەرەخلىرى ۋە باشقا دەرەخلەردە بەس ـ بەس بىلەن سايراۋاتقان سوپى ـ سوپىياڭ، كاككۇك، تورۇلغىلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازى جەننەتنى ئەسكە سالىدۇ. ئۆزۈندىن ئۆزاققا سوزۇلغان پېشايۋان ئوتتاشتەك گىلەملەر بىلەن سەرەنجانلاشتۇرۇلغان. گىلەم ئۈستىگە قوش ـ قوش بەقىسەم يېكەندازلار سېلىنغان. مۇنداق قارىغاندا، بۇ ھەشەمەتلىك خاندان قانداقتۇر داغدۇغىلىق مەرىكىگە تەرەددۇت قىلىۋاتقاندەك كورۇنەتتى.

ئۈچەيلەن پېشايۋانغا يېقىنلاشقاندا، جۇۋانلاردىن بىرى كەلكىنتەك يورغىلاپ، مېھمانخانا ئىشىگىگە كەلدى ـ دە، ئىچكىرىگە يۈزىنى سوزۇپ:

— مېھمانلارنى ئويگە باشلامدۇق، پېشايۋانغىمۇ؟ ـ دېدى.

— ئويگە باشلاڭلار! ـ دېگەن بوغۇق سادا چىقتى ئىچكىرىدىن.

— ئويگە ئەلتىپات قىلىشسىلا، ـ دېدى جۇۋانلار ئىشىكنىڭ ئىككى قاسنىقىدا تۇرۇپ.

ئۈچەيلەن ئويگە كىرىشتى. كوزنى چاقنىتىدەك ئىسىل جاھازلانغان بۇ ئوينىڭ تورىدە قەۋەت ـ قەۋەت كورپە ـ يېكەندازلار ئۈستىدە بورداقتا سالغان توڭگۇزدەك سېمىز، توگىدەك ئۈستىخانلىق بىر ئادەم جۇپ ماموق ياستۇققا بىر يېنى بىلەن يانپاشلاپ، پۈتلىرىنى ئۈزۈن سۇنغىنى ھالدا لىمىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئاياق تەرىپىدە ئون يەتتە، ئون سەككىز ياشلار چامىسىدىكى ئاددىلا كىيىنگەن، ئورۇقىنا بىر چوكان بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي ئولتۇراتتى.

— ئاخىر كەپسىلەر، ـ دېدى ھېلىقى كىشى ئورنىدىن قوزغالمىمۇ قويماستىن، ـ تازا ھاردۇق يەتكەندۇ؟ ئولتۇرۇڭلار! ھە، ئۈستۈنرەك چىقىڭلار! كورپىگە ئوتۇڭلار، كورپىگە! ـ ئاندىن جۇۋانلارغا ۋاقىردى، ـ ئاۋۇ بالىنىڭ قولىدىكى سازنى ئېلىش!

بۇيرۇق دەرھال ئورۇنلاندى: ساتار بىلەن تەمبۇر دېرىزە تەكچىسىگە يولەپ قويۇلدى. تۆردى ئاخىرۇن ئاكاملار يېكەندازدىن جاي ئېلىشتى.

قىسقىغىنا ھال ـ ئەھۋال سوراشتىن كېيىن داستىخان سېلىنىپ، چاي ـ مەزە، تىزىپ تۇرىدىغان پېتىر مانتا كەلتۈرۈلدى. داستىخان يېغىلغاندىن كېيىن، سازەندىلەر پېشايۋانغا تەكلىپ قىلىندى. «تاماق» لەقەملىك ھېلىقى كىشىمۇ سېپايىلىق بىلەن ئويدىن

چىقىپ، قاق ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنگەن پېشايۋان سۇپىسىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىگە سېلىنغان قېلىن توشەك ئۈستىدە يانپاشلىدى. ئورۇق چوكان بولسا ئۇنىڭ ئاياق تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئاچقۇچتەك ئورۇق، نازۇك قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ھەم گوشلۇك، ھەم تۈكلۈك پاقالچاقلىرىنى ئاۋايلاپ تۇتۇشقا باشلىدى. ساتار، تەمبۇر بىردەك سازلىنىپ، داپەندىنىڭ بارماقلىرى داپنى زۇۋانغا كىرگۈزگەندە، ھويلا بىردىن - ئىككىدىن كىرىپ كەلگەن يالاڭتوش، يالاڭئاياق بوۋايلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشلار بىلەن تولۇپ كەتتى. شاھ سۇپىنىڭ ئاستى - ئۈستى، كولنىڭ ئەتراپى، ھەتتا ئەگىمنىڭ سىرتىمۇ بوش ئەمەس ئىدى. ئىلگىرىكى قېتىملاردا پېشايۋاننى لىق ئېلىپ ئولتۇرىدىغان يۇرت كاتتىلىرىدىن بىرەرسىمۇ كورۇنمەيتتى.

ناخشا - ساز تازا ئەۋجىگە چىققان چاغدا، باياتىن قاستان ئەتراپىدا تىمىسقاپ يۈرگەنلەردىن بىرى تولدۇرۇپ مانتا تىزىلغان ساپال تەخسىلەرنى كوتۈرۈپ كېلىپ، ئاۋۇ يالاڭتوشلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇشقا باشلىدى. ھېچكىمدىن " چۇرۇق " قىلغان ئاۋاز چىقمايتتى.

كوز باغلىناي دېگەندە، ئولتۇر - قوپنىڭ ھەممىسى دېگىدەك مانتىغا ئېغىز تېگىپ بولدى. خىزمەتكارلار، ئاشپەزلەر ئۇدۇل كەلگەن يەردە يۈكۈنۈشتى. بۇ ھالنى كورگەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ساتارنى شۇنداق ئىشتىياق بىلەن چېلىپ، ناخشىنى ئاجايىپ ئىسسىق نەپەس بىلەن ئېيتتىكى، نامراتلىق، مەھكۇملۇق دەستىدىن يۈرەك - باغرى خۇن بولۇپ كەتكەن ئەشۇ بىچارىلەرنىڭ قەلبىنى ئەسىر قىلىپ، ۋۇجۇدىنى يەر بىلەن بىر تۇۋقان قىلىۋەتتى.

"دۇنياغا كېلىپ رەنجى بالالار كورۇپ ئۆتتۈم،
ئول رەنجى بالادەشتىدە مەن ئورگۈلۈپ ئۆتتۈم.
يۈردۈم بۇ ئەدەم دەشتىدە دائىم لەبى تەشنا،
بادەخى جىگەر پارا سۇپەت، كوزى خۇن ئۆتتۈم.
ھەيرەتتە چىمەن ئىچرە كېزىپ خەستە ھۇۋەيدا،
سۇرئەت ئىلەچۈن بادى سابادىن بۇرۇن ئۆتتۈم..."

"ۋادەرىخا، سەددەرىخا، كەتتى ئومرۇم بىلمىدىم،
يەل بىلەن يامغۇر مىسالى ئۆتتى ئومرۇم بىلمىدىم.
....
"......................................

" ئۇشاق "، " پەنجىگاھ " مۇقاملىرى ئاخىرلاشقان چاغدا، ئاللىقاچان ئىككىنچى توخۇ چىللىغان، " تاماق " خاقىراپ ئۆيىگە كەتكەن ئىدى. " سېكىلەك " (تۇردى ئاخۇن ئاكا ھېلىقى ئورۇق چوكاننى شۇنداق ئاتايتتى) تېخىچە ئوز ئىشىنى داۋام قىلىۋاتاتتى. كوزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ياش مۇنچاقلىرى قارا چىراقنىڭ يورۇغىدا گۆلچىنىسىگە قونغان شەبنەمدەك يالتىرايتتى. ئۇدۇل كەلگەن يەردە زومچەك - زومچەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن يالاڭتوشلەرنىڭ چىرايىنى كورگىلى بولمايتتى...

تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتتىق بىر " ئۇھ " تارتىپ، ساتار بىلەن كامانچىنى تامغا يولەپ قويغان چاغدا، تەرەپ - تەرەپتىن تەڭلا كوتۈرۈلگەن " ئۇھ " تارتىشلار كېچە ئاسمىنىغا سىڭىپ كەتتى.

×

— كېتەيلى، — دېدى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئەتىسى چۈش مەھەللىدە ھەمرالىرىغا، — " ئاچچىق، ئاچچىق " دېسە، بۇ يەرنىڭ ئىسمىنىگە قاراپ شۇنداق ئاتىشىۋالغاندۇ؟ دەپ

ئويلاپ يۈرۈپتىكەنمەن. بۈگۈن ھەممىنى بىلدىم: بۇ يەردىكى بىچارىلارنىڭ يىگىنى زەھەر، كەيگىنى كېپەن ئىكەن ئەمەسمۇ!

ھېچنەرسىنى چۈشەنمىگەن ھەمرالار ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىشكەندە، ئۇ:

— ئاۋال بۇ دوزاقتىن كېتىۋالايلى، يولدا ماڭغىچە ھەممىنى دەپ بېرىمەن، — دىدى.

بىرەر ھەپتە تۇرماقچى بولۇپ كەلگەن بۇ سازەندىلەرنىڭ بىر كۈنمۇ تۇرماستىن كېتىشكە تەرەددۇتلانغىنىدىن خەۋەر تاپقان «تاماق» قاتتىق ساراسىمگە چۈشتى. ئۇ، تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ ھېچبولمىسا يەنە ئىككى كۈن تۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى. تېخىمۇ ياخشى كۈتۈشكە، قايتاشىدا ئوبدان رازى قىلىشقا ۋەدە قىلدى. لېكىن تۇردى ئاخۇن ئاكا قاپىغىنى زادى ئاچماستىن، ئۆزىنىڭ تەلىۋىنى قەتئىي رەت قىلدى. ئىلاجىسىز قالغان «تاماق» ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىشكە مەجبۇر بولدى ۋە ئۆزىنىڭ ئاجايىپ سېخىيلىغىنى كۆرسىتىپ قويۇش نىيىتىدە، دوغا بەگىنىڭ تەڭگىسى① دىن بەش سەرنى پەتنۇسقا سېلىپ، تۇردى ئاخۇن ئالدىغا قويدى. تۇردى ئاخۇن ئاكا بولسا، ھېچقاچان قىلمايدىغان قىلىقنى قىلىپ، ئۇ پۇلغا رازى بولماي «تاماق» بىلەن خېلى ئۇزۇن تاكاللاشتى. ئىنتايىن ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغان «تاماق» ئەمدىلا ھويلىسىغا كىرگەن، ئەمما تېخى جىڭلاپ ئوتكۈزۈۋېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمىگەن تىكمە بىر تاغار بۇغدايىنى قوشۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى...

ئۇلار يولغا چۈشتى. «تاماق» نىڭ «جەننەت» ى قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا كۆزدىن يوقالغانغا قەدەر ھېچكىممۇ چىش يېرىپ بىر ئېغىز گەپ قىلمىدى. باش ئۈستىدە ھاۋانىڭ چاقىدەك ئېسىلىپ تۇرغان تومۇز قۇياشى بۇ بىپايان قۇملۇقنى تونۇردەك قىزىتىۋەتكەن ئىدى. ھەممەيلەن چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمگەن بولۇپ، ئاران نەپەس ئالاتتى. ئېشەكلەر ھاسىرايتتى، دەممۇ - دەم خارتىلدايتتى، پۇشقۇرايتتى.

ئاخىر، تۇردى ئاخۇن ئاكا گەپ باشلىدى:

— كوردىڭلىمۇ بۇ دەيۈزنىڭ نىيىتىنىڭ يامانلىغىنى! — دىدى ئۇ، چىشلىرىنى غەزەپ بىلەن غۇچۇرلىتىپ،— بىز نەغمە قىلىپ بەرسەك، ئۇ جازانىخور ئوڭدا يېتىپ، كوكىمىزنى سېتىپ يەيدىكەن ئەمەسمۇ!

ئۇنىڭ سوزلىرىدىن ماۋۇلار ئايان بولدى: «تاماق» ئاچچىق تەۋەسىدىكى بۇ قۇملۇقنىڭ خاقانى بولۇپ، شۇ ئەتراپتىكى نەچچە يۈز ئويلۇك نامرات دىخاننىڭ ھايات - ماماتى ئۇنىڭ چاڭگىلىدا ئىكەن. ئۇنىڭ جازانىسىنىڭ ئېغىرلىغىدىن يۇرتنى تاشلاپ، سەرگەردانلىق كوچىسىغا كىرىپ كەتكەن دىخان ئائىلىسىنىڭ سانىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدىكەن. ئۇ تېخى مۇنداق بىر ھىلىنى ئويلاپ تېپىپتۇ: ئەتىيازدىن كۈزگىچە ھەپتىدە، ئايدا بىرەر قېتىم ئەلنەغمە تەكلىپ قىلىپ «تۇنەك» ئوتكۈزۈدىكەن. ناخشا - سازغا ئىشقىۋاز نامرات دىخانلار يىراق يوللارنى بېسىپ، ئۇنىڭ ھويلىسىغا يىغىلىدىكەن ۋە ناخشا-سازغا ئاڭلىغاچ، بەش-ئوندىن مانتىنى ئېغىر جازانە ھېسابىغا نىسى يەيدىكەن - دە، پۇلىغا ئومىدا ياكى كۈزدە ئاشلىق تولەيدىكەن. «تاماق» نىڭ بۇ يول بىلەن قىلغان تاپاۋىتى سازەندىلەرگە تولىگەن چاي پۇلىدىن نەچچە ئون ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن. تۇردى ئاخۇن ئاكىلار كەلگەن چاغلاردا بولسا، پۈتۈن يۇرت ئۇنىڭ قارمىغىغا ئىلىنىدىكەن.

كوردىڭلىمۇ بۇ دەيۈزنىڭ يامانلىغىنى!—

① دوغا بەگىنىڭ تەڭگىسى — قەشقەردىكى يەرلىك كۆمۈش پۇلى.

دېدى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىچ - ئىچىدىن خۇرسىنىپ، - سەن كۆن بويى نەغمە قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچىسەن. ئۇ بولسا ساڭا تۇيدۇرماستىن كۆكۈكنى سېتىپ پۇل تاپىدۇ. ئوئلاپ يىللىقچى، بىر قانچە دىدەك ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولىدۇ... تېخى بىر جىنىغا ئۈچ خوتۇن - ئىككىسى تالالىق، بىرى ئۆي ئىچىلىك ...

ئۇ سەل توختاپ سورىدى:

- دىققەت قىلدىڭلىمىكىن، ھېلىقى «سىكىلەك»، توختىماي كۆز يېشى قىلىپ چىقتى؟

- ھەئە، بىچارىنىڭ دىلى بەكمۇ ئۈزۈكتەك كۆرۈنىدۇ.

- توغرا بايقاپسىلەر. ئۇنىڭ دادىسى جازانىغا بوغۇلۇپ قېلىپ، ئۇنى ئەنە شۇ بادىك قوساققا كىچىك خوتۇنلۇققا بەرگەن ئىكەن. ئۇ بىچارە كۈندۈزى ئاۋۇ خېنىملارغا دىدەكلىك، ئۆيىنىڭ يۈندە - يۇمىيۇشلىرىنى قىلسا، كېچىسى باش توخۇ چىللىغىچە «تامىاق»نىڭ ئۈچىسىنى تۇتۇپ چىقىدىكەن. شۇڭا بۇ ئۆيدىكىلەر ئۇنى كەمسىتىپ: «خامانلىق خوتۇن» دېيىشىدىكەن. ھەي تەڭشەلمىگەن جاھان ... ھەي تەڭشەلمىگەن جاھان!... «ئالىمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ، زامانەڭنى تار؛ ئىتلىرىڭنى خار ياراتتىڭ، مۇشۈكلىرىڭنى زار» دېگەن شۇ - دە!

ئۇ بېشىدىن تۇمىقىنى ئېلىپ، بەلۋېغىنىڭ ئۇچى بىلەن ئوتتۇرىدا پاكىز چۈشۈرۈلگەن بېشى ۋە يۈز - كۆزىدىكى تەرنى ئېرتتى. ئوچۇق كۆكرىكىنى تۇمىقى بىلەن بىر نەچچە قېتىم يەلپۈپ قويۇپ، يەنە بېشىغا كەيدى. ئاندىن:

- ئەتىگەن بىر يىللىقچىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، يۈرىكىمنى بورە تاتىلىغاندەك بولۇپ كەتتىم. ئىلگىرىمۇ بىر نەچچە قېتىم

بۇ يەرگە كېلىپ، ئۇنىڭغا نەغمە قىلىپ بەرگىنىمگە مىڭ پۇشايمان قىلدىم. دەسلەپ بىر تېيىنمۇ ئالماي كېتەيلى، دېگەن يەرگە كەلگەن ئىدىم، كېيىن ئويلانسام پەقەت ئەيلەشمەيدىكەن... ئۇ خەخنى قاخشاتسۇنۇ، سەن نەمىشقا ئۇنى قاخشاتمايسەن!؟ جازانىخورنىڭ بىر تال موينى يۇلغىنىم - يۇلغان! دېدىم - دە، ئومرۇمدە قىلىپ باقمىغان ئەسكىلىكنى قىلىپ، ئۇنى چىقىرىتىۋەتتىم! - دېدى.

- ئوبدان قىلدىلا، تۇردى ئاخۇن! - مەھەممەت شىرىپ ئاقىاقال سۆز قاتتى، - ئۇنىڭچە بولسا، بىر تېيىنمۇ بەرمىسە. ئۇنداق خەخنىڭ يىلىگىدە سۆز ئىچىدىغان يېخسىقتىن ئالمىغان پۇلنى كىمدىن ئالىمىز!؟

- ... ...

- قە - خ - خ - خ ! ...

ئېشەككە ھەيۋە قىلىغان سادا ئۈچەيلەنى تەڭلا كەينىگە قاراشقا مەجبۇر قىلدى: بوغداي ئارتىلغان ئېشەك ئېگىسىدىكىلا ئورۇق ۋە ھالسىز بولۇپ، ئۇلاردىن ئەللىك قەدەمچە ئارقىدا قالغان ئىدى. ئېگىسى تىنماستىن ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلاتتى، ساغرىسىدىن تۇتۇپ، ئالدىغا ئىتتىرەتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ئېشەكىنى توختاتتى. ھەممىسى تەرلىرىمۇ توختاشتى.

- ھەر قايسىلىرىنى يولدىن قويۇۋىدىغان بولدۇم - ھە! - دېدى دېخان ئۆزىنى ئاقلاپ، - بۇ جانىۋار بەك قېرى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خەخنىڭ... ھەي... قەشقەرگە يېتىپ بارغىچە ئولۇۋىمىنى كۆرسىتىدىغان بولدى - دە!

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. تۆت ئېشەك قاتالىشىپ يۈرۈپ كېتىشتى. كېتىۋېتىپ، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭ ھال - كۈنىنىڭ قانداقلىقىنى سورىدىغان ئىدى، ئۇ دېدىن ئۈچ - تۆت يىل ئىلگىرى «ئامىاق» تىن جازانىغا

ئىككى چارەك ئۆرۈقلۇق بوغداي ئالغانلىقى، بىر نەچچە قېتىم مۇقام ئاڭلاپ نىسى مانتا يىگەنلىكى؛ شۇنىڭ بىلەن تۈگىمەس قەرزگە بوغۇلۇپ قالغانلىقىنى چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن:

— ئۈچ يىلنىڭىزى تولەيمەن، تولەيمەن، تۆلىگەنسېرى قەرزىم ئاۋۇپ، يەتمىش چارەككە يېتىپتۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قەددى بارغانسېرى پۈكۈلۈپ، ھازىرلا ئېشەكتىن يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. سىياقىدىن بىراقلا ئونيىگىرمە ياش قېرىپ كەتكەندەك كورۈنەتتى. ئۆزمەي "ئۇھ" تارتاتتى. كوزلىرىدە ئوت چاقنايتتى. ئۇ، بىردىن قەددىنى رۇسلىدى-دە، ئېشەكتىن چۈشتى. ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمىگەن ھەمرالىرى ئېشەكلىرىنى توختۇتۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر ھەركىتىنى ھەيرانلىق ئىلكىدە كۈزىتىشكە باشلىدى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا قويۇن يانچۇقىدىن بايانمن "تاماق" تىن ئالغان "چاي پۇلى"نى چىقاردى.

— ئۈكام، — دېدى ئۇ، دېھقانغا يېقىنلىشىپ. ئاۋازى ئادەتتىن تاشقىرى تىترەيتتى، — بۇنى دەرتلىرىڭگە دەرمان قىلسىلا. بوغدايىڭىزنى ئويلىرىڭگە ئېلىپ كەتسىلە.

— بۇ... بۇ... ھەربىرلىرى...

— تۇردى ئاخۇن ئاكا دېھقانغا بىر نەچچە ئېغىز كوڭۇل كوتىرىدىغان گەپلەرنى قىلىپ قويۇپ، دەرھال كەينىگە ئورۇلدى-دە، ئېشىگىگە مىندى.

بۇ كۈتۈلمىگەن ئىلتىپاتتىن پۈتۈنلەي خۇددىنى يوقاتقان دېھقان يا رەھمەت ئېيتىشنى ۋە ياكى ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ، ئالقىنىدا ياقىراپ تۇرغان تەڭگىلەرنى قايتۇرۇپ بېرىدۇيتىشنى بىلەلمەي، قوم بارخانلىرى ئارىسىدا قاندا قىتۇر غايىپ قول تەرىپىدىن ياسالغان ھەيكەلدەك قېتىپلا قالغان ئىدى...

يېرىم سائەت چامىسىدا جىم-جىت مېڭىشقاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتتىق بىر ئۇلۇغ كىچىك تىندى-دە، ھەمرالىرىغا بۇرۇلۇپ، ئۆزىگە يات بىر ئاۋازدا سوزلەپ كەتتى:

— نىمە دېگەن تەڭشەلمىگەن جاھان-ھە، بۇ! بەزىلەر كۈنبويى ئۆگدا يېتىپ، ھەسەل بىلەن ھالۋا يىسۇن؛ يەنە بەزىلەر كېچە-كۈندۈز تەر تۆكۈپ ئىشلەپمۇ قەرزدىن قۇتۇلالمىسۇن!... ئەي خۇدا، ئالەمدىكى بۇ ناھەقچىلىقنى قاچانمۇ كورەرسەن!؟

ئۇ بىر ھازا جىم بولۇپ كەتتى. ئېشەكلەر گويا قوقاس ئۈستىدە كېتىۋاتقاندەك، پۇتلىرىنى ئاۋايلاپ بوتكەيتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا بېشىنى ئېگىز كوتىرىپ، ئەتراپقا تازا سىنچىلاپ بىر نەزەر تاشلىدى-دە، توۋەندىكى مىسرالارنى يۇقىرى ئاۋازدا تەلقىن قىلدى:

يارا يدۇماگاھ ھىجران ئىلكىدىن پەريادلار قىلسام،
بېرىپ ھەق ئالدىغا، دەستى پەلەكتىن دادلار
قىلسام.
ئەگەر دادىمغا يەتمىسە، چىقىپ ئەرشىن چاقماغىن،
پەلەكنىڭ ئويىگە ئوتلار يېقىپ بەربادلار
قىلسام...

بۇ ياڭراق خىتاپ گويا ئافراسىياپنىڭ نەئرىسىدەك، ساناقسىز قۇم بارخانلىرى ئۈستىدە چېقىن چېقىپ، قانچە ئەسىرلەردىن بۇيان غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتقان بۇ بىپايان جەزىرىنى دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ تەڭسىز ئالەمنى ئۆڭتەي-توڭتەي قىلىۋېتىشكە دەۋەت قىلماقتا ئىدى...

ئەشۇ ۋەقەدىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا بىر قىسىملا بولۇپ قالدى. ئولتۇرسا-

قوپسا زاماندىن زارلايتتى. كەسىپداشلىرى بىلەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئون ئىككى مۇقام توغرىلىق مۇڭدىشىش، ياش سازەندىلەرگە ئۆگىتىش، پىشقەدەم سازەندىلەر بىلەن تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى ئۈستىدە قايغۇرۇش ئۇنىڭ بىردىن - بىر دىل خوشلۇغى ئىدى.

1940 - يىلنىڭ ئوتتۇرلىرىدا، شىڭشىسەينىڭ زالىملىغى چېكىگە يېتىپ، قەشقەر شەھىرىنى قاتتىق ۋەھىمە قاپلاپ كەتتى. كۈندە دىگۈدەك قولغا ئېلىنىشلار، ئۆلتۈرۈشلەر بولۇپ تۇردى. بۇ هال تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ غەزىۋىنى مىڭ گەز ئۆرلەتتى. ئۇ، قەدىناس دوستلىرى بىلەن خوشلىشىپ، قاغىلىققا قايتىپ كەتتى ۋە شۇ كەتكىنىچە، تاكى ئازاتلىققا قەدەر قەشقەرگە ئاياق باسمىدى.

خاتىمە

ئۇزۇن يىللار تەتۈر چۆگىلىگەن پەلەكنىڭ چاقى ئاخىر ئۆز ئىزىغا چۈشتى: سانساقسىز ئىنقىلاۋىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە، ۋەتىنىمىزدە ئازاتلىق تېڭى ئاتتى. ئەمگەكچى خەلق ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنلىرىغا ئايلاندى، پىشقەدەم مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ ھەقىقىي يوسۇندا ئۆز قەدرىنى تاپتى. پارتىيە ۋە خەلق ھوكۇمىتى ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى- ئون ئىككى مۇقام مۇزىكىلىرىنى توپلاش ۋە رەتلەش ئىشىنى ئىنتايىن مۇھىم بىر خىزمەت سۈپىتىدە تۇتتى. 1950 - يىلى يەكەن ۋالىسى (ئەينى ۋاقىتتا يەكەن ۋىلايەت ئىدى)، پىشقەدەم سەنئەت ئەربابى يولداش قاسىمجان قەمبىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن، تۇردى ئاخۇن ئاكا ئون ئىككى مۇقامنى سىزىغا ئېلىش خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىندى. شۇ يىلى 8 -، 9 - ئايلاردا ئۈرۈمچىدە ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىر قىسىم ناخشىلىرى دەسلەپكى قەدەمدە سىزىغا ئېلىندى. 1955 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلۇش ئالدىدىن قىلىنىۋاتقان داغدۇغىلىق خىزمەتلەر ئىچىدە ئون ئىككى مۇقامنى قايتىدىن لېنتىغا ۋە سىزىغا ئېلىش ئىشى ئىشلەندى. بۇ ئىشتا تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئون ئىككى مۇقامنى ساتار چېلىپ ئېيتىپ بېرىشى، ئۇنىڭ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇننىڭ داپ چېلىپ بېرىشى ئاساس قىلىندى. بۇ خىزمەتكە يەنە مەشھۇر داستانچى روزى تەمبۇر، مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپەتتا، ئاتاغلىق ناخشىچى ئابدۇۋېلى جارۇللا يۈپ، مۇزىكاشۇناس يولداش ۋەن تۈڭشۇلار يېقىندىن قاتناشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يوقۇلۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان بۇ قىممەتلىك تارىخىي مەدىنىي مىراسى تەل-توكۇس قۇتقۇزۇپ قېلىندى. تۇردى ئاخۇن ئاكىمۇ تەلتۆكۈس مۇرات - مەقسىدىگە يەتتى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ ئۆچمەس تۆھپىسى ئۈچۈن، پارتىيە ۋە خەلقنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتى ۋە ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشتى. 1952 - يىلىدىن تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە يەكەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكى (ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى) دە رەسمىي مۇقام ئۇستىسى بولۇپ خىزمەت قىلدى. بۇ جەرياندا ئۇ، دادىسى تەۋەككۇل ئاخۇن ئا-

كىدىن مىراس قالغان «باھارىم - چىمەنزارىم» قاتارلىق 30 نەچچە ناخشىنى خەلققە تەقدىم قىلدى. «ھەممە دىخانلار بىر ئائىلە» قاتارلىق مۇزىكىلارنى ئىجات قىلدى.

ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى - ئون ئىككى مۇقام تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان، خەلقىنىڭ ئون ئىككى مۇقامدىن ئىبارەت بۇ قىممەتلىك تارىخى مەدەنىي مىراسىنى ساقلاپ قېلىشتا ئۆچمەس خىزمەت كورسەتكەن مۇنەۋۋەر مۇقامشۇناس، مۇقام سازەندىسى ۋە مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئون ئىككى مۇقام قۇتقۇزۇلۇپ ئىككى ئاي ئوتكەندە، يەنى 1956 - يىلى 6- ئاينىڭ 8-كۈنى 76 يېشىدا بەختكە قارشى ئالەمدىن ئوتتى ۋە ئوزىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە، قەدىناس دوستى، مۇقامشۇناس قاسىم ئاخۇن ئاكىنىڭ ھەزرەت توغاچلىق مازىرىدىكى قەۋرىسى يېنىغا دەپنە قىلىندى.

تۇردى ئاخۇن ئاكا ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن، يولداش ۋەن تۇڭشۇنىڭ جان كويدۇرۇپ ئىشلىشى نەتىجىسىدە، ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىغا بېغىشلانغان مۇھىم سوۋغا سۈپىتىدە 1965 - يىلى مۇزىكا نەشرىياتى ۋە مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 2 قىسىملىق كىتاپ بولۇپ نەشر قىلىندى. يېقىندا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھوكۈمىتىنىڭ تاپشۇرۇقىغا ئاساسەن، قەشقەر مەمۇرى مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى مەرھۇمغا ئالاھىدە خاتىرە مەقبەرىسى تۇرغۇزۇش ئىشىغا ھەددى تۇتۇش قىلماقتا.

خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى گويا بىر ئۆچمەس يۇلتۇزدەك، ئەۋلاتلار قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!

قەيسەرلىك كېچە

(ھېكايە)

ئابلەممەت سابىر

ئاقۋاش تاغ چوققىسى قىزغۇچ رەڭلىك تاج كەيگەندەك جۇلالىنىشقا باشلىدى. كەچ كىرگەن بولسىمۇ چەكسىز سايدىن تومۇز تەپتى تېخى كەتمىگەن، ئىسسىق شامال ئۇرۇپ تۇراتتى. چىلان ياغىچىدەك يالتىراپ تۇرىدىغان ئۇزۇن دەستىلىك ساتارنى ئېشەكنىڭ ئالدىغا قويغان، ئۇزۇن قاشلىرى قىرودەك ئاقارغان بوۋاي كۈن ئولتۇرغاندا ساي ئىچىدە قورايدەك كورۇنۇپ تۇرىدىغان بۇ كونا ئۆتەڭگە يېتىپ كەلدى. جاپالىق سەپەر ئۇنىڭ ئاجىز گەۋدىسىگە ھاردۇق بەتكۈزگەن بولسىمۇ كوزلىرى شۇنچە رۇشەن ئىدى.

تاملىرى شورىداپ، قارا بوران دەرۋازىسىنى بىر تەرەپكە قىيسايتىپ قويغان خارابە مەنزىلگاھ بىردەمدىلا ئادەمگە تولۇپ ئاۋات جايغا ئايلىنىپ كەتكەن ئىدى. چاكارلار سەپەردىن قىزىق كەلگەن ئاتلارنى يېتىلەپ سوۋۇتاتتى. ھارۋىكەشلەر بولسا توپا باسقان ئوقلىرىنى ياغلاپ، بۇزۇلغان ئولتاڭلارنى ئوڭلايتتى. سودىگەرلەر تاغار - تاغار ياڭاق، يىمىشلەرنى، تايلىق بەقسەم، ئەتلەس - شايىلارنى ئۆتەڭنىڭ ئىگىز سۇپىسى ئۈستىگە يېيىۋەتكەن بولۇپ، ئۆزلىرى بولسا ئىسلىشىپ كەتكەن ھوجرىلارنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئۆزىنى يەلپۈشەتتى. بېشىغا ئۇزۇن قارا كورپە تۇمىقىنى كەيگەن ئۆتەك خوجايىنى قىرىئايال چوڭ قازانغا تاشلانغان بىر قوينىڭ گوشىنى بالدۇرراق پىشۇرۇش ئۈچۈن چالما ئوچاق ئىچىگە يانتاق، شاۋاقلارنى ئالدىراش تىقماقتا ئىدى.

بوۋاي ئېشىكىدىن چۈشۈپ، ساتارنى قولتۇقىغا قىسقان ھالدا ئۆتەك ئىچىگە مىڭىۋىدى، ئۆتەك خوجايىنى ۋاقىرىدى:

— بوۋاي ئاۋال ئۆتەك ھەققىنى تولەۋېتىڭ.

بوۋاي ئاق بوز يەكتىكىنىڭ پېشىدا ساڭگىلاپ تۇرغان يانچۇقىغا قولىنى سالدىدە، ساقلىنىپ قالغان بىر تەڭگە پۇلنى چىقىرىپ خوجايىنغا ئۇزاتتى.

— بوۋاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — قۇدۇق سۇيى توختاپ كەتكىلى 3 يىل بولدى. يولۇچىلار ئىشلىتىدىغان سۇنى يېرىم كۈنلۈك جايدىن قاپاقتا توشۇپ كېلىۋاتىمىز. سىزنىڭ بۇ پۇلىڭىز بىر قېتىملىق چاي ھەققىگىمۇ يەتمەيدۇ.

بوۋاينىڭ يۈزىنى قىزىللىق باستى. ئە-
گەر ئۇنىڭ يانچۇقىدا يەنە بىر نەچچە تەڭگە
پۇل بولسا ئىدى، چەكسىز باياۋاننى باغرىغا
بېسىپ پۇل ئۈچۈن ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ
خوجايىنغا ھەممىنى تاشلاپ بەرگەن بولاتتى.

— خوجايىن خېنىم، بارى شۇ ئىكەن،
ھوجرىلار يېتىشمىسە، ئوگزىدە بولسىمۇ يېتى-
ۋېرىمەن.

خوجايىن ئايال كىرلىشىپ كەتكەن قاش-
لىرى ئاستىدىكى يوغان كوزلىرىنى بوۋاي-
دىن ئالدى-دە، ئۇنچىقمىدى. بۇ ئۇ-
نىڭ باش كوزىنىڭ سەدىقىسى ئورنىدا بو-
ۋايغا بىر كۇنلۇك قونالغۇ بېرىشكە رازى
بولغىنى ئىدى.

بوۋاي ئىشىگىنى ئوتەك چېتىدىكى توغ-
راق ياغىچىغا باغلىغاندىن كېيىن كېچە-
كىپ قالغان ئەسرى نامىزىنى ئوقىدى ھەمدە
ھوجرىلاردىن يىراقتا تام ياقىلاپ ئولتۇرۇش-
قان ئادەملەر يېنىغا بېرىپ چاپىنى ئۈستىگە
ئولتۇردى. ئۇلار يالاڭياق جونداق كىيىم-
لەرنى كىيىۋالغان بولۇپ ھوجرىلار ئالدىدىكى
سېمىز، شايى كوينەكلىك سودىگەرلەرگە ئوخ-
شمايتتى. بەزىلىرى توپىتەك چېگىۋالغان
كېچىككىنە توشىگىنى بېشىغا قويۇپ سوزۇ-
لۇپ يېتىشاتتى. بەزىلەرى، يېرىلىپ
كەتكەن پۇتىنىڭ ئالقانلىرىنى ياغ بىلەن
داغلايتتى.

— بالام قەيەرگە كېتىۋاتىسەن؟ — سو-
رىدى بوۋاي چاچلىرى ئوسكەن قاراmتۇل
بالىدىن.

— قەشقەرگە، — دىدى بالا بېشىنى كوت-
رىپ، — قەشقەر تۇرمىسىدا ئاكامنىڭ سو-
لىنىپ ياتقىنىغا 3 يىل بولدى. پۇلى بارلار
ئاللىقاچان قايتىپ كەلدى. بىچارە ئاكام

زەي تۇرمىدا ھازىرغىچە يېتىۋاتىدۇ. كورۇش-
كىلى كېتىۋاتىمەن.

— سەنچۇ؟ — دىدى بوۋاي بالىنىڭ يې-
نىدا ئولتۇرۇپ پۇتىنى داغلاۋاتقان ياش
يىگىتكە قاراپ.

— مەنمۇ قەشقەرگە بارىمەن. ئاڭلىشىمچە
قەشقەردە مەدىكارچىلىق خېلى پۇلغا يارا-
دىكەن، قىش چۇشكىچە ئاز-تولا ئىشلەپ
كىيىم-كېچەكلەرنى غەملىۋالايمىكىن دەپ
ماڭدىم.

— بالا-چاقاڭ يوقمۇ؟

— ئويلەنمىدىم، — دىدى يىگىت، — جا-
ھاننىڭ ھەممە يېرى قاتتىقچىلىقتا تولۇپ
كەتتى. بىزدەك دوپپىسى چۈشسە خۇدانىڭ
زىمىنىغا چۈشىدىغان يېلىڭ ئادەملەرنىڭ
ئويلىنىشىگە نىمە قۇدرىتى دەيسىز؟

— بۇ دەرت-ئەلەملەرنى بىز تارتىپ
تۈگەتسەك بولاتتى، — دىدى بوۋاي چوڭقۇر
تىنىپ، — ئاتا-بوۋىلارنىڭ قان-يېشى
ئاخىرى سىلەرگىمۇ مىراس بولۇپ قالدى.

قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قې-
لىن تاپىنىدىكى پىچاق
بىسىدەك ئېچىلىپ تۇرغان يورۇق ئىزىگە
قىزىق ياغنى تېمىتىۋاتقان ھېلىقى يىگىت
بېشىنى كوتىرىپ مېھردىۋانلىق بىلەن بوۋاي-
غا قارىدى:

— بوۋا، سىزمۇ بىزگە ئوخشاش دەرتمەن
ئوخشىمامسىز؟

— شۇنداق، يۇرتتىن ئايرىلغان سەرگەر-
دانىمەن. يەكەن، قاغىلىق تەرەپكە كېتىۋاتى-
مەن، — بوۋاي ئورۇق بارماقلىرى بىلەن
چەچمە ئاق ساقىلىنى سىلىۋالغاندىن كېيىن
داۋام قىلدى، — يۇرتىمىزنى موللا ئىشان
قاپلاپ كەتتى. ئۇلار مىنى ئادەم توپلاپ،
ئەلنەغمە قىلىپ كىشىلەردىن دىيانەتنى كو-

تەردىلك، دەپ مىچىت ئالدىغا بىسىپ 40 دەررە ئۈردى. كېيىن ئىشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ سازايىي قىلماقچى بولغاندا كىشىلەر قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. ئاخىرى ئانا يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

— بەدنىيەت ئىپلاسلار، — دىدى يىگىت غەزەپلىنىپ، — ئۇلار چەبولسا ھەممە كىشى موللا، ئىشانلارغا ئايانىپ كەتسە، كۈن بويى ئويدىن چىقماي تائەت-ئىبادەت قىلسا..... مۇتەئەسسىپلىك كۆچەيگەن بۇ كۈنلەردە ياشاش ھەقىقەتەن تەس.

ئۇلار بىردەمدىلا سىردىشىپ قېلىشتى. يولۇچىلار بوۋاينىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ قېتىپ كەتكەن نانلىرىنى چىقىرىشتى — دە، بىرلىكتە كەچلىك تاماق يېيىشتى.

كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. ئوتەڭ خوجايىنى بىر تىزىق پىلىكنى مايلىشىپ كەتكەن چويۇن چىراققا سېلىپ يېقىپ قويدى. ئۇنىڭ ئېرى بولسا ئوۋلاپ كەلگەن سېمىز كىيىكنى مۈرىسىدىن ئېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئەندى سودىگەرلەر ھوجرا ئالدىدا بەدەشقان قۇرۇپ تەڭنە بىلەن كەلتۈرۈلگەن گوشنى پارچىلاپ يېيىشمەكتە ئىدى.

— ھازىر چۆگچىلىك تاۋىرى بۇياققا كەلمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ھوكۈمەت ئۆرۈش بىلەن بولۇپ كەتكەنمىش. يەنە بىزنىڭ شاتاۋارلىرىمىز بازارنى ئىگەللەيدىغان بولدى، دىدى بىر سودىگەر.

— ئوتكەن ئايدا ئۈرۈمچىگە بىر ھارۋاسەگەز بېرىپتىكەن، ئاڭلىغان خەۋەرگە قارىغاندا ئۈرۈمچىنىڭ سودىگەرلىرى ھارۋىدىن چۇشۇرمەيلا تالاپ كېتىپتىمىش.

— ھە، بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، — دىدى باشلىرى پاقىراپ تۇرغان سودىگەر بىر تال سوگەكنى غاجاۋتىپ، — ھازىر پۇل پاخاللاشقان چاغ. بىر دوۋە قۇرۇق قەغەزنى تۇتۇپ قېلىپ، ۋەيران بولىدىغان ئاقىۋەتتىن ھەزەر قىلمىسىمۇ بولمايدۇ.

ماغدۇرى ئۈزۈلۈپ تامغا يۆلۈنىۋالغان يولۇچىلار ھەچنەرسىنى چۈشەنمىگەندەك، ئۇلارغا كوز تىكىپ ئولتۇرۇشاتتى.

— بوۋا، ئۇ نىمىلەر ئۇزىنىڭ گېپىنى قىلىدۇ، — دىدى بىرسى بوۋايغا يېقىنلىشىپ. — بىزمۇ بىردەم ساز چېلىپ كوڭلىمىزنى ئېچىپ ھاردۇغىمىزنى چىقارمايمىزمۇ.

— توغرا دەيسەن — دىدى بوۋاي بىردىن ئۇنىڭ گېپى دىلىغا يېقىپ. چۈنكى ئۇنىڭ بۇ سۆيۈملۈك دىلكىشىنى قولىغا ئالمىغىنىغا 3 كۈن بولغان، شۇڭا دىل پىراقى خۇددى بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ تۇراتتى، — ئۇلار تىللا، تەڭگىلەرنى جىرىڭلاتسا، بىزمۇ ناخشا-سازلىرىمىزنى جاراڭلىتايلى.

ئۇ ساتارنى قولىغا ئالدى. ساتارنىڭ پەدىلىرىگە زوقمەنلىك بىلەن تىكىلدى — دە، ئورۇق بارماقلىرى بىلەن كامالچىنى سىلىق سۈركىدى. مۇڭلۇق ساتار ھايات لەززىتىنى ئالغاندەك، دولقۇنلۇق سادا ئاستا كوتىرىلىپ چىقتى.

ئاسماندا ئاي ئاستا ئۈزەتتى. يىراقتىن مەنزىلگە قاراپ كېلىۋاتقان كارۋانلار قوڭغۇرىقىنىڭ ھارغىن ئاۋازى ئاڭلىناتتى. بوۋاي پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ داستان قىسمىنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن قولىدىكى كامالچىنى لەرزان سۈركىدى — دە، جولا ھەم سەنەم قىسمىغا كوچتى. ساتار جىمجىت سەھەردىكى تاغ كەكلىكىدەك پىغانلىق سايراپ كەتتى. ئۇ بىردەم گەۋدىسىنى ئىگىپ پەدىلەردىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ مۇڭزارىنى ئاڭلىماقچى بولغاندەك

قىلاتتى. بەزىدە گەۋدىسىنى كوتىرىپ كوك-
سىنى كېرەتتى - دە، چىرايىدا خوشاللىق
كۈلۈمسىرەش پەيدا بولاتتى.
— بوۋا، ئاتىڭىزغا رەھمەت، ئەجەپمۇ چالـ
دىڭىز، سۇنغان كوڭۈللەرنى ياشارتىپ، دىلـ
لارنى ئېرىتىپلا تاشلىدىڭىزغۇ، - دېدى بىر-
سى كوز يېشىنى ئېرتىپ،-
شۇنداق، بىز كەمبەغەللەر دەردىمىزنى ناخـ
شا، مۇزىكا بىلەن چىقىرىمىز، بۇ ناخشىلار
ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان. نۇرغۇن ئۈيـ
غۇر قىز - يىگىتلىرى بۇ ناخشىلار بىلەن ئوـ
زىنىڭ مۇرات - مەقسەتلىرىنى، ئارزۇ - ئار-
مانلىرىنى ئىپادىلىگەن. پۈتۈن ئالەمگە مەشـ
ھۇر ناخشىلار، - دېدى بوۋاي.
— بوۋا، سىز بۇ نەغمىلەرنى قەيەردىن
ئۆگەنگەن؟ - سورىدى يەنە بىرى.
— مەن ساتارنى ئاتامدىن ئۆگەنگەن. ئۇ
مۇشۇ ساتارى بىلەن پۈتۈن دۇنيانى كەزگەن
ئىكەن. كېيىن ئۇ ماڭا مىراس بولۇپ قالـ
دى. مەنمۇ مۇشۇ ساتار بىلەن ھاياتىنى كۈيـ
لەپ ئومرۈمنى ئوتكۈزدۈم.
— بارىكاللا بوۋاي، تۇغۇلىشىڭىزمۇ ناخـ
شا بىلەن، ھاياتىڭىزمۇ ناخشا - ساز ئىچىدە
ئوتكەن ئىكەن - دە.
— شۇنداق، ناخشا - مۇزىكا مېنىڭ كۈچـ
قۇدرىتىم، دىل ئارامىم، مەن ئۇنىڭدىن بىر
كۈنمۇ ئايرىلالمايمەن.
بوۋاي بىر پىيالە چاي ئىچتى - دە، پېـ
شانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى ئېرىتتى. ئادىـ
تى بويىچە ئوشاق مۇقامىنى باشلىدى. ئۇنىڭ
ئىسسىق قېنى دولقۇنلۇق دەريادەك ئۇركەشـ
لەيتتى. ئەمدى ئۇ، ساتار ئاۋازىغا تەڭكەش
قىلىپ ئۇنلۇك ئاۋازىنى قويۇۋەتتى. ئەتراپـ
تا ئوزىنى بىسىپ جىمجىت ئولتۇرغان كىشىـ
لەر دەرھال جۇر بولۇشتى. ۋەيرانە ئوتەڭـ
نىڭ ئاسمىنىدا ئونلىغان كىشىلەرنىڭ دولـ
قۇنلۇق كۈيى جاراڭلاشقا باشلىدى.
— تەخسىر، - دېدى ھوجرا ئىچىدە ئولـ
تۇرغان سودىگەرلەرنىڭ بىرى يېنىدىكى سېـ
مىز سودىگەرگە قاراپ، - بۇ قېرى ئادەم
سۈرەتلىك شەيتانمۇ نىمە؟ مەن ئومرۈمدە
ئەلنەغمىلەرنى كوپ ئاڭلىغان. لېكىن بۇـ
نىڭدەك يېتىشكەنلىرىنى كورمىگەن ئىكەنمەن.
— زامانى ئاخىرىدا، - دېدى سېمىز سوـ
دىگەر، - بۇنداق چول-جەزىرىدىكى يالغۇز
ئوتەڭدە كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇنداق مەشـ
رەپنىڭ قىزىپ كېتىشى كىمنىڭ خىيالىغا
كەلگەن؟
ئۇلار ئاخىر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ھوجـ
را دېرىزىسى ئالدىغا كېلىشىپ مەشرەپ مەيـ
دانىغا قاراشتى. بۇ چاغدا كونىراپ كەتكەن
چەكمىنىنى سېلىۋەتكەن يىگىتلەرنىڭ بىرسى
ئۇسۇلغا چۈشكەن ئىدى. ئۇ قارىداپ كەتكەن
قوللىرىنى لاچىن قاناتلىرىدەك ئوينىتىپ سوـ
رۇن ئىچىنى ئايلانماقتا ئىدى. بوۋاينىڭ
بولسا كوزىگە ياش كەلگەن بولۇپ، ئاپپاق
ساقاللىرى ئۈزلۈكسىز تىترەيتتى.
— تەخسىر، سىلىنىڭ قەشقەردىكى ساماـ
ۋەرخانىغا مۇشۇنداق ئەلنەغمىچىلەردىن بىرـ
سى تازا لازىم جۇمۇ، - دېدى ھېلىقى سوـ
دىگەر بوۋاينىڭ ئالدىغا ئورۇمە قىلىپ چۈشـ
كەن پۇللارغا كوزى قىزىرىپ.
بۇ گەپ سېمىز سودىگەرگە يېقىپ قالدى.
چۈنكى بۇنداق ئەلنەغمىچى بولغاندا ساماـ
ۋەرخانا بازار تېپىپلا قالماستىن، مۇشۇنداق
بىر قېتىملىق مەشرەپ بىلەنلا كىشىلەرنىڭ
يانچۇغىدىكى بىر تالاي پۇلنى سوزۇۋالغىـ
نى بولاتتى،شۇڭا ئۇ ئىختىيارسىز ھوجرىدىن
چىقتى.
— بوۋاي قەشقەرگە كېتەمسەن؟ ماقۇل

كۆرسەڭ كارۋانلارغا قوشاپ قوياي، ئۇلار سېنى ئالغاچ كەتسۇن، — دېدى ئۇ.

— ھەممەيلەنگە رەھمەت باي، — دېدى بوۋاي قولىدىكى سازنى توختىتىپ، — خۇدا مېنىڭ مۇشۇنداق چوللۇك ئىچىدە سەپەر قىلىشىمنى نېسىپ قىپتۇ. مەن يەكەن، قاغىلىقنىڭ ئەتەكلىرىگە بېرىپ سەھرالارنى ئايلىنىپ يۇرتداشلار بىلەن كۆرۈشەي.

— ھەي ئاخماق، — دېدى ھېلىقى سودىگەر باينىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، — بۇ 3 قېتىم ھەج قىلغان ئادەم. قەشقەردە چوڭ ساماۋرخانىسى بار. سەن بارساڭ شۇ يەردە تۇرىسەن. باي ھاجىم يېتىپ بارغاندىن كېيىن ساڭا يېڭىچە تون - سەرپايلارنى كەيگۈزىدۇ. راھەت كۆرىسەن. سەندىن كېتىدىغىنى پەقەت ساماۋردە ئەلنەغمە قىلىپ بەرسەڭلا بولىدۇ.

— مەن كىچىكىمدىن تارتىپ بۇنداق ئىشقا ئادەتلەنمىگەن، — دېدى بوۋاي رەت قىلىپ، — قەپەزدىكى قۇشتەك باشقىلارغا يالىنىپ راھەت كۆرگەندىن كۆرە ئۆز ئەركىم بىلەن مۇشۇنداق سەرگەردان ئۆتكىنىممۇ ياخشى.

— ئۆز بەختىڭنى بىلمىگەچ تۇرقىڭ شۇ، ئۆمۈر بويى بىر نېنىڭ ئىككى بولمىغاي.

ھېلىقى سودىگەرنىڭ بۇ گېپى بوۋاينىڭ قەلبىگە تۇز سەپكەندەك غەزىۋىنى قوزغىۋەتتى.

— سىلەر مېنى ساماۋرخانىلاردا ئەلنەغمىچى قىلىپ قويۇشۇڭلا پۇل تېپىش ئۈچۈنغۇ، سىلەرگە پۇل بولسىلا بولىدۇ. ئۆز شوھرىتىڭلار ئۈچۈن چار باغلارنى سالىسىلەر، لېكىن ئىنسانلار ئۈچۈن بىرەر مەدرىس ياكى مەكتەپ ئېچىپ قويۇشنى خالىمايسىلەر. سىلەردەك ئادەملەرنىڭ بۇ دۇنياغا نېمە كېرىكى؟!

بوۋاينىڭ كۆزى چاقماق چاققاندەك غەزەپكە تولغان ئىدى. مەشرەپچىلەرمۇ قادىلىپ تۇرۇشاتتى. شۇڭا سودىگەرلەر ۋاقىتنىڭ ئەپسىزلىكىنى بىلىپ ئۈنچىقمايلا كىرىپ كېتىشتى.

ئۇ كۈنى مەشرەپ تۈن يېرىمىدا ئاياقلاشتى. ئۇ بامدات نامىزىدىن كېيىن كىشىلەر ئورۇمە قىلىپ تاشلىغان پۇلنىڭ بىر قىسمىنى يول خىراجىتى ئۈچۈن ئالدى - دە، قالغىنىنى يول ئۈستىدىكى مۇساپىرلارغا تارقىتىپ بېرىۋەتتى.

— بوۋا، سىز قېرىپ قالغان ئادەم، ھەممىسىنى ئېلىڭ! - دېيىشتى ئۇلار.

— ياق يىگىتلەر، مېنىڭ ئالغىنىم بىر كۈنلۈك يېمەكلىككە يەتسىلا بولىدۇ. سىلەر قەشقەرگە بېرىپ ئىش تاپقىچە كىشىلەرگە مۇھتاج بولۇپ قالماڭلار. كۆپرەك ئېلىڭلار، — دېدى بوۋاي.

ئۇ خوشلىشىپ يولغا چىقتى. مۇساپىرلار ئۇنى ئۆتەڭ چېتىدىكى سايغىچە ئۇزىتىپ بېرىشتى. ئارىدىن 2 كۈن ئۆتكەندە بۇ ئەشكىلىك بوۋاينىڭ 6 شەھەرگە مەشھۇر بولغان ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ يېقىن زاماندىكى ئاتىسى تۇردى ئاخۇن ئاكا ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۆتەڭ خوجايىنى چېكىسىگە ئۇردى - دە، بۇ ئۇلۇغ ئادەمگە يوللۇق تۇتالمىغىنىغا پۇشايمان يېدى. سودىگەرلەرنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ھەيرانلىقتا چۆمۈشتى. كىمدۇر بىرى ئۆتەڭنىڭ قىزىل توپىلىق تېمىغا مۇشۇنداق دەپ يېزىپ قويىدى:

"ئۇلۇغ مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ئاكام مۇشۇ ئۆتەڭدە بىر كېچە قونۇپ ئۆتۈپ كەتكەن"،

قۇربان ئەمىن

(ناخشا ـ مۇزىكىلىق دراما)

بىر پەردە، بىر كۆرۈنۈش

قاتناشقۇچىلار

1 ـ تۇردى ئاخۇن 75 ياش تېتىك، خۇشخۇي مۇقامچى
2 ـ ھوشۇر ئاخۇن 55 ياش تۇردى ئاخۇننىڭ ئوغلى داپەندى
3 ـ قاسىماخۇن 68 ياش مۇلايىم، خوشچاقچاق سازەندە
4 ـ تۇتى 55 ياش قاسىماخۇننىڭ ئايىلى
5 ـ مەمتاخۇن 30 ياش قاسىماخۇننىڭ شاگىرتى، شوخ، داپەندى
6 ـ روزاخۇن 45 ياش ″ ″ ″ چاڭچى

(1983 ـ يىل 15 ـ فېۋرال. قەشقەر)

1 ـ پەردە

بىرىنچى كۆرۈنۈش

ۋاقتى : 1956 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ ھاۋا ئوچۇق بىر كۈنى.
ئورنى : قەشقەر شەھرى قاسىماخۇن ئەلنەغمىنىڭ ئويى.
سەھنە تۈزۈلىشى : ئوي ئىچى ئوبدان سەرەمجانلاشتۇرۇلغان.
ئوڭ تەرەپتە سۇپا بولۇپ، پاكار جوزا ئۈستىگە داستىخان سېلىنغان.

سۇپىنىڭ يېنىدا ئىچكىرىگە كىرىش ئىشىكى بولۇپ، گۇللۇك مەلەگزە تارتىلغان، ئۇدۇلدىكى تامغا ساتار ئېسىلغان، سول تەرەپتە تاشقىرىدىن كىرىش-چىقىش ئىشىكى ئېچىلغان.

بىر شىگگىل شوخ مۇزىكا ساداسىدىن كېيىن پەردە ئېچىلىدۇ.

قاسىماخۇن (تاشقىرىدىن كىرىپ): تۇتىخان، تۇتى خېنىم!

تۇتى (ئىچكىرى ئۆيدىن چىقىپ): خوش قاسىماخۇن. ياڭا قانداق ئەمىر - پەرمانلىرى بار؟ بەجانىدىل تەييارمەن .

قاسىماخۇن تەييارلىغىنىمىز قانداق بولدى؟

تۇتى ھەممىسى تەخ بولدى. ھازىر مانتۇغا خېمىر يۇغۇرۇپ قويدۇم.

قاسىماخۇن ئاۋال داستىخانغا نېمە قويىمىز؟

تۇتى ئاۋال يۇمشاق مەزە بىلەن سىنچاي قويىمىز . ئاندىن بىر چىنىدىن قايماق چاي بېرىمىز، مانتۇقويىمىز، ئاندىن بىر چىنىدىن چاچتەك كەسكەن ئۇگرە ئېلىپ كىلىمىز . ئاخىردا پولو تارتىمىز، قانداق؟

قاسىماخۇن بۇمۇ ياخشى، خوتۇن! ھەممىدىن ئېسىلى مېھماننى ياخشى كۈتىۋىلىش. ئاندىن قالسا مېھمان قايسى غىزانى، نىمىنى ياخشى كورىدۇ، كوڭلى نىمىنى تارتىدۇ؟ بۇنى چۈشۈنۈش. بىلەمسىلە ؟

تۇتى تازا ئوبدان گەپ.

قاسىماخۇن ئانداق بولسا •••

تۇتى سىلە نىمە قىل دەيلا ؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ شاگىرتىمىز قېنى؟

تۇتى داپنى ئوتقا قاقلاۋاتىدۇ.

قاسىماخۇن (ئويگە قاراپ): مەمتاخۇن، ھوي مەمتاخۇن!

مەمتاخۇن (ئويدىن داپنى كوتەرگەنچە يۇگۇرۇپ چىقىپ): خوش، ئۇستام.

قاسىماخۇن ئاۋال تائام، بەداز كالام.

مەمتاخۇن ئاۋال ئۇستامغا سالام!

قاسىماخۇن بارىكاللا!

تۇتى قاسىماخۇن، مەن بىر سورىۋالاي: مېھماننىڭ كوڭلىدىكى نىمىكەن؟

قاسىماخۇن قاراڭلار، بىزنىڭكىگە كېلىدىغان مېھمان ناھايىتى ئۇلۇغ مېھمان، ئۇ خەلقنىڭ ئىچىدىكى بىباھا گوھەر، سەنئەت غەزىنىمىزنىڭ ساقچىسى، تاڭ سەھەرنىڭ يورۇق يۇلتۇزى، مېنىڭ قەدىردان كەسپىدىشىم.

مەمتاخۇن ئۇستام، ئۇ كىشى زادى كىم؟

قاسىماخۇن ئۇ كىشى ئەززەتكە لايىق، ھورمەتكە مۇۋاپىق•••

تۇتى قەشقەرنىڭ ۋالىسىغا ئوخشامدۇ ئەمىسى؟

مەمتاخۇن ئۇستام، بۈگۈن بۇ ئويگە ۋالى كىلەمدۇ؟

قاسىماخۇن ئۇ كىشى ئەمەس ۋالى، لېكىن ئۇ ئالتۇن مىسالى.

تۇتى ئۇ كىشى نەدىن كېلىدۇ؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىمىزدىن كېلىدۇ.

مەمتاخۇن ئانداق بولسا بىر پىشقەدەم سازەندە. مەن بىلىمەن، بەك ئېسىل ئادەم، جاھاندا ئۇنداق بىر ئەلنەغمىچى كەم تېپىلىدۇ.

قاسىماخۇن بەللى يارايسەن شاگىرت!

تۇتى (ئېرىگە): ماڭا قارىسىلا قاسىماخۇن! سىلىدىنمۇ ئۇستا ئەلنەغمىچى بارمۇ؟ سىلە دېگەن ئالتەشەھەردە باش كوتەرگەن، ئالتۇن لېگەندە ئاش كوتەرگەن توغما سازەندە. قاسىماخۇن ئەلنەغمەدىسە پۈتۈن شىنجاڭدا سىلىنى تونۇمايدىغان كىشى يوق.

مەمتاخۇن خان ئاچا ناۋاتتەك گەپ قىلىلا جۇمۇ؟ مېنىڭ ئۇستام مانا مۇشۇنداق (بەشمادىغىنى ئېگىز كوتۈرۈپ قويىدۇ).

قاسىماخۇن ھەرماتادىن ھەر ماتانىڭ نەرقى بار، ئادەمىدىن ئادەمنىڭ پەرقى بار. شۇنى بىلەمسىلەر، ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەرگەر بىلىدۇ.

مەمتاخۇن (تۇتىغا قاراپ): ئاچا، بۇمۇ قايماق چايدەك گەپ، زەرگەر زەرگەرنى سۇندۇرمايدۇ. ياخشى ئادەم ئالتۇننى مىس دېمەيدۇ. ئالتۇن ھەرقاچان ئالتۇن.

قاسىماخۇن ھە، بولدى، ئەمدى ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى.

تۇتى ئۇنداق بولسا، ئەمىر ـ پەرمانلىرى ...

مەمتاخۇن مېنىڭ خىزمىتىم؟

قاسىماخۇن بىزنىڭ ئېزىز مېھمىنىمىز كاۋاپقا ئامراق.

تۇتى كاۋاپ؟

مەمتاخۇن (شوخلۇق بىلەن): ئاچا بەررە كاۋاپ، شاشلىك... (توۋلايدۇ).

قاسىماخۇن بۈگۈن بۇ قەدىرلىك مېھمانغا ئېغىلدىكى پاقلاننى سويىمىز، كاۋاپ قىلىمىز.

تۇتى كاۋاپ دېگەن بازاردا جىق تۇرسا، كىچىك پاقلاننى سويۇپ نىمە قىلىسىز؟

مەمتاخۇن (قاسىماخۇننىڭ ئالدىغا كېلىپ): ئۇستام، شۇنداق قىلىلى. مەن تازا قول بالىسى قىلدۇرۇپ سىمىز قوينىڭ گوشىدا ئەتكەن، زىرە، قارمۇچى بار ئوخشىغان كاۋاپتىن ئون زىخ ئېلىپ كىرەي.

قاسىماخۇن بەرىكەت ئۆيدە بولىدۇ، ئىززەت قىلساڭ ئىززەت تاپىسەن، چايناپ يېسەڭ لەززەت تاپىسەن، ئېزىز مېھماننىڭ خاسىيىتى ئۇلۇغ. قوينى سويۇڭلار.

مەمتاخۇن ئاچا، بۇپىتۇ سويايلى، قۇرۇق گەپنى قويايلى، ئۇستام، پاقلاننى مەن، مەن سوياي،

تۇتى مەمتاخۇن، سەن داپەندى تۇرساڭ، قانداق پىچاق تۇتالايسەن؟

مەمتاخۇن ئاچا، مەنمۇ؟ مەن دېگەن شەمشەر. مېنىڭ جۇغۇم كىچىك، كىچىك تۇرغۇنۇم بىلەن ھەممە سالادا بار جۇمۇ؟ (كۈلكە).

قاسىماخۇن يارايسەن شاگىرت! ئوغۇل بالىغا يەتمىش ئىككى ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ.
(مەمتاخۇن خۇشاللىقى بىلەن سەكرەپ ، داپنى ئوينىتىپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كى-

Altunoq

رىپ كېتىدۇ ـ دە ، ئالدىغا پەشتامال تارتىپ، يىچىغىنى ئوينۇتۇپ، ئىككەيلەنگە تازىم قىلغاندىن كېيىن سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ).

تۇتى (ئېرىگە) ئەمدى شۇنداق قىلىدىغان بولدۇقمۇ؟

قاسىماخۇن هەئە، سىلە تېخىمۇ چاقنانراق بولۇڭلار.

تۇتى قاسىماخۇن! (ئەركىلەپ): قەدىناس يىگىت! مەن سىلىنىڭ خىزمەتلىرىگە قاـ چان سۇس قارىغان؟

قاسىماخۇن هىچقاچان، بۈگۈنمۇ سىپكىلەك ۋاختىڭلار دىكىدەك چەبدەس بولساڭلاردەيمەن

تۇتى (ناز قىلىپ): مېنىڭ چا، ئىككى قولۇم، ئىككى پۇتۇم بار. مېنىڭ قازىنىم بوياقچىنىڭ كۈپى ئەمەس، تاماق دىگەن ئوت قالىغاندا پىشىدۇ.

قاسىماخۇن هە؟ ئوت قالىغاندا پىشىدۇ! مەن ئوت قالاپ بېرەي ئەمەسى (ئويگە ماڭـ ماقچى بولىدۇ .)

تۇتى (ئېرىنىڭ ئالدىنى توساپ): كايىپ كەتمىسىلە، مەن بار.

قاسىماخۇن ئەگەر سىلە ئالدىراپ قالىدىغان ئىش بولسا خۇلۇم ـ خوشنىلىرىمىز ئوبدان ئۇلاردىن بىر ئىككىسىنى ياردەمگە قىچقارمايلىمۇ؟

تۇتى كىمنى قىچقىرىمىز؟ چولپانخانىنىمۇ ياكى هەسەلخانىنىمۇ ؟

قاسىماخۇن مەيلى، قايسى بولسا.

تۇتى (باشقىدىن ئېچىلىپ): بولدى، هەممىگە ئۆزۈم تېتەيمەن. زادى بۈگۈن قانچە مېهمان بولىدۇ ؟

قاسىماخۇن ئەتىگەن دىدىمغۇ. بىرلا.

تۇتى بىرلا ؟

قاسىماخۇن شۇنداق.

تۇتى ۋاي ـ ۋۇي، شۇ بىرلا كىشىگە شۇنچىلا قىلىپ كىتەمدۇق؟

قاسىماخۇن خوتۇن،چىرايلىق خوتۇن ! چىراق بىر، پەرۋانە ئون. ئەلۋەتتە بىرتوپ پەرۋانە بىر چىراقنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ ـ دە.

تۇتى جايىدا. مەنمۇ بىر پەرۋانە، چورىلىرىدە ئايلانغىنىم ئايلانغان.

قاسىماخۇن جان تەسەددۇق.

تۇتى (هاياجانلىنىپ تۇۋەندىكى ناخشىنى ئېيتىدۇ):

كىمكى ئۆز جانانىغا جانىنى تەسەددۇق ئەيلىسە،
بولغۇسى هاسىل مۇرات يارى تەسەددۇق هەم دىسە.
يار ئۈچۈن، مېهمان ئۈچۈن جانىم بىلەن خىزمەت قىلاي،
ساهىبخانە شات بولۇر خانىدانلەر گۈللىسە.

(تۇتى ناخشىسىنى ئاياقلاشتۇرۇپلا ئېچكىرى ئويگە كىرىپ كېتىدۇ. قاسىماخۇن قوزۇقتىكى ساتارنى ئېلىپ سۇپىغا ئولتۇرىدۇ)

قاسىماخۇن (ساتارغا قاراپ): كەلگىنە قەدىناس ئامرىغىم! سەن بىر گۈل، مەنبىر بۇلبۇل، سەن چىراق، مەن پەرۋانە، سەن باغ، مەن باغۋەن. ئاشىق، مەشۇغىنىڭ ۋەسلىگە

يەتكەندەك ئىككىمىز بىر سايرىشىۋالايلى!

(دىگەندىن كىيىن ھاياجان بىلەن تۇۋەندىكى شېئىرغا بىر پەردە مۇقام ئوقۇيدۇ)

ناخشا مۇقام ئاھاڭىدە)

بوۋىلار ياققان چىراقنىڭ ۋارىسى بولماق كېرەك،
غەزنىمىزنىڭ ئاچقۇچىنى جايىغا قويماق كېرەك.
تۇتسا مەككەم ئالتۇن ئاچقۇچنى كىلەر ئەۋلادىمىز،
پىشقەدەملەر كوڭلىنى توق ھەم خوشال تۇتماق كېرەك.
دەرت ـ ئەلەمنى بىللە تارتتۇق ئەي ساتارىم سەن بىلەن،
ئەندى كورگەن بۇ باھارغا مەدھىيە قوشماق كېرەك.
خىسلىتى ھورمەتكە لايىق بىر قەدىردانىم كىلۇر،
بۇلبۇلۇم بىل، ئىپتىخارىنىڭ شاخىغا قونماق كېرەك!

روزاخۇن (سىرتتىن ئالتۇن ھەل بىلەن نەقىشلەنگەن « ئون ئىككى مۇقام » دەپ ھوسنىخەت يېزىلغان كىتاپنى قىزىل دۇخاۋىغا ئوراپ، چوڭ بىر پەتنۇستا كوتۇرۇپ كىرىپ): خوشخەۋەر قاسىمكا!

قاسىماخۇن (ساتارنى سۇپىدا قويۇپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن روزاخۇننىڭ ئالدىغا بىرىپ، پەتنۇس ئۇستىنى ئاستا ئىچىپ، كىتاپنى قولىغا ئىلىپ :) ئون ئىككى مۇقام! ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئون ئىككى مۇقامى، بىزنىڭ مۇزىكا بايلىقىمىز، سەنئەت خەزىنىمىزدىكى قىممەتلىك گوھەر (كىتاپنى سۆيۇپ ، پىشانىسىغا سۇرتىدۇ).

روزاخۇن بۇ گوھەرنى تۇردى ئاخۇن ئاكام ئالغاچ كەپتۇ.

قاسىماخۇن روزاخۇن، مىھماننىڭ ئوزى قېنى؟

روزاخۇن ئىشىك ئالدىدا...

قاسىماخۇن ھە؟ ساقلاپ قالدىمۇ؟ مەن ئالدىغا چىقاي (كىتاپنى يەنە پەتنۇسقا قويۇپ، ئىككەيلەن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، مىھماننى ئىززەت ـ ھورمەت بىلەن ئويگە باشلاپ كىرىشىدۇ).

تۇردى ئاخۇن ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

قاسىماخۇن ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام! قەدەم تەشرىپلىرىڭگە مۇبارەك بولسۇن!

تۇردى ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

ھوشۇر ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

قاسىماخۇن قېنى، يۇقۇرى چىقايلى، تىنچ ئامان كىلىشتىلەر؟

تۇردى ئاخۇن خۇداغا شۇكۇر...
(روزاخۇن ئويدىن چاي ئىلىپ چىقىدۇ)

قاسىماخۇن (زىيادە ھاياجانلىنىپ سەھ

نە ئالـدىغا كېلىدۇ ـ دە، مېھمانلىغا بېغىشلانغان تۆۋەنـدىكى تونۇشتۇرۇشنى دىكـ
لىماتسىيە قىلىدۇ):
بارمۇ دۇنيادا مۇرات ـ ئەرمانىغا يەتكەن كىشى،
تاش چېچىپ ئۈستەڭ ئېلىپ بوستانىغا يەتكەن كىشى؟
يوق ئىكەن ئىشق ئەھلىنىڭ داستانىنى ۋاراقلىسام،
تارتىشمۇ مىڭ بىر جاپا جانانىغا يەتكەن كىشى.
(تۇردى ئاخۇننى كورسۇتۇپ):
بىزدە بار مەقسەتلىرى گۈللەپ ئېچىلغان قەھرىمان،
بەختىيار بولدى بۇ ھور دەۋرانىغا يەتكەن كىشى.
كىمكى سويىسە كەسپىنى ئاخىر مۇرادى ھەل بولۇر،
قەدرىنى بىلمەك كېرەك دورانىغا يەتكەن كىشى.
بىر پىيالە چاي بىلەن قىلدى تەشەككۈرنى بايان،
بۇ سائادەت پەيتىدە مېھمانىغا يەتكەن كىشى
(چاي تەقدىم قىلىنىدۇ. تۇردى ئاخۇن ئورنىدىن تۇرۇپ تازىم بىلەن پىيالىـ
نى قولىغا ئالىدۇ).

تۇردى ئاخۇن رەخمەت

قاسىماخۇن مەرھەمەت (ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ . ئويگە قاراپ):
قېنى سىلە، بۇيان چىقىڭلار!

تۇتى (خۇشخۇيلۇق بىلەن چىقىپ، تۇردى ئاخۇنلارغا تازىم بىجا كەلتۈرۈپ): ئەسـ
سالام، تۇردى ئاخۇن ئاكا!

تۇردى ئاخۇن ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، تۇتى خېنىم، سالامەت تۇرلىمۇ؟

تۇتى شۇنچىلىك، ئايىغىمىزدىن شامال ئوتۇپ تۇردى (ئېرىگە قاراپ): ھوي، تۇر-
دى ئاخۇن ئاكامنى كېلىدۇ ـ دەپ، بۇرۇنراق ئېچىپ دىمەمدىڭان ماڭا؟

قاسىماخۇن قەھرىمانىنى كەلگەندە كورگىنىڭ ياخشى. قارا، تۇردى ئاخۇن بۇ قېتىم ئۇ ـ
رۇمچىدە ئون ئىككى مۇقامنى مانا بۇ ئوغلى ھوشۇر ئاخۇن بىلەن لېنتىغا ئال ـ
دۇرۇپ كەپتۇ (كىتاپنى قولىغا ئېلىپ ئايلىغا كورسۇتۇپ): مانا بۇ كىتاپ
تۇردى ئاخۇننىڭ ئۈچەس توھپىسىنىڭ تارىخى گۇۋاچىسى.

تۇتى ناھايىتى ياخشى قىپتۇ. ئۈچەس ئەجرى قالدۇرۇپلا مانا. مۇبارەك بولسۇن!

ھەممە مۇبارەك بولسۇن!

تۇردى ئاخۇن ئوزلىرىدىن بولسۇن!

روزاخۇن تۇردى ئاخۇن ئاكام ئون ئىككى مۇقامنى تولۇق بىلىدىغان، پاكىز ساقلاپ
كەلگەن غەزنىچى. غەزنىنىڭ ئاچقۇچىنى خەلققە تاپشۇرۇپ مەقسەت ـ مۇرادىغا
يەتتى.

تۇردى ئاخۇن رەخمەت ـ ئازات زامانىمىزغا، ھەر قايسىلىرىدەك قەدىردان زامانداشلىرىمىز-
غا رەخمەت!

مەمتاخۇن (پەتنۇسقا ئېلىنغان تەخسىدە كاۋاپ كوتۇرۇپ كىرىپ): مانى ••• پىشقەدەم ئۇستازىمىز تۇردى ئاخۇن ئاكامغۇ بۇ؟

تۇردى ئاخۇن بەللى، رەخمەت مەمتاخۇن! مانا ئوزلىرىمۇ چوپ - چوڭ يىگىت بولۇپ قاپلا. قاسىماخۇندىن ياخشى ئۆگىنەيلى.

مەمتاخۇن ئوبدان، ئومرۇم بويى ئون ئىككى مۇقامنى ئۆگىنىپ، ھەر بىرلىرىنىڭ چىرىغى - نى ياقىمەن.

تۇتى ھازىر مەمتاخۇن 6 مۇقامنى تولۇق ئۆگىنىپ بولدى.

تۇردى ئاخۇن ياخشى. بىز پىشقەدەملەرنىڭ ياشلاردىن ئۈمىدىمىز چوڭ. ياخشى ئۆگىنىڭلار، ياخشى ئىجاتكارلاردىن بولۇڭلار.

روزاخۇن ئوزلىرى بىزگە تەۋرۈكقا لدۇرغان 12 مۇقام 255 نەغمىسىنى ئوز ئىچىگە ئالىدىكەن، ھە؟

تۇردى ئاخۇن شۇنداق، بۇنى پەقىردىن قاسىماخۇن ياخشىراق بىلىدۇ.

قاسىماخۇن يوقسۇن، ئوزلىرى بىر چىنار، كەمىنىلىرى بىر يوپۇرماق، ئوزلىرى بىر بۇ - لاق، كەمىنىلىرى بىر تامچە.

تۇردى ئاخۇن ئۇنداق بولامدىغان، جاناپلىرى بىر دەريا دىسىلە، بىر دەريا.

تۇتى (تۇردى ئاخۇنغا): تۇردى ئاخۇن ئاكا، تامغىمىمۇ تەييار. بىر پىيالە چاي ئىچكەچ بىر پەدە ساز قىلىپ بەرسىلە قانداق؟

تۇردى ئاخۇن خوش خىنىم، ئاۋال قاسىماخۇندىن كەلسۇن!

قاسىماخۇن يوقسۇن، بۇلبۇل سايرىغان شاختا تۇمۇچۇق سايرىيالمايدۇ. خوش ئەمسە، پەيزلىرىگە بەرىكە تىلەيمىز.

تۇردى ئاخۇن (ساتارنى ئالىدۇ. قالغانلار چاڭ، داپنى ئالىدۇ. تۇردى ئاخۇن تۇۋەندىكى شېئىرنى ئاھاڭدا ئېيتىدۇ:)

ھاياتىم ئوتتى سەرسانلىق،
سەرگەردانلىقتا، غۇربەتتە.
چېلىپ كەلدىم سا تارىمنى
رىيازەتتە، مۇھەببەتتە.
مۇقامىم ياڭرىدى قەشقەر،
خوتەن، يەكەن دىيارىدا.
تىرىقچە كورمىدىم راھەت،
ئاقاردى چاچىمۇ كۇلپەتتە.

ياشانغاندا ئېرىشتىم مەن سائادەتنىڭ باھارىغا،
گۇلۇستان بۇلبۇلى كۇلدى سەھەردە ياخشى پۇرسەتتە.
خۇشالمەن خەلق بىلەن بىللە، ۋەتەنگە بارلىقىم تەقدىم،
بېسىڭلار ئىز باسار ياشلار يەنە ئالغا داۋامەتتە.

(مۇقام ئاياغلىششى بىلەن ئۇسۇل مۇزىكىسى چېلىنىپ، ئۇسۇل - ناخشا قايناي - دۇ. "رەخمەت - رەخمەت" دىگەن ئاۋازلار ياڭرايدۇ). (پەردە چۈشىدۇ)

(تۈگىدى) (قىستۇرما رەسىمنى ئابلىمىت كامىل سىزغان)

مۇقام ئوغلى ھەققىدە داستان

سەمەت دۇگايلى

دەريا كەبى ئويغاق بۇ ھايات،
ئەبەدى ياش، قېرىماس مەڭگۈ.
ئىنسان ئاڭا ھېرىسمەن يولداش،
قايىنار دىلدىن توختىماس سۆيگۈ.
ھايات غالىپ، كۈچلۈك نەۋقىران،
ئۇ ھېمىشە مىسلىسىز كۆركەم.
چىن مەناسى بىلەن گۈزەللىك،
بولغاچ ئاڭا مەھكەم مۇجەسسەم.
تاڭدا چوغدەك تاۋلىنار شەپەق،
ئالتۇن لىباس ييپىنار جاھان.
باش كۆتەرگەندەك بولار زېمىن،
كۈلكە بىلەن يېپىلار ئاسمان.
قۇياش چىقار خوشال ئېچىپ يۈز،
نۇرى بىلەن يۇيۇنار ئالەم.
چۇرۇقلۇشار شاتلىنىپ قۇشلار،
قارشى ئالار ئۇنى ھەر ئادەم.
ھەتتا جانسىز تاغۇ - تاشلارنىڭ،
چوققىسىنى بېزەيدۇ تاۋلاپ.
سۇ يۈزىدە ياشايدۇ ئۇزاق،
مەرۋايىتتەك چېچىلار ئاپتاپ.
كەچتە ئالەم ئۆزىتار ئۇنى،
ئالتۇن نۇرلار قالىدۇ يەنە.
گويا كۈنلۈك مۇساپىسىدىن،
قىلغىنىدەك بىر پەس تەنتەنە.
تۈندە چىقار ئالدىراپ تېز ئاي،
ئەتراپىدا يۇلتۇزلار بېزەك.
ئوخشار ئاسمان پايانسىز باققا،
ئۇندا بارى ئالتۇنرەڭ چېچەك.
ئۇچار چاپقۇر شاماللار دائىم،
يوق ئۇنىڭدا بىر تىنىق تىنىم.
ئاقار سۇلار، شىۋىرلار گىيا،
ھەركەتتە بۇ ئالەم، ئەمەس جىم.
بۇ ھەممىسى بىرەر ھاياتقا،
ئەبەدىلىك كۈچ ۋە چىن مەنا.
ئاشار شۇڭا ئۇنىڭ قىممىتى،
زوق ئويغاتقۇچ تەسىرى يانا.
لېكىن ئۇنىڭ ھەقىقىي قەدرى،
ئىنسان بەرگەن گۈزەللىكىدە.
كۆركەم، ياشلىق نەۋقىرانلىقى،
مېھنەت، ئۈملۈك ئەۋزەللىكىدە.
ئۇنىڭ ئالىي مەزمۇنى ئادەم،
ئىنسان بىلەر ئۇنى ئەتىۋا.
ئۇ تۇيغۇلار بىلەن ھەمنەپەس،
ئۇ ھېسلاردا تۇرار بىباھا.
ھەر كىشىنىڭ ھايات دۇنياسى،
بولار ئۇنىڭ ئۆمرىگە بېزەك.
ئۆمۈر ئاققان يۇلتۇزكى بىلسەڭ،
پاكى سەھەر پەيتىدىكى تۈتەك.
ھايات بابى ئېچىرە بار ئۆمۈر،
يېتەر مىڭ يىل قالدۇرغان ئىزى.

AltunOq

بۇ ئىزلارنى يۇيالماس ھەتتا،
ئەسىرلەرنىڭ بوران دېڭىزى.
بۇ ئىز يىللار كوكسىگە باسار،
شەۋكىتىدىن يوقالماس تامغا.
يىللار كىتەر، ئەسىرلەر تۈگەر،
لېكىن ئىزلار ئۆچمەس ھېچ چاغدا.
ئۇ ئوخشايدۇ ئۆچمەس قۇياشقا،
كوز قامىشار پارلاقلىغىدىن.
دىللار يورۇپ، يۇرىدۇ قانلار،
ئۇنىڭ تەپتى ـ ھارارىتىدىن.
مېنىڭ يۇرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
بار بىر مۇنچە ئەشۇنداق قۇياش.
ئۇلار مېنىڭ جىسمىمگە تۇتاش،
ئۇلار مېنىڭ ئىشىمدا يولداش.
ئۇلار مېنىڭ بۇيۇك ئېلىمنىڭ،
ئاسمىنىدا ئۆچمەيدىغان نۇر.
ئۇلار مېنىڭ بۇيۇك خەلقىمگە،
سوۋغا قىلغان بىھىساپ غورۇر.
ئۇلار مېنىڭ ئەجداتلىرىمنى،
خانتەڭرىدەك يۇكسەك قىلغۇچى.
ئۇلار ئەقىل نۇرى كۇچىدا،
جاھالەتكە قەۋرە قازغۇچى.
ئۇلار ئىشى بىباھا مایاك،
ئەۋلادىغا كورسەتەر نىشان.
ئۇلار نۇردەك ساپ روھى بىلەن،
تومۇرلاردا ئاقار بولۇپ قان.
ئۇلار قەلبى رۇشەن، ئوچۇق، ساپ،
ئالەم شۇڭا ھېمىشە يورۇق.
خەلقى سويەر ئۇلارنى قىزغىن،
ئۇلار شۇڭا جاھاندەك ئۇلۇغ.
ئۇلۇغلارنى ئۇلۇقلايدىغان،
ئۇلۇغ تارىخ ياشايدۇ مەڭگۇ.
ئۇ ئىنسانىنى ئۇتىدۇ سەگەك،
ھايات ئۇچۇن ئۇرغۇتۇپ سويگۇ.
ئۇنى يازار خەلق يۇرىگى،
ئۇنىڭ بېتى تومۇر ئورۇشتا.
ئۇنىڭ رېڭى ئېلىنار قاندىن،
ئوقۇلىشى يۇرەك سوقۇشتا.
مەن ۋەتەنىنىڭ سادىق ئوغلىمەن،
خانتەڭرىنىڭ باغرىدا ئوسكەن.
ئاقار يۇلتۇز دىسەم ئوزەمنى،
شۇ زىمىنغا كەتمەسكە كوچكەن.
چۇنكى ئېلىم مېنىڭ دىلىمغا،
قۇياشلارنى ئېۋەتتى كوپلەپ.
مەن ئۇلاردىن سېزىمەن قۇۋەت،
ۋۇجۇدۇمدا ھەسسە ـ ھەسسىلەپ.
شۇ قۇياشلار ياراتتى مۇقام،
ئۇ جاھانىنىڭ ئەڭ ئالى پەخرى.
ئۇنى خەلقىم چالدى ئەسىرلەپ،
دېڭىزلاردەك توكۇلدى ئەجرى.
بۇ مۇقاملار كەلدى مىڭ يىلنى
داستان، مەشرەپ كۇيىگە قېتىپ.
ھەر جۇلاسى، سەلتەنەت ئۇچۇن،
ئەسىرلەنى مەزمۇنەن چېتىپ.
ئۇ كوڭۇللەر دۇنياسىغا شاھ،
ئەل دىلىدەك جۇشقۇنلۇق دەريا.
ئۇ توختىماي چاراڭلار ئەبەت،
ئۇ يارىتار غايەۋى دۇنيا.
ئۇ مىسالى بىر ھەسەن ـ ھۇسەن،
ھەر ئاھاڭى مىسلى سۇزۇك رەڭ.
ئۇ ئالەمنى بېزەيدۇ كوركەم،
قەلب دۇنياسى كۇلەر يورۇپ تەڭ.
ئۇ بىر دۇنيا، ئۇ بىر خەزىنە،
ئۇنى توپلاپ يىغدى كوپ سۇلتان.
ئۇلارنى جەم قىلدى شۇ تاپتا،
بىزنىڭ ئېزىز بۇ يېڭى دەۋران.
مەن قۇرلىرىم كارۋانلىرىنى
باشلاپ كەلدىم بۇ يەرگە شۇ تاپ.
كوكوش ئالماس قىر چوققىلىرىدا
چاقنىغاندەك بولدى زەر ئاپتاپ.

كوز قامىشار بۇ ئۇلۇغ نۇردىن ،
بار ئىچىدە بۇ يۈك ئامانىتا.
ئەشۇ ئايال ئەقلى، ئەجرىدىن،
بولغان مۇقام قايتىدىن بەرنا .
ئۇ ياشىغان ئوتتۇز نەچچە يىل،
ئىشى قىلار ئەقىللەرنى لال .
قايسى كۈچ ئۇ، كەلگەن قايا قتىن؟
ئۇ مۇقامنى تاپقۇزدى كامال.
مەن ئۇنىڭ ساپ روھى، بارلىغىن،
«مۇستەيزۇن» دىن كورۇپ تۇنجى رەت؛
ھاجاندىن تىترىگەن ئۇزاق،
ۋە قەلبىمدە سەزدىم زور قۇۋەت .
مەن قەلەمگە سىڭدۇرۇپ ئۇنى،
سەھنىلەرگە باشلىدىم دەسلەپ.
مەن شۇچاغدا خەلقىم مېھرىنى،
كوزلىرىدە كوردۇم توپلەپ.
ئۇمۇ ئاددى بىر ئىنسان ئىدى،
لېكىن قەلبى يورۇق بىر قوياش.
مەن بايقىدىم ئەجرىدىن شۇنى ،
قىلدىم ئۇنى خەلقىمگە يولداش.
ھېسسىياتىم شۇنىڭدىن بىۋيان،
سەزەر دائىم ئاجايىپ ھوزۇر.
يازدى كوپلەپ شائىرلار ئۇنى،
قۇر توكۇلدى، تاشقىنلاپ غورۇر .
مەن كورسەتتىم قانخور جاھالەت ـ
دۇشمەن ئىدى ئۇنىڭغا دائىم.
ئۇنىڭ يورۇق قەلبى نۇرىدىن،
شەپەرەڭدەك سېزەتتى ۋايىم.
مېنىڭ تۇيغۇم كوردۇ ئېنىق،
ھەسەت چىكى كەتتى كومەلمەي .
ئۇنىڭ ئەجرى پارلاپ تېخىمۇ،
ياشىغانتى، ياشايدۇ ئۆچمەي .
مېنىڭ يۈرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
قۇياش ئادەم بىر ئەمەس ياالغۇز.
ھەسەن ـ ھۈسەن شولىسى چېچىپ،
تۇرار باشتا مۇھتەرەم ئوغۇز.
بار پەخىرلىك ئورۇندا ـ توردە،
ئافراسىياپ، باتۇر تەڭرىقۇت.
بار دانىشمەن خاس ھاجىپ يۈسۈپ،
ۋە خەلقىمنىڭ شەۋكىتى مەخمۇت .
تۇرار ئەشۇ سەپتە ھەممىسى،
ئوز جايىدا، مۇناسىپ يەردە .
بار ئەقىلدار ناۋايى، لۇتپى...
بار سەككاكى...... غەزەلدە، كۈيدە.
مەن قۇرلىرىم دۇر دانىسىنى،
تامام يېيىپ چاچماقچى ئەمەس.
راستىن دىسەم پەكرىم بىر دەريا،
ئۇلۇغلارغا دولقۇنلار پەۋەس.
مېنىڭ يۈرەك ئەلبۇمىم ئىچرە،
بار يەنە بىر ھورمەتلىك كىشى.
ئوزى ئاددى، قەلبى چوغ ئاتەش،
ئۇلۇغ شۇنچە قالدۇرغان ئىشى.
ئۇ پارلايدۇ كۈندۈزى كۈندەك،
ئاينى خىرە قىلار كېچىدە.
ئۇنىڭ ئىسمى تۇرداخۇن ئاكا ،
ئۇ ياشايدۇ مۇقام ئىچىدە.
ئۇ ماڭا ئوز ، زامانداش ئادەم،
مەن بىلىمەن ئۇنى ئوزۇمدەك.
مەن ئاڭلىغان ئۇنىڭ سوزىنى،
گويا ئوزۇم ئەيتقان سوزۇمدەك.
ماڭا تونۇش ئۇنىڭ دىدارى،
تونۇش ئۇنىڭ بەستى ـ مادارى.
تونۇش ئۇنىڭ نۇرلۇق چېھرىسى،
تونۇش ئۇنىڭ داڭلىق ساتارى.
ئۇ ناتونۇش مىڭلاپ يىللارنى،
بۇ دەۋرىمگە تۇتاشتۇرغۇچى.
ئۇ قەلبىدىن سويگەن مۇقامنى،
يوقاتماستىن تونۇشتۇرغۇچى.
ئۇنىڭ كۈيى ئۇنىڭ جىسمىدىن،
ساپ قەلبىنى ئايرىيدىغان كۈچ.

ئۇنىڭ قەلبى ۋەتەن، خەلقىگە،
سەزگەنلىكتىن بىھساپ چوڭ بۇرچ.
مەن قوشۇمەن ئۇنى داستانغا،
قەلبىمدە لىق ئۇنى ئۇلۇغلاش.
ئوزى كەتتى ئالەمدىن ئەبەت،
لېكىن مېھرى دىلىمگە تۇتاش.
ئۇ مۇقامنى كوردى ئانىدەك،
ئوتتى ئومرى ئۇنى ئۇلۇغلاپ.
ئۇ مۇقامغا چىن ئوغۇل ئىدى،
قالار مۇقام بىلەن تەڭ ياشاپ.
بۇ داستاننى بېغىشلاپ ئاڭا،
ھورمىتىمنى قىلىمەن ئىزھار.
گويا ئۇمۇ كېلىپ يېنىمغا،
كورسەتكەندەك بولىدۇ دىدار.
داستانىمنىڭ مەزمۇنلىرىدىن،
كورۇنسە بەس، ئۇنىڭ ئىزلىرى.
ھورمەتلىسە دەيمەن تېخىمۇ—
ئۇنى ئۇنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى.
شۇ تاپ ئۇنىڭ كۈيىنى توۋلاپ،
سەھنىلەردە ئۈزمەكتە ياشلار.
بىلەر خەلقىم ئوز مۇقامىنى،
بىلەر ھەتتا سۇ، گىيا، تاشلار.
ھەممە ئىشنىڭ بولار سەۋەبى،
مەنالارغا ئىگە ئاچقۇچى.
مېنى داستان يېزىشقا ئۈندەپ،
كەلدى بۈگۈن ئىلھام چاچقۇچى.
ئوچۇق، سالقىن تاڭ سەھەردىلا،
مەن رادىيودىن تىڭشىدىم ناخشا.
بىر ئاڭلاپلا تونۇدۇم ئۇنى،
ئۇ ئالدىمغا كەلدى شۇ تاپتا.
ساتار سازى نىمەدىگەن تونۇش،
ھەر ئاھاڭى بىر ئابى ھايات.
يۈرەكلەرگە بېرەر يېڭى قان،
ۋە دىللارغا يايىدۇ قانات.
ئاڭلاپ شۇ دەم مۇقام كۈيىنى،
تەسىرلىنىپ ئالدىم چوڭ نەپەس.
يېڭىۋاشتىن سەزدىم مۇقامدا،
بارلىقىنى زور كۈچىنىڭ پەۋەس.
شۇ سەۋەپتىن گويا مۇقامدىن،
كوز ئالدىمغا نۇرلار توكۇلدى.
ھاياجاندا ئالدىم قەلەمنى،
بەت يۈزىگە دۇرلار توكۇلدى.

1

ھوزۇرلىنىپ ئەسكە ئالسام مەن،
بىرگە ئوتكەن ئىدۇق كوپ كۈنلەر.
تا ھېلىمۇ قۇلاق تۈۋىمدىن،
كەتمەس پەقەت يېقىملىق ئۈنلەر.
سېنىڭ بىلەن تۇردا خۇن ئاكا،
شات ئوتەتتى ھېمىشە چاغلار.
كۈي چۈشكەندەك بولاتتى كوكتىن،
ئاڭلىغاندا توت تەرەپ-ياقلار.
سەن ناخشىنىڭ ماھىرى ئاكا،
بولغان سازنىڭ ئارامى دىلنىڭ.
قېرىپ قالغان بولساڭمۇ لېكىن،
كۈچى چوڭتى ناخشىلىرىڭنىڭ.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ ئوزۇڭدەك،
دەۋرىمىزدىن تاپقان يېڭى جان.
شۇڭا ناخشا-سازىڭ ھېلىمۇ،
كوكلەر ئارا قىلماقتا جەۋلان.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ شۇ تاپتا،
شۇنچە يارقىن، خۇددى نۇرلۇق تاڭ.
كۈيلىرىڭدىن بىلىنەر روشەن،
زامانەمگە مېھرىڭ زور ئوكيان.
سېنىڭ ناخشا-سازىڭ شۇ تاپتا،
جاھالەتكە ياغدۇرار ۋولقان.
(ئۇنۇتمايتتىڭ بولمىغاندا تاڭ،
يەپ كەتمەكچى ئىدى ئۇ زامان).
ئۇ زۇلمەتلىك كونا جاھالەت،
ئەل بويىنغا سالماقچى زەنجىر.
كوممەكچىدى ئۇلار مۇقامنى،

يوقاتماقچى بولۇپ بىرمۇ-بىر.
يېڭى دەۋران قۇتقازدى سېنى،
ھەم قۇتقازدى مۇقامنى تولۇق.
قۇتقازدى ئۇ مەرىپەتسىنمۇ،
باشلاندى تاڭ شۇنچە جۇشقۇنلۇق.
سەن مۇقامنى توۋلىدۇڭ شۇندىن،
گويا ئېقىن كەلدى زور باشتىن.
كويۇڭدىكى مۇكەممەل دولقۇن،
يەتىلگەن شۇ ئۇزاق ئوتمۇشتىن.
مەن بىلىمەن ناخشا - سازىڭدەك،
كەچمىشلىرىڭ ماڭا بەك يېقىن.
ئاڭلاۋتىپ سازىڭنى شۇناپ،
ئاقار ساڭا دىلىمدىن ئېقىن.
سەن ياتسەن شۇدەم قەۋرەڭدە،
ئوزۇڭ ئوسكەن تۇپراق قوينىدا.
لېكىن توھپەڭ، ئەجرىڭ ئۇنچىسى.
يالتىرايدۇ يىللار بويىدا.
مانا شۇتاپ چىقار لابادىن،
ئوزۇڭگىلا مەنسۇپ ئاۋازىڭ.
ئويغاتماقتا يەرۇ - زېمىننى،
تەڭكەش بولۇپ ساتارىڭ - سازىڭ.
شۇڭا ھېچكىم دىمەيدۇ سېنى،
مەۋجۇت ئەمەس جىسمى دۇنيادا.
سەن ھاياتسەن، مۇقامىڭ ھايات،
سېنىڭ جايىڭ تۇمەن دىللاردا.
ئاڭلاۋتىپ ناخشا - سازىڭنى،
تەپەككۇرۇم ساماغا ئۇچتى.
كوز ئالدىمغا كەلدى ئوتمۇشۇڭ،
كورۇنۇشلەر بىر - بىرلەپ كوچتى:
كىچىك ئىدىڭ، ئون ياش مەزگىلىڭ،
ئوت ياناتتى ئوماق كوزۇڭدە.
پۇتۇن يېزا سويەتتى سېنى،
كوي سېزەتتى قايناغان سوزۇڭدە.
داداڭ ئىدى كەمبەغەل - يوقسۇل،
مېھنەت بىلەن قەددى پۇككۇلگەن.
لېكىن ساتار چالسا، پەدىگە-
تۇمەن - تۇمەن ئاھاڭ كومۇلگەن.
ئۇ ۋاقىتلار زۇلمەت تۇن ئىدى،
قوياش يۇزى دائىما تۇمان.
كوكتە ئۇچۇپ يۇرگىنى بۇلۇت —
ئەمەس. بەلكى ئىدى زار - پىغان.
تەقدىر گويا قىلغاندەك ئەتەي،
يوقسۇللارغا يولمۇ تار ئىدى.
ئۇلار سويسە ھاياتنى ئەگەر،
قىسمەتلىرى سىرتماق - دار ئىدى.
سېنىڭ داداڭ پاشايتتى بىدالە،
تەقدىر دىشى يوقسۇللار بىلەن.
چەكسىز كۇلپەت - ئەلەمنى كورگەچ،
قۇرىمايتتى كوزلىرىدە نەم.
ئۇ ساتارنى ئالسا، يوقسۇلغا
ئاقار ئىدى دەريا مۇھەببەت.
زالىملارنىڭ زۇلۇملىرىغا،
ياغار ئىدى سەل بولۇپ نەپرەت.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
سوزلەر ئىدى مەزلۇم ھالىنى.
پەدىلەرگە سىڭدۇرەر ئىدى،
دەرت-ئەلەملىك ئاھۇ - زارىنى.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
مۇڭ توكەتتى يۇلتۇزلار كوزى.
شىددەت بىلەن تولغىنىسا دەريا،
ياش قۇياتتى بۇلۇتلار يۇزى.
ئۇ ساتارنى ئالسا قولىغا،
تەڭ يىغلايتتى شامال ھوكىرەپ.
غەزەپلەرگە قوشۇلۇپ يەنە،
كېتەر ئىدى بىردىن گوكىرەپ.
ئېغىر ئىشتىن يانغان ھەر ئاخشام،
ئۇ ساتارنى ئالاتتى قولغا.
چالاتتىدە چۇشۇپ ئاق بېشى،
چوكەتتى بىر تېگى يوق ئويغا.
ئاز تۇنىنىڭ ھەر بىر كېچىسى،

ساتار چالسا داداڭ ئوگزىدە،
دىڭىزىگە چۈمۈپ خىيالىنىڭ،
قارار ئىدىڭ مۇڭلۇق كوزىگە.
شۇنداق بىر كۈن قالدىڭسەن سوراپ:
" دادا، دائىم مۇڭلۇق، غەمكىنسەن.
ئۈيىقۇڭمۇ ھىچ كەلمەيدۇ زادى،
سەۋىبىنى سوزلەپ بەرگىنسەن."
كوزلىرىدە چاقنىدى ئاپتاپ،
ساڭا ئۇزاق تىكىلدى كۈلۈپ.
لېكىن يەنە كىرپىكلىرىدە ،
قالدى سۈزۈك شەبنەم كورۈنۈپ.
ۋە شۇدەمدە ئالدى ئېغىر تىن،
يېرىلغاندەك بولدى كوكرىگى.
دىدى: " بالام، كىچىكسەن تېخى،
تەتۈر ئىكەن پەلەكنىڭ چەرخى.
تىرىكتاپلار سۈرگەندە ئىشرەت،
ئەمگەكچىلەر تارتىمىز زۇلۇم.
مانا مەنمۇ ياپ ـ ياش تۇرۇپلا،
خازان بولدۇم، موكچەيدى غۇلۇم.
تارچىلىقتىن مەزلۇم، يوقسۇللار،
مىڭىشقىمۇ تاپالمايمىز يول.
قىش ـ ياز تىنماي ئىشلىسەك يەنە،
ئوتەر سىقىم دان كورمەي بۇ قول.
باي ـ بەگلەرنىڭ زۇلمىدىن بىزگە،
چىقارساقمۇ گۇنا ئۈن ـ تىۋىش.
"مۇڭلۇق"، "غەمكىن" بولۇشۇم بىلسەڭ،
بېشىمدا بار ئالەمچە تەشۋىش.
شۇڭا ھەر كەچ چالىمەن ساتار،
دەرتلىرىمنى پەسەيتىدۇ ئۇ.
بايلار ئۈچۈن، زالىملار ئۈچۈن،
نەپرىتىمنى كوپەيتىدۇ ئۇ.
سەنمۇ ساتار چېلىشنى ئوگەن،
ساڭا يولداش بولار بۇ، بالام.
"بۇنىڭ كۈيى يۈرەككە داۋا"،
دەيدىغانتى ماڭىمۇ ئاتام.

ساتار ئۈگەن، مۇقاملار ئۈگەن،
خەلقىمىزنىڭ كۈيچىسى بولغىن.
ئۇلار ئۈچۈن چالغىن كۈنۈ ـ تۈن،
ئۇلار ئۈچۈن غەيرەتكە تولغىن.
پەدىلەرگە قوشساق غەزەپنى،
ئاھاڭلىرىڭ بولسۇن خەنجەر.
زالىمغا ئات، يېرىلسۇن كوكسى،
چالغىن، زۇلمەت پۈتكەنگە قەدەر.
بىز ئەجدادنىڭ كۈتكەنتۇق ئۇزاق،
بىزگە نېسىپ بولمىدى يورۇق.
سەن بولساڭمۇ يەتسەڭ شۇچاققا،
ئارمانىمىز قالمايتتى قۇرۇق.
ئالتە ئەۋلات چالغان بۇ ساتار،
سەن ۋارىس بول يەتتىنچىسىگە.
ۋارىس بولغىن ئەجدادلىرىڭنىڭ،
مۇھەببىتى ۋە نەپرىتىگە.
بىلگىن بالام، مۇقام ئىلىكىنىڭ،
مىڭ گوھەردىن ئىبىسل بايلىغى.
ئۇ خەلقىڭنىڭ پۈتۈن ئالەمگە،
ماختانغىدەك پەخرى، شاتلىغى.
تېكىستلىرى مەنا بۇلىغى،
يازغان ئۇنى ئۇلۇغ ناۋايى.
يازغان يەنە ھۇۋەيدا، مەشرەپ،
بىلال، رۇشەن، ئەمىر، ئاتايى......
بۇلار ساڭا ئالتۇننىڭ كانى،
قولغا ئالساڭ ئالەمچە بايسەن.
بولۇپ مۈلكۈڭ، بولمىسا ئۇلار،
ھامان روھىڭ بىلەن گادايسەن.
زامان بىزگە بەرمىدى يەر ـ سۇ،
نېسىپ بولماي كەلدى ئوي ـ ساراي.
ئەمما، بالام، بىز مۇقام بىلەن،
كاتتا بايدىن ئونىمىڭ ھەسسە باي.
ئوگەن، كوڭۈل قويۇپ ئەقىل بەر،
مېنىڭ ساڭا مىراسىممۇ شۇ.
مېنىڭ ئەمەس، ئەجدات، خەلقىڭنىڭ،

ساقا تۇتقان سوۋغىسىمۇ شۇ ......»
شۇ سوزلەرنى ئەيتتى ئۇ داداڭ،
كوزلىرىدە هاياجانلىق ياش.
بەردى ساقا خاسىيەتلىك دەرس،
كورمەي هەرگىز سىېنى گۇدەك، ياش.
شۇندىن تارتىپ هەر كۇن، هەر ئاخشام،
ساقا سىرداش بولدى ئۇ ساتار.
شۇندىن تارتىپ هايات قەدرىنى،
بىلگەندەكمۇ بولدۇڭ بىر قاتار.
كوپ ئويلايتتىڭ: «بايلار دائىم توق،
بىز نىمىشكە ئاچ، يېلىڭ، گاداي......؟
بۇ ساتاردىن تەتۇر ئالەمنىڭ،
سىرلىرىنى بىر ئىزدەپ باقاي......»
ساتار بەردى هېساپسىز جاۋاپ،
ئۇ دەرتلەرگە قوشاتتى هەسرەت.
ئۇ سايرىسا ئەلەملىرىڭگە،
قوشۇلاتتى دىلىڭدىن نەپرەت.
سەۋەپ: سىېنىڭ ئەتراپىڭدىلا،
زۇلۇم تىغى توكەر ئىدى قان.
كورگەنلىرىڭ بولسا دات ـ پەريات،
ئاڭلىغىنىڭ بولاتتى ئەپغان.
سىېنىڭ دايىم كوزۇڭدە لىق ياش،
داداڭ بېلى يادەك ئىگىلگەن.
باي قامچىسى كۇنبويى خۇددى ـــ
دولىسىغا يومەپ چىگىلگەن.
قەلبىڭ ئاچچىق ئەلەم بىلەن لىق،
كورگىنىڭدە ئاناڭنى مىسكىن.
كوتۇرەلمەي كېلەتتى بەلنى،
ئۇ، زالىمنىڭ ئوي ئىشلىرىدىن.
هايۋان كەبى ئىشلىسىمۇ ئۇ،
يەنە تاياق ئىدى يېگىنى.
مۇدهىش زۇلۇم، قانخۇر جاهالەت،
يېدى ئاخىر ئاناڭ ئومرىنى.
كۇز پەسلىنىڭ تۇمانلىق كۇنى،
ئۇ تاياقتىن يېتىپ قالدى تېز.

ئويگە يەتمەي سوۋندى تېنى.
كوز نۇرىدىن سىزىپ ئاجىز ئىز.
ماتەم بىلەن ئوتتۇڭ زار ـ زار،
داداڭ قالدى ئەندى سەن بىلەن.
قېرىغان ئۇ، مېڭىشتا هەتتا ـــ
قوزغۇلاتتى ئاستا پەم بىلەن.
ئېتىز ئىشى قالدى ئوزۇڭگە،
تارتتىڭ يۇكنى يالغۇز مۇرەڭدە.
ئېغىر ئىش كوپ بولسىمۇ، ساتار ـــ
يەنە دوستۇڭ ئىدى تۇنلەردە.
سەن ئوقۇيتتىڭ ناۋايى، مەشرەپ،
هۇۋەيدا هەم بىلالدىن بېيىت.
كوي ياڭرايتتى چىقىپ ئەۋجىگە،
ئولار ساقا بېرەتتى ئۇمىت.

2

شۇم تەقدىرنىڭ چاڭگىلى ئاخىر،
تۇتتى داداڭ گېلىنى قىسىپ.
كەلدى ئىبلىس بەگ سىياقىدا،
كەلدى شۇملۇق توپا ـ چاڭ چېچىپ.
بۇ كۇن ئىدى بەگنىڭ سەت قىزى،
ئەرگە تېگىپ تويى بولغان كۇن.
پۇتۇن يېزا چوكتى جىمجىتلىققا،
گويا كۇندۇز بولدى زۇلمەت تۇن.
چۇنكى بەگنىڭ غالچا ـ سالىگى،
توي ئۇچۇن دەپ يىغدى كوپ سېلىق.
سۇلار باشقا ئاقماندەك شۇئان ـــ
بولدى هاۋا تېخىمۇ دىمىق.
غېرىپ كەپەڭ تولدى هەسرەتكە،
ئاپەت كەلدى يېيىپ كەڭ قانات.
ئىشىكىڭدە چۇشتى ئېتىدىن،
كوزى قانغا تولغان ئۇچ جاللات.
بىرسى كىرىپ قېرى داداڭغا:
«تويدا نەغمە قىلىسەن»، دىدى.
رەت قىلغاندا داداڭ شۇ مەهەل،
قالغانلىرى تەللاپ زورلىدى.

ئارىلاشتىڭ، لېكىن غالچىلار،
ئېلىپ كەتتى داداڭنى تارتىپ.
يېتىۋالغان بولسىمۇ يولدا،
ئېلىپ كەتتى ئېتىنى ئارتىپ.
سەنمۇ بىللە باردىڭ كەينىدىن،
داداڭ ئۈچۈن قىلىپ ئەندىشە .
زالىم بەگنىڭ ھاقارىتىدىن،
ئوت ياناتتى قەلبىڭ قېتىدە.
داداڭ باردى بەگنىڭ ئويىگە،
ساڭا ئۇزاق تىكىلىپ قالدى.
سەن كورگەندە ئۇنىڭ كوزىدە،
ئۈچقۇن چېچىپ ھەيۋەت ئوت ياندى.
ئۇ ساتارنى سازلىدى ئاستا،
خىيالىدا نازۇك تەپەككۇر.
نىمىنىدۇر ئويلايتتى شۇ چاغ،
چېھرىسىدە غەزەپ چېچىپ نۇر.
ئۇ ئاخىرى‌ئالدى ئېغىر تىن،
تەمكىن بولۇپ باشلىدى غەزەل .
غەزەل ئىدى شۇنداق بىر غەزەل،
زالىم ئۈچۈن گويا بىر ئەجەل.
قوشاتتى ئۇ قوشاقلىرىغا،
بەگ نىجىسىنىڭ زالىملىقىنى،
قوشاتتى ئۇ زۇلمەت تۈنىنىڭ
ۋاختى ئۇزۇن قالمىغىنىنى.
دەيتتى داداڭ: "يېتىملار ياشى،
ئالار بىر كۈن تېگىشلىك قىساس.
توكۇلگەن ياش، ئاققان قىزىل قان،
شۇ قىساسقا بولار زور ئاساس.
كەمبەغەللەر چېكىۋەرمەس دەرت،
ئۇلارغىمۇ ئاتار ئاخىر تاڭ.
غەزەپلەردىن شۇ چاغ بەگلەرگە،
بېسىپ كىلەر قۇدرەتلىك توپان......"
قوشاقلاردىن تىترىدى ئويلەر،
" ئاپىرىن ! » ، دەپ سىلكىندى ئاسمان.
قوشاقلاردىن پۈتۈن ۋادىلار،
رەھمەت ئېيتىپ كوتەردى چۇقان.
قوشاقلاردىن ئۇۋىسى گويا،
چۇۋۇلغاندەك بولدى بايلارنىڭ.
قوشاقلاردىن شۇ مەھەل گويا،
ئەجەل ۋاقتى تولدى بايلارنىڭ.
غۇچۇرلۇتۇپ چىشىنى ئۇلار،
ياپماق بولدى لېۋىنى داداڭنىڭ.
لاغىلدىشىپ سەكرەيتتى ئۇلار،
تىترىشىدەك كۆزگى غازاڭنىڭ.
لېكىن داداڭ زۇلۇم ئۈستىگە،
ئوق ئاتاتتى كەينى ـ كەينىدىن.
قوشاقلىرى بولۇپ ئامبۇردەك،
چىڭ سىقاتتى بايلار گېلىدىن.
ئىشان ، سوپى ، قازى ، بەگ‌بايلار ،
كۆچ توپلۇشۇپ كوتەردى پەريات.
باغلاپ ئېلىپ ماڭدى يامۇلغا،
"ئوقۇدۇڭ،دەپ ،تەتۈر تەشۋىقات.»
قېرى داداڭ قىران بۈركۈتتەك،
كوكرىگىنى كېرىپ باراتتى.
ھېچ توختىماي غەزەلنى بىلەن،
زالىملارنىڭ باغرىنى ياراتتى.
كورۈنەتتى شۇ چاغ كوزۈڭگە،
داداڭ بەستلىك مەغرۇر تاغ سۈپەت.
كورۈنەتتى داداڭ ئالدىدا،
ھەممە بايلار يەردىكى ئەخلەت.
داداڭ كەتتى سەندىن ئايرىلىپ،
قالدى ئۇندىن بەباھا ساتار.
سەن داداڭنى ئۇزاتقان كوزدە،
قاراپ ئۇنى قىلدىڭ يادىگار.
ئۇزاق‌ـئۇزاق كۈنلەر ئوتتۇشتى،
بىر كەتكەنچە كەلمىدى داداڭ.
ساتار بىلەن ياد ئەتتىڭ ئۇنى،
بارغانسىرى ئاۋۇدى ناخشاڭ.
سەن ئاڭلىساڭ داداڭ تاياقتىن،
ئەبەدىگە يۇمغىنىدا كوز.

ساتارىڭدىن ياغدۇرۇپ ماتەم،
قىلالمىدىڭ ئۇندىن ئارتۇق سوز.
لېكىن سېنىڭ يۇرەك قېتىڭدىن،
سوز ئەمەسكى توكۇلەتتى قان.
قېنىڭ بىلەن توقويتتىڭ قوشاق،
قىساس ئوتى چاقنايتتى شۇ ئان.
داداڭ ئەيتقان يارقىن مۇقامىڭ،
ھەر بىر سوزى ئىدى يادىڭدا.
تەكرارلايتتىڭ ئۇنى ھېمىشە،
ئاھاڭ بېرىپ ساتار-سازىڭدا.
يېزا ئەھلى ئۇ داخشاڭ بىلەن،
كورگەندەكلا بولاتتى داداڭ.
سەن بىلەن تەڭ زۇلمەتكە لەنەت-
ئوقۇپ دەيتتى: پاتراق ئاتسا تاڭ.
داداڭ ئوقۇپ، سەن داۋام قىلغان،
داخشاڭ تىزلا تارالدى يۇرتقا.
ھەقىقەتنىڭ جاراڭلىشىدىن ،
بەگ، ئىشانلار كورمەيتتى ئويقا.
بەگ ئوچ ئالماق بولدى ئاخىرى،
ھاشار ئوچۇن تارتتى يېرىڭنى.
سۇ سېلىغى بەرمىدىڭ، دەپلا،
تارتتى يەنە ئويدە بارىڭنى.
زاكات ئوچۇن قالماي ھېچنىمەڭ،
كەتتى ئاخىر ئويۇڭ جانىجان.
سېنى بەگلەر كوردى بىر ھايۋان،
سېنى زامان قىلدى سەرگەردان.
ئوسمۇرلوگوڭ ئوتتى ئەشۇنداق،
بىر ئاچ - بىر توق، يېلىڭ - يالاڭياق.
ئاڭلىغىنىڭ بولدى ھاقارەت،
باش ئوستوڭدە قامچا ۋە تاياق.
سەگەك ئوتتوڭ ئوزۇن تونلەردە،
ئېغىر بولغاچ سېنىڭ غەمخانەڭ.
ساڭا سايە بولغان دەرت - ئەلەم،
بولدى يەنە سىرداش پەرۋانەڭ.
ئېغىر كونلەر ئوتسىمۇ شۇنداق،
باستىڭ يەنە داداڭ ئىزىنى.
ساتار بىلەن يېقىن دوست بولۇپ،
قۇرۇتمۇدۇڭ قەلبىڭ تىلىنى.
كويلەر ساڭا بېغىشلاپ ئارام،
ئاز بولسىمۇ قوغلاندى غۇربەت.
يۇرۇگوڭدە تاشقىنلايتتى ھەس،
بار مەزمۇنى مۇھەببەت - نەپرەت.
مۇقام سېنىڭ بولدى مەرت داداڭ،
مۇقام بولدى ئەڭ ئېزىز ئاناڭ.
مۇقامدوستوڭ ھەم جېنىڭ ئىدى،
يۇرۇگوڭگە بولاتتى ئۇ قان.

3

يۇرتسىز، لېكىن ئەل-يۇرتنى كېزىپ،
ياشىدىڭ كوپ، ساتاردا قولۇڭ.
قەلبىڭ تولغان زەرداپ ھەسرەتكە،
غەزەپلىرىڭ بولدى مۇڭدىشۇڭ.
مۇقام بىلەن ياششىڭ، لېكىن-
ياشاش يولى تەس بولدى ساڭا.
زامان سېنى كورۇپ سامانىدەك،
تاشلار ئىدى ئۇيان - بۇيانغا.
تولغان ئىدى دىلىڭ ئازاپقا،
پاتماس ئىدى دەردىڭ ئالەمگە.
ئىتلار ئوچۇن كەڭ بولغان جاھان،
قەپەز بولدى ساڭا - ئادەمگە.
يازنىڭ ئىسسىق تومۇز ئاپتىۋى،
سېنى مۇزدەك توڭدۇرار ئىدى.
تىنجىق ھاۋا بولسا زېمىندا،
سېنى خەستەڭ ئوچۇرار ئىدى.
سەن يۇرەتتىڭ توختىماي ھەريان،
تەقدىر سېنى قىلاتتى مازاق.
مۇقىم ئويۇڭ بولمىدى زادى،
كورپەڭ ئىدى دالادا ياتاق.
ساتار چالدىڭ كېزىپ يۇرتمۇ - يۇرت،
لېكىن قاخشال ئىدى قوللىرىڭ.
يىگىنەچۇكتەك ئاجىز ۋە ئورۇق —

مۇكچەيگەنتى كۈچسىز غوللۇرۇڭ.
هايات يۇرۇپ ئۈز قانۇنىدا،
پەرزەنت كوردۇڭ بىر ئەمەس، نەچچە.
كەمبىغەللىك تۇرمۇشۇڭ ئۈچۈن،
ئۇلار بولدى بېزەك، گۈل- غۇنچە.
لېكىن غۇنچە ئۈسەتتى مەھرۇم —
زورۇر بولغان قوياش، هاۋادىن.
ئۇلار ئىمىپ چوڭ بولدى زۇلۇم،
كىيىم - كېيىپ مۇشكۈل جاپادىن.
پەقەت سەندە مول ئىدى دائىم،
غەزەپ - نەپرەت ئەلچىسى تىلىڭ.
كۈچلۈك ئىدى ئاررۇغا تولغان،
كەلگۈسىگە ئاشىنا دىلىڭ.
سەن تارقىتىپ مۇقامنى ئەلگە،
دەريا كەبى ئېقىپ باراتتىڭ.
ئەلنىڭ دىلى - قەلبىگە تىنماي،
ئۈمىت، ئىشەنچ نۇرى تاراتتىڭ.
شۇڭا يوقسۇل بولسىمۇ بەستىڭ،
روھىڭ بىلەن ئەڭ باي ئاتالدىڭ.
تونۇش بولۇپ پۈتۈن زېمىنگە،
نۇرلۇق يۇلتۇز ئوخشاش سانالدىڭ.
ئوتتى شۇنداق، ئوتتى كوپ يىللار،
چاچلىرىڭغا چۈشتى ئاپپاق قار.
داداڭ كۈتكەن، يوقسۇللار كۈتكەن،
(ۋە زارىقىپبولغان ئىنتىزار).
بەخت تېڭى ئاتتى ئاخىرى،
سەنمۇ بىرگە بولدۇڭ بەختىيار.
مىليونلىغان مەزلۇم خەلقتەك،
بەخت بىلەن تۇردۇڭ بىر قاتار.
سېنىڭ كوزۇڭ ئېچىلدى يوغان،
كوردۇڭ چەكسىز گۈلزارنى — باغنى.
دىلىڭ سەزدى ئاجايىپ هوزۇر،
كورگەچ ئازات، شادىمان چاغنى.
شاتلىقىڭدىن ئىككى كوزۇڭگە،
سىغماي تېشىپ ئاقتى خوشلۇق ياش.
خوشلۇغۇڭدىن كېڭىيىپ ئالەم،
يېرىلغاندەك بولدى تاغۇ - تاش.
سەن بەستىڭنى سەزدىڭ ئاسماندا،
كۈلكەڭ ئۈچۈن تار كەلدى جاهان.
يۇلتۇزلارنى بېسىپ باغرىڭغا،
باقتىڭ نۇرلۇق قۇياشقا شۇئان.
يېڭىۋاشتىن تۇتقۇزدى ساتار،
پارتىيەنىڭ ئازات زامانى.
ئەۋەلقىدىن مىڭ ھەسسە ئېسىل،
بەخت بولدى ئۇنىڭ مۇقامى.
دەۋر ساڭا بولدى گۈلبوستان،
گۈلبوستاندىن ئېسىل گۈلىستان.
بۇ ئەمەسكى پەسىللەر باغى،
بۇنىڭ ۋەزنى گويا نۇر فونتان.
سەن بىلىسەن، قارا ئوتمۇشنى —
ئەسلىمەسلىك بۇلار جىنايەت.
زالىم زامان باسقان قانلىق داغ،
ساقلىنىدۇ سەندە تا ئەبەت.
تېتىكلەندىڭ بولۇپ ئۇچار قۇش،
قايتتىڭ قانات ياساپ يۇرتۇڭغا.
تۇرالمىغان شۇ ئېزىز جاينى،
قوشۇۋالدىڭ يۇرەك قېتىڭغا.
سېنى قارشى ئالدى ئۇ يېزاڭ،
چاۋاك چالدى باغلاردا گۈللەر.
قۇچاغلىدى ئېزىز شاماللار،
شوخ تەۋرىنىپ ئېرىق ۋە كوللەر.
ياشارىڭسەن دىلىڭ نەۋقىران،
تەلپۈندىڭسەن يېڭى دەۋرگە.
تەلپۈندىڭسەن ئۇلۇق پارتىيە —
باشلاپ بەرگەن يېڭى ئەسىرگە.
بۇرۇن زۇلۇم مۇكچەيتكەن يېزاڭ،
قەددىنى تىك رۇسلىغان چاغدا؛
چىرايىدىن ئوچۇپ غۇربەت، مۇڭ،
شەپەق بولۇپ ئېچىلغان چاغدا.
كۈلكىلەردىن ئاقتى زور دەريا،

سەن تۇرمۇدۇڭ قاراپ بويىدا.
ساتارىڭنى ئېلىپ كۆي قېتىپ،
بىللە بولدۇڭ شاتلىق تويىدا.
يۇرتۇڭ تويى ئەجەپ توي بولدى،
يوقسۇل قەلبى نۇر بىلەن تولدى.
ياڭرىغاندا ناخشا ھەم سازىڭ،
يەر-زىمىن، ئاسمان جور بولدى.
كومپارتىيە ئۇرغان قىلىچتىن،
كويۇپ كۈلگە ئايلاندى زۇلۇم.
قانخور زالىم بەگ ۋە بايلارنىڭ،
زۇلمەت تەختى بولدى كۇمپەيكۇم.
يەرلەر قايتتى خوجايىنىغا،
گور ئورنىغا كەلدى ئۆي - ساراي.
يوقسۇللارنىڭ بولدى ھەممىسى،
زامان ئاچتى ئاڭا خۇشچىراي.
مەزلۇملارنىڭ بولدى كۈلكىلەر،
كوككە يەتتى بېشى ئۇلارنىڭ.
دەۋران ئۈچۈن ئاقتى دەريادەك،
خوشلىقىدا يېشى ئۇلارنىڭ.
سەن ساتاردا كۈيلۈدۈڭ شۇنى،
كۈيدە مىليون قەلب بار ئىدى.
كۈيدە جۇشقۇن سويگۇلىق ئىدى،
كۈيگە قايناق ئىشقىڭ يار ئىدى.
چۈنكى كۈيىڭ مەنبەئى ئىدى،
كومپارتىيە بەرگەن سائادەت.
تا مەڭگۈگە كۈيلىشىڭ ئۈچۈن،
شۇ سائادەت بەردى كاپالەت.
ئەجداتلىرىڭ ئىزدىگەن شاتلىق،
ساڭا بۇ دەم بولغاندا نېسىپ،
ئازات، ھورلۇك داستىخانىدىن،
ئالدىڭ ئۇلۇش قانغىچە ئېتىپ.
دەرت - ئەلەمىڭ كەتتى پۈتۈنلەي،
بولدۇڭ تاڭنىڭ قىزغىن كۈيچىسى.
ئىچتىڭ بەخت جامىنى تويۇپ،
چاچتى پۇراق ئومرۇڭ غۇنچىسى.

ئاۋازىڭمۇ ياشاردى شۇنچە،
مەشرەپلەردە بولدۇڭسەن تۆردە.
نەدە قايناق بولسا كۆرەشلەر،
ساتارىڭمۇ بولدى شۇ يەردە.
نەغمەڭ جانلىق دەرس بولدى دائىم،
رىيازەتلىك ئوتمۇشۇڭ بىلەن.
ناخشاڭ بىلەن ئازات دەۋرىمىز،
بىلىنەتتى تېخىمۇ بەلەن.
خوشلۇغۇڭنىڭ چېكى يوق ئىدى،
بولمىغاندەك ئاسماننىڭ چېتى.
روھىڭ جۇشقۇن ئۆسكەن كۈنسېرى،
كوكلەمدىكى مايسىلار پېتى.
ئاسماندىمۇ بولدۇ بەزى،
بۇلۇتلارنىڭ توپىلىشار چېغى.
مايسىلارمۇ ھەر خىل سەۋەپتىن،
يازنى كورمەي دان تۇتماس تېخى.
سېنىڭمۇ ھەم تۇرۇپ - تۇرۇپلا،
ئېچىشىدۇ يۇرۇگۇڭ بىردىن.
شۇدەم يۇرەك ھاياجىنىڭدىن،
ئادىشىدۇ ۋەزمىن رىتىمدىن.
سەن ئويلايسەن: بۇ ئۇلۇغ دەۋران،
بەردى بۇلبۇل كەتمەس نەۋباھار.
بەردى ساڭا دىلىڭدىن سويگەن-
كۈيۈڭ ئۈچۈن جانىجان ساتار.
بەردى سەندەك مىليون يوقسۇلغا،
جاندىن ئېزىز نۇرانە زامان.
بەردى تەنگە پۈتمەس كۈچ - دەرمان،
بەردى قانات قىلماقتا جەۋلان.
سەن ئاڭلايتتىڭ گۇدەكلىكىڭدە،
ئەمما سەندىن يىراقتى جەننەت.
ھازىر كوڭلۇڭ سېزىدۇ ئۇنى،
ئۇ يېنىڭدا - يېقىنلا پەقەت.
جەننەت ئاشتى ئەمەلگە ئەنە،
قۇللار بولدى خوجا - پەرىزات.
مانا سېنىڭ قوچۇغۇڭدىلا،

شوخلانماقتا چۈشتىكى ھايات.
بۇلارنىغۇ بىلسەن چوڭقۇر،
ئويغاق دىلىڭ يەتكۈزگەچ ئېنىق.
يۈرۈگۈڭنىڭ قېتىدا گويا—
پارلاق بىر نۇر مەشئەلدەك يېنىق.
ئەمما ئەقلىڭ-سېزىمىڭدىن سىرت،
ھەر كۈنسى ئويلار مىڭ قېتىم.
ساڭا مەلۇم ئەشۇ مۇقاملار،
كوكلەر ئارا ئۇچار مىڭ قېتىم.
نەچچە ئەجدات بايلىغى ئىدى،
ئۇلار ئەينەن قالسا نىم بولار؟
يېڭى دەۋران ھەممەتلىرىنى،
ئوز قوينىغا ئالسا نىم بولار؟
سەن ئۇگەتسەڭ ، چۈنكى يېشىڭمۇ،
ھالقىپ ئوتتى شۇ تاپ يەتمىشتىن.
كىم بىلىدۇ ئەجەل قايسى چاغ ،
قول تىقىشنى تۈگۈلۈك - ئىشىكتىن؟
ۋەتەن نۇرغا چۈمۈلدى ئەنە،
جاھالەتتىن قۇتۇلدى ھەممە.
ساز كۈيلەرگە ئېچىلدى سەھنە،
تاياق ، زۇلۇم ...... ئۇنتۇلدى ھەممە.
مۇقام بىلەر سازەندىلەر ئاز،
كوپلىرىنى يەپ كەتكەن زۇلۇم.
ئەنسىرەيتتىڭ ئەندى سازىڭنى،
توختاتمىسا ئىدىڭۇ ئولۇم ......
....

شۇنداق بىر كەچ مەشرەپتە ئىدىڭ،
تۈگۈمەيتتى جۇشقۇنلۇق ناخشاڭ.
بۇ كەچ ئېزىز مېھمانلىرىنى،
ئۇزاتماقتا يىغىلغان يېزاڭ.
بەر ئىسلاھات دۈيى يېزاڭدا،
ئۇنچە تەرگەن يۈرەك قېنىدىن.
خۇشپۇراقلار چاچماقتا ئەنە،
ئۇنگەن گۈللەر ئۇلار ئىزىدىن.
ئازات زامان شەپقەتلىرىنى،
ئېلىپ كەلگەن ئۇلار ھەر ئويگە.
ئېلىپ كىرگەن ھەر بىر كىشىنىڭ،
شۇ كۈنگە ۋە كەلگۈسىگە.
ئۇلار كىلىپ سوتلاپ زۇلۇمنى،
كەمبىغەلگە بەردى يەر ، ئوي ، نان.
ئېڭ مۇھىمى بەردى بىباھا،
ئىككىنچى رەت ياشاش ئۇچۇن جان.
بۇ چۈش ئەمەس ، تۈنىدىكى خىيال،
قالدى ئارتتا. بولماس ئەندى تۈن.
چېچىلغان تەر ، توكۈلگەن قانلار،
ئىدى تۈنىڭ كەلمەسلىگىچۈن.
پارتىيىنىڭ سوزىنى ئاڭلاش،
يوقسۇل ئۇچۇن ئېڭ ئالى ھوزۇر.
پارتىيىگە ئەگىشىش-بەخت،
بولماس شەرەپ ئۇنىڭدىنمۇ زور.
سەن نەزمەڭدە كۈيلەيتتىڭ شۇنى،
ساتارىڭدا دېڭىزدەك شاۋقۇن.
لېۋىڭ چاچار دەستە - دەستە گۈل،
ھىدى خۇشبۇي ، رەڭگى نۇر-يالقۇن.
شۇ سورۇندا بار ئىدى توردە،
ماگىلىيى كەڭ ، خۇشخۇي بىر كىشى.
ئۇ بۇ يەرگە كەلگەن تۈنجى رەت،
لېكىن ئوچمەس بوپ قالدى ئىشى.
ئۇ كەسپىدىن سەنئەتكار ئىدى،
ئەل دىلىنى سويۈندۈرگۈچى.
ھاياتىنى بېرىپ ئېلىگە،
خەلق ئىشىغا چىن كويۈنگۈچى.
ئۇنىڭ ھازىر ئالدىراش ئىشى،
چۈنكى پۈتۈن ۋادىغا رەھبەر.
ئەمما سەنئەت يولدىشى يەنە،
ساز - كۈي ئۇچۇن دىلدىن كويۈنەر.
ئۇنىڭ ئىسمى ھەممىگە تونۇش،
ھەممە ئەيتار ئۇنى قاسىمجان.
قەمبىرى دەپ فامىلىسى بار،
ئەل دىلىغا ئورنۇشۇپ قالغان.

ئەشۇ ۋالى سېنىڭ سازىڭدىن،
ئاجايىپ بىر چوڭقۇرلۇق سەزدى.
ناخشىلىرىڭ مەزمۇنلىرىدىن،
تاغ سۈيىدەك جۇشقۇنلۇق سەزدى.
مەشرەپ تۈگەپ تارقالدى ھەممە،
ئاسمان بويلاپ ئۈزەر تولۇنئاي.
ۋالى كەتمەي ئەشۇ كېچىدە،
سوھبەت قۇردى سەن بىلەن تىنماي.
نەدە سوھبەت ؟ سەن بىلەن بىللە،
كېزىپ چىقتى تارىخنى باشتىن.
ھوزۇر تاپتى مۇقام دېڭىزى-
ئىچرە بىللە ئۈزۈپ - چۆمۈشتىن.
ئۇ شۇڭغۇدى قەلبىڭ تېگىگە،
كوردى گوھەر شۇنچە بىباھا.
ئۇ بىلەتتى بۇ قىممەت گوھەر،
ئەسلىدىنلا ئېسىل - ئەتىۋا.
ئۇ چۈشەندى تەشۋىشلىرىڭنى،
ئۆزىمۇ ھەم تەشۋىشتە ئىدى.
ئۇ ئۆزىمۇ قىممەت گوھەرنى،
كوپتىن بېرى ئىزدەشتە ئىدى.
سەن ئالدىڭدا كورمىدىڭ ۋالى،
كوردۇڭ سەنئەت سويەر سازەندە.
بىلىنمىدى ئۆتكەن ۋاقىتلار،
ئۆتتى شۇنداق نەچچە كۈن - كېچە.
شۇنداق قىلىپ سېنىڭ ھاياتىڭ،
قايتتى تولۇق سەنئەت يولىغا.
سەن مۇقاملار ئەۋجىنى ئەندى،
قويدۇڭ راسا ئەلنىڭ دىلىغا.
سەھنىلەردە چالدىڭ ساتارنى،
مەشرىپىگە تار كەلدى مەيدان.
شاگىرتلىرىڭ يېتىشتى كوپلەپ،
مۇقام تاپتى يېڭى شەرەپشان.
سېنىڭ دىلىڭ لىپمۇ - لىق سويگۇ،
قاندى بارلىق ئۈمىدىڭ - ئارمان.
ئاۋازىڭنى ئاڭلىدى خەلقىڭ،
ئاڭلىدى ھەم بىپايان ئاسمان.
ۋەتىنىڭگە بەردىڭ زور شەرەپ،
ۋەتەن ساڭا ئېچىپ بەردى يول.
خەلقىڭ سېنى كوتەردى ئىگىز،
ئاتتى كوككە سېنى مىڭلاپ قول.

خاتىمە

ھەر قېتىمدا ئۈنئالغۇ بىلەن،
مەن ئاڭلىسام ئىلھامبەخش مۇقام.
سەن ئالدىمغا كېلىسەن شۇدەم،
ئىللىق چېھرەڭ بولار نامايان.
زەرەپشانىڭ شاۋقۇنلىرىدا،
ساتارىڭنىڭ ئاھاڭى قالدى.
ساڭا يەكەن ئىدى بەك تونۇش،
خەلقى سېنىڭ كۆيۈڭگە قاندى.
سەن قەشقەردە ، تۇمەن بويىدا،
ئەل مېھرىدىن ئالدىڭ كوپ ئۈزۈق.
مۇقاملىرىڭ بېيىدى يەنە،
بولدى ئىشقىڭ تېخىمۇ تولۇق.
ئۈرۈمچىنىڭ ھەيۋەت يوللىرى،
مەن بىلىمەن،ساڭا يات ئەمەس .
لېكىن ئۇڭا بولمۇدۇڭ مەپتۇن،
سېنى سۆيگۇ باساتتى پەۋەس.
چۈنكى سېنىڭ ئىستەكلىرىڭنى،
قانات بېرىپ ئۇچاردى زامان.
ئازات زامان شەپقىتى بىلەن،
ئوقۇۋالدىڭ مۇقام بىئارمان.
يوگۇلىدۇ لىنتا توختاۋسىز،
سېنىڭ ئۈنۈڭ ئۇنىڭغا ئۈزۈق.
سەن توختۇماي ئوقۇيسەن غەزەل،
مۇقاملىرىڭ قەيتالدى تولۇق.
شۇ لېنتىدە قالمىدى نوقۇل،
بىر سېنىڭلا ئاۋازىڭ ، بوۋا.
ئۇ مىللەتنىڭ شەرەپ - شانىغا،

بولدى تارىخ يولىغا گۇۋا.
سەن شۇ تاپتا ئارزۇ ـ ئارمانسىز،
ياتىسەن تىنچ قەۋرەڭ ئىچىدە.
بىلەمسەنكىن ، سەن ئەيتقان مۇقام،
ئۇخلىمايدۇ كۈن يا كېچىدە.
ئۇ ياڭرايدۇ ئۇچار يىراققا،
ئۇنى ئېلىپ كېتەر شامـاللار.
ئۇ كېلىدۇ قەۋرەڭ ئۈستىگە،
مەپتۇن بولۇپ سېنى قۇچاقلار.
ئۇ سويۇدۇ يۇلتۇز لېۋىگە،
يۇلتۇز تۇندە قارايدۇ ساڭا.
قەۋرەڭ ئۈستى مەشئەللەر بىلەن،
بېزەلگەندەك بولىدۇ گويا.
ئۇ سويىدۇ مايسا ، گۈللەرنى،
مايسىلارنىڭ لەۋلىرىدە نەم.
مايسا بېزەر قەۋرەڭ ئۈستىنى،
دايىم باھار ئەتراپىڭدا جەم.
ئۇ قۇشلارنى قىلىدۇ ھەيران،
چۇرۇقلىشىپ سايرار ئۇلار ھەم.
قەۋرەڭ ئۈستى قۇشلار دۇنياسى،
كورۇنىدۇ ھېمىشە كوركەم.
ئۇسۇلارغا بېرەر سۇزۇكلۇك،
چايقىلىدۇ ئۇلار جۇر بولۇپ.
يىراقتىكى بۇلۇتمۇ مەپتۇن،
توكۇلىدۇ مول يامغۇر بولۇپ.
ھايات ياشار ، ئۇ ئەبەدى ياش،
سەنمۇ ياشاپ ئوتەرسەن بوۋا.
مۇقاملىرىڭ ياشايدۇ چاقناپ،
ئۇنى ساڭا چاتىدۇ يىللار.

ئاپتورلار دىققىتىگە

تەھرىر بولۇم ۋە ئاپتورلار خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن، ماقالە ـ ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا دىققەت قىلىشىڭىزلارنى ئۈمىد قىلىمىز:

1. ئەۋەتىلىدىغان ئەسەرلەر ئۇيغۇر كونا يېزىقىدا يېزىلىشى، ئىملاسى توغرا، خېتى ئوچۇق بولۇشى، قۇر ئارىلىقى كەڭرەك، ئاق قەغەزگە (بىر بەتكە 15 قۇر يېزىلسا ياخشى) پاكىز كوچۇرۇلۇشى لازىم. لازا قەغەزگە يېزىلىپ كوپەيتىلگەن ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ. شېئىرلارنىڭ سىزىق يونىلىشى بويىچە كوچۇرۇلۇپ، كۇپلېت ئارىلىرى ئاق قويۇلۇشى كېرەك.

2. تەھرىر بۆلۈمىمىزگە كەلگەن ئەسەرلەر پرىنسىپ جەھەتتىن قايتۇرۇلمايدۇ. ئىشلىتىش توغرا كەلسە ئۆزگەرتىش، تولۇقلاش زورور تېپىلسا جاۋاپ يېزىلىدۇ. شۇڭا ئەسەر كوپەيتىسىنى ئاپتور بىر نۇسخە ساقلىشى كېرەك. بىر ئەسەرنى 2 ئورۇنغا ئېۋەتىشكە بولمايدۇ. باشقا مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ئەسەر تەھرىر بۆلۈمىمىزگە ئېۋەتىلسە، ئېلان قىلىنىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ قەلەم ھەققى بېرىلمەيدۇ.

3. تەرجىمە ئەسەرلەر ئاساسىي جەھەتتىن قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئېۋەتىلىپ قالغان بولسا، باشقا ئەسەرلەردىن ئېلىنغان مىسال، سىتاتىلارنىڭ قايسى ئەسەردىن ئېلىنغانلىقى ئەسكەرتىلىشى، ئەسلى ئەسەر نۇسخىسى بىللە قوشۇپ ئېۋەتىلىشى كېرەك.

« قەشقەر ئەدەبىياتى » ئۇيغۇر تەھرىر بولۇمى

مۇقامچى ئوغلىمەن

قادىر سىدىق

مۇقامچى ئوغلىمەن ۋارىس ئاتامنىڭ كەسپىگە ماھىر،
نەقىشلىك دۇتتارىم ــ زوھرە، ئۇنىڭ ئىشقىدا مەن تاھىر.

تىلىم ــ جۇپ تار «مۇشاۋرەك»، «راك»، «ناۋا» ئەيلەيدۇ بۇلبۇلدەك،
ماڭا جور ھەر زامان داڭلىق قوشاقچى چوڭ بوۋام سادىر.

مۇھەببەت ھەۋىسىم دىلدا يېنىپ تۇرغاچقا ئاتەشتەك،
ئاتامدەك ياخشى ئەلنەغمە ئاتالدىم ئەلدە مەن ھازىر.

مۇقام چالسام كېلەر كوڭلۇم ــ ئېسىمگە شۇ ئېغىر كۈنلەر،
ئاتام بىرلە مۇقامىمغا توقۇلغان زەپ گۈزەل، ياپىر!...

سولاندى زەي، سوغۇق، مۇزدەك قاراڭغۇ ھەپسى ـ زىندانغا،
ساناقسىز بىگۇناھ ئاق دىل غەزەلخان، سازچى ھەم شائىر...

باھاسىز نەۋ باھار بەردى ھاياتقا قايتىدىن دەۋران،
مۇقامچى قەددى تىكلەندى گويا سۇمباتىدۇر پاسىر.

مۇقامدىن مەن يارالغانتىم ، مۇقام تووۋلاپ ئۆتەر ئۆمرۈم،
بۇ يولدىن ئازدۇرالماس ھېچ رىياكار، مىڭلىغان جابىر①.

مۇقامىم شوخ جاراڭلايدۇ ئېتىز ، كان ، باغدا، مەشرەپتە،
بۇنىڭدىن چارىكۆي يوق ئەل ـ جاھاندا مەن ئۈچۈن نادىر.

ھېساپسىز كۆچ بەخش مېنى ئۈندەيدۇ ئۇرلەشكە،
تۇرداخۇن روھى دەپ : " تىرماش ، قانائەت ئەيلىمە قادىر."

① جابىر ــ «رابىيە ـ سەئىدىن» داستانىدىكى سەلبى ئوبراز .

ۋاپادارلىق كۈيى

(ئەدەبىي ئاخبارات)

ئابلىز ئۆمەر

سەنەمنىڭ غېرىپ ئۈچۈن ئاھو - پەراق چېكىپ، ھىجران ئوتىدا كۆيگەنلىكى؛ شېرىننىڭ پەرھاتنىڭ بىمەھەل ئەجىلىنى كۆرگەندىن كېيىن ۋاپادارلىق كۈچىدىن ئۆزىگە خەنجەر ئۇرۇپ پانىي دۇنيا بىلەن ۋىدالاشقانلىقى؛ زۇلەيخانىڭ يۇسۇپنى دەپ تارتقان جاپالىرى؛ لەيلىنىڭ مەجنۇن ئۈچۈن جان پىدا قىلىشلىرى؛ رابىيەنىڭ سەيدىننىڭ ئىشقى - پىراقىدا يامانيار دەرياسىدا ئېقىشى - سۆيگۈ مۇھەببەت بابىدا ۋاپادارلىق ھەمساداقەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە، قانچىلىغان ئالەمشۇمۇل داستانلارنىڭ ئالتۇن بەتلىرىگە پۈتۈلگەن.

زامانىمىزدا بۇ يارقىن سەتىرلەر يېڭى مەزمۇنلار بىلەن بېيىپ تېخىمۇ پارلاق نۇر چاچماقتا. پاك، ھالال، ئەركىن مۇھەببەت ئۈچۈن ۋىسال تاڭلىرى ئاتقان بولسىمۇ، ئۆز جۈپتىگە ۋاپادار بولۇش، ساداقەتمەنلىكىنى ساقلاش، ھايات - ماماتتا بىللە بولۇش، تۇرمۇشتا يۈز بېرىشى مۇمكىن بولغان مۈشكۈلاتلارنى بىرلىكتە يېڭىش، روھىي گۈزەللىكنىڭ يۈكسەك پەللىسىگە چىقىش - تۇرمۇش يولىغا قەدەم قويغان ھەربىر ياش قىز - يىگىتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، يەنىلا بىر جىددىي سىناق. لېكىن دەۋرىمىز ياشلىرى ئىچىدە مۇنداق سىناقلارغا قەتئىي بەرداشلىق بېرىپ، ئۆزىنىڭ مۇھەببەتكە چەكسىز ساداقەتلىكى، ۋاپادارلىقى، باي ئىنسانىي پەزىلىتى بىلەن تارىختا ئۆتكەن ئاشىق - مەشۇقلارنىمۇ ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان ئېسىل خىسلەت ئىگىلىرىمۇ ئاز ئەمەس.

× ×

كىچىككىنە بەختسىزلىك، تويى بولغىنىغا ئەمدىلا 12 كۈن بولغان بىر جۈپ قىزيىگىتنى بەختىيار ئائىلە قۇچىقىدىن قەشقەر 1 - خەلق شىپاخانىسى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ ياتىقىغا ئېلىپ كەلدى. بىرى كېسەللىك ئازاۋىدىن يېرىم ھوشسىزلانغان بولۇپ، ھاياتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرى قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلغىنى ھالدا، كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇپ، ئۈن - تىنسىز ياتاتتى. ئارىلاپ - ئارىلاپ ئايانچلىق ئىڭرەپ قويۇشلىرىدىن؛ ئۇنىڭ ھايات شامى تېخىچە

پىلىلداپ يېنىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولات-
تى. ئىككىنچىسى بولسا، ئۇنىڭ ئازاۋد-
نى يېنىكلىتىش يولىدا كېچە-كۈندۈز جان
قىقىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە ئىدى.

بوش ئىگىرىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان مەرھا-
با دەس ئورنىدىن تۇردى-دە، پۈتۈن كۈ-
چىنى ئىشقا سېلىپ، بېمارنىڭ توۋىنى پا-
لەچلەنگەن بۇ ئومۇرلۇك جۈپتىنى ئاۋايلاپ
بىر تەرەپكە ئۆرۈپ قويدى. بۇ چەكسىزمېھ-
رىۋانلىقتىن يۈرىكى سۈيۈنگەن مەمتىلى كو-
زىگە غىللىدە ياش ئالدى. مەرھابا ئۇنى تې-
خىمۇ چوڭقۇر روھى ئازاپقا سالماسلىق ئۈ-
چۈن، يۈزىنى بىر چەتكە بۇرىدى-دە، ها-
زىرلا ئۇنىڭ ئاستىدىن ئېلىنغان بىر توپلا-
تىنى كوتىرىپ، سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئۇ
ئەشۇ لاتىلاردىكى چوڭ-كىچىك تەرەتلەرنى
يۇيۇپ ئادالاۋاتقاندا، بىر ئايالنىڭ يې-
نە بىر ئايالغا مەرھابانى ئىشارەت قىلىپ:
"بۇ چوكاننىڭ يولدىشىنىڭ كېسەللىمۇ بال-
لىرىنىڭ دادىسىنىڭ كېسەللىگە ئوخشايدىكەن"
دەپ پىچىرلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى.

"مەمتىلى بىلەن قىسمەتداش كىشى كىم-
كىنە؟"

مەرھابا يۇيۇپ تازىلانغان لاتىلارنى دە-
رەخكە تارتىلغان تانىلارغا ئارتىپ قويۇپ،
ھېلىقى ئايالنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. ئۇ،
ياتاقنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە، ئەتىگەن-
لىك ئاپخوتقا كىرگەن دوختۇرلاردىن بىرى
ھېلىقى ئايالغا قاتتىق كايىۋاتاتتى:

— سىز مۇشۇنداق كېسەل باقامسىز؟ —
دەيتتى دوختۇر، — ئىسمىڭىز ناۋاتخان ئە-
كەن، چىرايىڭىزمۇ گۈلدەك تۇرىدۇ. ئەم-
ما قىلغىنىڭىز... — دوختۇر سەل توخ-
تىۋېلىپ داۋام قىلدى، — ئۈچ بالىنىڭ دا-
دىسى بولغان ئادەم مۇشۇ ئەھۋالدا ياتسا،
سىزنىڭ ھەدىسە شەھەرگە چېپىپ، سەيلە-
تاماشا قىلغىنىڭىز نېمىسى!؟ توغرا، سېس-
تىرالارمۇ ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ، لېكىن
سىزمۇ سېستىرالارغا زىچ ماسلىشىپ، يول-
دىشىڭىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرسى-
ڭىز، ئۇ تېخىمۇ تېزراق ساقايمامدۇ؟! —
دوختۇر ئۆزىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن تا-
پىلىدى، — بىز دوختۇرلار تاشقى زەخىملە-
نىشتىن قورقمايمىز. ئەمما، كارۋات يارىسى-
دىن قورقىمىز. زەخىملىنىشتىن ئۆلۈپ كەت-
مىگەن ئادەم كارۋات يارىسىدىن ئۆلۈپ كې-
تىشى مۇمكىن. تېرە-ئادەم بەدىنىدىكى ئاق-
سىلنى تۇتۇپ تۇرىدۇ. بەدەندە ئاقسىل ماد-
دىسى ئازلاپ كەتسە، ئادەم ئاجىزلاپ، ھا-
ياتى خەۋپكە يولۇقىدۇ. شۇڭا كېسەلنى ھەر
ئونبەش مىنۇتتا بىر قېتىم ئۆرۈپ، بەدىنىنى
ئىسسىق لۆڭگىدە سۈرتۈپ قويۇڭ. ئۇقتى-
ڭىزمۇ؟

— ......

دوختۇرنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئۆزىگىمۇ قى-
لىنغان بۇيرۇق دەپ چۈشەنگەن مەرھابا ئەشۇ
سائەتتىن ئېتىۋارەن تېخىمۇ زورغەيرەتكە كەل-
دى. كېچىلىرى ئۇخلاش، كۈندۈزلىرى بىر-
دەم-يېرىم دەم ئارام ئېلىۋېلىش ئۇنىڭ
خىيالىغىمۇ كىرمەيدىغان بولدى. ھارغىنلىق،
ئۇيقۇسىزلىق دەردىدىن ئارانلا يەر دەسسەپ
تۇراتتى. كوزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ كەتكەن،
چىرايىدىن توپا ئورلەپ، گۈزەل ھوسنى پۈ-
چۈلغان ئىدى. بەزى كېچىلىرى ئورۇندۇق-
تىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس-تاسلا قالات-
تى. لېكىن ئۇ، دەرھال كوزلىرىنى ئۇۋۇ-
لىۋېتىپ مەمتىلىنىڭ ئۈچىسىنى سىلايتتى.
ئۇيان-بۇيان ئۆرۈيتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدى
بىلەن ئۇنى تېزراق ئورۇندىن، تۇرغۇزۇش
كويىدا تىرىشاتتى، تىرمىشاتتى.

نەچچە ئونلاپ كېچە - كۈندۈزلەرنى ئىسەنچ ۋە ئۈمىت بىلەن ئۆتكۈزگەن مەرھابا، مەسئۇل دوختۇرنىڭ: «12 ئومۇرتقا زەخمىلەنگەن، نەتىجىدە ژۇلۇن قىسىلغان، سېزىم نېرۋىسى بىلەن ھەرىكەت نېرۋىسىمۇ بېسىلىپ كېرەكتىن چىققان. كېسەلنى پالەچلىكتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى يوق، كېسەلنىڭ يۈرەك، ئۆپكە قاتارلىق ئىچكى ئەزالىرى ساق بولغاچ، يەنە 20 - 30 يىل ئۆمۈر كورۈشى مۇمكىن ...» دېگەن ئاخىرقى يەكۈننى ئاڭلىغاندا گويا بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن بولسا يۈرىكى ئاغرىغا قاپلىشىپ، كوزلىرى قاراڭغۇلىشىپ لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. چۈنكى دوختۇر ئۇنىڭ ئۈمىت يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتكەن، ئازاپلىق كوڭلىگە تېخىمۇ چوڭ ئازاپلارنى سالغان ئىدى. مەرھابا دوختۇرنىڭ يەكۈنىگە ئىشەنمەيتتى. قانداقتۇر بىر ئەرزىمەس ھادىسىنىڭ شۇنداق شىرىن ئائىلە تۇرمۇشىنى ۋەيران قىلىۋېتىشىگە؛ سۆيۈملۈك كىشىسىنى مەڭگۈلۈك ناكا قىلىپ قويۇشىغا تېخىمۇ ئىشەنمەيتتى. ئىشەنمىسە نېمە ئىلاج؟!

يەكۈن بىلەن بىللە، دوختۇرنىڭ كېسەلنى دەرھال يوتكەپ، كارۋاتنى بىكار قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىمۇ ئېيتىلىپ بولغان ئىدى...

بىردەمنىڭ ئارىلىغىدا ياتاقتا ئادەم توشۇپ كەتتى. ئۇلار دوختۇرنىڭ يەكۈنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن يوقلاپ كىرگەنلەر ئىدى. ھەممەيلەننىڭ كوڭلىدە بىر خىل مەيۈسلۈك كېزەتتى. ئۇتكەندە: «ياش ئەمەسمۇ، ساقىيىدۇ» دېيىشكەنلەر ئەمدى: «تەقدىر شۇنداق، بولغۇلۇق ياش يوپۇرماق چوكانغا بولمىدىغان بولدى» دېيىشەتتى؛ يەنە بەزىلىرى بولسا: «ئولۇكنىڭ يولى ئولۇك بويىچە، تىرىكنىڭ يولى تىرىك بويىچە بولار. ياپ - ياش بۇ چوكان نىمجان يىگىتكە بەنت بولۇپ قالماس» دەپ ئەۋلىيالىق قىلىشاتتى.

ھەر كىم ھەر نىمە دېگەن بىلەن ھېچكىم مەرھابانىڭ قەلبىدە نىمە بارلىغىنى بىلمەيتتى. كىشىلەرنىڭ گەپ - سوزلىرى مەرھابانىڭ يۈرەك يارىسىنى تېخىمۇ ئېچىشتۇرۇۋەتتى، ئۇ بولالمىدى، ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسىنى مەمتىلى ئاڭلىمايتتى. چۈنكى نەچچە كۈندىن بۇيان كاللىسىدىكى «ئولۇپ كېتىش» خىيالىنىڭ ھوكۈمرانلىغىدا بىردەم ئالغۇ - بەرگۈلىرىنى ھىساپلاپ، بىردەم غەمكىن كوزلىرىدىن ياش توكۈپ رازىلىق سوراۋاتقان بۇ بىچارە، دوختۇرنىڭ ئوزى ئۈستىدىكى ھوكۈمىنى ئاڭلاپلا ھۇشىدىن كەتكەن ئىدى.

مەرھابا ياش يۇقى كوزلىرىنى كارۋاتقا تىكتى. كوزلىرىنى ياش تامچىلىرى قاپلىۋالغاچقا، ئۇ بىر نەرسىنى كورەلمەيتتى. مەرھاباغا مەمتىلىنىڭ قاڭشالىق بۇرنى بارغانسېرى ئىگىزلەۋاتقاندەك، قوي كوزلىرى تېخىمۇ يوغىناپ بېرىۋاتقاندەك، سوزۇنچاق كەلگەن ئاپپاق يۈزى بولسا، تېخىمۇ ئاقىرىپ كېتىۋاتقاندەك كورۈندى» ئۇنىڭ كېسەللىك دارىپ گەز باغلاپ كەتكەن يۇقارقى كالپۈكى بولسا، بىردەم مەرھابادىن ئەپۇ سورىماقچى، بىردەم «ئەمدى قانداق قىلىسەن؟» دەپ سوئال قويماقچى بولغاندەك، پات - پات لىپىلداپ قوياتتى. ئوز ۋاقتىدا جىنەستىدەك قىزغۇچ، مۇھەببەت شەرۋىتىنى توككەن بۇ لەۋلەر تېخى پۈتۈنلەي قۇرۇپ كەتمىگەن ئىدى.

مەرھابا ئويلىغانسېرى ئويلىرىنىڭ تېگىگە يېتەلمەيتتى. ئۇ - ھاياتنىڭ سىنىغىغا، سى -

داقەت ئاتلىق بۇ سۆيگۈ ئىلاھىنىڭ سورىغىغا دۇچ كەلمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى يول تۇراتتى: بىرى ۋاپاسىزلىق، يەنە بىرى، ئىگە - چاقىسىز نىمجان بىلەن ھايات كوچۇرۇش، ياشلىقىنى ئۇنىڭ ئۇچۇن قۇربان قىلىش، مەرھابا ئۇچۇن ئالدىنقى يول ئاسانغا چۈشەتتى. بەزى دوستلىرى، ئۇرۇق - تۇققانلىرى دىگەندەك، "بەختىنى قايتىدىن تاپقان" بولاتتى. بىراق...

مەرھابانىڭ ياشلىرى قۇرۇپ، كوز قارچۇغى ھەركەتتىن قالغاندەك، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن مەمتىلى بىلەن بولغان تۇرمۇش كارتىنىسى تەسۋىردەك تىزىلىپ ئوتمەكتە ئىدى:

مەرھابا - گۈزەل قەشقەرنىڭ نازۇك بەدەن قىزلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ ئوت چاقناپ تۇرىدىغان قوي كوزلىرى، دومباقتىنە كەلگەن مەڭزى، ئۈنچە چىشلىرى، غۇنچە بويى كىشىنى مەھلىيا قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى توق يېشىل نىلون پوپايكىسى، ھالرەڭ قاتلاق يوپكىسى، بويىنىغا ئېسىلغان مارجانلىرى، بېشىدىكى سېرىق ھىلىلە ياغلىقى ئۇنى تېخىمۇ زىبا كورسىتەتتى. ئۇ ئابرويلۇق كادىر ئائىلىسىنىڭ پەرزەنتى بولۇپ، كىچىكىدىن شەھەردە ئوسكەن، قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، تەقسىمات بويىچە يېڭىشەر ناھىيىسىدىكى ياندۇما بازار باشلانغۇچ مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلەنگەن، شۇ جەرياندا مەمتىلى بىلەن تونۇشۇپ قالغان ئىدى. مەمتىلى بولسا، مەرھابادىن 2 يىل بۇرۇن مەكتەپ پۈتتۈرگەن بولۇپ، ياندۇما گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىۋى سىفەن سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. دىخان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، كىچىكىدىلا ئانىسىدىن ئايرىلغان بۇ يىگىت 1977 - يىلى 8 - ئايدا مەرھابا بىلەن توي قىلىپ 12 كۈن ئوتكەندە چەللىدىن يېقىلىپ زەخىملەنگەندىن كېيىن، بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە "كاج تۇرغانغا ئولۇك ئۇچراپتۇ" دىگەندەك ياشانغان دادىسى، يالغۇز ئاكىسى كوز يۇمدى. شۇنىڭ بىلەن مەمتىلى تۇرمۇشتا يەككە - يىگانە قالدى. ئۇنىڭ تەشكىلدىن ۋە ۋاپادارى مەرھابادىن باشقا ھېچنىمىسى يوق ئىدى.

"تۇۋا، - دەيتتى مەرھابا ئوز - ئوزىگە، - ھاياتنىڭ قىسمىتى شۇنداقمىدۇ؟ قېنى ئۇ گۈزەل ئارزۇلار؟ قېنى ئۇ شىرىن كېچىلەر؟ قېنى ئۇ ئوتلۇق ۋەدىلەر؟ 12 كۈنلۈك تۇرمۇش ياشلىقىمغا گۇۋاھى بولارمۇ؟ نەسلىم، ئەۋلادىم بولماسمۇ؟ غۇنچە چاغلىرىم مۇشۇنداق ئوتەرمۇ؟ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ شۇنچىكەڭ قوينىدىن ماڭا تەككەن نىسىۋە زادى مۇشۇنچىلىكمىدۇ!؟..."

مەرھابانىڭ قەلبى داۋالغۇماقتا ئىدى. ئۇ، بىردەم ئوزىگە پۈتمەس - تۈگىمەس سوئاللارنى قويسا، بىردەم سوئالغا جاۋاپ تاپقاندەك بېشىنى يەڭگىل سىلكىۋېتىپ، ئاڭلىنار - ئاڭلانماس پىچىرلايتتى: ھاياتلىقنىڭ بۇ ھادىسىگە كىم جاۋاپكار؟ مەن ئۇنى مەمتىلىدىن كورسەم بولامدۇ؟ ئۇنىڭ مېنى مۇشۇنداق ئازاپلىغىسى بارمۇ؟ ئەگەر مەن ھادىسىگە ئۇچرىغان بولسام، مەمتىلى ۋاپاسىزلىق قىلىش مۇمكىنمىدى؟! ياق، ياق! ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، تۇرمۇش ئوز قىممىتىنى يوقاتقىنى يوق. مەمتىلىنىڭ بەدىنى مېيىپلەنگەن بىلەن ۋىجدانى تازىغۇ، يۈرىگى ساققۇ، ماڭا بولغان مېھرى - مۇھەببىتىنى يوقاتقىنى يوققۇ! مېنىڭچە، مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغلىقى جىنسى ئايرىمىسىدىلا ئەمەس، مۇھىمى مەنىۋى جەھەتتىكى بىرلىكتە، قەلب ئىستىگىنىڭ يۈكسەكلىگىدە. مەن بىر خەلق

ئوقۇتقۇچىسى، مەنىۋى مەدەنىيەت ياراتقۇچى،
ئەۋلات تەربىيىلىگۈچى. مېنىڭ نەسلىم قال ـ
مىسا، ياخشى نامىم، خىسلىتىمغۇ قالار. مە ـ
مىتەلىنى مەن بېقىشىم كېرەك. شۇنداق قىلـ
غاندىلا، جەمىيەت ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى
ئادا قىلغان بولىمەن، ۋىجدانىمنىڭ بۇيرۇ ـ
غىنى ئىجرا قىلغان بولىمەن!»......

دىمىسىمۇ، مەكتەپ تەربىيىسى، يېتىم ـ
يېسىرلارغا خەيرىخاھلىق قىلىپ ساۋاپلىق
ئىزدەشتەك ئائىلىۋى شارائىت؛ ئاقكوڭۇل ـ
لۇك، ۋاپادارلىق، ساداقەتلىككە ماكان بول ـ
غان قەشقەرنىڭ ئەنئەنىۋى مۇھىتى مەرھا ـ
بانى ئىنسانى خىسلەتلىك، پاك ۋىجدانلىق،
دىيانەتلىك قىز قىلىپ يېتىلدۇرگەن ئىدى.
شۇڭا مەمتىلىنى تاشلىۋېتىش ئاسان يول
بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ۋىجدان سودى ئالدىدا
مەڭگۈ جىنايەتنى تۈگىمەيدىغان جىنايەتكار،
سۆيگۈ ـ مۇھەببەت بابىدا ئۆزىنىڭ شەھۋا ـ
نى نەپسىنى قاندۇرۇشنىلا ئويلايدىغان، ئىن ـ
سانىيگۈزەللىكنىڭ بارلىق سىزىملىرىدىن
ئايرىلغان بىنومۇس مەخلۇققا ئايلىنىپ قې ـ
لىشنى ھەرگىز خالىمايتتى!

مەمتىلىنىڭ چاي سوراپ توۋلىغان ئا ـ
ۋازى ئۇنىڭ خىيال ئەينىگىنى ياپتى. ئۇ
يولدىشىغا قارىدى، مەمتىلى پۈتۈن بىر مو ـ
رىنىڭ تۈتۈنىنى سۈمۈرىۋاتقاندەك ھەسرەت ـ
لىك تىناتتى، مەرھابا چاي قۇيۇشقا تەمشە ـ
لىۋاتقاندا، مەمتىلى يەنە توۋلىدى، مەر ـ
ھابا ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. مەمتىلى سو ـ
يۇملۇگىنىڭ سۇمبۇل چاچلىرىنى سىلاپ
تۇرۇپ:

ــ مەرھابا، مەن ھەممىنى ئۇقتۇم. «مېنى
ساقايمايدۇ» دىيىشىدۇ، ئېھتىمال، بۇ شۇن ـ
داقتۇ. شۇڭا سەن زىلۋا ياشلىقىڭنى چوك ـ
كىچىك تەرەتكە بۇلغاپ، كېسەل بېقىش بە ـ
لەن بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتمەي، مەندىن ئايرى ـ
لىپ، تۇرمۇش يولۇڭنى تاپقىن. مەن سەن ـ
دىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى، ـ ئۇ كوز ـ
لىرىگە ياش ئالدى ۋە بوغۇزىغا بىر نەرسە
تۇرۇپ قالغاندەك تەسلىكتە
گېپىنى داۋاملاشتۇردى، ـ
ماڭا تەشكىل بار، قالغىنىنى تەقدىرنىڭ
ئۆزىگە قويدۇم.

مەرھابانىڭ كوزلىرىدە ياش ئەگىدى، ئۇ
پىيالىغا چاي قۇيدى، لېكىن سۇنالمىدى.
مەرھابانىڭ قوللىرى تىترەپ، يۈرىگى
ئادەتتىن تاشقىرى تەپمەكتە ئىدى. ئۇ مەمـ
تىلىنىڭ ئۈستىگە يېتىپ گەۋدىسىنى تاشلىدى.
شۇ تاپتا ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكۈچى بۇ
قەيسەر يىگىتنىڭ قەلبى چاي بىلەن ئەمەس،
مەرھابانىڭ پاك سۆيگۈ شارابى بىلەن قانـ
ماقتا ئىدى. مەرھابا ئىڭشىكەن پېتى ئۆمۈرـ
لۈك جۈپتىنىڭ قانسىرىغان لىۋىگە لىۋىنى
يېقىپ تۇرۇپ پىچىرلاۋاتاتتى: " سۆيۈملۈـ
گىم، خاتىرجەم بولۇڭ، مەن سىز بىلەن
ساق ۋاقتىدا تۇرمۇش قۇرغان، ياخشى كۈنـ
لەردە بىللە بولۇپ، باشقا كۈن چۈشكەندە
ئايرىلىپ كېتىش ـ مېنىڭ ۋىجدانىمغا يات.
مېنىڭ بۇ يۇمشاق باغرىم بىر سىزگە تەئەلـ
لۇق! "

× ×

دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن مەرھاـ
بانىڭ يۈكى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. ئۇ، بىر
تەرەپتىن، تالاغا چىقسا ئەركىشى، ئۆيگە
كىرسە خوتۇن كىشى بولۇپ، ئوتۇن، ئۇن،
ياغ، دورا ـ دەرمەك قاتارلىق تۇرمۇش لازـ
مەتلىكلىرىنى غەملەپ، مەمتىلىنى ئوبدانىراق
بېقىش ئۈچۈن تىرىشتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن
كۈنلۈك مەشغۇلاتى بويىچە، مەمتىلىنىڭ
تېگىگە سېلىنىدىغان لاتا ـ زاكىلارنى يات ـ

پات يۇيۇپ، چوڭ - كىچىك تەرەتلەرنى ۋاقتى - قەرەلىدە ئادالاپ، كېچە - كۈندۈز داۋاملىق ئولتۇرۇپ، بىر نەچچە قېتىملىق كارۋات يارىسىنى ساقايتتى. تىنىم تاپماي كېسەل بېقىش، ھارغىنلىق، ئۇيقۇسىزلىق نەتىجىسىدە، ئۇنىڭ قوللىرى يېرىكلىشىپ، رەڭگى - روخسارىمۇ بىر قىسىملا ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۆزىمۇ تارتىلىپ قالدى. يامان يېرى شۇكى، ئاتۇشتىكى ساھساق ئاكىغا كۆرسىتىش، قەشقەر تىببى مەكتەپ يېنىدىكى دوختۇرخانىدا قىلىنغان ئۈنۈمسىز ئوپېراتسىيەدىن كېيىن، مەمتىلىنىڭ چوڭ - كىچىك تەرىتى بىر كەلسە بىر يولى كېلىپ كېتىدىغان، بىر كەلمىسە توختاپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ئىشلارغا ئامال قىلىش ئۈچۈن مەمتىلىنى دەمال دوختۇرخانىغا ئاپىرىش، بالنىسىدا ياتقۇزۇش تولىمۇ ئاۋارىچىلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئىش پات - پات تەكرارلىنىپ تۇراتتى. شۇڭا مەرھابا دوختۇرلاردىن ئۆگىنىۋالغان ئۇسۇلى ۋە كېسەل بېقىش تەجرىبىسىگە ئاساسەن كىچىك تەرەت توختاپ كەتكەندە، دوۋسۇن بېشىنى داۋاملىق يۇمشاق ئۇۋۇلاپ بەردى. ئىسسىق ئۆتكۈزدى. سۈيدۈكنى لاتىغا تامچىلاتقۇزدى. بۇمۇ بولمىغاندا، جىنسىي ئەزاغا كاتېتىر (شلانكا) كىرگۈزۈپ، سۈيدۈك ماڭدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان رىۋانول دېگەن دورىنىڭ ئوكۇل سۈيى بىلەن تەڭشەلگەن ئېرىتمىسىنى بەردى ھەمدە ئەھۋالغا قاراپ ئوكۇل ئۇردى. مۇشۇنداق قىلىپ كېسەلنىڭ سۈيدۈك بىلەن زەھەرلىنىپ ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى. چوڭ تەرەت توختاپ قالغاندا، ئۆزى كىلىزما قىلدى. سېزىم بولمىغانلىقتىن، بۇمۇ ئەپلەشمىسە، قولىغا پەلەي سېلىپ، ئارقا پىشاپتىن تاشتەك قېتىپ كەتكەن قەۋزىيەتنى كولاپ ئېلىپ، بىتاپنىڭ ئازاۋىنى يېنىكلەشتۈردى. مەمتىلىنىڭ دوست - بۇرادەر، مەھەللە - ھەقەمسايىلىرى مەرھابانىڭ بۇ ئىشلىرىدىن ھەيران ئىدى. ئۇلار مەمنۇنلۇق بىلەن پىچىرلىشىپ: «ئوقۇغان - بىلگەن ئادەم دېگەن باشقا ئىكەن. بۇنىڭدەك ۋاپادار ئايال ئاز تېپىلىدۇ. خېزىرنىڭ قىزى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ تارتقان جاپا - مۇشەققەتكە بەرداشلىق بېرەلمەس. مەرھابا ھەقىقەتەن ئىنساپلىق، دىيانەتلىك قىز ئىكەن» دېيىشەتتى.

مەرھابانىڭ ئىسىل پەزىلىتى بارغانسېرى كۆپ كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمەت ۋە ھېسداشلىق تۇيغۇسىنى قوزغاتتى، ئۇنىڭ نامى قەشقەردىلا ئەمەس، مەمتىلىنى ئىچكىرىگە داۋالىتىشقا ئېلىپ بارغان 2 يىل ئىچىدە ئۇنى يۈدۈپ ئوكۇلغا ئاپىرىش، ئۇۋۇلاپ يۇيۇش ئۈچۈن ئۈستۈنكى قەۋەتلەرگە ئېلىپ چىقىش يولىدا ھېرىپ - چارچاپ بۆرەك كېسەل بولۇپ قالغانلىقى، كېچە - كۈندۈز قېتىقىنىپ خەۋەر ئېلىش، ھەر تەرەپلىمە داۋا ئىزلەشى دوختۇرلار ۋە شاڭخەي خەلقى ئارىسىدا تەسىر قوزغىدى. شاڭخەي گېزىت - ژۇرناللىرى مەرھابانىڭ ئىش ئىزلىرىغا قىزىقتى. رادىيو ئىستانسىلىرى بۇ ھەقتە خەۋەر بەردى. شۇڭا ئۇنىڭغا ناتونۇش ئادەملەر تەرىپىدىن خالىس ياردەملەر بولۇپ تۇردى. لېكىن يانا بەزىلەرنىڭ مەرھابانىڭ ئىش ئىزلىرىنى ئاڭلاپ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ھەتتا ئايرىم ۋاپاسىز ئالا كۆڭۈل خوتۇنلار بىردەم: «شۇنداقمۇ جان قىينايدىغان ئەخمەق بولامدۇ؟ باشلىق دېگەن بىر كېلىدۇ، بىر كېتىدۇ - دە. مەرھابا نىرۋىسىدىن ئاداشقان» دېيىشسە، بىردەم: «مەمتىلى چوقۇم ئۇستا داخان بولسا كېرەك، «ئىسسىقۇ»

قىلىپ ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىۋاپتۇ. بولمىسا، بىر كېرەكسىز نىمجاننى 5 يىل باققان بارمۇ، سىر مۇشۇ يەردە بولسا كېرەك، دېيىشەتتى. بۇنداق سوز - چۆچەكلەرگە مەرھابا پەرۋا قىلمايتتى. ئۇ: " مەن مەمتىلىننى باققان بىلەن، ھەممىمىزنى پارتىيە، سوتسىيالىستىك جەمئىيەت بېقىۋاتىدۇ. تەشكىل ئىككىمىزنى ناھىيە مەركىزىگە يوتكەپ كېلىپ، ھەر جەھەتتىن ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى. مەمتىلىنگە كېسەللىك پىنسىيىسى بېرىۋاتىدۇ، مەن خىزمەتكە تولۇق قاتنىشالمىسامۇ، مائاشىمنى تولۇق بېرىۋاتىدۇ، بۇ قېتىم مائاشىمنى ئۆستۈردى. ھەر جەھەتتىكى غەمخورلۇقمۇ ئاز ئەمەس، بۇنى قانداقمۇ چۈشەنگىلى بولمىسۇن " دەپ نەق جاۋاپنى بېرەتتى. مەرھابانىڭ تەرىپىنى ئاڭلىغان، لېكىن ئۇنى ئۆز كوزى بىلەن كورمىگەنلەر ئۇنىڭ گۈزەل رۇخسارىنى، مەدىنى كىيىنىشلىرىنى كورگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پاك قەلبىگە ئىشەنمەي گۇمانى قاراپ: " ئۇنىڭ يولدىشىنى بېقىۋاتقانلىقى بىلەن پاك ئوتتۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئۆز كوڭلىنى خوش قىلىپ، ياشلىق ھىسسىنى بېسىپ تۇرىدىغان بىرەر ئىشى بولسا كېرەك " دەپ ئويلايتتى، ئاشكارا ياكى مەخپىي ھالدا " تەۋەككۇل " قىلىپ بېقىشنى كوڭلىگە پۈككەتتى. مانا شۇنداق ئۆزمە كوڭۈل مەخلۇقلاردىن بىر نەچچىسى ئۆز ئۇرۇنۇشلىرىغا نىسبەتەن مەرھابادىن تېگىشلىك دەككىسىنى يەپمۇ ئۈلگۈردى.

× ×

ھورمەتلىك كىتابخان، يېقىندا مەن ئۇلارنى يۇقلۇدۇم: مەمتىلى ھىلىمۇ ئورنىدىن تۇرغىنى يوق. كېسەللىك ئەھۋالى بىر خىل. مەرھابا بالدۇرقىدەكلا ئۇنىڭ باش - ئايىغىدا پەرۋانە.

مەن مەرھابانىڭ ھىسسىياتىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ سورىغىنىمدا ئۇ ماڭا باشقا گەپ قىلماي، خاتىرىگە يېزىلغان مۇنۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى سۇندى:

" ئىشىق ئەھلىدە مۇدام، بولغاچ ھەققى چىن ۋاپا، بىلىنگەي بەلكى بىر لەززەت يار ئۈچۈن تارتقان جاپا. "

ئانا قەدرى

(ھېكايە)

ئابلىمىت ھاجى

ئانا — دۇنيادا ئەڭ سۆيۈملۈك، ئېزىز، مۆھتەرەم، ئۇلۇغ، مۇقەددەس تەۋەررۇكلار غەزىنىسىنىڭ جەۋھىرى. پىكىر كەپتەرلىرىمىزنى ئالەم ئارا ئەركىن پەرۋاز قىلدۇرۇپ، چەكسىز سۆز دېڭىزىدىن ھېسابسىز سوز گوھەرلىرىنى سۈزۈپ ئېلىپ ئۇچقۇر قەلەم تۇلپارىنى ئىلھام يايلاقلىرىدا بولىشىغا چاپتۇرۇپ، يەتتە قەۋەت يەر، يەتتە قات ئاسماننىڭ ئېتىكىگە بۈيۈك قەسىدىلەرنى يېزىپ، گۈزەل نەقىشلەرنى چەكسەكمۇ، ئانا تەرىپىنىڭ مىڭدىن بىر ئۈلۈشىنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولماس...

× ×

پەيشەنبە كۈنى ئىدى، ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ ئانامنىڭ قەۋرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن « سىيىت ئارسلانخان » دېيىلىدىكى قەۋرىستانلىققا قاراپ يول ئالدىم.

قەۋرىستانلىققا يېتىپ بارغان چېغىمدا، قوياش يۈزىدىكى پەرەنجىسىنى قىيا ئېچىپ، جامالىنى ناز بىلەن ئايان قىلغان گۈزەل مەلىكىگە ئوخشاش تاغ ئارقىسىدىن مارىلاپ چىققىنىچە، نۇرلۇق ھۆسنىنى كۆرسىتىپ، يەر-جاھاننى كۈلدۈرمەكتە ئىدى. مەن ئانامنىڭ قەۋرىسى ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، «سۈرە تابارەك» نى ئوقۇدۇم، قولۇمنى كۆتۈرۈپ:

« ئى مەدەتكار ئاللا، پەقىر بەندەڭنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلىپ، ئانامنى سائادەتمەن بەندىلىرىڭنىڭ قاتارىدا قىلغايسەن...» دەپ دۇئا قىلدىم. كېيىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئادەت بويىچە قەۋرە ئەتراپىنى سىرىپ - سۈپۈرۈپ، ئۈستىگە بىر نەچچە سىقىم توپا تاشلاپ ھۆرمەت بىلدۈردۈم. ئاندىن قايتاي دەپ تۇرۇۋىدىم، ئانامنىڭ قەۋرىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىر قەۋرە تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى قۇلۇغۇمنى بەنت قىلدى. يىغلىغۇچىنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان بۇ مۇڭلۇق ئاۋازىدىن بارا - بارا ئۆزەمنى تۇختۇتالماي قالدىم. تېخى ھېلىلا قۇرۇغان كوز چاناقلىرىمدا قايتىدىن ياش تامچىلىرى پەيدا بولدى.

— ئانام - ئانام، ئانامەي ئانام، ئانام مېھرىبان، ئانام جانىجان، ئانام دولىتىم، ئانام سۇلتىنىم، ئانا ھورمىتىم، ئانام شوھرىتىم، ئانام راھىتىم، ئانام ئامىتىم، ئانام يايلىغىم، ئانام بايلىغىم...

يىغا بارغانسېرى تېخىمۇ ھەسرەتلىك ۋە مۇڭلۇق ياڭراشقا باشلىدى:

— ئانام - ئانام، ئانامەي ئانام، ھاياتىم

نىڭ گۈلى ئانام، سائادىتىمنىڭ ھۆلى ئانام، بېغىمنىڭ بۇلبۇلى ئانام، لالە ـ رەيھان سۇمبۇلى ئانام، ئانام غۇرۇرۇم، ئانام ھوزۇرۇم، ئانام كوز نۇرۇم...

يىغا ئاستا ـ ئاستا پەسلىگىلى تۇردى. بىراق يىغلىغۇچىنىڭ ئاۋازى ئېنىق ۋە رەتلىك ئىدى:

—سەندىن ئايرىلىپ ئانام، سۇندى قانىتىم قايرىلىپ ئانام، خىزمىتىڭنى قىلالمىدىم ئانام، ئانامەي ـ ئانام...

يىغىنىڭ تەسىرلىك سېھىرلىگۈچى كۈچىدىنمۇ ياكى كوڭلۇمنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى ئېرىپ كىتىۋاتقانلىقىدىنمۇ، كوز ئالدىمدا قەۋرىستانلىقتىكى جىمى ئەرۋالار قەۋرىلىرىنىڭ ئۈستىگە چىقىشىپ يىغا ـ زارە قىلىشىۋاتقاندەك، بەزىلىرى يىغلىغۇچىغا سەۋرى ـ تاقەت تىلىشىۋاتقاندەك بىر ھالەت كورۈنمەكتە ئىدى. مەن دەرھال ئېسىمنى يىغدىمدە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يىغا ئاۋازى چىقىۋاتقان قەۋرە يېنىغا باردىم. يىغلىغۇچى يىگىرمە بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئىدى. ئۇ، يىغلايتتى، كوزلىرىدىن ئېقىۋاتقان تارام ـ تارام ياشلىرى قەۋرە يېنىغا ئالاھىدە پەرۋىش بىلەن ئۈندۈرۈلۈپ، ۋايىغا يەتكۈزۈلگەن گۈلنىڭ ئۈستىگە توختىماستىن توكۇلمەكتە ئىدى. مەن يىگىتنىڭ يېنىغا كىلىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قىرائەت باشلىدىم. مۇشۇنىڭ بىلەن يىگىتنى يىغىدىن توختاتماقچى بولغان ئىدىم، دىگەندەك ئايەت باشلانغاندا ئۇنىڭ يىغا ئاۋازى بىردىنلا جىمىدى. مەن "رەببىل ئالەمىن" دىن كىيىن قولۇمنى كوتۈرۈپ، كوزلىرىمنى يۇمۇپ، ئانامنىڭ، يىغلىغۇچىنىڭ ئانىسى ۋە پۈتۈن ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ئاتاپ ئۇزۇن دۇئا قىلدىم. ئاندىن يىغلىغۇچىغا قارىغان ئىدىم، كۈتۈلمىگەن بىر ھالغا كوزۇم چۈشتى... يىگىت گەۋدىسىنى كىلەڭسىز ھالدا تېپىرلىتىپ، قەۋرە ئۈستىدە ياتاتتى. ئورۇق، قانسىز بارماقلىرى بىلەن قۇرۇق توپىنى مۇجىغلايتتى. ئۇنىڭ كىرىشىپ كەتكەن چىشلىرى ئارىسىدىن كالپۇكلىرى بويلاپ ئېقىش كوپۈكلەر چىقاتتى... بۇ تاسادىپىلىقتىن كوڭلۇمگە ئاللا قانداق قورقۇنۇشلۇق خىياللار كىرىۋېلىپ، بىر ھازا تەمتىرەپ قالدىم. ئاخىر، يىگىتنىڭ كوڭلى كىتىپ قالغانلىقىنى ھىس قىلدىم ـ دە، ئۇنى تەسلىكتە كوتۈرۈپ قەۋرە ئۈستىدىن پەسكە ئالدىم ۋە بېشىنى قۇچۇغۇمغا قويۇپ، ئىككى چېكىسىنى، ئۈستى كالپۇكىنى، قوللىرىنىڭ بېغىشىنى ئۇۋۇلىدۇم. ۋاقىت ئۇنىڭغا بارغانسېرى شىپالىق بەخش ئېتىپ ئوتمەكتە ئىدى. بىر چاغدا ئۇ، " ئۇھ ... " دەپ بىرنى تىنىپ ئوڭشالدى ۋە بېشىنى كوتۈرۈپ، ماڭا قاراپ كوزلىرىدىن دەريادەك ياش ئاققۇزغان ھالدا:

—ھەر نىمە بولسا ياراتقان ئاللا مېنى سىلىگە ئۇچراشتۇرۇپتۇ، شۈكرى... ئوزلىرىگە كوپ رەھمەت! ـ دىدى.

—رەھمەت ئېيتقىدەك ئىش يوق، ـ دىدىم مەن ئۇنىڭ قىزارغان كوزلىرىگە قاراپ، ـ قاردىغاندا، بىر ئاز ھاياجانلىنىپ قېلىپ، كوڭۈللىرى كېتىپ قالغان ئوخشايدۇ. ھېچ ۋەقەسى يوق، مانا ئەمدى بىر ئوبدان بولۇپ قالدىلا...

ئۇ ماڭا ئوزىنى چۈشەندۈرۈپ:

—پات ـ پات دولىنىپ كىتىدىغان كېسەلىم بار، ـ دىدى.

—بۇنىڭغا خېلى بولدىمۇ؟ ـ سورىدىم مەن.

—ئىككى يىلچە بولۇپ قالدى.

—ياپ ياش تۇرۇپ ھە؟!

ئۇ چوڭقۇر ھەسرەت بىلەن ئېيتتى.

—شۇنداق، ياپ ـ ياش تۇرۇپ، ... ئە ـ

هەي!... ئانامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنداق بولۇپ قالدىم، راسلا ئانامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنداق بولۇپ قالدىم...

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. تۇرقىدىن تۈگمەس بىر ئوي دېڭىزىغا پېتىپ كېتىۋاتقانلىقى رۇشەن ئىدى. مېنىڭ ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىچىم ئاغرىدى — دە؟

— قويسىلا، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قوياي! -دېدىم.

— رەھمەت، ئەۋارە بولۇپ قالىلا. پىيادىلىقتا ئۆزەم كېتىمەن، -دېدى ئۇ تارتىنغاندەك قىلىپ.

— تارتىنمىسىلا، -دېدىم مەن يەنە، -سىلىنى بۇ هالدا تاشلاپ كېتىشكە كۆڭلۈم قىيمايدۇ.

مەن ئۇنى قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇرغۇزدۇم، ئىككىمىز ئاستا قەدەم تاشلاپ قەۋرىلەر ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن كېتىۋاتىمىز. ئۇ كېتىۋېتىپ پات-پات ئارقىسىغا-ئانىسىنىڭ قەۋرىسىگە قاراپ قوياتتى. ئاغزى بولسا پىچىر-پىچىر قىلىپ مۇنۇ سۆزدىن خەۋەر بېرەتتى:

— خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالمىدىم ئانام، مەندىن رازى بولغىن ئانام...

بىز يىگىتنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، پېشايۋانلىق هويلىدىكى سۇپىدا ئەللىك ياشلاردىن هالقىپ قالغان بىر ئايال پاكىزە توشەك ئۆستىدە ئولتۇراتتى. ئۇ بىزنى تولىمۇ ئىسسىق چىراي، مۇلايىم هوسلە-سۆلكەت، شىرىن سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى. لېكىن ئولتۇرغان ئورنىدىن مىدىرلايمۇ قويمىدى. بۇ هال كۆڭلۈمنى سەل-پەل غەش قىلدى. شۇڭا مەن هەيرانلىق بىلەن: " ئەجەبا؟... بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرگەن كىشى ئەگەر ساڭا دۈشمەن بولغان هالەتتىمۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ هۆرمەت بىلدۈرۈشۈك ئەقەللىي قائىدە-يوسۇن ئەمەسمۇ؟! ...... دەپ ئويلايتتىم. شۇ چاغدا يىگىت ماڭا:

— بۇ مېنىڭ ئانام بولىدۇ. ئە، هە!... ئاللە ئايچە بولغاندۇ، تۇساتتىنلا پۇتى ئاغرىغان بانا بىلەن ماڭالماس بولۇپ قالدى. شۇندىن بېرى قىلمىغان چارىلىرىمىز قالمىدى، هېچ شىپا تاپمايۋاتىدۇ، -دېدى. بۇ سۆز مېنىڭ بايىقى: " نېمىشقا ئورنىدىن تۇرمايدۇ؟»، دېگەن هەيرانچىلىقىمنى كۆڭلۈمدىن كۆتىرىۋەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى: " بۇ يىگىت باياتىن قەۋرىستانلىقتا « ئانامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنداق كېسەل بولۇپ قالدىم » دېگەن ئىدى. ئەمدى « بۇ ئانام بولىدۇ » دەۋاتىدۇ. بۇ قانداق گەپ زادى؟ دېگەن بىر سوئال ئىگىلىگەن ئىدى. يەنە شۇ چاغدا يىگىت:

— خوش، قېنى ئۆيگە مەرھەمەت قىلسىلا! -دېدى. مەن ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ: "ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر » دەپ دۇئا قىلىپ ئەدەپ بەجا كەلتۈردۈم. ئارقىسىدىن يىگىت قولۇمغا سۇ بەردى. ئاندىن يىگىرمە ياشلاردىكى بىر چوكان نەپىس سالام ۋە ئەدەپ بىلەن داستىخان كۆتۈرۈپ كىردى. يىگىت چوكاننىڭ قولىدىن داستىخاننى ئېلىپ ئالدىمغا سېلىۋېتىپ:

— بۇ مېنىڭ ئايالىم بولىدۇ، -دەپ تونۇشتۇردى.

مەن هۆرمەت يۈزىسىدىن مۇنداق دېدىم:

— ئايال كىشى- ئۆينىڭ زىننىتى، چىرىغى، بىر ئائىلىنىڭ ئاۋاتچىلىقى ئايال كىشى بىلەن بولۇر ......

ئايال چىقىپ كەتتى. يىگىت بىلەن ئىككىمىز بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشكە باشلىدۇق. مەن چاي ئىچىۋېتىپ يىگىتكە سەپ سالدىم: قوي كۆز، قارا قاش، ئۇزۇن

بوي كەلگەن بۇ يىگىتنىڭ چىرايى سامانتەك سېرىق، سۇلغۇن بولۇپ، قانداقتۇ بىر ھەسرەت - جۇدالىقنىڭ دەرت - ئەلىمى ئۇنىڭدا كىشىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرغىدەك بىر ئىز قالدۇرغان ئىدى. يىگىت ئالدىمدىكى بوشاپ قالغان پىيالىغا چاي قۇيۇپ ماڭا سۇندى. مەن چاينى ئېلىپ بىر ئوتلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن سورىدىم:

— ئىسمىلىرى كىم؟

— ئالماس.

— ئوكام ئالماسخۇن، سىلىدىن بىر ئىشنى سورىسام مالال كەلمەس - ھە؟

— يوقسۇ، مالال كېلەمدىغان، سوراۋەرسىلە.

— باياتىن قەۋرىستانلىقتا: " ئانام ۋاپاتىدىن كېيىن مۇشۇنداق كېسەل بولۇپ قالدىم " دېگەن ئىدىلە، مۇۋاپىق بىر پەيتتە مۇشۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، دېدى ئۇ — بولىدۇ، ھەر پەيشەنبە كۈنى ئانامنى تۈمەن بويىغا ئېلىپ چىقىپ سەيلە قىلدۇرۇش قەرزىم بار... ئە، ھە! ھازىر ئانامنى شۇ يەرگە ئېلىپ چىقماقچى، ئەگەر خالىسىلا، ۋاقىتلىرى يار بەرسە بۈگۈن تونۇشۇپ قالغانلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتى، بۇندىن كېيىن مۇناسىۋىتىمىزنىڭ داۋاملىشىشى ئۈچۈن بىز بىلەن بىللە سەيلىگە تەكلىپ قىلىمەن. شۇ خۇش ھاۋالىق جايدا خاس ئولتۇرۇپ، كەڭتاشا پاراڭلاشمامدۇق؟

— بولىدۇ، مىڭ مەرتىۋە بولىدۇ، مەن سۆھبەتخومار ئاشىقتەك بىر ئادەم.

دۇئا قىلىنىپ، داستىخان يىغىلىپ، ئورنىمىزدىن قوزغالدۇق. ھويلىغا چىققان چېغىمىزدا ئالماس ھويلىنىڭ بىر چېتىدە تۇرغان بىر قول ھارۋىسىنى سۆرەپ ئانىسىنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئاغىچە ئۇنىڭ ئايىلىمۇ ئۆيىدىن كىگىز، كۆرپە ئېلىپ چىقىپ، ھارۋىغا سېلىپ يۇمشاقىنا ئورۇن راسلىدى. ئاندىن ئالماس ئانىسىنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئېلىپ ھارۋىغا ئولتۇرغۇزدى. ئۈچىمىز ئالماس ھارۋىنى سۆرەپ، ئايىلى ئۇنىڭ قېشىدا، مەن ئۇلارغا ھەمرا بولۇپ تۈمەن بويىغا قاراپ يول ئالدۇق. بىز شەھەر كوچىلىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمىزدا ئالماسنىڭ تونۇش - بىلىش، دوست - بۇرادەرلىرى ئۇنىڭغا قاراپ ئىللىق تەبەسسۇم ۋە سۆيۈنۈش ئىلكىدە سالام بېرەتتى. مەن بولسام: " نېمە دېگەن ئېسىل يىگىت ھە، بۇ، بىزنىڭ كىتاپلىرىمىزدا " بالا ئانىسىنى ھەرەمگە يەتتە قېتىم يۈدۈپ ئاپىرىپ - ئەكەلگەندىمۇ يەنىلا ئانىنىڭ بىر قېتىملىق ئىمىتكەن ئەجرىنى ئادا قىلىپ بولالماس... دەپ يېزىلغان. ئۆلگەنلەرنىڭ مەدەتكارلىقى، تىرىكلەرنىڭ دۇئاسى — بۇ يىگىتنىڭ كېيىنلىكىگە شىپا، ھاياتىغا بەخت - سائادەت ئاتا قىلىپ، ئىككىلا دۇنيا ئېزىز قىلغۇسى ... " دەپ چىن قەلبىمدىن ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتماقتا ئىدىم.

2

تۈمەن......

قەشقەر شەھرىنىڭ شىمالىغا كۆز تىكسەڭلار غەرپتىن - شەرققە سوزۇلغان بىر دەريانى كۆرىسىلە. مانا شۇ — تۈمەن. ئۇ، سانسىزلىغان چەشمە بۇلاق سۇلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان، يىل بويى توختىماي - ئۈزۈلمەي يىلاندەك يۆگۈشۈپ ئېقىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋادىلىرى ياپ-يېشىل بوستانلىق ...ھەر كۈنى نەچچە يۈزلىگەن كىشىلەر بۇ يەردە ئارام ئالىدۇ، ھاۋالىنىدۇ، راھەتلىنىدۇ... شۇڭا خەلق ئىچىدە مۇنداق بىر قوشاق بار:

هەجەپ ياخشى تومەن بويى، هاۋاسى،
ياڭراپ تۇرار كاككۇكلارنىڭ ناۋاسى.
تەنگە داۋا كەۋسەر كەبى سۇلىرى،
بۇ ئىقلىمدا يوقتۇر ئۇنىڭ باهاسى.

بىز تومەن بويىغا يېتىپ كېلىپ، بىر بوستانلىقتا جاي راسلاپ ئالماسىنىڭ ئانىسىنى ئورۇنلاشتۇردۇق - دە، ئۆزىمىزمۇ بىر پەس ئولتۇرۇپ ئارام ئالدۇق. ئاندىن ئالماس ئايىلىغا قاراپ:

— ئانامغا ياخشى قارىغىن، هە! بۇ ئاكىمىز بىلەن ئىككىمىز «مارجان بۇلاق» تەرەپنى سەيلە قىلىپ كېلەيلى - دىدى.

— جېنىم بىلەن..... دىدى ئايىلى جاۋاپ بېرىپ.

كېيىن ئالماس ئانىسىغا قاراپ تەبەسسۇم بىلەن:

— بىز كەتتۇق ئەمىسە، ئانا، - دىدى.

— بېرىڭلار بالام - بېرىڭلار، مىڭەڭلەرنى ئەگىتىپ كېلىڭلار، - دىدى، - ئانىسى رازىلىق بىلدۈرۈپ.

ئىككىمىز «مارجان بۇلاق» نىڭ بويىغا يېتىپكەلدۇق. بۇ يەرنىڭ ھەقىقەتەن كورگۈچىلىگى، ماختىغىچىلىگى بارئىدى. توت ئەترا پى دەرەخلىق، چىمەنزاربولۇپ، كىچىك ئېرىقلاردا زۇمرەتتەك سۈپ-سۈزۈك سۇلار شىرىلداپ ئېقىپ تۇراتتى. بىز بىر كوكتاتلىقتا كېلىپ ئولتۇردۇق. ھەر ئىككىمىزنىڭ كەيپىمىز خىلى ساز ئىدى. ھەر ئىككىمىز بىر ئوي ۋە بىر ئىنتىلىش بىلەن بەنت ئىدۇق. ئاردىن قانچىلىك ۋاقىت ئوتتىكىن تاڭ، بىر چاغدا ئالماسنىڭ:

—هە ، هازىر نىمىنى ئويلاۋاتىلا؟ دىگەن ئاۋازى قۇلىقىمىنىڭ تۈۋىدە جاراڭلىدى.

مەن بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قاراپ :

—نىمىنى ئويلايتتىم، نىمە ئۈچۈن ئانىلىرىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شۇنداق كېسەل بولۇپ قالغانلىقلىرىنى بىلىشنى ئويلايمەن-دە! دىدىم.

—ماقۇل، ئۇنى بىلىشكە قىزىقىپ قالغان بولسىلا سوزلەپ بىرەي.

ئۇ بىردەم جىمىپ كەتتى. كېيىن ئېغىر بىر ئوھ تارتىپ قويۇپ ئوز سەرگۈزەشتىسىنى بايان قىلىشقا باشلىدى:

مەن ئاتا - ئانامغا بىر بالا ئىدىم . ئاتام رەخمەتلىك ئېغىر - بېسىق ، تەمكىن مىجەز ئايال بولۇپ ، مېنى جېنىدىن ئېزىز كورەتتى. ئۇ تولا چاغلاردا مېھرىبانلىق بىلەن باش - كوزۇمنى سىلاپ تۇرۇپ : "بالام سەن بىزنىڭ دۇنيالىقتا يالغۇز تىغدەك بىر ئوغلىمىز . بىزنىڭ خوشاللىغىمىزمۇ ، خاپىلىغىمىزمۇ سەن بىلەن . بىزنىڭ تاپقان-تەرگىنىمىزمۇ سەن ئۈچۈن . داداڭ بىلەن مەن ئېقىل - پاراسەتلىك ، پەزىلەتلىك ، ۋىجدانلىق ياخشى پەرزەنتلەرگە ئاتا - ئانا بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتۇق، ئۆزىمىزنىمۇ شۇنداق ئاتا - ئانىلاردىن بولۇش سۈپىتىگە لايىقمىز دەپ قارايتتۇق . بەختىمىزگە يارىشا ئاللا تائالا ئائىلىمىزگە سەندەك بىر يورۇق يۇلتۇزنى قوندۇرۇپتۇ ، بۇنىڭغا يۈز مىڭ قېتىم شوكرانىلا ئېيتىمىز . بىز سىنىڭ ئوز نىيىتىمىزگە لايىق ، ئىزىمىزنى بېسىپ ، چىرىغىمىزنى يورىتىدىغان پەرزەنتىمىز بولۇشىڭنى تىلەيمىز . خۇدا ئايىغىڭدىن شامال ئوتكۇزۇپ ، يامان كوز، يامان سوزدىن يىراق قىلغاي ••• » دەيتتى .

كۈنلەر ئوتۇپ ھەش - پەش دىگىچە ئون ئۈچ ياشقا كىرىپ قالدىم ••••••

ئۇ گېپىنى بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك ئىسلىپ بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. كوز چانىقلىرىدا بولسا سىماپتەك ياش تامچىلىرى

لىغىلداپ قالغان ئىدى .

ــ شۇنداق قىلىپ " ھەش ــ پەش دى ــ
گىچە ئون ئۈچ ياشقا كىرىپ قالدىم " دى ــ
سىلە ؟ دىدىمەن ئۇنىڭغا سوزلىرىنى داۋام ــ
لاشتۇرسىلا دىگەنچىلەپ. ئۇ :

ــ شۇنداق، ئە، ھەي! مىنىڭ بەختسىز ــ
لىككە قاراپ يۈزلەنگەن كۈنلىرىمۇ شۇ يى ــ
شىمدىن باشلاندى ، ــ دەپ سوزىنى داۋام
قىلدى ، ــ نىمە دىسەم بولار ، مەن بىلەن
بىر مەھەللىلىك كامال ئىسىملىك ، كەپسىز
بىر ساۋاقدىشىم بار ئىدى . ئۇنىڭ دادىسى
بىر مەكتەپنىڭ زاپخوزى بولۇپ ، ئۇلارنىڭ
ھالى ــ كۈنى بىزدىنچەندان ياخشى ئىدى.
كۈنلەردىن بىر كۈنى بىز مەكتەپتىن يىنىپ
كىلىۋاتقاندا ئۇ ساۋاقدىشىم ماڭا :

ــ ئالماس ، بىر گىپىم بار ئۇنامسەن ؟ ــ
دىدى .

ــ نىمە گەپ ، ئىيتە قىنى ؟ ــ دىدىم ــ
مەن .

ــ ئۈرۈمچىنى كورۈپ كەلمەيمىزمۇ ؟

بۇ تاسادىپى سوئالدىن مەن ھاڭ ــ تاڭ
بولۇپ تۇرۇپ قالدىم ــ دە ، ئۇنىڭ مۇندىن
بىر يىل بۇرۇن بىر قېتىم ئويدىن قىچىپ
چىقىپ كىتىپ ، دادىسى ئۇنى بىر ئاي ئىز ــ
دەپ ئۈرۈمچىدىن تىپىپ كەلگەنلىكىنى دەر ــ
ھال ئىسىمگە ئالدىم ••• شۇڭا :

ــ نىمە دەۋاتىسەن ؟ مۇنداق گىپىڭنى
قوي ! ــ دىدىم .

ــ ۋاي ئاداش ••• دىدى ئۇ سەل خاپا
بولغان ھالدا ، ــ قورقۇۋاتامسەن ؟ تازا
توخۇ يۈرەك بىر نەرسە ئىكەنسەن . ئوغۇل با ــ
لا دىگەن ئوغۇل بالىدەك بولۇش كىرەك ،
شە كورۈمىز، ھا ۋا....

ــ شە كورۈمىز ؟ !

ــ ھەئە، شە كورۈمىز. ۋەي ئاداش ئۈرۈمچى
دىگەن شۇنداق يوغان، بەلەن شەكى ، قەش ــ
قەردەك مىڭ كىلىدۇ دىگىنە ••• ئۇ يەردە ئۇ ــ
ياقتىن ــ بۇياققا غۇيياڭشىپ ئۇچۇپ يۈرگەن
ئايروپىلانلارنى كورسەڭ نىمە دەيسەن ؟ ! ئىككى مۇچەن تولەپ پىكاپ ــ
قا چۇشسەڭ شەنىڭ ئۇ بىشەدىن بۇ بىشىغا
ئاپىرىپ قويىدۇ . غادىيىپ ئولتۇرۇپ كىتە ــ
سەن ••• يەنە خۇڭسەن دىگەن ماگىزنى بار.
دۇنيادىكى ھەممە نەرسە شۇ يەردىن تىپىلە ــ
دۇ. شىمىگو دىگەن يەردىكى بۇلاقلارچۇ ؟ •••
قانداق ئاداش، كورۇپ كىلەمدۇق ؟

ئۇنىڭ بۇ سوزلىرى مەيلى راست ياكى
يالغان بولسۇن ، بارا ــ بارا مىنىڭ باله ــ
لارغا خاس تەلپۈنۈشۈمنى قوزغاپ ، بىەڭ ــ
ۋاشلىق تۈيغۇمنى ئاشۇرۇپ بارماقتا ئىدى،
يەنە بىر تەرەپتىن ۋۇجۇدۇمغا تىترەك ئولۇ ــ
شۇپ ، بىر قورقۇش ۋەھىمىسى كوڭلۇمنى
چولغىۋالغان ئىدى . شۇڭا مەن :

ــ ياق ، بارمايمەن ، ــ دىدىم .

ــ ۋاي ئاداش ، ــ دىدى ئۇ يەنە مىنى
كوندۇرمەكچى بولۇپ ئاق قۇچقاچتەك جا ــ
ۋىلداپ ، ــ ئوتكەن قېتىم بارغان چىغىمدا
ئاپتوۋوزغا چۇشۇپ ئايروپىلان ئىستانىسى ــ
گە چىقتىم دىگىنە! ••• ۋاي ــ ۋۇي، ئۇيەر ــ
دىكى ئايروپىلانلارنىڭ تولىلىغى ھەم ياڭ ــ
زىمۇ ــ ياڭزىلىغىنى ••• كورىدىغان بولساڭ
كوزۇڭنى ئۈزەلمەيسەن ، قايتىپ كىرگۈڭ كەل ــ
مەيدۇ ، جىنىڭ سويۈنۈپ كىتىدۇ . مەن ئۇ
يەردە بىركۈن تازا ئويناپتىمەن ••• ماقۇل
دىگىنە ئاداش ! كورۇپ كىلەيلى .

بىردىنلا مىنىڭ كوزۇمگە ئاسماننىڭ قەھ ــ
رىدە ئۇياقتىن ــ بۇياققا قىراپ ئۇچۇپ يۈر ــ
گەن ئايروپىلانلار كورۈنۈشكە باشلىدى. مەن
ئۇلارغا تەلپۈنەتتىم ، كوز تىكەتتىم ، ھايا ــ
جىنىمنى باسالماي چاۋاك چالاتتىم . بىر

بەڭۋاش خىيال مېنى ئەسىرگە ئالماقتا ئىدى. ئاخىرى ئىككىلىنىپ تىترەپ تۇرغان ئاۋازىم بىلەن:

— پۇل بولمىسا ... دېدىم.

— پۇل دەپ قاپسەن ئاداش، پۇل بار، بەزىدە پۇلنىڭ پارچىسى 10 كوي، — دېدى ئۇ بەزىبىر پوچى ياشلاردىن ئۆگىنىۋالغان گەپلەرنى تەكرارلاپ.

مۇشۇنداق تالاش - تارتىش بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغان ئىدۇق. ئۇ مېنى توختۇتۇپ:

— دادام سەھراغا، ئانام بىرسىنىڭكىگە تويغا كەتكەن. دادامنىڭ چاۋىسىدە پۇل بار، شۇنى ئالىمىز - دېدى.

مەن زۇۋان سۈرمىدىم. ئۇ يانچۇقىدىن بىر توپ ئاچقۇچنى ئېلىپ هويلىنىڭ، ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. ئاندىن چاۋەنىنىڭ قۇلۇپىغا ئاچقۇچ سېلىشقا باشلىدى. ئۇ بۇ ئاچقۇچنى سېلىپ بېقىپ، ئۇيان - بۇيان تولغاپ، ئۇزۇن ھەپىلىشىپ ئاخىرى قۇلۇپنى ئاچتى - دە، ئارتىمىسىدىن بىر توپ پۇلنى ئالدى ۋە ماڭا قاراپ:

— كوردۇڭمۇ؟ پۇل دىگەن مۇشۇ، راسا خەجلەپ، بولۇشىغا ئوينايمىز - دە! — دېدى.

"ئوينايمىز" دىگەن بۇ سوز مېنىڭ ئەقلىمنى ئوغۇرلاپ تىلىمنى كېسىپ، مەيلىمنى بەنت قىلماقتا ئىدى. شۇڭا مەن "ماقۇل" دىگەنگە بەلگۇ قىلىپ بېشىمنى لىڭشىتتىم، ئىككىمىز دەرھال پوپكىلىرىمىزنى ئوگزىگە جىغىۋېتىپ، شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. ئوستەڭ بويىغا بېرىپ تويغىچە كاۋاپ يېدۇق. ئاندىن ھېيتگاھقا كەلدۇق.

— ۋاي ئاداش، ئەنە ئاتۇشنىڭ ئاپتوۋۇزى، — دەپ تۈيۈقسىز بېقىنىمغا نوقىدى، كامىل ۋە قولۇمدىن تۇتقىنىچە مېنى ئاپتوۋۇز تەرەپكە تارتىپ ماڭدى. ئىككىمىز كىشىلەرنى ئىتتىرىپ-قىستىلىپ يۈرۈپ ئاپتوۋۇزغا چىقتۇق - دە، ئاتۇشقا باردۇق. ئەمدىلىكتە مېنىڭ ئەركىنلىگىم تامامەن ئۇنىڭ ئىختىيارىدا ئىدى. بەزىدە ئۇنىڭ يالۋۇرىشى، يالغان ئەيتىسمۇ قاملاشتۇرۇپ سوزلەشلىرى بىلەن شوپۇرلارنىڭ كوڭۇللىرىنى ھامان ئوتتۇۋالاتتۇق. "ئوتتۇۋېلىش" ئويۇنىمىز ئۈنۈم بەرمىگەندە ئېسىلىۋېلىپ يۇك ئارىسىغا سالمىدەك كىرىۋېلىپ، كىرپىدەك تۈگۈلۈپ يېتىۋالاتتۇق. شۇنداق قىلىپ ئەپلەپ - سەپلەپ ئاتۇشتىن - سۇغۇنغا، سۇغۇندىن - ئاچالغا ...... ئۇ ماشىنىدىن - بۇ ماشىنىغا يوتكۇلۇپ يۈرۈپ 4 كۈندە ئاقسۇغا كېلىۋالدۇق. مەن كامالنىڭ مەن تېخى چۈشۈنۈپ يەتمىگەن ئاجايىپ سىھرى كۈچىگە ھەيران قالدىم. ئەمدى يۈرۈگۈممۇ خېلى يوغۇناپ، تارتىنىش ۋە ئەيمىنىش سەزگۈم مەس بولۇپ، كامال بىلەن بىللە ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرەلىگىدەك بىر ھالغا كەلمەكتە ئىدىم ... بىز ئاقسۇدا 3 كۈن تۇرۇپ، كوچىمۇ - كوچا، ئاشخانىمۇ ئاشخانا ئايلىنىپ يۈرۈپ، پۇلنى غازاڭدەك خەجلەپ، راسا كوڭۇل ئاچتۇق. كېيىن يولىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ قەدىمى كوچار، قارا شەھەرلەردىمۇ ئايىغىمىز تەگمىگەن جاي ئاز قالدى. كورلىغا يېقىنلاپ قالغان چېغىمىزدا، كامال مەندىن سوراپ قالدى:

— ھەي، ئالماس ئاداش، يانچۇق قۇرۇغدىلىپ قالغىلى ئاز قاپتۇ، قانداق قىلىمىز؟

بۇ سو ئاندىن بەدىنىمگە مۇزدەك تىترەك ئولاشتى، چىرايىم ئوڭدى، ئۈن - تىنسىز ھالدا بىر ھازاغىچە تۇرۇپ قالدىم.

كامال بولسا مېنىڭ بۇ ئوڭايسىز ھالىتىمگە قاراپ ئۆزى سوزلىدى:

— تازىمۇ قورقۇنچاق ئىمىكەنسەن ئاداش. بۇنداق كەڭرى جاھاندا پۇلسىز قالامدۇق؟! بىزنىڭ پۇلىمىز تۈگىسە باشقىلارنىڭ يانچۇغىدا بار ئەمەسمۇ ؟!

— يانچۇقچىلىق قىلىمىزمۇ ؟ — دىدىم مەن ئەندىكىپ.

— مەدىنىرەك گەپ قىلماسەن ھەي ئاداش، يانچۇقچىلىق قىلمايمىز. ھۈنەر قىلىمىز. كىشىلەرنىڭ يانچۇغىدىكىنى جوندەش دىگەن بىر ھۈنەر دىگىنە!.... كامالنىڭ ھەيياركوزلىرى بىردىن پىلدىرلاپ كەتتى.

كورلىغىمۇ كەلدۇق. كامالنىڭ يانچۇغىدا قالغان پۇلىنىڭ ئۇششاق تىيىنلىرىدىن تارتىپ قىيقىشتۇرۇپ، ئاران بىر كۈننى ئوتكەزدۇق. قوساق دىگەن ئاجايىپلا بىر نىمىكەن، نەچچە كۈنلەردىن بىرى يەيدىغانغا ئورۇن يوق. مانا ئەمدى يانچۇق ئۇياقتىن قۇرۇغدىلىنىپ تۇرۇشقا بۇياقتىن قوساقنىڭ سۇناي چېلىپ تۇرغىنىنى! كەچقۇرۇن ئۇخلاش ئۇچۇن ئاپتوۋۇز بېكىتىنىڭ يىنىدىن ئەپچىلگىنە بىر ئورۇننى پەملەپ قويغاندىن كېيىن، كامال يولدا كەلگىچە دىگەن گىپىنى يەنە تەكرارلىدى:

— ھەي ئاداش، بىر ھۈنەر قىلايلى ھۈنەر..... بۈگۈن ئاخشام ئەپلىمىسەك ئەرتىلىككە نىمە قىلىمىز؟

ئۇنىڭ ئېيتقىنىنى ماڭا يوللۇقتەك بىلىندى. بىراق كىچىكىمدىن تارتىپ ئاتا — ئانامنىڭ قايتا — قايتا جېكىلەپ تۇرۇشى بىلەن بىرەر كىشىنىڭ قىل چاغلىق نەرسىسىنىمۇ ئېلىپ كورمىگەن ئىكەنمەن.

— قانداق قىلىمىز، گەپ قىلماسەن؟ — دەپ قىستىغىلى تۇردى كامال.

— ئوزەڭ بىر ئامالنى قىلارسەن، مەن.....

— ھىم مۇنداق دىگىن. ھېلىمۇ ئويىدىن ئېلىپ چىققان پۇللىرىمنى سەن ئۇچۇن پاكپاكىزە سەرپ قىلدىم. يەنە مەن ئامالنى قىلامدىمەن؟ سەنزە تەييارغىلا ئىگە ئىكەنسەندە. ئەگەر يەنە مېنىڭ دىگىنىمگە كونمەيلا تا قونجىلىق قىلىدىكەنسەن، ئەدىۋىڭنى بېرىمەن، تاشلاپمۇ كېتەلەيمەن.

ماڭا گويا ئالەم قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى. كامالنىڭ "ئەدىۋىڭنى بېرىمەن، تاشلاپمۇ كېتەلەيمەن" دىگەن سوزىدىن قۇلاقلىرىم زىڭىلداپ كەتتى. راستىنلا تاشلاپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟! ئۇ مەندىن ئىككى ياش چوڭ بولۇپ " تۇغمەننىڭ كويلىسىدىن پۈتۈن چىقمىدىغان " بىر ۋەلەك ئىدى. ئاخىرى:

— سەن نىمە دىسەڭ شۇ — دىدىم ئىلاجىسىزلىقتىن. كامال مىنى بىر كىنوخانىنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. چوڭ لامپىلار بىلەن ئاپپاق يورۇتۇلغان كىنوخانا ئالدىدىكى مەيداندا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار، باققاللار، ناۋايلار بەس — بەس بىلەن توۋلىشىپ خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى. ياغلىرى ئوتقا ئېقىپ پىژىلداپ تۇرغان مېزىلىك كاۋاپ پۇرىقى، يۇزى چىلاندەك قىزىرىپ پىشقان نانلار، سۇلىرى تېمىپ تۇرغىدەك سۇپ — سۇزۇك نەشپۇتلار نەپسىمىزنى تاقىلدىتىپ، ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلتۇرۇپ، كوزلىرىمىزنى قىزارتىپ، ئالاق-جالاق قىلماقتا ئىدى. كامال كىنوغا بىلەت سېتىلىۋاتقان كامار ئالدىغا باردى، بىراق ئۇ يەردە كامال پايدىلانغىدەك جىددى قىستا — قىستىلاڭچىلىق يوق ئىدى. مەنمۇ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ تامغا يولىنىپ تۇردۇم. بىر دەمدىن كېيىن بىر توپ كىشى —

لەر كامار ئالدىغا كەلدى - دە، ئۆز ئارا بېلەت ئېلىشنى تالىشىپ قالدى. «مەن ئالاي» دەيتتى بىرسى «ياق مەن ئالىمەن» دەيتتى، يەنە بىرسى... ئۇلارنىڭ مەيدە، كاشا يانچۇقلىرىغا قول سېلىشىپ پۇل ئېلىشىۋاتقانلىرىنى كورگەن كامال ماڭا قاراپ كوزىنى يۇمچەكلەپ قويدى. كېيىن قېشىمغا كېلىپ قۇلۇغۇمغا:

— ئاۋۇ ماشرەڭچاپانلىقنى كوردۇڭمۇ؟ بارە، پۇل كاسا يانچۇغىدا جۇمۇ، قورقما، مەن ئاۋۇ كەپكە شەپكىلىكنى پەملەي - دىدى.

مېنىڭ يۈرەكلىرىم دوكۇلداپ، پەيلىرىم سىقىرغىلى تۇردى. ئامال قانچە؟! ئوزەمنى زورغا بېسىۋېلىپ توپ ئىچىگە كىردىم-دە، ماشرەڭ چاپانلىقنىڭ ئارقىسىغا ئوتۇپ، ئۇنىڭ يانچۇغىغا قولۇمنى ئۇزاتتىم مانا، مانا، ئىككى بارمىقىم پۇلغا تەگدى... ۋاي ئىسىت!... پۇلنى ئەمدىلا سۇغۇرۇپ ئېلىشىمغا ئىككى كۈچلۈك قول كېلىپ بىلىگىمگە ئېسىلدى.

— يانچۇقچى، مانا يانچۇقچى!...

مەن بەزگەكتەك تىترەپ، ئەس - ھۇشۇمنى يوقۇتۇپ، كىشىلەرنىڭ جىنىمدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقان تىل - ھاقارەتلىرى بىلەن ئارىلاپ - ئارىلاپ بېقىنىمغا تەككۈزۈۋاتقان مۇشتلىرىنىمۇ سەزمەس بولۇپ قالغان ئىدىم. شۇ چاغدا قاياقتىندۇر ئىككى ساقچى كېلىپ مېنى ئېلىپ ماڭدى. مەن كېتىۋېتىپ ئارقامغا قارىدىم، كامال كورۇنمەيتتى.

مەن ئومرۇمدە بىرىنچى قېتىم گۇناھكار بولۇپ سوراققا تارتىلدىم ۋە بولغان ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى قالدۇرماي دىدىم. سەرگۈزەشتىلىرىمنى ئاڭلىغان ساقچىلارنىڭ چىرايلىرىدا غەزەپلىنىش ۋە يەنە قانداقتۇ ئېچىنغان قىيايەت چىقىپ تۇراتتى.

ئۇلار مېنى ئايرىم ھالدا بىرسىنىڭ مۇھاپىزىتىگە تاپشۇردى. مەن مەيۇسلۇك ئىچىدە ئۈچ كۈننى ئوتكۈزدۇم. ئۈچىنچى كۈنى مەن تۇرغان قوروغا ھېلىقى ئىككى ساقچى بىلەن بىر نەچچە كىشى كىرىپ كېلىشتى. مەن ئوتان يېرىۋاتاتتىم. بېشىمنى كوتۈرۈپ قارىشىم بىلەنكوزۇم ماڭا قاراپ ئوزىنى ئاران - ئاران تۇتۇپ كېلىۋاتقان مېھرىبان چېھرىسىگە - دادامغا چۈشتى. شۇ تاپتا مەن ئۈچۈن چىقاي دىسەم ئاسمان يىراق، كىرەي دىسەم يەر قاتتىق كەلمەكتە ئىدى.

— سالام... دادام يۈگۈرەپ كەلگىنىچە مېنى باغرىغا چىڭ بېسىپ قۇچاقلاپ يۈزكوزلۇرۇمگە سۇيۇپكەتتى. مەنمۇ ئوزەمنى توختۇتۇۋالالماي ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتىم. شۇ چاغدا بىر ساقچى ماڭا قاراپ دىدى:

— ياخشى بالا ئاتا - ئانىسىنى خاپا قىلمايدۇ، سىزنىڭ ئوز بېشىمچىلىق بىلەن ئويدىن چىقىپكەتىشىڭىز-ئەدەپسىزلىك. بۇندىن كېيىن ئاتا - ئانىڭىزنى بىسەرەمجان قىلماڭ!

ئاندىن يەنە بىر ساقچى دادامغا قاراپ دىدى:

— بالا ئىزىقتۇرۇلغان، ئېلىپ كېتىڭ، دىلىغا ئازار بەرمەڭ، ياش يۈمران كۈچەت ئەمەسمۇ، تۈزۈلۈپ كېتىدۇ.

ئالماس سوزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، خېلى بىر ۋاقىتلارغىچە جىم بولۇپ قالدى، مەنمۇ ئۇنىڭ تىلىدىن سوز گوھەرلىرىنىڭ توكۇلۇشىنى كۈتمەكتە ئىدىم. ئۇ ئالدىدىكى كوكتاتلىقنىن بىرتال ئوتنىڭ گۈلىنى ئۈزۈۋېلىپ، قولىدا پىقىرىتىپ ئوينىغىنىچە:

— يەنە سوزلەيمەنمۇ؟ - دىدى.

— ئەلۋەتتە سوزلىسىلە!... ھازىر مىنى باققا باشلاپ كىردىلە، مۇۋىسىنى يىمىسەك بولامدۇ؟ دىدىم مەن.

ــ ماقۇل سوزلەي، مەن قەشقەرگە يېتىپ كەلسەم كامال ئاللا بۇرۇنلا كېلىپ بولغان ئىكەن. ئارىمىزدا نىمە سەھرىكۆچ ۋە ئاجرىيالمايدىغان بىر ئىش بار ئىكەن تاڭ، بىزيەنە تېپىشىپ، كېلىشىپقالدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەن ھېلىقى ساقچى دىگەندەك تۈزۈلۈپ كەتمىدىم، بەلكى بارغانسىرى بۇزۇلۇشقا قاراپ ماڭدىم، ئويۇن-تاماشىشا ئېزىتقۇلىرى كۆنلەرئۆتكەنسىرىمىنى كاما لغا باغلاپ قويدى. ئۇ مىنىڭ بىردىن - بىر " ئۇستام " بولۇپ قالدى. ئۇ ماڭا تاماكۇ چېكىشنى، ھاراق ئىچىشنى، ھەتتا قىمار ئويناشنى ئۈگەتتى ... ئىككىمىز مەكتەپكە بارمىز، دەپ ئويدىن چىقىپ كەتسەك، كۈن بويى مەكتەپكە بارماي ئىشەك ھاڭرىغان، داپ تاراڭلىغان، پۈتمىز تايغان ، بېشىمىز قايغان يەرلەردە ئويناپ، كۈندىن-كۈنگە بىر قاراڭغۇلۇق ئىچىگە غايىپ بولماقتا ئىدۇق...

بىر كۈنى مەن قىمار ئويناپ، ئوتتۇرۇۋېتىپ50كويغا بولا بولۇپقالدىم. ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتتى. پۇل ئۆتنەۋالغۇچى ئالدىمنى توساپ :

ــ پۇلۇمنى بەرگىن، - دىدى.

نىمىنى بەرەي؟يېنىمدا بىر تىيىنمۇ يوق ئىدى . شۇڭا مەن گوشۇڭلۇق قىلىپ :

ــ تاپقاندا بېرىمەن ، - دىدىم .

پۇل ئۆتنەۋالغۇچى مەندىن چوڭ ھەمكۈچلۈك ، ئۇچىغا چىققان ئالا قانات ئىدى . مىنىڭ سوزۇم ئۇنىڭ تۇغىسىنى قايناتتى بولغاي :

ــ تاپقاندا بەرەرمىش تېخى! - دىگىنىچە مىنى ئۇرۇپ ئاغزى-بۇرنۇمنى قان قىلىۋەتتى . كېيىن ئۇ گېلىمنى سىقىپ :

ــ تاپقاندا بىرەمسەن ؟ - دەپ سوئال قويدى .

تاياق ماڭا خېلىلا ئۆتكەن ئىدى . شۇڭا ئۇنىڭغا يالۋۇرغان ھالدا دۇدۇقلاپ :

ــ ئە... تە... ، ئە... تە... چوقۇم بېرىمەن ، - دىدىم .

ئەتىسىمۇ بولدى . بېشىم راس قاتتى . ئۇيان ئويلاپ ، بۇيان ئويلاپئاخىرى ئانامنىڭ ئالتۇن بىلەيزۈگىنى ئوغۇرلىدىم - دە، سېتىپ قەرزىمنى تولىدىم . ھەي ئارىدىن بىر كۈن ئوتكەن ئىدى . كەچ مەھەل ئويگە كىرسەم ئانام بىر ئىشتىن مالال بولغاندەك خاپا چىراي ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ مىنى كوروپ ، روخسارىغا زورغا بىلىنەر - بىلمەس كۈلكە تۈسى بېرىشكە تىرىشىپ :

ــ كەل ، بېرى كەل ئوغلۇم ،ئالدىمدا ئولتۇر ! دىدى .

ــ نىمە گېپىڭ بار ؟ - دىدىمەن .

ــ كەل ، ئولتۇر ، ئىككى ئېغىز گېپىم بار ...

مەن خوشياقمىغان ھالدا ئانامنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردۇم . ئۇ ، خۇددى پاختىدەك يۇمشاق قولى بىلەن بېشىمنىسىلاپ تۇرۇپ :

ــ بالام سەندىن بىر ئىشنى سوراي،كاتنىڭ بۇلۇڭىغا ئالتۇن بىلەيزۈگۈمنى قويۇپ قويغان ئىدىم ، يوق تۇرىدۇ ، كوردۇڭمۇ ؟ دىدى .

مەن شۇنداق سوراققا دۇچ كېلىدىغانلىغىمنى ئاللا بۇرۇنلا ئويلاپ قويغان ئىدىم . شۇڭا تەلەتىمنى پۈرۈشتۈرۈپ :

ــ ئۆزەڭ قويغان نەرسىنى ئۆزەڭ بىلمەسەڭ مەن نەدىن بىلەي ؟ - دىدىم .

ــ بالام بىر ئالتۇن بىلەيزۈك قىلىۋالماق ئاسان ئىش ئەمەس، ئۇنى دادام رەھمەتلىك داداڭغا ياتلىق بولغان چېغىمدا سوقتۇرۇپ بەرگەن . ئۇ چوڭ داداڭنىڭ تەۋەررۈكى ... ناۋادا بىلىپ - بىلمەي سېتىپ تاشلىغان بولساڭ ...

— بىلمەيمەن دىدىمغۇ!
— جىنىم بالام ، قاراپ تۇرۇپ بىزنى مۇن-
داق زىيانغا ئۇچرۇتۇپ قويساڭ بولماس ،
ھېلىمۇ بىقىندىن بىرى پۇل بۇزدى بولۇپ
كەتتىڭ .
— يائاللا ئېيتىپباقە، قانچىلىك پۇلۇڭنى
بۇزۇۋەتكەندىمەن ؟
— ئۆزەڭگە ئايان ......
مەن زەردە بىلەن ئېيتتىم:
— ئۆزەمگە ئايان بولۇپ ... زىللاتىڭنى
قۇرۇتۇۋەتتىمۇ ؟
ئانامنىڭمۇ ئاچچىغى كەلگەن ئىدى. ئەمما
ئۇنىڭ ئانىلىق مېھرى ئاچچىغى ئۇستىدىن
غالىپ كەلدى - دە، ئەيتتى:
— قالغىنىنى ئۆزەڭ ئويلاپ باق. خەير،
بوپتۇ، ئىنساۋىڭغا دۇئا قىلاي.
ئالماس ماڭا يالت قىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ
كېسەل ئازاۋىدىن نۇرسىزلىشىپ كەتكەن
كوزلىرىدە بىر خىل خىجىللىق ۋە پۇشايمان-
نىڭ بەلگۈلىرى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى، مەنمۇ
ئۇنىڭغا "قېنى سوزلەۋەسلە" دىگەنگە ئى-
شارەت قىلىپ بېشىمنى لىڭشىتىپ قويدۇم.
ئۇ داۋام قىلدى:
— ھەي قىلغان - ئەتكەنلىرىمنى سوزلەپ
كەلسەم ئۇن كۈندىمۇ تۈگىمەيدۇ. تۇرمۇش
دولقۇنلىرى مېنى بارغانسېرى تۆۋى يوق
بىر قاراڭغۇ غارغا ئىتتىرىۋەتتى. مەن توغرا
ھايات يولىدىن يىراقلاپ، كەيپسىزلىشىپ،
قىنىمدىن چىقىپ كەتتىم ...... مېنىڭ ئو-
زۇمگە ئوخشاش بىر قانچە ئاغىنىلىرىم بار
ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرىنى سۇلتان شالاق،
يەنە بىرىنى ئەركىن جودا، قالغان ئىككىسى-
نىڭ بىرىنى ھېكىم ياپسا، يەنە بىرىنى ياڭ-
قۇن ئافىيدەيتتۇق. مېنى بولسا ئۇلار ئال-
ماس قالاق دىيىشەتتى. بىز ھەر كۈنى ئەند-
گەندە ھېيتگاھغا جەم بولاتتۇق - دە، خەلق
كولۇبىنىڭ يان ئىشىگىنىڭ ئالدىدىكى مەي-
دانغا كېلىپ قاق چۈشكىچە قەرت ئويناپتتۇق.
كۈن ئىگىلىشىپ قوسىغىمىز پىژىلداپ ئېچىش-
قا باشلىغاندا بولسا ئورنىمىزدىن قوزغۇلۇپ،
ئاسمانغا قاراپ بىر - ئىككىنى ئەسنىۋېتىپ
"قانداق قىلىمىز، نەگە بارىمىز" دىگەنگە
چۈشەتتۇق. "بوشلەڭ" دە تەلىيىمىز ئوڭدىن
كېلىپ، تاپاۋىتىمىز ياخشىراق بولغان كۈن-
لىرى ئاشخانىغا، نەس بېسىپ قولىمىز قىس-
قا بولۇپ يانچۇغىمىز قۇرۇغدىلىپ قالغان
كۈنلىرى بىرەر چايخانىغا كىرىپ قوسىغىمىزنى
تويغۇزاتتۇق. ئاندىن ئىككى - تۈت سەر ئې-
چىۋېلىپ، ئون ئالتە سەر مەس بولۇۋېلىپ
ماگېزىنمۇ - ماگېزىن، كوچىمۇ - كوچا ئاي-
لىنىپ يۈرەتتۇق. ناۋادا ئالدىمىزغا قىزلار
ئۇچراپ قالسا ئەدەپسىز چاقچاقلارنى قىلىپ،
يولدا مېڭىشقا يۈرەكسىز قىلىۋېتەتتۇق . بۇ-
نى كورگەن بەزى كىشىلەر بىزگە پەنىدى -
نەسىھەت قىلار بولسا شۇ زامات جودا چىقى-
رىپ، ئەدىۋىنى بېرىپ، ئۆزىمىزنى تونۇتۇپ
قوياتتۇق. كۈنلەر شۇ يوسۇندا ئوتۇپ، كوز-
نى يۇمۇپ ئاچقۇچىلا يېشىم ئون سەككىزدىن
ھالقىپ قالدى. ئون سەككىز ياش ۋاقىت
ئادەم بالىسىنىڭ ئېڭىدا يېڭىچە ئۆزگىرىش
ياسايدىغان بىر پەللە ئىكەن. مەن شۇ پەللى-
دە ئۆزەمدە ئاجايىپ بىر ھالنى سەزدىم. ھې-
مىشە قىزلارنى كورگۈنۈمدە قەلبىمنىڭ چوڭ-
قۇر يېرىدە ئىللىق بىر تارتىش كۈچىنىڭ
پەيدا بولىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلاتتىم. ئار-
قىسىدىن كوزۈم تىشلەي دەپ قالغىچە تەل-
مۈرۈپ قاراپ قالاتتىم. ئاخشاملىرى ئوڭدا
يېتىپ، ئۇ - بۇ قىزلارنى كوز ئالدىمغا كەل-
تۈرۈپ، شىرىن خىياللارغا بېرىلەتتىم. بىز-
نىڭ مەلىنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى بىر مەھەل-

ده گۈلبوستان ئاملىق پەرىزاتتەك بىر قىز بار ئىدى. بىز نىگان ـ نىگاندا ئۇچرىشىپ قالساق، ئۇ پەقەت ئۆزىگە خاس بىر خىل ئىللىق چىراي بىلەن كۈلۈپ قويۇپ، سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتى. كۈنلەر ئۆتۈپ يۈرىكىم ئۇنىڭغا قىزىپ قالدى. ھەي! ... يۈرىكىملا ئەمەس، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم سىماپتەك ئېرىپ، ئوتتەك يانىدىغان بولۇپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭغا خەت يازدىم:

ھۆرمەتلىك گۈلبوستان:

سىزنى كورسەم، سىزنى ئويلىسام ـ بىر ئىنتىلىش ئىچىدە پۇچۇلىنىمەن، مۇھەببىتىڭىزگە ئېرىشەلىسەم ئۆزۈمنى بەختلىك ھېسابلايتتىم.

جاۋابىڭىزغا ئىنتىزار بولۇپ: ئالماس

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن جاۋاپ خەت ئالدىم. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى:

ئالماس:

ئەزەلدىنلا ئۆزەمگە ۋىجدانى ئازا، غايىسى بۈيۈك، پەزىلىتى يۇقۇرى، ۋاپا قىلىدىغان بىر يىگىتنىڭ جۈپلۈق بولۇشىنى ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتىمەن ۋە ئۆزەمنىمۇ شۇنداق يىگىتكە مۇناسىپ بىر قىز دەپ قارايمەن. ئۇچرىشىپ قالغان چېغىمىزدا خوشنا مەھەللە بولغانلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتى بىلەن ئەدەپ ـ ئەخلاقتا رىئايە قىلىشنى ئەلا بىلىپ سالام ـ سائەت قىلىپ ئۆتكەنلىكىمنى باشقا مەنادا چۈشۈنۈپ قالغان بولسىڭىز بەكمۇ ئەخمەقلىق بولىدۇ.

سىزگە توغرا يول تىلەيدىغان يات قىزدىن

خەت يۈرىكىمگە نەشتەر سانچىلغاندەك تۇيۇلدى ـ دە، ھەسرەت ۋە ئازاپ ئىچىدە لەۋىمنى چىشلىدىم. كېيىن يەنە كوڭۈل شەيتىنىم ئېزىقتۇرۇپ كىچىكىمىزدىن تارتىپ تونۇش بىر قىزغا خەت يازدىم.

قەدىرلىك ئادالەت:

كىچىكىمىزدە سىزگە ھورمىتىم بار ئىدى، چوڭ بولۇپ يىگىتلىك قورامىغا يەتكىنىمدە مۇھەببىتىم بولىۋاتىدۇ. ئۆمۈرلۈك بىللە بولۇشقا رازىلىق بېرەلەمسىزكىن؟

جاۋابىڭىزغا تەلمۈرۈپ: ئالماس

ئۈچ كۈندىن كېيىن جاۋاپ خەت ئالدىم. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلىپتۇ:

ئالماس:

سىز كىچىكىڭىزدە راستىنلا ياخشى بالا ئىدىڭىز، كېيىن نىمە بولۇپ كەتكەنلىكىڭىز ئۆزىڭىزگە مەلۇم ... ئادالەت ئاخماق قىز ئەمەس، ئۇ، ئۆمۈرلۈك بولىدىغان يىگىتنىڭ پاراسەت ۋە شىجائەتكە، ئەمگەك قىلىپ ئاتاپالايدىغان بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. سىزمۇ ئۆزىڭىزگە مۇناسىپ بىرسى باردۇ.

رەنجىمەسلىكىڭىزنى ئۈمىت قىلىپ: ئادالەت

بۇ مەن ئۈچۈن قانداق روھى ئەلەم؟! مەن: بولدىلا، قىزغا قىزىغان كوڭلۇم مۇزلاپلا قالسۇن، دەيتتىم. يەنە ئۇنداق قىلغىلى بولامدىكەن؟! گۈلگە ئاشىق بۇلبۇلنىڭ گۈل ئىشقىدا ناۋا قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەستە... ۋاقىت ئۆتكەنسېرى يېشىم چوڭىيىپ يېشلىقتىكى تۇرمۇش ئىستىكى قىستاپ بارماقتا ئىدى. شۇڭا يەنە بىر قانچە قىزلارغا سوز قىلىپ، خەت يېزىپ باقتىم. ئەمما ھېچ بىرىدىن دىلكەشلىك جاۋابىنى ئالالمىدىم. ئەكسىچە ئۇلاردىن „سىزگە چۈشۈپ قالغان قىز تېخى دۇنياغا تورەلمىدى“، „سەۋزىدە خەۋەر يوق، گۇرۇچ دەم يەپ قاپتۇ“، „ئادەم ئۈچۈن ئۆزىنى بىلىش ئەڭ قىممەتلىك“... دىگەندەك سوزلەر بىلەن پەشۋا يېدىم. ئاتا ـ ئانام بولسا „بۇنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويساق تۈزۈلۈپ قالارمىكىن“... دىگەن ئۈمىت بىـ

لەن ئاللا قانچە كىشىلەرنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ. قىز سوراپ كىرگەنىدە، ئۇلارنىڭ ھەممىسى خۇددى مەسلىھەتلىشىپ ئالغاندەكلا "ھەر بىرلىرىنى دىسەك قىزىمىزنى ئۇزىمىزنىڭ ئاپىرىپ قويغىمىز بار، تېخى يېقىندىلا بىر يەر بىلەن قۇدىلىشىپ قويۇپتىكەنمىز" دەپ ئۇزىنى قاچۇرۇپتۇ. "تېخى يېقىندىلا بىر يەر بىلەن قۇدىلىشىپ قويۇپتىكەنمىز" دىگەن بۇ سوز - ئوغلۇڭلار يارىمايدۇ، دىگەن گەپ ئەمەسمۇ؟!

ماڭا مۇشۇ پەشۋالاردىن كېيىن ئۇزەمنى - ئۇزەم خورلىغانلىغىمنى ھىس قىلدىم. بەگۋاشلىغىمنىڭ ئاخىرىدا ماڭا ئاتا قىلغان يۇرىگىمنى زىدە قىلغۇچى ھەدىيەلەرنى كورۇپ ئوتكەن ھاياتىمغا ئوكۇنۇشكە باشلىدىم. ئاسانلىقچە ياش چىقمايدىغان كوزۇمدىن تارام - تارام ياش توكۇلۇشكە باشلىدى. كوڭلۇمنى بىر مىسكىنلىك ئورىۋالدى. بىر ۋىجدانى جازا ۋۇجۇدۇمنى خۇددى راك كېسىلىگە ئوخشاش شۇمۇپ يىگىلى باشلىدى...

كېيىن دادامۇ ماڭا قىلىدىغان ئاتىلىق ئىلتىپاتلىرىنى بىردىنلا ئۇزۇپ قويدى. ئۇ مېنى كورسىلاخۇيى تۇتۇپ قالىدىغان، قاپىغىدىن قار ياغدۇرۇپ، ھومۇيۇپ قارايدىغان، سوزىچە كايىپ سوزلەپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

— ئوزۇڭنى تونۇپ يولۇڭنى تاپ! ..... دەيتتى ئۇ، - بۇلمىسا بويىنۇڭنى قۇچقاچنىڭ بوينىنى ئۈزۈپ تاشلىغاندەك ئۈزۈپ تاشلىۋېتىمەن، ئىككى پۇتۇڭنى چىقىۋېتىپ، خاكسار ئىتنىڭ ئورنىدا نان تاشلاپ بېرىپ باقىمەن. ھوھ، ... ئوتمەس مانا، ئېقىلسىز، بەدقىلىق ھايۋان، ئائىلىمىزنىڭ شان - شەرەپ ۋە خوشاللىغىنىڭ ئوغرىسى! بىلىپ قوي، قەھرىممۇ، زەھرىممۇ بار ئاتىمەن. ياخشى بولساڭ بېشىڭنى سىلايمەن، بولمىسا.....

ئانامنىڭ چىرايىمۇ ئانچە ئېچىلماس بولۇپ قالدى. ئۇ:

— سېنى توققۇز ئاي، توققۇز كۇن قوساق كوتىرىپ، ئاچچىق تولغاق ئازاۋىنى تارتىپ تۇغۇپتىمەن، كېچىلىرى كىرپىگىمنى جۇپلىماي، كۇندۇزلىرى ھاردىم - تالدىم دىمەي بوشۇگىڭنى تەۋرىتىپ، زاكىلىرىڭنى قۇرۇغداپ، ئاق سۇتۇمنى بېرىپ بېقىپ قاتارغا قوشۇپتىمەن. چوڭ بولغاندىن كېيىن كوپ ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ شەنىمىزگە داغ كەلتۇرگەن بولساڭمۇ، دەرت - ئەلەمنى ئىچىمگە يۇتۇپ، سەۋرى - تاقەت قىلىپتىمەن. بۇنىڭغا مەن رازى، بىمىننەت، ھالا بۇگۇنگىچە سەن مېنىڭ ئانىلىق نەسىھەتلىرىمنى بىر پۇلغا ئالمىدىڭ. مانا ئەمدى يۇرۇگىممۇ ئېقىپ تۇگەپ بولدى. تولا يىغلاپ كوزۇمنىڭمۇ خۇنى قالمىدى. ئۇنداق قىلمىۋەمە، ياخشى ئادەم بول، ئاللادىن ساڭا ھىدايەت، ئىنساپ - تەۋپىق، بەخت - سائادەت تىلەيمەن - دەيتتى.

ئاھ، ياراتقان ئاللا! مەن نىمە بولدۇم؟ مەن قانداق بىر كۇنگە قېلىۋاتىمەن؟!... مەن ئوزەمنى دۇنيادا خۇددى ئوشۇقچە ئادەمدەك ھىس قىلىشقا باشلىدىم. دۇنيادىكى ھەممە ئادەم، ھەممە نەرسىلەر ماڭا نەپرەت كوزى بىلەن قاراۋاتقاندەك ئىدى.

ئەنە ئۇ تەشتەكتىكى گۇللەر:

— ھەي ئالماس، سەن بىزگە ئوخشاش بىر گۇل ئىدىڭ، ياشلىق باھارىڭنى بىھۇدە خازان قىلدىڭ، - دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئەنە ئۇ ئۇژمە شېخىغا ئېسىپقويۇلغان قەپەزدىكى تۇمۇچۇق:

— ھەي ئالماس، مەن ئەركىن پەرۋاز قىلىدىغان ئوز ماكانىمدىن ئايرىلىپ بۇ قەپەز ئىچىگە بەنت قىلىنغان بولسامۇ ھەر كۇنى

مىنى ئۇسسۇز - ئاچ قويماي، ۋاقتى - قەرەلىدە دان، سۇ بېرىپ باققان ئىگەمگە خوش ئاۋازىم بىلەن ناۋا قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ كوڭلىنى ئېلىشنى مۇقەددەس بۇرچۇم دەپ قاراۋاتىمەن، سەنچۇ؟ - دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

مەن بىر قىسىلچاقتا قىسىلىپ قالغاندەك، ھاڭغا دومىلاپ كېتىپ بىر تال دەرەخ يىلتىزىغا ئېسىلىپ قالغاندەك، پارتلاپ تۈگەش ئالدىدا تۇرغان مۇئەللەقتىكى شارغا ئوخشاپ قالغاندەك ئىدىم...

ھىكايە شۇ يەرگە كەلگەندە، ئالماس ئۆزىنى توختىتۇپ ئاللاماي يىغلاپ كەتتى. مەنمۇ، خۇددى گىلىمغا قىلتىرىق تۇرۇپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش تۇۋرىگىنىنى يۇتكىنىمچە ئىختىيارسىزلا يىغلىۋەتتىم.... ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن. بىر چاغدا ئالماس يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ كوز ياشلىرىنى ئەيتتى - دە، ھاياجاندىن تىتىرەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن يەنە سوزگە كىرىشتى:

- ئاھ، ئېسىت!.... تۇيۇقسىزلا ئائىلىمىزنىڭ نۇرلۇق چىرىغى ئۆچۈپ قالدى، خاسىيەتلىك خوشپۇراق گۈلى توزۇپ كەتتى. نازاكەتلىك بۇلبۇلى ناۋا قىلىشتىن توختىدى. زىننىتىمىزنىڭ گۈلۈستانى، شانۇ - شەۋكەت، ئىززەت - ھورمىتىمىزنىڭ باغۇنى سائادىتىمىزنىڭ دىلبىرى كوزىمىزدىن ئەبەدىي غايىپ بولدى ..... ئاھ، ھەسرەت - نادامەت!... ئالتۇندەك ئادام ئالتۇنغان ئالەمى پانىدىن ئالەمى باقىغا سەپەر قىلدى....

ئانام ھايات ۋاقتىدا كوڭلۇم توق، يۈرۈگۈم پۈتۈن ئىدى. ئەتىگىنى ئىچىدىغان چېيىم، ئاخشىمى يەيدىغان ئېشىم تەييار ئىدى. ياقامغا كىر قونمايتتى. ئانامدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئاتا - بالا ئىككىمىز ھەقىقىي يېتىم بولۇپ قالدۇق. دادام بولسا بىر جۇدالىق دەشتىدە غەمكىن، جىمغۇر ۋە بىئارام ئىدى. مەن بولسام، ئەندى بىزگە كىم ئاش-نان تەييارلاپ بېرىدۇ، ئورۇن - كورپىمىزنى كىم سېلىپ - يىغىدۇ، كىر-قاتلىرىمىزنى كىم يۇيىدۇ؟ دېگەن ھەسرەتلىك بىر ئوي - پىكىر ئىچىدە مىسكىن ئىدىم. ئويىمىز ماڭا گويا مۇزخانىدەك كورۇنەتتى. ئانچە ئوتمەي تامتورلىرىدا ساچقانلار چىرىلداپ، بۇلۇڭ پۇچقاقلارغا ئومچۇكلەر تور سېلىشقا باشلىدى. مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان بۇ ئائىلىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ، بىز بىلەن بىللە ياشاپ كېلىۋاتقان ھىلىقى مۇشۇكمۇ يوقاپ كەتتى....

مانا شۇ چاغدا، ھەقىقىي ھالدا ئانامنىڭ قەدرى ئوتۇلۇشكە باشلىدى. ئەشۇ بىر مېھرىبان چىراي كۈندۈزى ئالدىمدىن، كېچىسى چۈشۈمدىن كەتمەيدىغان بولدى. گويا قايناۋاتقان قازانغا موز تاشلىۋەتسە چىپپىدە ئېرىپ كەتكەندەك، يېنىۋاتقان چىراقنى پۇدىۋەتسە لىپپىدە ئوچۇپ قالغاندەك، بۇرۇنقى ھاۋايى - ھەۋەس ۋە بەڭۋاشلىقلىرىم نەگىدۇ يوقاپلا كەتتى، ئايرىلىشنىڭ رەھىمسىز ئوقى يۇرەك پۇشتىمغا تېگىپ ئورتەپ، بۇرۇختۇملۇق ئىچىدىكى بىر ئوي-خىيال مېنى شوراپ يەپ ، ئاخىرى دولىنىپ كېتىدىغان كېسەل بولۇپ قالدىم . مېنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىم ، دادام ئۈچۈن دەرت ئۈستىگە دەرت بولدى. ئۇ، تېخىمۇ يېتىمچىلىك، يالغۇزلۇق كوچىسىدا ئازاپ چېكىشكە باشلىدى. دادامنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. شۇڭا بىر كۈنى مۇنداق دېدىم:

- ئوتكەن ھاياتىمنى ئويلىسام، ئانامنىڭ روھىغا يۈز كېلەلمەيمەن. سىلىنىڭ ئال-

دىللىرىدا بەكمۇ خىجىلمەن، مىنىڭ ئەھۋالىم مانا مۇشۇ. سىلەر كۆپ رەنجىمۇ — مۇشەققەت چېكىپ قالدىلا. مەسلىھەتىمنى لايىق تاپىدىغان بولسىلا، باشلىرىنى ئۇۋشاپ قويساق...

دادام ماڭا قاراپ كۆزىگە چىققىدە ياش ئالدى.

— دادا كۆڭۈللىرىنى چۈشۈنىمەن، بۇنداق قىلىش سىلىگە ئېغىر تۇيۇلىدۇ. ئەمما تۇرمۇش شۇنداق قىلىشقا قىستىغان ئىكەن، بىزدە نېمە ئىلاج بار؟ ھامان تەرەتلىرىگە سۇ بېرىدىغان بىر دىلكەشلىرى بولۇش كېرەكتە!...... شۇنداق قىلسىلا ئانامۇ خوش بولۇپ، گۆرىدە خاتىرجەم ياتاتتى......

دادام بېشىنى يەردىن كۆتەرمەيتتى. شۇ ياشتىكى كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن ياش چىقاماق ئاسانمۇ؟ ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مۇنچاق-مۇنچاق بولۇپ، مەڭزى بويلاپ ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئائىلىمىزدە ئانامنىڭ تۇتقان جايىغا بىر ئىز باسقۇچى پەيدا بولدى! مەن بىر ئانىغا ئىگە بولدۇم.

— ھە!... ئەشۇ ئايال — ئۆزلىرىگە ئۆگەي ئانا بولىدىكەندە، — دېدىم مەن سۆز قىستۇرۇپ.

— نېمە دېسەم بولار؟ — دېدى ئالماس ماڭا قاراپ ئىللىققىنە كۈلۈپ قويۇپ، — ئەندى بىزدە قەدىمدىن تارتىپ «ئۆگەي ئانا» دېگەن بىر ئات بار ئىكەن. شۇنداق بولغاچقا سىلىگە «ھەئە، ئەشۇ مېنىڭ ئۆگەي ئانام» دەپ جاۋاپ بەرمەي بولمىدى. ئەمما ئۇ ماڭا ئۆگەي ئەمەس، ئۆز ئانامدەك ئۆز، مېھرىبان......

ئۇ ھەقىقى ساپ دىل، سەمىمى بىر خىسلەت ئىگىسى...... مانا مۇشۇ ئانام ئائىلىمىزگە كىرگەندىن كېيىن قايتىدىن جانلاندى، ئىللىقلىشقا باشلىدى. مېنىڭ كېسىلىممۇ بۇرۇنقىدىن كۆپ ياخشىلاندى، كېيىن بۇ ئانام سەيپى قىلىپ، ئۆز تۇققانلىرىدىن بىرسىنىڭ قىزىنى ئەشۇ ئايالىمنى ماڭا نىكالاپ قويدى. بۇ ئانام يەنە ھەر پەشەنبە كۈنى تاڭ سەھەردە بېشىمغا كېلىپ:

— ئالمىساخۇن بالام، قوپسىلا، ئانىلىرىنىڭ بېشىغا چىقىپ كىرسىلە! — دەيدۇ.

ئانام بولسا پات-پات چۈشۈمگە كىرىپ قىلىپ:

— ئالماسجان بالام، ئاللا ساڭا ياخشى بىر ئانىنى ئاتا قىلدى. مەن داداڭ بىلەن سەندىن خاتىرجەم بولدۇم. ئۇمۇ سېنىڭ مەندەكلا ئاناڭ، قەدرىگە يەتكىن! — دەيدۇ.

ئالماسنىڭ ئاۋازى تىترەپ، بوغۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

مەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

— يىغلىمىسىلا، ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات.... بۈگۈن سىلە ئېقىل تېپىپ، ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ئۈمىدىگە لايىق بۇ ئائىلىنىڭ يورۇق يۇلتۇزى بولۇپلا... دېدىم.

ئۇ ھەسرەت بىلەن ئېيتتى:

— ئانام ھايات چېغىدا مەندىن نى-نى ئۈمىتلەرنى كۈتكەن ئىدى. ئۇۋاقىتتا مەن ئېقىلسىز بولدۇم. ئەمدى مەن ئېقىل تاپقاندا ئانام بولمىدى. ئانامنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىگىمگە ئاھ - ئېيتىدىمەن.

1982 - يىل 9 -، 10 - ئاي

ئاتۇش - قەشقەر

ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرى

(فېليەتون)

ئابلىمىت باتۇر

بەردىدىن ئىدارىنىڭ ئۆگىنىشكە تۇتقان يوقلىما دەپتىرىنى كوتەرگىنىچە باشلىقنىڭ ئالدىغا كىلىپ:

— مالال كورمەي مېنىڭ ئىسمىمنى دەپتەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا تىزىملاپ قويسىڭىز كەن دىدى.

— بۇ چوڭ ئىش ئەمەس،— باشلىق قولىغا قەلەم ئېلىۋېتىپ،— مانا، « كىرت » تىدە قىلسا ملا تۈگەيدۇ.

ئاردىن بىرەر ئاي ئۆتكەن بولۇشى ئېهتىمال. بەردىدىن يەنە شۇ قىياپەتتە بىلەن باشلىقنىڭ ئالدىدا ھىجىيىپ توختىدى:

— جۈيجاڭ، ئەمدى مېنىڭ ئىسمىمنى دەپتەرنىڭ ئەڭ بېشىغا تىزىملاپ قويسىڭىز، بۇندىن كېيىن سىزگە تەلەپمۇ قويمىسام.

باشلىق ئۇنىڭغا مەسلىگى كەلگەندەك كۈلدى ۋە بەردىدىننىڭ مۈرىسىنى قېقىپ تۇرۇپ كوڭلىدىكىنى ئېيتتى:

— ھەي ئۇكا، گەرچە سىزنىڭ خىزمەتكە كەلگىنىڭىزگە بىرەر يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن سىز كونا يولداشلارنى دوراپ ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەل قىلىش تەلەپلىرىنى قويمىدىڭىز، پەقەت مانا مۇشۇنداق بىر فۇڭغا ئەرزىمەيدىغان ئاددى تەلەپلەرنىمۇ تېخى تەستە دەۋاتىسىز. سىزنىڭ بۇ ئىستىلىڭىز نىمە دىگەن ياخشى!

باشلىق سوزىنىڭ ئاخىرىدا بەردىدىننىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تەلىۋىنىمۇ ئورۇنلاپ قويدى. ئۆگىنىش داۋاملىشىۋەردى. بەردىدىن باشلىقنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرىدىغان ۋە يوقلىما قىلغاندا بىرىنچى بولۇپ جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن « بار » دەيدىغان بولدى. بىر كۈنى ئۆگىنىش تەسىراتىنى ئاڭلاپ بېقىش ئۈچۈن باشلىق بەردىدىننى چاقىرىۋىدى، لېكىن، ھېلىقى جاراڭلىق ئاۋاز ئاڭلانمىدى. ئۇ چۈچۈپ « بۇ بالا بەك ئەدەپلىك، سەممىي ئىكەن»، دەپ مەجلىستە ماختىغانلىقلىرىنى ئېسىگە ئالدى - دە، « مات بولۇپ قالماي، يەنە » دىگەندەك قىلىپ ئۆگىنىش ئارىلىقىدا بەردىدىننى ئىزدەپ كوچىغا چىقتى. بىر قاۋاقخانىدىن بەردىدىننىڭ ئاغىنىلىرىگە سوزلەۋاتقىنى ئاڭلاندى:

— دەسلەپتە ئەڭ ئاخىرىغا تىزىملىتىشىمنىڭ سەۋەۋى— ئىلاج قىلىپ ئۆگىنىشكە كىيىنرەك كىرىش ئىدى. لېكىن، بۇنىڭدىن ئانچەپايدا چىقمىدى. ئىككىنچى قېتىم ئەڭ باشقا تىزىملىتىشىمنىڭ سەۋەۋى— مانا مۇشۇنداق...

بەردىدىننىڭ ئاغىنىلىرى ئۇنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇغان بولسا كېرەك، بىردىن قاتتىق كۈلكە كوتىرىلدى.

باشلىق قاتۇرۇپ قويغان كىشىدەك ئوز ئورنىدىلا تۇرۇپ قالغان ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئوزىنى ماختايدىغان سوزلەرنىڭ قۇلاقىغا كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ياكى ئىككى قېتىملىق تەلەپنىڭ سىرىنى ئويلاۋاتقانلىقىنى ئېنىق بىلىپ بولمايتتى.

«كورەلمەسلىك»

(هېكايە)

ئابدۇرۇپ پولات

يىغىن ئاياقلاشقاندىن كېيىن، ساۋاقداشلار بىر ـ بىرلەپ سىنىپتىن چىقىپ كېتىشتى. بىرلا قەيسەر ئورۇندىقىدىن تەۋرەپمۇ قويماي، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى. بىر هازا ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، قوشۇمىسىنى تۈرگەن هالدا ئالدى ـ كەينىگە قاراپ سىنىپتا ئۆزىنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى سەزدى ـ دە، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، چوڭ ـ چوڭ قەدەملەر بىلەن سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

قەيسەر ئوقۇتۇش بىناسىدىن چىقىپ كەلگەندە، كۆرەش قاتارلىق ساۋاقداشلارنىڭ ياتاق بىناسىغا بارىدىغان چوڭ يول دوقمۇشىدا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرغانلىقىنى كوردى. بىراق ئۇ، ساۋاقداشلىرىنىڭ يېنىغا يېتىپ بارماستىن تۇرۇپلا، توساتتىن ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىغاي ۋە تۈرلۈك كوچەتلەر تىكىلگەن كىچىك ئورمانلىقنى ئارىلاپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ كېتىۋېتىپ كۆرەشنىڭ «قەيسەر! بىز سېنى ساقلاپ تۇرغان ئىدۇق، مۇنداق ماڭ، بىز بىرگە ماڭايلى!» دەپ ۋاقىرىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئاڭلىماسلىققا سالدى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالغان بولۇپ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئالدىنى توسۇۋالغان دەرەخ شاخلىرىنى قولى بىلەن خۇددى قىلىچ چاپقان تەرىزدە ئۈرۈۋېتىپ، يەردە كورۈنگەن قاندىقتۇ بىر نەرسىلەرنى غەزەپ بىلەن تېپىۋېتىپ باراتتى.

كۆرەشلەر ياتاققا كىرگەندە، قەيسەرنىڭ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ، تام تەرەپكە ئالدىنى قىلىپ تۈگۈلۈپ يېتىۋالغانلىقىنى كوردى. ئۈزۈن كەچلىك تاماق ۋاقتى بولدى. بۇ چاغدا كۆرەش قەيسەرنىڭ كارىۋىتى يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ئېگىشىپ تۇرۇپ، بىر نەرسە دېمەكچى بولدى ـ يۇ، بىراق نېمىدۇر بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ توختاپ قالدى. ئۇ بۇرۇلۇپ بېرىپ، دەرىزە تەكچىسىدىكى قەيسەرنىڭ تاماق قاچىسىنى ئالدى ـ دە، ياتاقداشلىرى بىلەن بىللە تاماققا چىقىپ كەتتى. كۆرەش هايال ئۆتمەي ئىككى قولىدا ئىسسىق هورى چىقىپ تۇرغان تاماق كۆتۈرۈپ كىردى. ئۇ تاماقنى دەرىزىگە يېقىن قىلىپ قويۇلغان شىرەنىڭ ئۈستىگە قويدى. ئاندىن شىرەنى قەيسەرنىڭ كارىۋىتى تەرەپكە بىر ئاز سىلجىتىپ قويغاندىن كېيىن، قەيسەرگە مۇراجىئەت قىلدى:

— قەيسەر ئورنۇڭدىن تۇر ئاداش، تامىقىڭنى ئىسسىقىدا يېۋال.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان قەيسەر خۇددى دەھشەتلىك چۈشتىن چوچۇپ ئويغانغان ئادەمدەك چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، شىرە ئۈس-

تىمدىكى تاماقنى كوتەرگەن پەتنى ياتاقتىن
ئېلىپ چىقىپ كەتتى . بىردەمدىن كېيىن ،
تاماقتىن قايتىپ كىرگەن ساۋاقداشلار كۆ ـ
رەشنىڭ دىرىزە ئالدىدا ، يىراق تاغ ئارقى ـ
سىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قوياشقا تىكىل ـ
گەن پەتنى ئورە تۇرغانلىقىنى كوردى.

ــ تازا بىشەملىك بولدى ـ دە، بۇ! ـ دىدى
كىرىپ كەلگەن ساۋاقداشلار ئىچىدىكى ئە ـ
گىز ، ئورۇق كەلگەن بىر بالا ــ بىلەمسىز
سىنىپ باشلىقى ، قەيسەر سىز ئەپچىقىپ بەر ـ
گەن تاماقنى بارغانچە بېرىپ ئاشخانىدىكى
تاماق قالدۇقلىرىنى توكىدىغان تۇڭغا توكۇ ـ
ۋىتىپ، قاچىسىنى يۇيۇۋىتىپ ، ئوزى باش ـ
قىدىن تاماق ئېلىپ يەپ قالدى.

ــ ھىچقىسى يوق ، ـ دىدى كۇرەش كۆ ـ
لۈمسىرىگەن ھالدا ھېلىقى بالىنىڭ دولىسىغا
ئالقىنى بىلەن يەڭگىل ئۇرۇپ قويۇپ،

ــ يۇرۇڭلار ، كۇتۇپخانىغا بارايلى ، كې ـ
چىكىپ قالساق ئورۇن تۇگەپ قالمىسۇن يەنە.

ساۋاقداشلار كەچلىك مۇزاكىرىدىن قاي ـ
تىپ كەلگەندە ، قەيسەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك ـ
لىرىنى سېلىۋىتىپ بەھوزۇر ئۇخلاۋاتقانلى ـ
غىنى كوردى . كۇرەش ساۋاقداشلىرىغا پا ـ
راڭ سېلىپ قەيسەرنىڭ ئۇيقۇسىغا دەخلى
بەرمەسلىككە ئىما قىلدى ، ئۇلار تاراق ـ
تۇرۇق قىلماستىن پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەس ـ
سەپ چىقىپ ، پۇتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ
كىرىپ ، پۇت ـ قوللىرىنى يۇيۇشتى ـ دە ،
كۇندىكىدىن بالدۇرلا يېتىپ قېلىشتى.

چىراق ئوچتى، بىراق، چىراقنىڭ ئوچى ـ
شى بىلەن تەڭلا ئالدىنى تام تەرەپكە قىلىپ
ياتقان قەيسەرنىڭ كوزلىرى جامدەك ئېچىل ـ
دى . ئۇ قانداقمۇ ئۇخلىيالىسۇن ؟ قەيسەر
ئاستا ئورۇلۇپ. كوزىنى تورۇسقا تىككەن
ھالدا ياتتى. شۇ پەيتتە ، بۇگۇنكى

ھەر ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم ئېچىلىپ تۇ ـ
رىدىغان تۇرمۇش تەكشۇرۇش يىغىنى ئۇنىڭ
كوز ئالدىدىن خۇددى كىنو لىنتىسىدەك بىر ـ
بىرلەپ ئوتۇشكە باشلىدى:

ــ بىز داشۆي ئوقۇغۇچىلىرى ئوزىمىزگە
نىسبەتەن قاتتىق تەلەپچان بولۇشىمىز كې ـ
رەك!ـ ئەنە سىنىپ باشلىقى كۇرەش بىرىنـ
چى بولۇپ سوزلىمەكتە،ـ ئاتا ـ ئانىلىرى ـ
مىز بىزنى بۇ ئالى بىلىم يۇرتىغا نىمە دەپ
ئەۋەتكەن؟ خەلق، ۋەتەن بىزدىن قانداق
ئۇمىتلەرنى كۇتىدۇ؟ بىز ئوزىمىزنىڭ شە ـ
رەپلىك بۇرچىمىزنى قانداق ئادا قىلىشىمىز
كېرەك؟ مانا بۇلار ھەر بىر داشۆي ئوقۇغۇ ـ
چىسى ھەر مىنۇت، ھەر سىكۇنت ئوزىگە قو ـ
يۇپ تۇرۇشى، ئوز ئەمىلىيىتى ئارقىلىق جا ـ
ۋاپ قايتۇرۇشى لازىم بولغان سوئاللار ـ
دۇر.......

كۇرەش سىنىپ كوللىكتىۋىنىڭ ئوگىنىش،
ئەخلاق، تۇرمۇش جەھەتلىرىدىكى ئوتۇق ـ
كەمچىلىكلەر ئۇستىدە كونكىرىت توختالدى.
تەقدىرلەشكە ئەرزىيدىغانلارنى ئې ـ
غىزغا ئېلىپ ئوتتى. تەنقىتلەشكە لايىقلار ـ
نىمۇ چۇشۇرۇپ قويمىدى. ئاخىرىدا قەيسەر
ھەققىدە ئەستايىدىل پىكىر قىلىپ ئۇنى تەن ـ
قىتلىدى ھەمدە باشقا ساۋاقداشلارنىمۇ ئاك ـ
تىپ پىكىر قىلىپ ئۇنىڭغا سەممىمى ياردەم
بېرىشكە ئۇندىدى.

كۇرەش سوزلەپ بولغاندىن كېيىن، سا ـ
ۋاقداشلار ئارقا ـ ئارقىدىن قىزغىن پىكىر
قىلىشتى. قەيسەر ھەققىدىكى پىكىرلەر ئىلمى،
ئەمىلى، ۋەزىنلىك ئىدى.

ــ بىزنىڭ داشۆيدىكى ئوقۇش ھاياتىمىز
تولىمۇ چەكلىك. ۋاقىت بەكمۇ غەنىمەت، ـ دەپ
سوز باشلىدى بىر ئوغۇل ساۋاقداش ئورنى ـ
دىن تۇرۇپ،ـ شۇڭا ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي

ئىرىشىپ ئۆگىنىپ، كۆپرەك بىلىم ئىگەللەش بىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىمىز. ساۋاقداش قەيسەر مەكتەپكە يېڭىدىن كەلگەندە تىرىشچان ئىدى. شۇڭا ئالدىنقى ماۋسۇمدا ئىمتىھان نەتىجىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك ياخشى بولغان. بىراق، يېڭى ماۋسۇم باشلانغان ئىككى ئاي مابەينىدە بەل قويۇۋەتتى. شۇ سەۋەبتىن ماۋسۇم ئارىلىقىدىكى ئىمتىھاندا بىر پەندىن لاياقەتسىز قالدى، بۇنداق كېتىۋەرسە ئۇ كىمگە يۈز كېلەلەيدۇ؟......

ئوغۇللارمۇ ئەمەس، قىز ساۋاقداشلارمۇ تالىشىپ پىكىر قىلىشتى.

—... قەيسەر باشتا كۆپ ئاددى - ساددە ئىدى، يېقىندىن بۇيان ھەددىسىلا غەلىتە كىيىنىشكە قىزىقىپ، ئويۇن - تاماشىغا بېرىلىپ كەتتى. بىلىش كېرەككى، بىز داشۆي ئوقۇغۇچىلىرى جەمئىيەتنىكى ناچار خاھىشلاردىن ئۆگەنگۈچىلەر ئەمەس، ئەكسىچە ھەقىقى مەدەنى ھايات ئارقىلىق جەمئىيەتكە ئۆلگە بولغۇچىلارمىز...

— شۇنداق!- يەنە كۆرەش ئورنىدىن تۇردى،- بىزنىڭ داشۆي ھاياتىمىز ھەرگىزمۇ ئاتا - ئانىلىرىمىز ئۈچۈن ئىقتىسادىي جەھەتتە كۆتەرگۈسىز سېلىق سالىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. ساۋاقداش قەيسەرنىڭ جەمئىيەتنىكى قىسمەن يامان ئىللەتلەر تەسىرىدە، كىيىش، ئىچىشكە، ئويۇن - تاماشىغا بېرىلىپ كېتىشى ئاقىۋەتتە يەكشەنبە كۈنى كەچتىكىدەك كەچۈرگىسىز ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەب بولدى......

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قەيسەر بوشىشىپ لەسسىدە بولۇپ قالدى. دىمىسىمۇ يەكشەنبە كۈنى كەچتۈرۈنلىغىدىكى ئەھۋالنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ كەچۈرەلمەيتتى.

ھەي ئىست!- دەيتتى قەيسەر ئىچىدە،- مەن ئەشۇ يەكشەنبە كۈنى ھېلىقى يۇرتۇمدىن كەلگەن شائخەيچى سولتەكلەرنىڭ ۋاي بىز ساڭا شائخەيدىن ئۇنداق ئېسىل چاپان ئالغاچ كەلىمىز، گۇاڭجۇدىن مۇنداق تېپىلغۇسىز ئىستاكان ئەكىلىپ بىرىمىزەي! دەپ شىلاشلىرىغا گول بولۇپ، ياتاققا چىلاپمېھمان قىلمىغان بولسام ۋە ئۇلارنىڭ 'ھە ئۇكا ئىچىۋەت! ئوغۇل بالا دىگەن ھاراقنىڭ ئالدىدا تىزناق تاتىلاپ ئولتۇرمايدىغان، قېنى كۆتىرىۋەت، بۇ مېنىڭ قەلبىم - كۆڭلۈم!، دىيىشلىرىگە ئالدىنىپ ھاراقنى بولۇشىغا ئىچىپ قويمىغان بولسام، خۇددىمنى يوقىتىپ: ۋاقىت ئاللىقاچان تۈن يېرىم بولۇپ قالدى. سەن - بىز ئەتە دەرس ئوقۇيدىغان ئادەملەر، قەيسەر ئەمدى بولدى قىلىشاڭلار قانداق؟ دىگەن خوشنا ياتاقتىكى مەكتەپدىشىمنىڭ بېشىغا ھاراق بوتۇلكىسىنى ئاتمىغان بولاتتىم، ھەي!

قەيسەر جىم بولۇپ قالدى. بىراق بىر دەم تۇرۇپ بۇياققا ئورۇلۇپلا يەنە مۇنداق ئويلاشقا باشلىدى:

" بىراق شۇنىڭ بىلەنلا كوكۇلامدىن تۇتەۋىلىپ، سىنىپتىكى 25 ئادەم بىر تەرەپ بولۇپ، جاندىن ئۆتكىدەك گەپلەر بىلەن ماڭا قورشاپ ھۇجۇم قىلسا بولامدۇ ؟ بولۇپمۇ مەن جانىجان دوستۇم دەپ يۈرگەن كۆرەش ئۈچ قېتىم پىكىرقىلدى. بىر قېتىمقىسى يەنە بىر قېتىمقىسىدىن قاتتىق. ھە - راست، تېخى ئارىلىقتا كىمدۇ بىرى قەيسەرنىڭ ئانىسى كېسەل بولۇپ قېلىپ داۋالىنىۋېتىپتۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالدا بالا بولغۇچى ئادەمنىڭ ماددى ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئىمكانىيىتىنىڭ يار بېرىشىچە ياردەمدە بولماق بۇياقتا تۇرسۇن، ئويىدىن ئىۋەتكەن پۇلنى كەلسە - كەلمەس بۇزۇپ - چېچىپ، قا-

لايمىقان ئولتۇرۇشىا ياساپ، يەپ - ئىچىپ
يۈرۈشى ئېقىلغا سىغمايدۇ» دىدىغۇ، ئەجەبا،
ئانامنىڭ كونا زىققا كېسەللىنىك قوزغىلىپ
قېلىپ داۋالىنىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا بۇ ئايدا
پۇل ئەۋەت دەپ باش ئاغرىتماسلىقىم لازىم-
لىقىنى تەلەپ قىلىپ يېزىلغان سىڭلىمنىڭ
خېتىنى كۆرەشتىن باشقا ئادەمگە كورسەتمە-
گەن ۋە بۇ ھەقتە ھىچبىر ئىنسانغا تىنمىغان
ئىدىم - يۇ، نىمىشكە پۈتۈن سىنىپتىكى بالىلار
ئۇقۇپ كەتتى؟... پۇلنى بۇزۇپ - چاچماس-
لىقىم، ئاددى - سادە بولۇشۇم كېرەكمىش،
ھىم! خەجلىسەم ئۆزەمنىڭ پۇلىنى خەجلەيمەن.
قانداق كىيىم كىيسەم ئۆزەمنىڭ ئۆچىسىغا
كەيدىم، خەقنىڭ نىمە كارى بار ئىكەن؟ھەي،
كۆرەش، ھەي كۆرەش! ھەممىنى قىلغان -
سىنىپتىكى بالىلارنى ئولاشتۇرۇپ ماڭا قار-
شى قويغان سەن - مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغى-
نەم ئەمەسمۇ؟ يېغى ياندىن قوپا، بالاكەلسە
قېرىنداشتىن، دەپ ھەجەپمۇ توغرا ئېيتقان ئىكەن
كونىلار. سەن بىزنىڭ بىر يۈرتلىقىمىزنىڭ،
ئاغىنىدارچىلىقىمىزنىڭ يۈزىخاتىرىسىنى قىلماي
سىنىپ باشلىقلىقىڭنى كېلىپ - كېلىپ ماڭا
بىر ئىشلىتىۋالدىڭ - ھە!؟ ھەي ... ئۇنىمۇ
دەيمىز، بۇنىمۇ دەيمىز، يىغىپ ئەيتقاندا بۇ
كۆرەشنىڭ ئىچى تارلىقى، مىنىڭ چوڭ ئول-
تۇرۇپ، چوڭ قوپۇپ يۈرۈشىمگە چىدىيالماس-
لىقى، مىنى كورەلمەسلىكىنىڭ ئالامىتى، شۇن-
داق كورەلمەسلىك !»

— نىمە دىدىڭ، قەيسەر؟ - كىمدۇ بىرسى
سورىدى.

— ھەي، قەيسەر جويلىۋاتەدۇ-دىدى يەنە
بىرەيلەن پەس ئاۋازدا.

— خەپشۇك! بۇ كۆرەشنىڭ ئاۋازى ئىدى-
پاراڭ سالماي ئۇخلاڭلار.

ئۇز ئاۋازىنىڭ تېشىغا قانداق قىلىپ
شۇنداق جاراڭلىق چىقىپ كەتكەنلىگىنى ئو-
زىمۇ بىلمەي، ھاڭ - تاڭ قالغان قەيسەر يو-
غانراق تىنىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي جىم -
جىت يېتىۋالدى. ئۇنىڭ يۈرىگى بولسا كوك-
رەك قەپەزىنى تېشىپ چىقىدىغاندەك شىددە-
دەت بىلەن سوقۇپ كەتتى.

— «توۋا! - دىدى قەيسەر ئىچىدە، - مەن-
مۇ بوگۈن بۇرۇن - قۇلۇغىمغىچە گەپ ئىشت-
تىم دەپ بۇ ھەلەكچىلىكتە ئۇخلىماي، قالغان
بالىلار نىمىشكە تېخىچە ئۇخلىمىغاندۇ؟»

شۇنداق، كۆرەشمۇ تېخىچە ئۇخلىيالماي-
ۋاتاتتى. ئەسلىدە ئۇ، قەيسەر بىلەن تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپ بىر سىنىپتا ئو-
قۇپ كېلىۋاتقان ساۋاقداش ھەم ئامراق
دوستلاردىن بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ
ئاتا - ئانىلىرى بىلەنمۇ ياخشى تونۇشاتتى.
شۇڭا قەيسەرنىڭ ئاتا - ئانىسى بەزىدە كۆ-
رەشكە ئايرىم خەت يېزىپ، ئۆزى كىچىك بول-
سىمۇ خۇددى چوڭ ئادەمنى كىچىك قىلىپ
قويغاندەك، تەمكىن، سالماق مىجەز بۇ بالى-
دىن ئۆزلىرىنىڭ شوخ، تەنتەك ئوغلى قەي-
سەرنى يېتەكلەپ كىتىشنى ئىلتىماس قى-
لىشاتتى. ئۇنىڭسىزمۇ كۆرەش ئۆزىدىن ئىك-
كى ياش كىچىك بولغان قەيسەرنى ئۆز ئى-
نىسىدەك ياخشى كورەتتى. ئۇز ۋاقتىدا دا-
شۆبىدىمۇ بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىقى ئۈ-
چۈن قانداق خوشال بولۇشقان ئىدى - ھە!
ياتاقتىن سىنىپقا، سىنىپتىن كۇتۇپخانىغا
ئايرىلماي بىرگە بىرىشاتتى، بىرگە دەرس
تەكرارلايتتى، دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا
مەيدانغا چىقىپ بىرلىكتە پۇتبول تېپىشەتتى،
تۇرمۇشتا ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن مەخپى
تۇتىدىغان سىرلىرى يوق ئىدى. ئۆيلىرىدىن،
دوست - بۇرادەرلىرىدىن كەلگەن خەتلەرنى
بىرگە ئوقۇپ، مەسلىھەتلىشىپ جاۋاپ يېزى-

شاتتى. ھەقىقىي دوست ساۋاقداشلار بىر -
بىرىنىڭ نەتىجىسى، ئۇتۇغى ئۈچۈن قانداق
خوشال بولۇشسا، بىر - بىرىنىڭ سەۋەنلىكى،
خاتالىقى ئۈچۈنمۇ شۇنچە بىئارام بولىدۇ.
قەيسەرنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ئۆزگىرىشلىرى
كۆرەشنى نىمىشكىمۇ ئالدىراتمىسۇن؟ قەي-
سەرنىڭ ھازىرقى قارىشىچە، ئۇنىڭ داشۆيگە
كىرىشىنىڭ ئۆزى پۈتۈن مۇرات - مەقسەتلى-
رىنىڭ ھەل بولغانلىقى ئىدى. ئەمدى "مە-
كتەپنى ئۆيرەتتىپ" داۋاملىق بېشىنى كىتابقا
تىقىۋالماي، ئويۇن - تاماشىنىمۇ قولدىن
بەرمەسلىكى، "چوڭ شەھەرنىڭ مەدەنى
ھاياتى" دىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشى لازىم
ئىدى. كۆرەش قەيسەرگە سەۋرچانلىق بىلەن
تەربىيە قىلدى. بۇ خىل تەربىيىگە نىسبەتەن
قەيسەر دەسلەپكى چاغلاردا "ھە-ماقۇل" دەپلا
قويدى. بارا - بارا "مەن ھازىر بىر داشۆي
ئوقۇغۇچىسى، بىراۋنىڭ داۋاملىق يېتىلەپ
مېڭىشىغا مۇھتاج كىچىك بالا ئەمەسمەن!"
دەپ بويۇنتاۋلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى.
ئەھۋال سىنىپ كوللېكتىۋى بىرلىكتە مۇزا-
كىرە قىلمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ
قالغاچقا، بۈگۈنكى تۇرمۇش تەكشۈرۈش يې-
غىنىدا ئۇنىڭغا پىكىر بېرىلدى. گەرچە قەي-
سەر يىغىن ئاخىرىدا "راست مەن خاتا قىپ-
تىمەن، مۇندىن كېيىن تۈزىتىمەن" دەپ قىس-
قىلا ئىپادە بىلدۈرگەن بولسىمۇ، مانا ئەمەل-
يەتتە ئۇ، ھەممىگە بوتىنماقتا. ھەر كۈنى ئۇخ-
لاش ئالدىدا شوخلۇق، قىزىقچىلىق، چاخ-
چاق بىلەن بازاردەك قىزىپ كېتىدىغان يا-
تاق، بۈگۈن مازاردەك جىم - جىت بولۇپ
قالدى. بۇ ھال ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقمامدۇ؟
ياتاقتىكى باشقا باللارمۇ تېخىچە ئويغاق
ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ سىنىپتىكى 26
نەپەر بالا ئۆز - ئارا تولىمۇ ئىناق ئۆتىشەت-
تى. ئوغۇللار ئىچىدە يېشى ئەڭ كىچىك بول-
غان قەيسەرگە ھەممەيلەن بولۇپمۇ ئامراق ئى-
دى. شۇ جۈملىدىن، ھەممە ساۋاقداشلار كۆ-
رەش بىلەن قەيسەرنىڭ قەدىردانلارچە دوست-
لىقىغا ھەۋەس بىلەن قارىشاتتى. باللار بە-
زىدە: "سىلەرنىڭ چىرايىڭلار بىر - بىرىڭلار-
نىڭكىگە شۇنداق ئوخشايدۇ، ئەسلىدە ئاكا -
ئۇكىمۇ ياسىلەر؟ راستىگەپ قىلىڭلار" دىسە،
كۆرەش كۈلۈپ تۇرۇپ: "ھەئە، راست، قەيسەر
مېنىڭ ئۇكام" دەپ جاۋاپ بېرەتتى، قەيسەر
بولسا دەرھال كۆرەش بىلەن بوي تەڭلىشىپ
تۇرۇپ: "ياق، كۆرەش مېنىڭ ئۇكام، قار-
ماسىلەر، مەن كۆرەشتىن ئىككىلىك ئېگىز
تۇرمامدىمەن" دەپ باللارنى كۈلدۈرەتتى.
لېكىن، ئويدە ئەركە بېقىلغان ئارزۇلۇق بالا،
"قوزام، بوتىلاق" دەپ قويسا بارغانسېرى
شاخلاپ گەپ ئاڭلىمايدىغان بولۇۋالغاندەك،
قەيسەرمۇ يېقىندىن بۇيان بەكلا ھەددىدىن
ئېشىپ كەتتى. كۆرەش ئايرىم تەربىيە بەرسە
ئۇنىڭغا يانغانلىقى ھەممەيلەنگە مەلۇملۇق،
بۈگۈنكى سىنىپ يىغىنىدا ئۇنىڭغا پىكىر بې-
رىپ ياردەم قىلىش تامامەن زورۈر بولۇپ
قالغان ئىدى. بىراق، قەيسەرنىڭ يىغىندىن
كېيىنكى ئەلپازى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كۆرەشكە
ئىشلەتكەن پوزىتسىيىسى ھەممەيلەننى گويا
خام سۈيىيىغى ئىچىۋالغاندەك قىلىپ قويدى.
— ھە، سىنىپ باشلىقى، دىدى بولۇڭدى-
كى كارۋاتتا ياتقان بالا ئاستا پىچىرلاپ تۇ-
رۇپ، - بۈگۈن بىز يىغىندا قەيسەرگە بەك قات-
تىق تېگىپ قويدۇقمۇ - يە؟
— " دوست ئاغرىتىپ ئېيتىدۇ، دۈشمەن
كۈلدۈرۈپ" بۇنى قەيسەرمۇ چۈشىنىدۇ، -بىر
خىل تولۇپ تاشقان ئىشەنچ بىلەن جاۋاپ
بەردى كۆرەش.
— ھە، كۆرەش، - پىچىرلىدى ئىشىكنىڭ

يېنىدىكى كارۋاتتا ياتقان بالا، - قەيسەرگە ئۆيدىن خەت كەلگەندەكمۇ؟ ئۇنىڭ ئانىسى دوختۇرخانىدىن چىققانمىدۇ - ھە؟!

ئۇ بالىنىڭ ئاۋازىدىن خۇددى ئۆز ئانىسى ھەققىدە سوراۋاتقاندەك سېغىنىش، تىلەك ۋە سەممىي ئەندىشە ئۇرغۇپ تۇراتتى.

— بۇ ھەپتە ئۆيدە خەت كەلمىدىغۇ - دېيەمەن.

ئۆتكەنكى ئىشنى قەيسەر بىلەمدۇ؟

— ياق.

— قەيسەرنىڭ دادىسىن ئەۋەتكەنمىدىكەنمىز ياكى سىنىپ كوللېكتىۋى دادىسىنىمۇ؟

— قەيسەرنىڭ دادىسى. ھەي، ئۇخلاڭلار، بولدى، - دېدى كۆرەش ئاخىرىدا بۇيرۇق ئاھاڭىدا.

پىچىرلاشلار جىم بولۇپ قالدى. ھەممە گەپ - سۆزلەرنى ئىككى قۇلىغىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلاپ ياتقان قەيسەر چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ تام تەرەپكە ئۆرۈلۈپ ياتتى.

— ئۇلار قانداقتۇر مەن بىلمەيدىغان خۇپىيانە بىر ئىش توغرۇلۇق بىزنىڭ ئۆيگە بىر نەرسە ئەۋەتكەنلىك ھەققىدە گەپلىشىۋاتىدۇ - غۇ؟ — قەيسەر كۆز قارچۇغىنى ئىككى تەرەپكە چاپسان - چاپسان ئۆينىتىپ تۇرۇپ ئويلاشقا باشلىدى، — خۇدايا، مېنىڭ بۇ يەردىكى چاۋىلىرىمنى چىنقا يېيىپ، ئاتا - ئانامغا شىكايەتنامە ئەۋەتىشكەن بولمىسىدى — ھە؟...»

شۇنداق قىلىپ قەيسەر ئەمدى سىنىپ يېغىنى ھەققىدىكى ئويلىرىنى تاشلاپ، ياتاقداشلىرى ئارا ھازىرلا بولۇپ ئۆتكەن سوئال-جاۋاپلارنىڭ تېگىنى ئىزلەپ يېڭىۋاشتىن بىر خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كەتتى...

ئىككىنچى كۈنىدىكى 3-، 4- سائەت ساۋاقداشلارنىڭ ئۆزلىرى ئىختىيارى دەرس مۇزاكىرىسى ئېلىپ بارىدىغان ۋاقىت بولۇپ، بالىلارنىڭ بەزىلىرى كۇتۇپخانىغا كېتىشكەن بولسىمۇ، كوپسانلىقلىرى سىنىپتا ئولتۇرۇپ كىتاپ كورۇشۇۋاتاتتى. تۇساتتىن ئىشىك ئېچىلىپ، سىنىپنىڭ خەت - چەك، گېزىت-ژورناللىرىغا مەسئۇل بالا قولتۇغىدا گېزىت، قولىدا بىر سىقىم خەت كوتەرگەن ھالدا كىرىپ كەلدى. ھەممىسىنىڭ كوزى خەت-چەك تۇتقان قولغا ئۇممەت بىلەن تەلپۈندى. ھېلىقى بالا خەت كەلگەنلەرنىڭ ئىسمىنى ئوقلۇپ چاقىرىپ خەت تارقاتتى. خەت كەلمىگەن بالىلاردىن: «ماڭا كەلمەپتىمۇ؟» دەپ سورىغانلارغا: «يېقىنلا بىر يەردە كېلىۋاتىدۇ، ئەتە جەزمەن كېلىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرىپ ئۇلارنى كۇلدۇرەتتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇ بىر پارچە خەتنى كوتېرىپ، روھسىز ھالدا ئولتۇرۇپ، جوزىسى ئىچىدىن نىمىنىدۇر بىر نەرسە ئىزلەپ مالتىلاۋاتقان قەيسەرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ئۆيىڭىزدىن كەلگەن خەت، قەيسەر، - دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن.

قەيسەر قاپىغىنى ئېچىپ قاراپمۇ قويماستىن خەتنى ئالدى - دە، ئورە تۇرۇپلا ئۇنى يىرتىپ ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ خەتنى ئوقۇپ - ئوقۇپ بىر يەرگە كەلگەندە بىردىنلا چىرايى ئوزگىرىپ، قوللىرى تىترەپ، ئىختىيارسىز ھالدا ئورۇندۇغىغا لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. بۇ ھالنى كورگەن ساۋاقداشلارنىڭ كوزى بىراقلا ئۇنىڭغا ئاغدۇرۇلدى. قەيسەر كوزلىرىنى ئۇۋۇلدىتىپ، ئارانلا خەت ساۋادى بار مېھرىۋان ئانىسى ئوز قولى بىلەن ئايرىپ - ئايرىپ يازغان ھېلىقى قۇرلارنى قايتا ئوقۇشقا باشلىدى:

— «... ئېزىز بالام قەيسەر، سەن ئەۋەتكەن 50 كويىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. راستىمنى

ئېيتسام، ئۆتكەن ئايلاردا ھە دىسە «سائەت ئالاتتىم، كىيىم ـ كېچەك قىلاتتىم، پۇل ئەۋەت» دەپ تۇشمۇ ـ تۇشتىن خەت يېزىشىڭ مېنى كوپ ئەنسىرەتكەن ئىدى. •••••• شۇنداق، سەن ئۇنداق زېھنىنى قويۇپ ياخشى ئوقىماي، ھەرەڭ ـ سەرەڭ كېيىنىپ، سەنئەمدە يوق ئىشلارنى قىلىپ يۈرىدىغان بالا ئەمەس ••• ئەۋەتكىنىڭ 50 كوي پۇل ئەمەس، مىسلى شىپالىق دورا بولۇپ دەردىمگە داۋا بولدى. مەن ھازىر ئوبدانلا ئويلىنىپ قالدىم، مەندىن خاتىرجەم بولۇپ مېڭەڭنى قويۇپ ياخشى ئۇگەن، رەخمەت، ئوغلۇم رەخمەت ••••••»

قەيسەر ئەشۇ قۇرلارنى ئوقۇۋاتقاندا، قۇلاق تۈۋىدە ئاخشامقى ياتاقداشلىرى ئارا بولغان سوئال ـ جاۋاپلار قايتىدىن جاراڭلىغاندەك بولدى، خەتنى ئوقۇغانسېرى ئۇنىڭ ئالىمدەك يۇمۇلاق يۈزى قىزىرىپ، قاڭشالىق بۇرنىنىڭ ئۇچىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئاخىرىدا، بۇرنى سەل ـ پەل ئېچىشقاندەك بولدى ـ دە، چوڭ ـ چوڭ قارا كوزلىرىنىڭ چاناقلىرىدىن مارجاندەك ياش دومىلاپ چۈشتى•••

قەيسەر ھەممىنى چۈشەندى. ئۇ خەتنى جوزىسى ئۈستىگە قويۇپ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى. ئۇ چەكسىز ئوكۇنۇش، پۇشايمان ۋە خىجىللىق ئىچىدە كۈرەشنىڭ ئالدىغا باردى.

ـــ كۈرەش، ساۋاقدىشىم، دوستۇم! ـ دىدى ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا كۈرەشنىڭ ئوڭ قولىنى ئىككى قوللاپ چىڭ قىسىپ تۇرۇپ، ـ مەن ئاخشام ھەقىقەتەن جويلۇپتىمەن!

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ياتاقداشلىرى ھەيرانلىقتا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ دەرھال ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

ـــ مەن راستىنلا جويلۇپتىمەن، ساۋاقداشلار! ـ تەكرارلاپ ئېيتتى قەيسەر كوزىدىكى ياشنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، ـ ئەمىلىيەتتە مەن كۈرەشنىڭ ئىنچىك تۇردە قىلىپ كېلىۋاتقان تەربىيە ـ ياردەملىرىنى بىلمەپتىمەن، ساۋاقداشلارنىڭ كويۈمچان ئوتلۇق قەلبىنى كورەلمەپتىمەن!

ـــ ئاندىمىز ساقىيىپ قاپتىمۇ، قەيسەر؟ ـ سورىدى بىر قىز ساۋاقداش سەممىيلىك بىلەن.

ـــ ساقىيىپتۇ، رەخمەت سىزگە. چىن قەلبىمدىن رەخمەت سىلەرگە، ساۋاقداشلار•••

ئاھ ساۋاقداشلىق، ساۋاقداشلىق، سەن گويا قېرىنداشلىق! شۇ تاپتا قەيسەرنىڭ قەلبىنى چولغىۋالغان ھىس تۇيغۇلارنى ئۇنىڭ تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قاراڭ، تېخى تۇنۇگۇن ئۇنى شۇنچە ئوتكۇر سوزلەر بىلەن تەنقىتلەپ پوسكەيتىۋەتكەن ساۋاقداشلار، ئەسلىدە، ئۇنىڭ ئوز ئويىدىكى ئۇنىڭ بىرەر ئېغىز سەۋەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق چېچىلىپ كايىيدىغان، بىراق، ئۇنىڭ چىشى ئاغرىپ قالسا، ئەتراپىدىن كېتەلمەي پاي ـ پېتەك بولۇشۇپ كېتىدىغان، ئۇنىڭ ئازاۋى ئۈچۈن ئازاپلىنىدىغان، ئۇنىڭ شاتلىغى ئۈچۈن خۇشال بولىدىغان ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللىرىغا نىمە دىگەن ئوخشايدۇ ـ ھە؟!

ساۋاقداشلار قەيسەرنىڭ «ئانام ساقىيىپتۇ» دىگەن سوزىنى ئاڭلاپ، گويا يۈرەكلىرى ئەمىنلىك تاپقاندەك بولۇپ ئەركىن نەپەس ئېلىشتى؛ ئۇنىڭ يەنە كۈرەش بىلەن قەدىردانلارچە قول ئېلىشقانلىغىنى كوروپ گۈلدەك ئېچىلىپ يايراپ كېتىشتى.

ساۋاقداشلار ئوقۇتۇش بىناسىدىن چىقىپ كۇتۇپخانا تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى، قەيسەر ئوغۇللار توپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماڭغان بولۇپ،

ئۇ ئۇزىنىڭ سول تەرىپىدە مۇرىنى - مورىگە تىرەپ كېتىۋاتقان كۆرەش بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ باراتتى. قەيسەرنىڭ قول هەركىتىدىن قەتئىي نىيەت ۋە ئىرادە ئىپادىلىنەتتى، ئۇنىڭ چىرايىدىن شىجائەت ۋە ئىشەنچ جىلۋە قىلاتتى......

× ×

كوزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە بىر ئاي ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى.

بۈگۈن يەكشەنبە، مەكتەپ قورۇسى جىم - جىتلىق، دەم ئېلىش مەنزىرىسىگە چۆمگەن، قەيسەر بىلەن كۆرەش ئوغۇللار ياتاق بىناسىدىن چىقىپ، مەكتەپ دەرۋازىسىغا قاراپ كېلىشمەكتە. ئۇلارنىڭ قاش - قاپاقلىرىدىن چۈشتە راسا ئۇخلىغانلىقىنى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. قەيسەرمۇ كۆرەشكە ئوخشاشلا ئاددىي، پاكىز كىيىنگەن بولۇپ، نۇرانە چىرايىدىن ياشلارغا خاس جۇشقۇنلۇق ئۇرلەپ تۇراتتى. ئۇلار مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، شەھەر ئىچىگە قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى.

قەيسەر بىلەن كۆرەش شەھەرلىك كۇتۇپخانىغا قايرىلىدىغان دوخمۇشقا يېتىپ كەلگەندە، يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئالا - يېشىل كېيىنگەن ئىككى بالا "هەي، قەيسەر!" دەپ توۋلىغىنىچە يۈگۈرۈپ كېلىشتى. كۆرەش قەيسەرنى قالدۇرۇپ، ئۆزى ئاستا مېڭىپ تۇردى.

—بەك كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭغۇ، قەيسەر، بىرەر ئاي مابەينىدە شەھەرنىڭ ئىچىنى قىزىپمۇ سېنى تاپالمىدۇق. — دېدى يۈگۈرۈپ كەلگەن بالىلار ئىچىدىكى ئېگىز بويلۇق بالا سەل هاسىراپ تۇرۇپ، ئۇياققا نەگە كېتىۋاتىسەن؟!

— كۇتۇپخانىغا.

— ۋاي خۇدايىمەي، ساڭا نىمە بولدى، ئەمدى؟ ئالتە كۈن قىرائەتخانىدا ئولتۇرۇپ تويماي، بۈگۈن يەنە كۇتۇپخانىغا سولىنىۋېلىپ نىمە كەپتىكەن؟ ئاران تېپىشتۇق، بۈگۈن بىز بىلەن بۇياققا ماڭغىنا، — دېدى پاكار، دوغىلاق كەلگەن يەنە بىرسى قەيسەرگە تاماكۇ ئۇزۇتۇپ تۇرۇپ.

قەيسەر تاماكۇنى تاشلىغانلىقىنى ئىشارەت قىلدى. ئاندىن تەمكىنلىك بىلەن سورىدى:

— قەيەرگە بارىمىز؟

— ئازراق قىزىشىۋېلىپ، ئاندىن ...

— ئاغىنىلەر، — دېدى قەيسەر ئاقەتسىزلەنگەن تەرىزدە، — توخۇدەك قىزىرىۋېلىپ، ئارقا كوچىلاردا ئېگىز - پەس دەسسەپ يۈرۈيدىغان قەيسەرنى ئەمدى ئىككىنچىلەپ كورەلمەيسىلەر، خەير ئەمىسە!

قەيسەر شۇنداق دېدى-يۇ، يۈگۈرۈپ-يۈگۈرۈپ بېرىپ كۇتۇپخانا ئىشىگىگە يېقىنلىشىپ قالغان كۆرەشكە يېتىشىۋالدى. ئۇنىڭ بىلەن مورىسىنى - مورىگە تىرەپ مېڭىپ، كۇتۇپخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

هېلىقى ئىككى بالا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان قەيسەرنىڭ ئارقىسىدىن ئاغزىلىرىنى ئېچىشىپ قاراپ قېلىشتى. قەيسەرلەر كۇتۇپخانا ئىشىگىدە غايىپ بولغاندىن كېيىن بولسا، "ئەمدى، بىزچۇ؟" دېگەندەك قىلىپ بىر - بىرىگە قارىغىنىچە تۇرۇپ قېلىشتى.

شېئىرىيەت گۈلزارى

ۋەتىنىم، كۆڭلىڭ جانان بولۇپ

مۆمىن سەپىرى

باھار كەلدى ساڭا ۋەتەن گۈل ئېچىلىپ بوستان بولۇپ،
مەپتۇن ئەيلەپ ھوسنىڭ ئاينى كەلدى بىزگە مېھمان بولۇپ.
جان تەسەددۇق ئانا ۋەتەن قۇتلۇق بۇ نەۋ باھارىڭغا،
ئېمىن تاپتى يۈرەك ـ قەلبىم چىن بەختىيار دەۋران بولۇپ.
سېخى باھار چەشمىسىدىن گۈل پايانداز يايسا چۆللەر،
بۈك ـ باراقسان گۈلشەن باغدا بۇلبۇل سايرا خەندان بولۇپ.
پارلاق مەنزىل سەپەرلەرگە باشلىدى مەرت سەردارىمىز،
تۈمەن تۇلپار تەڭ كىشنىدى چارچىماس چوڭ كارۋان بولۇپ.
پەرھات بولدۇم ساڭا ئاشىق سۈنى باشلاي چۆللىرىڭگە،
گۈل ئىچىدە قىزىل گۈلدەك كۆڭلىڭ شېرىن جانان بولۇپ.
تاغلارمۇ گۈل، باغلارمۇ گۈل ئېچىلار زەپ خۇشال كۆڭۈل،
تەكلىماكان، تىيانشانىم قالار گۈلگە ماكان بولۇپ.
خانتەڭرىدىن نەزەر سالسام تۇزدەك بىزەك گۈل ۋادىڭغا،
يۈرىگىمدىن پارتلار ئىلھام گويا جۇشقۇن پونتان بولۇپ.
ئەندى كورۇڭ سەپىرىنى ئۈزۈن سەپەر بەيگىسىدە،
تەر ئاققۇزۇپ ۋەتەن ئۈچۈن گۈل تېرىيدۇ باغۋەن بولۇپ.

ئىككى شېئىر

ئەلنەغمىچىلەرگە مۇخەممەس

ياسىن يۇسۇپ

سالام ھورمەت بىلەن ئەلنەغمىچى ئۇستاز قەدىردانلار،
غورۇرى - پەخرى خەلقىمىنىڭ ماھارەتلىك غەزەلخانلار؛
ھاياتقا شات - خۇراملىقنى بەخش ئەتكۈچى ئىنسانلار،
بۇ سازىڭلارنى بىر ئاڭلاپ سويۇنگەي ھەر قاچان جانلار،
سېھىرلىك سازىغا بۇلبۇل ئۈنىنى جەملىۋالغانلار.

بۇ ساز ئاتا - بوۋاڭلاردىن مىراس بولماققا قالغاندۇر،
ئۇلار جان رىشتىسى بىرلەن بۇ سازغا تارى سالغاندۇر،
بۇ سازنى چالمىغان چاغدا ئۇلار روھى ئۇۋ يالغاندۇر،
داۋام چالغان چېغىڭلاردا ئۇلار روھى ياشارغاندۇر،
سىلەركى پۇشتىدىن تارتىپ بۇ ساز ئىشقىدا يانغانلار.

شۇ ئاپەتلىك زاماندا ساز چېلىش گۇنا سانالغاندا،
پۈتۈن ساز ئورنىنى دۇمباق بىلەن كاناي ئالغاندا،
بۇ سازنى ساقلىدىڭلار ساق قويۇپ جانلارنى ئالغاندا،
جېنىدەك كوردى پەرزەنتلەر سىلەر تۇتقۇندا ياتقاندا،
سىلەر ھەر مۇشكىلاتلاردا بۇ ساز بىرلە ياشارغانلار.

مانا ئەمدى داۋام قالۇن، ساتارنى قولغا ئالساڭلار،
راۋاپ، تەمبۇر، دۇتار بىرلەن چوشۇپ بەيگىگە چاپساڭلار،
مۇقامى " چارىگاھ " پەدە " پەلەك... " كە نەدە چالساڭلار،
ئاللا بالىخانلارغا غەزەلنى قانچە سالساڭلار،
يارالدى زادى چەكلەش يوق ئاجايىپ كەڭرى ئىمكانلار.

ساز دىل زىھنىگە ئاچقۇچ، روھنىڭ كۈچ ئوزۇقىدۇر،
سىلەرنىڭ پەدىلەر شۇ كۈچ ئوزۇقىنىڭ ئۇرۇقىدۇر؛
ۋە پاكى ئۇسسىغان تەشنا ئۈچۈن شەربەت بۇلىقىدۇر،

ۋە ھەم بىتاپ ئۈچۈن بەلكى شىپا ـ ئەترە پۈرىگەندۇر،
بېغىشلار نەغمە سازىڭلار كىشىگە شۇنچە دەرمانلار.

سىلەرنى قەدىرلەپ دەۋرىم شۇڭا دەر كەڭ تاشا چالسۇن،
يەنە دەر تۈزۈگۈم: شوھرەت تېپىڭلار ياخشى نام قالسۇن،
ئۈرۈق ـ ئەۋلات سىلەر ئوخشاش چېلىشقا كوپ ئۈدۈم ئالسۇن،
ئەل ئىقلىمدا بۇ ساز مەڭگۈ جاراڭلاپ ياڭرىسۇن ـ يانسۇن،
چېلىڭلا تازا قايناڭلا! بۇ ئەلدە ئارزۇ ـ ئارمانلار.

قالۇن ھەققىدە غەزەل

بۈگۈن ئەلنەغمىدە كوردۈم تەۋەرۈك سازىنى قالۇن،
سۆيۈنمەيدۇ سېنى كورسە بۈدەم كىمنىڭ دىلى قالۇن.

ئىپەك يولىدىكى ئۈژمە ياغاچىدىن ياسالغانسەن،
چىۋەر ئەجدادىمىزنىڭ پەم پاراسەت ـ ئىدرىگى قالۇن.

يىگىرمە نەچچە تارىڭنى ئىلىپ تىرەپ ئەنە چالسا،
ئاۋازىڭ قانچىلاپ سازغا كىلەر تەڭ، ئىسلى قالۇن.

دىدىم ياڭراق تەرەننۇملۇق ئۈنىڭنى بىرلا ئاڭلاپمەن،
سېنىڭ تارىڭدا بارمىدۇ تۇمەن بۇلبۇل تىلى قالۇن.

سېنى خارلىدى بىر چاغدا كىبرەكسىز كونا ساندۇق دەپ،
ئىزىزلايمىز سېنى ئەمدى جىمى سازنىڭ خىلى قالۇن.

داۋام ياڭراپ ـ ناۋا ئەيلەپ، ئۈرۈپ جۇش ئەۋجىگە چىققىن،
بولۇپ ساز شامى سەنئەتنى يەنە سۈر ئىلگىرى قالۇن.

شېئىرلار

مەمتىمىن زىبىبۇللا

ئۈچ غەزەل

1

سەيلە قىل دوستلار يېزامنى، بولدى بوستان باشقىدىن.
بەلنى روسلاپ ، قەلبى ياشناپ ، كۈلدى دېخان باشقىدىن .

ئوتتى قەنە ، كەتتى كۈلپەت ، قالمىدى دىلدا تۈگۈن ،
شۇڭا ھەممە ئىش چېلىشتا بولدى پالۋان باشقىدىن.

ھەر كېچە ، ھەر ئۆيدە مەشرەپ قىزىدى نەغمە - ناۋا،
بەختىيار ئەمگەكچىلەرنىڭ كۆڭلى شادمان باشقىدىن .

ناشتىغا قايماق بىلەن سۈت ... ياخشى تۇرمۇش كۈنسېرى ،
قاتلىما ياغ نانىنى كوردى ھەممە دوستان قايتىدىن .

يەسلىدە بۇدرۇق بوۋاقلار يايرىدى پېخ - پېخ كۈلۈپ ،
تاپتى ئىززەت قېرىلار كۆتۈلدى ئوبدان باشقىدىن .

يايرىدى مۇنبەت ئېتىزدا ئو-پۇلات دۆلدۆل راسا ،
بولدى ئازات قاپ تاغاردىن ، قىز ۋە چوكان باشقىدىن .

پارتىيەم تۈزگەن سىياسەت نۇرى بىرلە گۈل يېزام ،
تاپتى غەيرەت ، تاپتى نۇسرەت ، كەڭرى ئىمكان باشقىدىن .

2

كور، بۇگۈن يېتىلدى بىزدە بېگى خىسلەت باشقىدىن ،
ئوم - ئىناقلىق ھەممە يەردە تاپتى نۇسرەت باشقىدىن .

" 5 بولۇش ، 4 تە گۈزەل» لىك قەلبىمىزدىن ئالدى جاي ،
مەدەنى تۇرمۇش بىلەن ئۈستى پاراسەت باشقىدىن .

ئۆز ئارا بولدۇق يولەكداش ھەممە ئىش - تۇرمۇشتا بىز ،
كوممۇنىستىك سوز ۋە ھەركەت بولدى ئادەت باشقىدىن .

ھەر كۈنى كىنو ، تىياتىر ، ئويىمىزدە تېلېۋىزور ،
ئەمدى يوق غەيرى قىلىققا قىلچە پۇرسەت باشقىدىن .

يامرىدى دىللارغا شاتلىق ، كەلدى ئامەت قاتمۇ - قات ،
ئەلـمۇ - پەندىن سۇ ئىچىپ ئۇستى جاسارەت باشقىدىن .

3

كەل گۈلۈستانىمغا يار ، ئاشىنا بولۇپ كەل باشقىدىن ،
شان زەپەر بۇستانىبۇ، تەشنا بولۇپ كەل باشقىدىن .

قولغا - قول تۇتتۇق سەپەرگە ئاتلىنىپ جۇرئەت بىلەن ،
زەرىبدارلار سېپىدە پەيدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

ھەر كىشى ھەر بىر ئورۇندا يېڭى روھ ۋە يېڭى تۇس ،
توھپىكارغا گۈل تۇتۇپ ، رەنا بولۇپ كەل باشقىدىن .

يۇرتىمىز يوكسەلدى تېز ، يۈز ئاچتى تارىخ نۇر چېچىپ ،
گۈلپېزام ئەۋبالىغا شەيدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

ئىش چېلىش پالۋاننى كۆيگە قېتىپ ئەي مەمتىمىن !
بۇ گۈزەل گۈلشەنگە سەن ھەغدا بولۇپ كەل باشقىدىن .

دولقـۇن كۈيـى

دولقۇنمەن جىمجىتلىق تىنىق كېچىنى،
شاقىراپ تىنىمسىز ئويغىتىدىغان .
ھاياتىم ناخشا - كۈي ، دىلبىرىم قىرغاق ،
خىسلىتىم : ئورلىمەك توختىمايدىغان .

تالڭ سەھەر ناخشامنى ئېيتسام شاۋقۇنلۇق،
قىرغاقلار سۆيىدۇ مېنى قۇچاقلاپ .
كەچقۇرۇن بىقارار بېۋشلىرىمدىن ،
كۆلشەر يولتۇزلار چىم - چىم چاراقلاپ .

تولۇن ئاي مارىسا ئەكسى تەكتىمدە ،
ئورلىسەم كورۇنمەي ئاستا قاچىدۇ .
كۆيلىرىم تۈگىمەس تا ئېتىزغىچە ،
ھەر تامچەم زىمىنگە گۆھەر چاچىدۇ .

تەبەسسۇم

ئەي تەبەسسۇم، بارگۈزەللىكنى يارا تتىم مەن دېمە،
باشقىلار بىلمەسلىك ئەتسە ئەنسىرەپ كۆپ غەم يېمە.

سەن ياراتتىڭغۇ ناھايات تورت پەسىل ئايلاندۇرۇپ،
مەرىپەتلىك خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا سەن ھېچ نېمە.

غەزەل

ئۆمەرجان روزى

كوكۈل گۈلزارىغا قوندى بۇ شاتلىق بۇلبۇلى ئەمدى،
باھار نۇرى بىلەن ئاچقاچ چېچەك، بەخت گۈلى ئەمدى.

بۇ گۈلزار ئىچرە شات بۇلبۇل قىزىل گۈل ۋەسلىگە يەتكەچ،
ئەجەپ ياڭراق، ئەجەپ لەرزان ناۋاسى ـ مەرغۇلى ئەمدى.

قىلۇر جەۋلان زەپەر مارشى جاراڭلاپ كەڭرى مەيداندا،
ئۇچار لاچىن بولۇپ كوكتە سەپەرنىڭ دۇلدۇلى ئەمدى.

بۇ ئىقبال جامىدىن ئوتلاپ ئۈمىت شارابىنى قاندى،
زامان پەرھاتلىرى ياپراپ، قىنىپ تەشنا دىلى ئەمدى.

زەپەر كارۋانى بارماقتا ئىشەنچىنىڭ يولىدىن ئالغا،
تىكەنلەردىن ئادا بولغاچ كۆشادە ـ كەڭ يولى ئەمدى.

كۆشادە يول بىلەن ماڭغاچ يېتەكلەپ پارتىيە باشچى،
كورۈندى خۇددى مەشئەلدەك سەپەرنىڭ مەنزىلى ئەمدى.

چىمەننى ئاسرىبان پاسىۋان تۇرار بۇركۈت كەبى ھۇشيار،
كېسەلمەس شاخىنى گۈلنىڭ رەقىپنىڭ شۇم قولى ئەمدى.

شېئىرلار

يالقۇنجان ئىسلام

زەر ۋە تەر ①

ھەممىدىن كۆچلۈكمەن، دېدى زەر،
ھەممىدىن غالىپمەن، دېدى تەر.
زەر دېدى: بارچىنى قارىتىمەن،
تەر دېدى: بارچىنى يارىتىمەن.

گۈل ۋە بۇلبۇل

تەڭداشسىز گۈزەلمەن، دېدى گۈل،
ۋاپادار ئاشىقمەن ، دېدى بۇلبۇل.
گۈل ئېيتتى: چىرايىم - شوھرىتىم،
بۇلبۇل دەر: چىن ۋاپا - ھورمىتىم.

ۋىسال ۋە ھىجران

ۋىسال ئېيتتى: مەن ئاشىقلار شاتلىقى،
ھىجران دېدى: مەندە سويگۇ تاتلىقى.
ۋىسال دېدى: ئىنسان بىزار سېنىڭدىن،
ھىجران دېدى: قەدرىڭ ئاشار مېنىڭدىن.

باھار ۋە كۈز

گۈزەلمەن، - دېدى باھار قاراپ كۈزگە،
كۈز ئېيتتى: يوق گۈزەللىك مەندىن ئۆزگە.
باھار ئېيتتى: گۈل-چېچەكتىن زىنىتىڭ يوق،
كۈز دېدى: مېۋىسىز ھېچ قىممىتىڭ يوق.

چىراق ۋە پەرۋانە

چىراق ئېيتتى پەرۋانىغا يالۋۇرۇپ:
كەلمە يېقىن ماڭا ھەرگىز، كويىسەن.
پەرۋانە دېدى: «گەر قورقسام يالقۇندىن،
قايسى ۋىجدان بىلەن يارنى سۆيىمەن؟»

① پوشكىننىڭ ،،زەر ۋە خەنجەر،، ناملىق شېئىرىغا تەقلىت

دىدى چىراق: زامىن بولماي ئۇمرۈڭگە،
كەتكىنىم خوپ مېنىڭ بىر يول ئۆچۈپلا.

دىدى پەرۋانە: سەنسىز هايات يوق ماڭا،
تۆگىشەمەن هاياتىمدىن كېچىپلا.

كۈز

كەلدى كەچكۈز، تۆتتى بوران جۇدۇنى،
كەتتى باغۇ - ۋاران بىلەن چاپلىشىپ.

ئىزا بىلەن تۆتتى گۈللەر يۈزىنى،
قىپ - يالاڭغاچ بولۇپ - ياپراق تاشلىشىپ.

قىش

تەبىئەتتە قەھرىتان قىش هوكومران،
كۈمۈش قارلار ئۇچار ساما يۈزىدە.

دەريالارنىڭ تىندى هەيۋەت شاۋقۇنى،
شېرىن ئۇيقۇ بۇلاقلارنىڭ كوزىدە.

باهار

يەسلى كوكلەم ناخشىسىنى باشلىدى،
گۈل - چېچەككە تولدى يۇرتۇم دالاسى.

ئورمانلاردا ياڭرار كاككۇك ناخشىسى،
مىڭ كوكوللۇق قىزدەك، سوگەتجالاسى؟

ياز

سېخى يازنىڭ قەدىمىگە مۇبارەك،
ئاچتى يۇرتلار ئەلگە سېخى قوينىنى.

ئېتىزلاردا مول هوسۇلنىڭ خامىنى،
قالدى تاغلار پەستە سوزۇپ بوينىنى.

نىمە قىلاي

يۈرىگىمدىن چىقماس شېىر، ۋەتىنىم،
بەرمىگەندە ئىلهام ماڭا كوزلىرىڭ.
سوزلىرىمدە بولسۇن قانداق گۈزەللىك،
سايراتمىسا مېنى گۈلدەك يۈزلىرىڭ.

بەرمەس نازۇك سادا يۈرەك ساتارى،
تار بولمىسا ئاڭا سۇمبۇل چاچلىرىڭ.
تىترىمەيدۇ قولۇمدا هەم كاماليچە،
ئوينىمىسا كوز ئالدىمدا قاشلىرىڭ.

نىمە قىلاي شېئىر يېزىپ قىينىلىپ،
ۋەتەن، سېنى يۈرىكىمدىن سۆيىمىسەم.
گۈل شېخىدا سايرىغان مەس بۇلبۇلدەك،
سېنىڭ ئىشقىڭ يالقۇنىدا كويمىسەم.

ئىجات - ئىرادە

ھېچنەرسە يوق ئۆتكىنىگە ئەگىشىپ،
يىل ۋاقتىنىڭ قاتتىقلىقتا چىرىمەس.
دەيدۇ كىممۇ ئەينەك كەسكەن ئالماسنى،
ئوتقا سالسا سۇغا ئوخشاش ئېرىمەس.
ئىنسانلارنىڭ ئىجادىيەت ئەمگىكى،
چىرىمەيدۇ تالاي ئەسىر ئۆتسىمۇ.
قايرىلمايدۇ بىسى، يۈكسەك نىيەتنىڭ -
نى - نى مۈشكۈل باشقا كېلىپ يەتسىمۇ.

+++++ ‡‡‡ +++++

قوغۇن ھەققىدە چۆچەك

ئوبۇلقاسىم ئابدىرېھىم

ئۆتكەن ئىكەن ئەۋۋىلىدە بىر دېھقان،
ئاقكۆڭۈل ساپ پەزىلەتلىك ھەم ئىشچان.
ھالال مېھنەت كۈچى بىلەن باغ ياساپ،
ئالىدىكەن يىل - يىمىشنى بەھىساپ.
ئۈزۈم ئوخشاش يوقىلۇللارغا قولداشكەن،
قېرى، ئاجىز، مېيىپلارغا يولداشكەن.
خۇلۇم - خوشنا ماختايدىكەن: ئىشچان-دەپ،
مېھنەت بىلەن بەختى يورۇق دېھقان - دەپ.
بىر ئەتىياز دېھقان ئۆيىدە كېڭىشىپ،
نىيەت قىپتۇ بالا - چاقا بىرلىشىپ.
— "بۇ يىل يەرگە قوغۇن تېرىپ ساتايلى،
كىيىم - كېچەك ئۈچۈن پۇلنى ئاتايلى"
يەيتنى تۇتۇپ ئۇرۇق سېپتۇ يېرىگە،
مەمنۇن بولۇپ ھالال ئەجرى - تەرىگە.
پەرزەنتىدەك پەرۋىش قىپتۇ قوغۇننى،
قۇرۇتۇپتۇ ياۋا ئوت ھەم چۆژگۈننى.
پىلەك تارتىپ قوغۇن راسا ئوخشاپتۇ،
دېھقان كوڭلى بۇ ئىشتىن خوپ يايراپتۇ.
قەرەلىدە قوغۇنلارمۇ پىشىپتۇ،
دېھقان ئۇنى ساتماق كويىغا چۈشۈپتۇ.
بىر ھارۋىغا قوغۇن بېسىپ، سەپەرگە،
ئاتلىنىپتۇ سەھەر تۇرۇپ شەھەرگە.
شەھەر يولى يىراق ھەمدە خەتەركەن،
يولدا نەچچە - نەچچە يۇرتتىن ئۆتەركەن.
چىڭقى چۈشتە دېھقان يولدا توختاپتۇ،
چاي ئىچىپ ھەم نانىنى يەپ ئارام ئاپتۇ.
ئاتنى چىقىرىپ ھارۋىدىن بىر دالىغا،
ھارغىنلىقتىن كېتىپتۇ ئۇ ئۇيقىغا ....
بىر ھازادا دېھقان تۇرۇپ ئورنىدىن
(ئۇيقۇسىنى ھەيدىۋېتىپ كوزىدىن.)
قارىسا ئات يوقمىش ھارۋۇ قېشىدە،
ئوتلاپ يۈرگەن ئېتىزلىقنىڭ ئىچىدە.
— ئاپلا! - دەپتۇ دېھقان ئېغىر بىر تىنىپ،
ئاتنى كوزلەپ ئېتىزلىققا يول ئېلىپ.

قارىسا ئۇي ئورنى بەرنىڭ كوكى يوق.
ئات كىشنەيتۇ بىخارامان قوساق توق.
دىخان خىجىل بولۇپ شۇ چاغ بۇ ئىشتىن،
ئۆزگىلەرگە زىيان سالغان قىلمىشتىن
چاچراپ تۇرۇپ هارۋۇ تامان يول ساپتۇ،
تاللاپ يەنە توت قوغۇننى قولغا ئاپتۇ.
مايسىلىرى يەپ كېتىلگەن بوش يەرگە،
قويۇپتۇ ئۇ تولەم ئۈچۈن زەرەرگە،
شۇندىن كېيىن كوڭلى ئەمىن تېپىپتۇ،
ئاتنى هەيدەپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ.

× ×

لېكىن بۇ يۇرت ئادەملىرى نادانكەن،
قوغۇن، تاۋۇز دىگەنلەردىن ئامانكەن.
(چۈنكى ئۇ چاغ تارالمىغاچ قوغۇن كوپ،
بىلمەسلىكى ئاياندۇر هەم يات كورۇپ.)
بىر چاغ كېلىپ ئېتىزغا يەر ئىگىسى،
سوزلەپتۇ ئۇ، قايناپ تازا ئوغىسى.
قارىسا توت غەيرى «مەخلۇق» تۇرغىدەك،
بۇ ئاپەتنى ئەمدى قانداق قىلغۇدەك،
— ئەمدى بىلدىم مايسا يەگەن شۇ ئىكەن،
ماڭا كوپلەپ تالاپەتنى يەتكۈزگەن.
چارىسىنى قىلمىسام هېچ بولمىدى، —
دەپ يىنىپتۇ ئارقىسىغا ئۇ ئەمدى.
تېزلىك بىلەن بېرىپ شۇئان مەلىگە،
يەتكۈزۈپتۇ بۇ ئىشنى يۇرت ئەهلىگە.
بار خالايىق خۇددى سەلدەك تەۋرىنىپ،
توت ئېچىپتۇ مەخلۇقنى قورشاپ ئېلىپ.
ئۇرۇشۇپتۇ خۇددى قوناق سوققاندەك،
ئاچچىغىدا گالدىن تازا بوققاندەك.
چېچىلىپتۇ توت قوغۇننىڭ ئۇرۇغى،
چېقىپتۇ بۇ يات مەخلۇقنىڭ جۇلىغى.
بۇ غەلىبىدىن شاتلىنىپ ئەل - خالايىق،
دەيتۇ: - جازا بۇ ئاپەتكە بەك لايىق.

× ×

سوغۇق كېتىپ ئىللىق كوكلەم ياز كەپتۇ.
يەر - جاهاننى يېشىللىققا پۈركەپتۇ.
ئېچىلىپتۇ گۈل - چىمەنلەر پورەكلەپ،
قوغۇنلارمۇ پىلەك تارتىپ، چېچەكلەپ.
دەخلىسىز ئۇسۇپتۇ سويما سالغۇچە،
ۋە بەلكى سارغىيىپ پىشىپ قالغۇچە.
كەپتۇ بىر كۈن خوجايىن قىر ئارىلاپ،
كورۇپتۇ قوغۇننى تازا سىنچىلاپ.
هەيران بوپ بۇ ئادەم تەڭىرقاپ قاپتۇ،
— «ئاپەتمۇ؟» بۇ ياكى نىمىسە؟ — دەپ قاپتۇ.
كۈزۈتۈپ قوغۇننى چوگىلەپ بىردەم،
يېقىنلاپ كېلىپتۇ قەدەممۇ - قەدەم.
— خۇدايا، هەيرانمەن!؟ —، دەپ ساپتۇشۇئان،
ئالدىدا موجىزە بولۇپتۇ ئايان.
بىر ياندا سايىغى پىلەككە تۇتاش،
(پىلىكى يىلدىزغا تۇتاش هەم ئوخشاش.)
بىر سىناپ بېقىشنى كوڭلىگە پۈكۈپ،
ئۈزۈپتۇ قوغۇننى رەڭگىگە بېقىپ؛
بۇراپتۇ قوغۇنمۇ ئەجەپ مېزىلىك،
يەپ باقسا لەززەتلىك، بەكمۇ تەملىك.
—هە! - دەپتۇ خوجايىن ئىش بۇ يەردىكەن،
بۇ «ئاپەت» ئەمەسكەن ياخشى نىمىكەن.
روهلىنىپتۇ خوجايىن بولەكچىلا.
هەيرانلىقنا كۈلۈپتۇ ئۆزىچىلا.
يەتكۈزەي دەپ خەۋەرنى يۇرتداشلارغا،
يۈگۈرۈپتۇ مەلىگە تونۇشلارغا.
خەۋەرنى ئاڭلاپلا ئەهلى جامائەت،
كېلىپتۇ ئېتىزغا بولۇپ بىتاقەت.
كورۇپتۇ، تېتىپتۇ، قوغۇننى هەممە،
"سىر مۇ يېشىلىپتۇ قالماي هېچنىمە.
قوغۇن تېرىپ كەلتۈرگەن ئاشۇ دىخان،
ماختىنىپتۇ تىللاردا بولۇپ داستان.
تارىلىپتۇ قوغۇنمۇ ئەتراپلارغا،
مىراس بولۇپ قېلىپتۇ ئەۋلاتلارغا.
يىل كەينىدىن يىل ئوتۈپ ئەسىرلەرگىچە،
يېتىپ كەپتۇ قوغۇنلار دەۋرىمىزگىچە.

شېئىرلار

ئابلىكىم روزى

دوستلار كۆلۈپ قاراشتى

قىزىلگۈلدەك كالىستۇك،
ماڭا ئەجەپ ياراشتى.
تاقىغاندا مەن ئۇنى،
دوستلار كۆلۈپ قاراشتى.
يېڭى دەۋران، ھور زامان،
مەزمۇن بەردى ئۆمرۈمگە.

كوممۇنىزىم ئىشىنى،
پۈكتۈم بۈگۈن كوڭلۈمگە.
پېئونېرمەن ئوت يۈرەك،
دائىم ئالغا ئۇرلەيمەن.
ئىلىم - پەن سۆيى بىلەن،
دىل بېغىمنى گۈللەيمەن.

جانان چىنىدەك پاكىز

مەكتىۋىمىز مۇھىتى،
دائىم گۈزەل تۇرىدۇ.
شۇڭا، بىزنىڭ دىللاردا،
خوشاللىق جۇش ئۇرىدۇ.
مەيلى سىنىپ، ئىشخانا،
ئىشىك - دېرىزە، تام - تورۇس؛
مەيلى مەيدان، چايخانا...
تازىلىنار راۋۇرۇس.

كوكۈلمەيدان ھەممە يەر،
كورۈنمەيدۇ چاڭ - توزان.
رەتلىك كىيەر كىيىمنى،
ساۋاقداشلار ھەر قاچان.
تازىلىقنى يۈرەكتىن،
سويگەچ بارلىق ئوغۇل - قىز.
مەكتىۋىمىز قۇچىقى،
جانان چىنىدەك پاكىز.

كەررە جەدۋىلى

كەررە جەدۋىلى،
تامغا ئېسىغلىق.
ئاڭا كەررىلەر،
رەت - رەت يېزىغلىق.

ھېساپ دەرسىدە،
مۇھىم جەدۋەل ئۇ.
بىزگە ھېمىشە،
شۇنچە ئەۋزەل ئۇ.

شۇڭلاشقا سۇدەك،
ئالدۇق يادىلاپ.

قالمايمىز دەرستە،
تىرناق تاتىلاپ.

ئۇستازغا گۇل تۇتىمەن

تەر ئاققۇزۇپ ماڭلايدىن،
گۇل تېرىدىم بېغىمغا.
گۇلۇم ئۇسەر يىخ سۇرۇپ،
شاتلىق بېرىپ دىلىمغا.

گۇل بېغىمغا قۇياشنىڭ،
ئالتۇن نۇرى چېچىلار.
پەرۋىش تېپىپ گۇللۇرۇم،
گۇزەل، كوركەم ئېچىلار.

دەستە تۇزۇپ شۇ گۇلدىن،
ئۇستازىمغا تۇتىمەن.
ئەلىم - پەننى ئۇگۇنۇپ،
بەيگىلەردە ئۇتىمەن.

سىم - سىم يامغۇر

كوكۇشرەڭلىك ئاسماندىن،
لەرزان، سىم - سىم ياغ يامغۇر.
سېنى قارشى ئالىدۇ،
ئېتىز - دالا، باغ ... يامغۇر.

سەن شىۋىرلاپ ياققاندا،
هاۋا سالقىن بولىدۇ؛
گۇل - چېچەكلەر بەرگىگە،
ئۇنچە - مارجان قونىدۇ.

ئېرىقلاردا كۇمۇش سۇ،
نەغمە قىلىپ ئاقىدۇ.
رەڭگا - رەڭ هەسەن - هۇسەن،
بىزگە كۇلۇپ باقىدۇ.

لېكىن، يامغۇر سەن بىزنىڭ،
سوزىمىزنى ئاڭلىغىن.
دەهشەت سېلىپ شاقىراپ،
هەرگىز تولا ياغمىغىن.

ياغسائ ئەگەر دەهشەتلىك،
قىيان - كەلكۇن كېلىدۇ.
سېلىپ ئەندىش - ۋەهىمە،
يۇرتنى ۋەيران قىلىدۇ.

....

شۇڭا يامغۇر، سىم - سىم باغ،
يۇرەكلەرنى سەگىتىپ.
بىز ئوقۇيلى خاتىرجەم،
ئۇستازلارغا ئەگىشىپ.

مەڭگۇلۇك باهار

«باهار پەسلى ئېسىل» دەر،
هەممە ئادەم ئەزەلدىن.
شۇڭا ئۇنى ماختىشىپ،
چۇشۇرمەيدۇ غەزەلدىن.

باهار پەسلى بىر يىلدا،
بىرلا كېلىپ - كېتىدۇ.
تەبىئەتنىڭ ھوسنىگە،
رەڭلەر بەخش ئېتىدۇ.

بىزنىڭ ئانا ۋەتەندە،
بىر باهار بار، كەتمەيدۇ.
باهار پەسلى ھېچقاچان،
ئۇ باهارغا يەتمەيدۇ.

ئۇ باهاردۇر مەڭگۈلۈك،
بەختىمىزنىڭ باهارى.
ئۇ باهاردۇر دوستلۇرۇم،
قەلبىمىزنىڭ باهارى.

شۇ باهارنىڭ نۇرىنى،
پارتىيىمىز چاچماقتا.
گۈزەل ئىقبال - كېلىچەك،
بىزگە قۇچاق ئاچماقتا.

باهار شاتلىقى

قۇرغان ئىدۇق بىز،
سەنئەت ئۇمىگى.
ساۋاقداشلارنىڭ،
كۈلدى يۈرىگى.

باهار بايرىمى،
كېلىشتىن بۇرۇن؛
تەييارلىغانىدۇق،
كونسېرت - ئويۇن...

قىسمىغا باردۇق،
بايرام ھارپىسى؛
جۇش ئۇرۇپ دىلنىڭ
ھورمەت سۆيگۈسى.

بىز شۇ قىسمىغا،
يېتىپ كەلگەندە؛
تىزىلىپ تەكشى،
سالام بەرگەندە؛

دېدۇق بىز: سالام،
جەڭچى تاغلار!
ھال سوراپ كەلدۇق،
ئۆسمۈر - بالىلار.

سىلەر قەھرىمان،
سىلەر سۆيۈملۈك؛
ۋەتەن ئىشىغا،
چەكسىز كۆيۈملۈك.

سىلەر بولغاچقا،
ۋەتەندۇر ئامان.
پارلاق بەختىمىز،
ئالەمگە ئايان.

سىلەرنى مەڭگۈ،
قىزغىن سۆيىمىز.
سىلەرگە ئاتاپ،
ئويۇن قويىمىز...»

تۇتتۇق ئۇلارغا،
دەستە - دەستە گۈل.
سالاملار بېرىپ،
قىلىشتى قوبۇل.

جەڭچىلەر بىلەن،
چۈشتۈق سۈرەتكە.
چۈشتۈق ۋەيەنە،
قىزىق سوھبەتكە...

پەشقەدەم باشلىق،
بەردى دوكىلات.
ئالدۇق ئۈنىڭدىن،
چوڭقۇر تەسىرات.

ئاندىن ئويۇننى،
باشلىۋەتتۇق بىز.
چىقتى سەھنىگە،
ئېلانچى گۈلقىز.

ياڭراتتۇق ئاۋال،
دىكلىماتسىيە.
ئارمىيىمىزگە،
ئوقۇپ مەدھىيە.

ئەنە غېنىجان
چالدى راۋاپنى.
كۆلگۈنچەك نەبى،
ئويناتتى داپنى.

ئوماق راھىلە
چالدى ئىسكىروپ؛
چالار پولاتجان
نەينى زوقلۇنۇپ...

ئېيتتى شات ناخشا،
كىچىك نۇربىيە.
ئۈنىڭ ناخشىسى –
«ياشا ئارمىيە!...»

ئورۇنلاپ بەردى،
قەيسەر ۋەسەپەر؛
"لىپپ فېلك تاغامغا!
دېگەن بىر لەپەر.

كىيىپ تۇماقنى،
بېكىتىپ ساقال؛
بوۋاي رولىدا.
چىقتى شوخ كامال.

موماي رولىنى،
ئالدى ئابىدە.
نەۋرىسى بولدى،
تېتىك ساجىدە.

قىزىدى كېيىن،
كوللېكتىپ ئۇسۇل.
ئوينىدى ھەتتا،
ياش جەڭچى رۇسۇل...

ياش بىر ئوپېتسىر،
ئوقىدى شېئىر.
ئۈنىڭ تېمىسى –
"يۈكسەل پېئونىر!".

خۇش بولۇپ بىزدىن،
بارلىق جەڭچىلەر.
دېدى: ئاپىرىن،
ئوسمۇر – غۇنچىلار!...

سىلەر ۋەتەننىڭ
ئۈمىت يۇلتۇزى؛
بەختىيار ئوسكەن،
ئوغۇل ۋە قىزى.

شۇڭلاشقا كوپلەپ،
بىلىم ئېلىڭلار.
كۆنسىرى ئورلەپ،
پەرۋاز قىلىڭلار!...

„ مەدەنى „ دوستۇم

(ساتىرا)

ئۆمەر ئىمىن

مەدەنى بولماقنى ھەۋەس قىپ دوستۇم،
تاراپتۇ چېچىنى پوكىس چىقىرىپ.
بېشىغا كىيىپتۇ قىرلاپ شىلەپە،
تۈرقىغا ياراشقان بۇمۇ ئىش قىلىپ.

بوينىغا تاقاپتۇ چىپار گالىستۇك،
كىيىپتۇ لوندۇنچە كاستيۇم - بۇرۇلكا.
ئۇچ قولدا ئوينۇتۇپ زاكۇن تاياقنى،
يەنە بىر قولىغا ئېلىپتۇ سومكا.

قوپۇپتۇ ئاتايىن گېپىلىرىچە بۇرۇت،
قاپقارا كوزەينەك تارتىپ كوزىگە،
چېچىپتۇ ئەتىرگە بىر شىشە ئەترە،
بۇ ئىشى بەك ياراپ قاپتۇ ئوزىگە.

توش يانچۇق ئۇستىدىن ساڭگىلاپتۇ ھەم،
ساپ - سېرىق پاقىراق سائەتنىڭ بېغى.
پۇتىدا يالتىرار ئوكچىلىك ئاياق،
ئاينالاپ مېڭىشى غەلىتە تېخى.

ئىچىنى بىزىمەي ئىلىم - ئىرپاندا،
ياساپتۇ تېشىنى يېتىپ - ئاشقىچە.
ئانا تىل دىگەننى بىلمەس ئۇ پەقەت،
ۋە لېكىن دوستۇمنىڭ ھالى باشقىچە.

ھە، تېخى ئاغزىمۇ ئۇنىڭ بوش ئەمەس،
لېۋىدە قىڭغايغان بىر تال پاپىروس.
سالامغا جاۋابى ئىڭەك لىڭشىتىش،
ئەپلەلمەس ھېچكىم بۇئىشنى راۋ - رۇس.

ئۇ قىلغان ئوزىگە ئادەت ۋە ئەمەك،
ھاۋايۇ - ھەۋەسنى كوچا چىڭداشنى...
بىلگىنى ئۇنىڭكى بۇزۇپ - چېچىشلا.
خالىماس زادىلا. ئىشلەپ چىشلەشنى.

بەزىدە بولۇپ ئۇ، ئەلەڭ - سەلەڭ مەس،
قۇسىدۇ كورۇنگەن يەرگىلا غار - غار.
ئاتىسى - ئانىسى قىلسا نەسىھەت،
قولشىلتىپ ئۇلارغا دەيدىكەن"بار-بار..."

يامان گەپ، نۇمۇسلۇق ئەيىكى قىلىقتىن ،
جامائەت ئالدىدا تارتمايدىكەن تەپ.
جەلب قىپ ئوزىگە بەزى قىزلارنى،
ئالداشتىن گاھىدا ئالىدىكەن "نەپ" ...

بىر قىزنى ئىندەككە كەلتۇرۇپ بىر كۇن،
قولتۇقلاپ يېنىدا ئېلىپ مېڭىپتۇ.
كىرمىگەن چوڭ - كىچىك كوچا قالماپتۇ،
قوساقمۇ ئېچىپتۇ، كەچمۇ كىرىپتۇ.

ئاخىرى دوستۇمغا تويۇنۇپ بۇ قىز،
- سائەتكە قايسى ۋاخ بولدىكىن؟- دەپتۇ .
دوستىمىز ئەمگەلمەي بېرىپتۇ جاۋاپ:
- يىگىرمە يەتتىگە، سەكسەن بەش قاپتۇ

— "ۋىيەي" بۇ قەيەرنىڭ سائەت ئۆلچىمى؟
دەپلا قىز ۋىلىقلاپ كۈلۈپ كىتىپتۇ.
ئېغىزدىن - ئېغىزغا كوچۇپ بۇ پاراڭ،
قۇلاقتىن - قۇلاققا بېرىپ يېتىپتۇ.

سولەتۋاز دوستۇمنىڭ بىلىمسىزلىكى،
قىلىپتۇ ئۆزىنىڭ سىرلىرىنى پاش.
مەسخىرە قىلىشىپ شۇنىڭدىن بېرى،
دەيدىكەن "مەدىنى" ئۇنى قېرى - ياش.

مەدىنى بولماقنى ھەۋەس قىپ دوستۇم،
"ياسانچۇق" دىگەن بىر ئاتاقنى ئاپتۇ.
ھەۋەسكە بىرىلىپ مەستانە بولۇپ،
ئادەملەر ئالدىدا كۈلكىگە قاپتۇ.

مەدىنى بولالمىلى بىزمۇ خالايىق ،
"تورت گۈزەل" ۋەسلىدىنى ئۆندىن كورگىدەك،
دوستۇمدەك "مەدىنى" بولمايلى ھەرگىز،
مەسخىرە ئوتىدا كويۈپ ئۆلگىدەك.

ئىككى شېئىر

روزى رازىق

تۈگىمەس ئېقىن

ئېقىپ - ئېقىپ تۈگەيدۇ ئاخىر،
مىليون دەريا، بۇلاقنىڭ سۈيى.
لىكىن ئېقىپ تۈگىمەس ئەبەت،
گۈكچەنداڭغا قەلبىمىز كۈيى.

چۈنكى ئۇلۇغ گۈكچەنداڭ ئەلگە،
مەڭگۈ بەخت، شان بېغىشلىدى،
تومۇرىغا جۇڭگو خەلقىنىڭ،
زور كۈچ - قۇۋۋەت، قان بېغىشلىدى.

ئانا ۋە پەرزەنت

بارمىكىن دۇنيادا تۇققان ئانىغا،
پەرزەنتىنىڭ يۈرەكتىن كويمەيدىغىنى؟!
ئىشقىدا يالقۇندەك يېنىپ بىر ئومۇر،
مەڭگۈ ئەۋ يېقىپ سۆيمەيدىغىنى ؟!

ۋىجدانلىق پەرزەنتلەر چۈشىنەر ئېنىق،
ھاياتنىڭ ئانىغا باغلانغىنىنى.
ئايرىلسا ئانىدىن بىر دەقىقە،
ياشاشنىڭ بەربىر چاغلىقلىغىنى.

ھالبۇكى، كۈنۈ - تۈن جاپالار چېكىپ،
پەرزەنتنى ئوستۈرگەن ئانا ئەمەسمۇ ؟!
"يۈرۈگۈم پارى" دەپ باغرىغا بېسىپ،
بەختىنى كۈلدۈرگەن ئانا ئەمەسمۇ؟!

غورۇرۇم جۇڭگۇنلاپ تاشىدۇ مېنىڭ،
جۇڭگوغا چىن پەرزەنت بولغۇنۇم ئۈچۈن.
مېھرىدىن ئوزۇق ئېپ، كوكلەپ، مۇۋىلەپ،
كۈچ - ئىقبال - ئىدرەككە تولغۇنۇم ئۈچۈن.

يۇرتۇمدا ناخشا

ئەخمەت مۇساق

يۇرتۇم مېنىڭكى ناخشىلار كانى،
خەلقىم ناخشىغا ئامراق ئەزەلدىن.
جەڭلەر ئىچىدە ياڭراق غەزەلدىن،
ياراتتى خەلقىم يېڭى دۇنيانى.

ئۇزاق ئەسىردىن قانخور زامانغا،
قامچا بوپ تەككەن ئوتلۇق ناخشىسى،
ئاشۇ ناخشىچۇن مەرتىنىڭ قانچىسى،
كەتكەن بىگۇنا يەتمەي ئارمانغا.

لېكىن، بۇ ناخشا ھامان جاراڭلاپ،
يۈرەككە قىساس ئوتىنى ياققان.
قانچە مەزلۇملار تەلمۈرۈپ باققان،
سەپكە قېتىلغان ناخشىنى ئاڭلاپ.

كوردى بوۋاملار نىجات نۇرىنى،
ئەشۇ ناخشىلار ئۈمىت بېغىشلاپ.
ياڭراتتى ئۇنى يېڭىش-يېڭىشلاپ،
بويلاپ ماڭغاچقا كۈرەش يولىنى.

ئاتتى ئىلىمدە يېپ - يېڭى بىر تاڭ،
چېلىشتا ئاققان تەر بىلەن قاندىن.
ھەسرەتلىك دىللار چىقتى پوغاندىن،
تاپتى ناخشىمىز يېڭىچە ئاھاڭ.

مىللەتلەر بۈگۈن ئاكا - ئۇكىدەك،
مۇقامىمىزدا يېڭىچە مەزمۇن.
راۋاپ، دۇتتارغا تەڭكەشتۇر گارمون،
بىرلىك - غەلىبە ھامان قوشكېزەك.

ئۇلۇغ سەپەردە پارتىيە يولباش،
شۇڭا خەلقىمدە ئىشەنچ تولۇق.
بىرلىكنىڭ كۈچى ھەممىدىن ئۇلۇغ،
پارلاق نەتىجە بولغۇسى يولداش.

تارىخقا زەخمەك چەككەن قول بىلەن،
سىزىپ چىقىمىز يېڭى رەسىملەر.
بەرپا قىلىمىز پارلاق ئەسىرلەر،
مېڭىپ ناخشىغا تولغان يول بىلەن.

ئۆچمەس ناخشا چولپىنىنى ئەسلەش

(ئەسىر)

ئەيسا قادىر

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھورمەتلىك ناخشا تاجىدارى، ئوتتۇرا ئازىيا خەلقىنىڭ سەلتەنەتلىك يۈرەك سازىنىڭ سېھرى خىلى، ھەر يۈز يىلدا بىر ياشقا كىرىدىغان ناخشا - مۇقام سەردارى ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى.

ئۇنىڭ ئىجاتچىسى، جاھالەت تۈنلەردە ئۆز خەلقىنىڭ يۈرەك غورۇر ساداسىنى قەلبىگە يىغىپ، قان تومۇرلىرىدىن تارا ئىششىپ، سۇنماس قاتتىق سۆڭەكلىرىنى دەستە - ساتار قىلىپ، تۈزىماس گۈل شېخىدەك قوللىرىنى ئىگىپ كامالچە قىلىپ، سۇمبۇل ساچلىرىنى كامالچىغا قىل قىلىپ، ئۇنىڭغا مىللەت قەلبى كويى كىرگۈزۈپ، مۇقام قىلىپ چالغان قىزلار گۆھىرى - تاڭ چولپىنى مەسۇم پاك ئۇيغۇر قىزى ئامانىسانى ئەسلىگىنىمىزدە، ئۇ ئون ئىككى مۇقامىمىزنى جاراڭلىق ساتارى بىلەن زامانىمىزغا ئېلىپ كىرگەن بىزنىڭ سەنئەت باغۇۋىنىمىز، مەشھۇر ۋارىسچىمىز، ھورمەت ئىپتىخارىمىز تۇردى ئاخۇن ئاكىنى ئەسلەيمىز! ئۇ، زۇلۇم - ھاقارەتنىڭ قىل ئۆتكۈسىز تورى بىلەن قاپلانغان جاھالەت ئىچىدىمۇ قەيسەرلىك بىلەن چىڭ قىلىپ مۇقامىمىزنى زامانىمىزغا ئەپكەلدى. ئۇ، تەبىئەتنىڭ قېرىتىش ھۇجۇمىغا، ئادالەتسىزلىكنىڭ تەرسالىقىغا پەشۋا بېرىپ مۇقامىمىزنى بىزگە ئېلىپ كەلدى. ئۇ مۇڭزار سەرگۈزەشتىلىك، ئەلەم ھەسرەت ئىچىگە غەزەپ ئۇرغۇتۇلغان، ھەۋەس يارقىن چېلىنىشچان جەڭ ماھارەت سىڭدۈرۈلگەن، ناخشا باغىدا 72 خىل تۈزىماس گۈل بولۇپ ئېچىلغان ناخشا - مۇقام سەردارى - بىزنىڭ ئون ئىككى مۇقامىمىزنى دەۋرىمىزگە ئېلىپ كەلدى.

چولپان تۇغدى، تاڭ يورىدى، ئادالەت بۇلبۇللىرى سايراشقا باشلىدى ... قانچە ئەسىرلەر جەمئىيەت رايىغا كىشىلەر قەلبىگە گۈزەللىك بېغىشلايدىغان مۇقامىمىز. مانا ئەمدى مەڭگۈ پولات سېپىغا كىرگۈزۈلۈپ، مىللىتىمىزنىڭ مەڭگۈ روھى تېخىمۇ جاراڭلىق ياڭرىماقتا. بىزگە تېخىمۇ ھوزۇر بېغىشلىماقتا.

تۇردى ئاخۇن ئاكىنى رەھىمسىز ئۆلۈم ئەپقاچتى. لېكىن ئۇنىڭ ئاۋازى مۇقەددەس ئاۋاز، دائىم ياڭراپ تۇرىدىغان ئاۋاز. ئۇ، ئۆچمەس ناخشا چولپىنى!

ساتارىڭ ئاۋازى-نادىر مۇقام بىلەن،
ئەل يۈزىن سۆيۈپ ياتىدىغان سەندۇ.
گۈرىستان قەسىر ئەمەس.

گۈلۈستان تەختىدە
خۇددى چولپاندەك كۆلىدىغان سەندۇ.

« قىزىل بايراق قاداش » ھېكايىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن

ئاتىكە زەمىر قىزى

« قەشقەر ئەدەبىياتى » ژۇرنىلىنىڭ 1982 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان يولداش ئابلەت ئابباس قۇربانىنىڭ « قىزىل بايراق قاداش » ھېكايىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈيلەيدىغان ياخشى بىر ئەسەر سۈپىتىدە كەڭ كىتابخانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

ھېكايىدا تۇرمۇش رىياللىقىدا داۋاملىق يۈز بېرىپ ، دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان كىچىك ـ كىچىك بىر ۋەقە ، يەنى ئاق كوڭۈل ، ساددە مىجەز دېخان ئوبرازى بىلەن باش پىرگازچىلىك شىۋاۋىلىزى ئوتتۇرىسىدىكى تىل ئوخشىماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىش ئالدىدا تۇرغان جىدەلنى " مەن " ۋاڭ باۋشەننىڭ چىرايلىق كېلىشتۈرۈپ قويغانلىقى يېزىلغان بولۇپ ، ئاپتور بۇ قىسقا ھېكايىسىدا زامانىمىزدىكى يېڭى كىشىلەر ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان .

بىزگە مەلۇمكى ، ھەر قانداق بىر ئەسەر ئوبيېكتىپ مەۋجۇت بولغان ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ يازغۇچى مېڭىسىدىكى ئىنكاسىنىڭ مەھسۇلى . باشقىچە ئېيتقاندا . سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ ئۆز ئارا بىرلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى بولىدۇ . يولداش ماۋزېدوڭ : " ئىنقىلاۋىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەمەلىي تۇرمۇشقا ئاساسەن ، خىلمۇ ـ خىل ئوبرازلارنى يارىتىپ ، ئاممىنىڭ تارىخنى ئالغا سۈرۈشىگە ياردەم بېرىشى كېرەك » دەپ كۆرسەتكەن ئىدى . ياش يازغۇچى ئابلەت ئابباس قۇربانى ھېكايىسىدا ۋاڭ باۋشەن ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان ، ئۇنىڭ خىزمەتكە بولغان چەكسىز مەسئۇلىيەتچانلىقى ، يولداشلارغا بولغان مېھرىۋان قىياپىتى ، ياشلارنى ئالغا يېتەكلەش ۋە تەربىيىلەشكە كوڭۈل بولۇشى ، قىسقىسى روشەن سىرتقى كۆرۈنۈش ۋە خاراكتېرىدىن ماۋزېدوڭ ئاللا بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغىنىدەك : " ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدا ئىشلەيدىغان خەنزۇ كادىرلار چوقۇم شۇ رايوندا ئولتۇراقلاشقان ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئورپ ـ ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ تىل ـ يېزىقىنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك ، شۇنداق قىلغاندىلا ھەر مىللەت خەلقى بىلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ ئۇلار ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلالىغىلى بولىدۇ » دىگەن روھ بويىچە ئىش قىلىۋاتقان نۇرغۇنلىغان پېشقەدەم خەنزۇ كادىرلارنىڭ ئوبرازىنى كورۈۋالالايمىز . " يولداش . خاپا بولماڭ ، سەۋەنلىك بىزدىن ئوتتۈپتۇ ، بۇنىدىن كېيىن خىزمەت ئۇتەش پوزىتسىيىمىزنى چوقۇم ياخشىلاپ ، خېرىدارلارنى رازى قىلىمىز ! ـ دىدى ماگىزىن مۇدىرى ۋاڭ باۋشەن دېخانغا سەمىمى ھوزۇر ـ خالىق ئېيتىپ . ئۇ ئويغۇرچىنى خاتاسىز ھەم چىرايلىق سوزلەيتتى . يولداش ۋاڭ باۋشەن دېخان ئالماقچى بولغان شاپتۇل چېچەكلىك گۈللۈك گىرىپتشىندىن 3 پېرىم مېتىر يېرتىپ قاتلىدى ـ دە ، ئەپچىللىك بىلەن قەغەزگە ئوراپ دېخانغا ئۇزاتتى » دەپ يازىدۇ. ئاپتور بىر يەنە ۋاڭ باۋشەننىڭ مۇنۇ سوزلىرىنى كورۈپ باقايلى : " خەلق تۇرمۇشىنىڭ تېز ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ ماگىزىنلاردا سېتىلىدىغان

توۋارلارنىڭ تۈرىمۇ كۆپەيدى، ماگىزىنلىرىمىزغا يېقىندىن بۇيان ئىككى قېتىم ئۇن ئالغۇ ئەكەلدۇرۇپ ساتتۇق. ماگىزىن مۇدىرى، پىركازچىكلار ئۈچۈن ئۆز تىجارەت دائىرىسىدىكى ماللارنىڭ خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىسمىنى بىلىش ناھايىتى مۇھىم ئىش. بولمىسا قانداق قىلىپ خىزمەت ئۆتەش سۈپىتىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ؟» بىز ئۇنىڭ بۇ سەممىي سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قەلبىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئۇ ياش پىركازچىك شياۋلىزىغا ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق تەربىيە بېرىپ، ئۇنى تىل ئۆگىنىشكە چاقىرغان. نەتىجىدە شياۋلىزى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە تىرىشىپ ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگەنگەن ۋە خىزمەت پوزىتسىيىسىنى كۆرۈنەرلىك ياخشىلىغان. دەسلەپتە تىل ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن شاۋلىزى بىلەن تەنە ئېيتىشىپ قالغان دىخان بۇ ماگىزىنغا بىر قانچە ئاي كېيىن كىرگەندە 5 - نومۇرلۇق پىركازچىك شياۋلىزىنىڭ ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى ئۆگەنگەنلىكى ۋە خىزمەت پوزىتسىيىسىدە زور ئۆزگىرىشنىڭ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ شەرەپ سەھىپىسىدىكى ئىسمىنىڭ ئۇدۇلىغا قىزىل بايراق قادىغان.

ھەممىمىزگە مەلۇم، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى، نوۋەتتىكى مۇھىم سىياسى. ماۋزېدۇڭ «بىرلەشمە ھۆكۈمەت ھەققىدە» دىگەن ئەسىرىدە: "مەملىكەتنىڭ بىرلىكى، خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى، مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئىشىمىزنىڭ جەزمەن غەلىبە قازىنىدىغانلىقىنىڭ تۈپ كاپالىتى" دەپ كۆرسەتكەن ئىدى. بۇ يەردىكى "ئىتتىپاقلىق" ھەرگىز ئابستىراكتنى ئۇقۇم بولماستىن كونكرېتنىلىققا ئىگە. شۇڭا، "ئىتتىپاقلىشىش" ئۈچۈن ھەر بىر ئادەم ئۆز ئەمەلىيىتىدە كونكرېتنى ئىپادىسىنى كۆرسىتىش كېرەك. ماگىزىنلاردا ئىشلەۋاتقان خەنزۇ يولداشلار تىل ئۆگىنىشنى چوقۇم خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلمىغاندا كەڭ يېزىلاردىن كىرىدىغان دىخانلار ئۈچۈن ياخشى خىزمەت ئىشلەپ بېرەلىشى ناتايىن. چۈنكى، كەڭ دىخانلار ئاممىسىنىڭ خەنزۇ تىلىنى ئۆگىنىشى ئەمەلىيەتتە ئانچە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. لېكىن، خىزمەت ئۆتەۋاتقان يولداشلارنىڭ ئۆگىنىش ئىمكانىيىتى بار. ئېھتىياجىمۇ ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلماقتا. ئاپتور ۋاڭ باۋشەن ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ، پېرسوناژ تىلى ئارقىلىق پىركازچىك يولداشلارنىڭ خىزمەت پوزىتسىيىسىنى ياخشىلىشى ئۈچۈن تىل ئۆگىنىشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىگەن. تىل ئۇققاندىلا ئۆز ئارا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ئۇقۇشماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان توقۇنۇشلارنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، ئۆز ئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلىپ ئىناق ياشىغىلى، بىللە ئىشلىگىلى بولىدۇ. 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ياخشى ئىشلىگىلى بولىدۇ. ئاپتور ھېكايىسىدا مۇشۇ مەسىلىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ، ھەل قىلغان. ئاپتور ھېكايىسىدا روشەن دىئالوگ ۋە سېلىشتۇرۇش بىلەن پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىپ، ئاپتور تىلى بىلەن پېرسوناژ تىلىنى زىچ ماسلاشتۇرۇپ، ھېكايىنىڭ تەربىيىۋى ئەھمىيىتىنى كۈچەيتكەن.

ھېكايە گەرچە تۇرمۇش رېئاللىقىدىكى ناھايىتى كىچىك بىر كارتىنا بولسىمۇ، بىز بۇ ھېكايىنىڭ سيۇژېت لېنىيىسىنىڭ ئېنىقلىقى، جانلىق ۋە ئاددىي تىل بىلەن ئىپادىلەنگەنلىكى، پېرسوناژلىرىنىڭ ئاز بولۇشى، ۋەقەلىكنىڭ ياخشى قۇراشتۇرۇلۇشىدىن، ئۆزى قىسقا بولسىمۇ تەربىيىۋى ئەھمىيىتىنىڭ زور ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

بىزنىڭ گۈزەل ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخىنى موشۇ دىياردا ياشاۋاتقان ھەر مىللەت خەلقى ئۆز ئىختىراسى، ئىجاتچانلىقى، كۈرەشچانلىقى بىلەن ياراتقان. شۇڭا، ۋەتىنىمىز جۇڭخۇانى قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك ۋەتەن قىلىپ قۇرۇش ئۈچۈن ھەر مىللەت خەلقى ئورتاق كۈرەش قىلىشى لازىم، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىش، تىل ئۆگىنىش مۇھىم.

ھېكايە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاشنىڭ مۇھىم بىر تەرىپى بولغان تىل ئۆگىنىش، خىزمەت يوزىنىسىنى ياخشىلاشنى تەكىتلەش بىلەن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر قەلبىدە چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى. يولداش ئابلەت ئابباس قۇربانىنىڭ بۇندىن كېيىن تېخىمۇ تىرىشىپ، ئەدەبىيات گۈلزارىمىزنى تېخىمۇ يارقىن خۇشپۇراق گۈللەرگە تولدۇرۇشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

مۇھىم تۈزۈتۈش

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1983- يىللىق 1- سانى تارقىتىلغاندىن كېيىن، نىمەتۇللا ئەبەيدۇللا، ئابدۇللا سۇلايمان، ئابدۇلھەي ئابدۇلھەق قاتارلىق يولداشلار تەھرىر بۆلۈمىمىزگە خەت يېزىپ، «تەجەللى شېئىرلىرى» دىگەن ماۋزۇ ئاستىدا بېرىلگەن شېئىرلارغا ئۆزبېك خەلقىنىڭ ئۇلۇغ دېموكرات شائىرى مۇقىمىنىڭ بىرقىسىم ئەسەرلىرى ئارىلىشىپ قالغانلىقى توغرىسىدا بىزنى ئاگاھلاندۇردى.

مۇنداق جىددى خاتالىقنىڭ يۈز بېرىشى — بىزنىڭ خىزمەتكە قارىتا ئەستايىدىل بولمىغانلىقىمىز، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىمىزدىن بولغان. بۇنىڭ ئۈچۈنكى مۇشتىرىلاردىن ئەپۇ سورايمىز. خاتالىقىمىزنى دەل ۋاقتىدا كۆرسىتىپ بەرگەن يولداشلارغا ھۆرمەت بىلەن تەشەككۈر ئېيتىمىز.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى.

مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر مۇكاپاتلاندى

ۋىلايىتىمىزنىڭ تەشۋىقات، ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى مەمۇرى مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى، «قەشقەر گېزىتى» ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك رادىيو ئىشلىرى ئىدارىسى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە 1982 - يىللىق مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەتچىلەر ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزدى. قەشقەر يېڭى مېھمانخانىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ يىغىنغا ھەر مىللەتتىن تەركىب تاپقان مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرلار ۋە ئىشتىن سىرتقى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەت خادىملىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ھەر قايسى ناھىيە (شەھەر) لىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈملىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بولۇپ جەمئىي 112 كىشى قاتناشتى.

يىغىن جەريانىدا، ۋەكىللەر مەركەزدىكى رەھبىرىي يولداشلارنىڭ ئالاقىدار سۆزلىرىنى ۋە «مەملىكەت بويىچە ئۆلكىلىك، شەھەرلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات، نەشرىيات باشقارما باشلىقلىرى سۆھبەت يىغىنىنىڭ خاتىرىسى» نى ئۆگەندى. ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى يولداش ۋاڭ ۋېنچىننىڭ ئېچىش سۆزىنى، 1982 - يىللىق مۇخبىرلىك - خەۋەرچىلىك، ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتىكى خۇلاسە دوكلادىنى ئاڭلىدى. ۋەكىللەر گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، ئۆتكەن بىر يىلدا قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجە ۋە تەجرىبە ساۋاقلار ئۈستىدە كەڭ - كۇشادە سۆزلەشتى. گېزىت - ژۇرنال خىزمىتىنى تېخىمۇ ياخشىلاش توغرىسىدا كۆپلىگەن ياخشى پىكىر - تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يولداش ئىمىن توختى يىغىننىڭ يېپىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە 161 نەپەر مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر، 29 نەپەر مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئىجادىيەت خادىمىغا مۇكاپات بۇيۇمى تارقاتتى.

مۇكاپاتلانغان مىللىي ئاپتورلارنىڭ ئىسىملىكى تۆۋەندىكىچە:

ئابدۇسەمەت خەلىل، مىرزاھىد كېرىمى، ئابلىمىت ھاجى، ئابلىمىت سابىر، ھوشۇر ئىبراھىم، سەمەت دۇگايلى، مەمتىمىلى زۇنۇن، ئابدۇجېلىل تۇرسۇن، ئابلا ئەخمىدى، ئابلىكىم روزى، ئابدۇرېھىم ئىسمايىل، ھاجى ئەخمەت، ئۈچقۇن، دىلبەر قېيىم، تۇرسۇن ئىبراھىم.

ۋىلايىتىمىزدە ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمىيەتلىرى قۇرۇلدى

ۋىلايىتىمىزنىڭ ئۇسسۇل - مۇزىكا سەنئىتى ساھەسىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ۋىلايىتىمىزدىكى ئۇسسۇلچىلار، ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرى، خەلق ئۇسسۇلچىلىرى، مۇزىكانتلار، ناخشىچىلار، دىرىژورلار، خەلق سازەندىلىرى بولۇپ 110 كىشىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن بۇ يىل 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 24 - كۈنىگىچە قەشقەر شەھىرىدە ۋىلايەت بويىچە تۇنجى قېتىملىق قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلۈپ، ۋىلايەتلىك ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمىيەتلىرى قۇرۇپ چىقىلدى.

قۇرۇلتايدا ۋەكىللەر ئۇسسۇلچىلار ۋە مۇزىكانتلار جەمىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلدى؛ بۇ جەمىيەتلەرنىڭ خىزمەت نىزامنامىسىنى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق ئۇيغۇر، خەنزۇ، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەردىن ئۇسسۇلچىلار جەمىيىتىگە 14، مۇزىكانتلار جەمىيىتىگە 18 كىشىنى ھەيئەت ئەزاسى قىلىپ سايلىدى. مۇزىكانتلار جەمىيىتىگە سەپەر ھۈسەيىن رەئىس، ئابلەت ئابدۇللا، پاتەم قۇربان، ئوبۇل ھاشىم، لىيۇچىڭشىڭلار مۇئاۋىن رەئىس بولدى؛ ئۇسسۇلچىلار جەمىيىتىگە بەھرىنىسا رەئىس، ئابدىغەنى ئىسمايىل، ئابلىمىت توختى، دۈجىچۈەن، ئاتىكە زەمىر (تاجىك) مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

تۇرغۇن ھېلىم

ئابدىغەنى ئىسمايىل

پىشقەدەم ئۇلىما ئىمەرھۇسەيىن قازى ئاخۇنۇم كىتاپ ۋەخپە قىلىش توغرىسىدىكى موھۇر سالقانغان «مەسنەۋى شەرىف» كىتا- ۋىنى پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە تەقدىم قىلدى.

«هاي - هاي تېرەك» يېنىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاممىۋى يىغىن- دا ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى، مەمۇرى مەھكى- مىنىڭ ۋالىيسى مامۇتوپ قۇربان سۆز قىلماقتا.

مۇقاۋا ۋە ھوسنىخەتلەرنى ئىشلىگۈچى:
مەھەممەت ھېيت

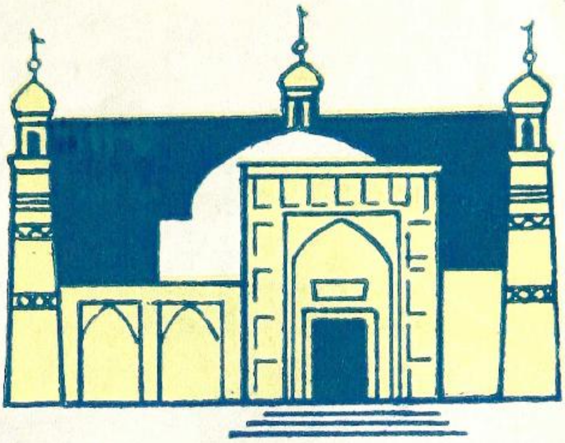

削价
0.20元

قەشقەر ئەدەبىياتى (12 - يىل نەشرى)

1983 - يىل 2 - سان (ئىككى ئايدا بىر چىقىدۇ)

نەشرى: قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت
ئىجادىيەت ئىشخانىسى

تۈزگۈچى: «قەشقەر ئەدەبىياتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى
«قەشقەر گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتىخانىلار ۋە شىنخۇا كىتابخانىلىرى ۋاكالىتەن ساتىدۇ
باسما ئۆلچىمى: 787×1092 م م 1/16، 8 تاۋاق
پارچە سېتىلىش باھاسى: 35 فۇڭ، ژۇرنال نومۇرى 62—58
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلىق
ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ تىزىم نومۇرى: 041

«喀什噶尔文学》(双月刊)

1983 年 第 二 期

编辑： 《喀什噶尔文学》编辑部
喀什地区文艺创作办公室
印刷： 《喀什日报》印刷厂
订阅： 全国各地邮电局（所）
代售： 各地邮电局及新华书店
开本： 1092×787MM1/16，8印张
代号： 58--62 单价： 0.35 元
新疆维吾尔自治区期刊登证 041 号